

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ DOKTORA
PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**ATEŞLİ SİLAH TEKNOLOJİSİNDEKİ
GELİŞMELERİN OSMANLI KARA ORDUSU'NA
ETKİLERİ (1826 – 1914)**

**ALİ SERDAR METE
12701202**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ERCAN KARAKOÇ**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ DOKTORA
PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

**ATEŞLİ SİLAH TEKNOLOJİSİNDEKİ
GELİŞMELERİN OSMANLI KARA ORDUSU'NA
ETKİLERİ (1826 – 1914)**

ALİ SERDAR METE
12701202

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 24.04.2019

Tezin Savunulduğu Tarih: 21.05.2019

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

Tez Danışmanı

: Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ

Jüri Üyeleri

: Prof. Dr. Tülay ALİM BARAN

Doç. Dr. Metin ÜNVER

Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR

Doç. Dr. Mehmet BEŞİKÇİ

İmza

[Handwritten signatures in blue ink]

İSTANBUL
MAYIS 2019

ÖZ

ATEŞLİ SİLAH TEKNOLOJİSİNDEKİ GELİŞMELERİN OSMANLI KARA ORDUSU'NA ETKİLERİ (1826 – 1914)

Ali Serdar METE

Nisan, 2019

Osmanlı ordusunun modernizasyonunda 18. yüzyılın sonlarından itibaren Batılı ordular model alındı. Bu orduların teşkilat, teçhizat ve eğitim modelleri zamanla Osmanlı ordusunda uygulandı. Bu durum Osmanlı ordusunun Avrupaî tarzda kurumsallaşmasını sağladı. Modern orduların temel ihtiyacı olan yeni teknoloji ürünü silah ve teçhizatlar da bu süreçte Osmanlı ordusu envanterine girdi. Her yeni silahla birlikte bu silahların tedarikinden kullanımına kadar pek çok alanda yenilikler yaşandı. Ortaya çıkan bu yenilikler Harbîye başta olmak üzere askerî okullarda da yeni düzenlemeler yapılmasını gerektirdi. Zira, Osmanlı subayının ateşli silahları yeteri kadar tanınması, sahip olduğu bilgi ve beceriyi askerine aktarabilmesi askerî eğitimin başarısına bağlıydı. İkili anlaşmalarla Türkiye'ye gelen Alman Islah Heyetleri'nin çalışmalarıyla Osmanlı ordusunda modern usuller uygulanırken, modern ateşli silah alımlarında da Alman üreticiler tercih edildi. Özellikle II. Abdülhamid döneminde artan silah alımları ve bu silahların kullanımı için yapılan eğitim çalışmaları Osmanlı askerî eğitiminin modernleşmesine önemli katkı sağladı. Almanlar'ın rehberliğinde sürdürülen eğitim çalışmalarının önemli sonuçlarından birisi de ateşli silah alanında uzmanlaşmış personelin yetişmesiydi. Bu askerî uzmanlar silah alımlarında etkin rol oynadıkları gibi tedarik edilen silahların yerinde ve etkili bir şekilde kullanılmaları için bilgi ve tecrübelerini silah arkadaşlarına aktarmaya gayret etti. Bu gayret sayesinde de yeni silahların tanınmasına ve kullanımına yönelik önemli bir literatür meydana geldi. Modern ateşli silahların savaşlardaki önemini çağdaşlarıyla aynı anda fark eden Osmanlı yönetimi, bu silahların tedariki ve doğru kullanımı için imparatorluğun yıkılışına kadar çaba sarf etti. Nitekim, bu tez çalışmasında modern ateşli silahların Osmanlı ordusuna etkileri ele alındı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ordusu, Modernleşme, Ateşli Silahlar, Alman Etkisi ve Askerî Eğitim

ABSTRACT

THE EFFECTS OF DEVELOPMENTS IN FIREARMS TECHNOLOGY ON THE OTTOMAN ARMY (1826-1914)

Ali Serdar METE

April, 2019

In the course of modernizing the Ottoman army, from the end of the 18th century Western armies served as a model. Officials applied methods of organization, equipment and training from these armies to the Ottoman army. This ensured the institutionalization of the Ottoman army in the European style. New weapons and equipment entered the Ottoman army inventory, and required innovations from the procurement of these weapons to their use. New weapons meant new tactics, which required new forms of training in military schools, particularly at the War College. An officer's ability to martial firearms and coordinate their use, and his ability to transfer his knowledge and skills to his soldiers, depended on a successful military education. Bilateral agreements with Germany, that guaranteed modern firearms and equipment, as well as German officers to help with training, helped to improve the Ottoman army. One of the important results of training activities under the guidance of German officers was the training of specialized personnel. Especially during the reign of Abdülhamid II, arms purchases and training contributed significantly to the modernization of Ottoman military education. Thanks to this effort, an Ottoman literature emerged that studied the use of these new weapons. Ottoman administrators recognized the significance of modern firearms and endeavored, until the collapse of the empire, to provide for the supply of and proper training in firearms. This thesis will discuss the effect of modern firearms on the Ottoman army.

Keywords: Ottoman Army, Firearms, Modernization, German Influence, Military Education

ÖN SÖZ

Türkiye’de Harp Tarihi alanında yayınlanan akademik eserler incelendiğinde, yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu durumun bazı önemli sebepleri olmasına rağmen, alan sabırlı akademisyenler için son derece geniştir. Bu tespitten hareketle, hem yüksek lisans tezimin devamı niteliğinde olması hem de özel ilgim nedeniyle tez çalışmamı askerî tarih alanında sürdürmeye danışmanımla mütabık kaldık.

Tezin yaklaşık üç yıl süren araştırma döneminde Türkiye ve bazı Avrupa ülkelerindeki pek çok kaynağa ulaşıldı ve bunların tamamına yakını kullanıldı. Bu süre zarfında hem kaynaklara ulaşma hem de tezin yazımı aşamalarında, yardımına başvurduğum dost ve arkadaşlarım oldu. Bu dönem, benim için olduğu kadar yakın çevremdekiler için de yorucu bir dönemdi. Dolayısıyla, bu çalışmayı tamamlamamda desteklerini gördüğüm herkese müteşekkirim.

Bilhassa teşekkür etmek istediğim kişiler var ki onların desteklerinin tezin tamamlanmasına önemli katkıları oldu. Anlayışları ve teşvikleri için değerli büyüğüm *Önder ÇINAR*’a ve kıymetli dostum *Tuğrul KENDİR*’e teşekkür ederim. Uzun sohbetlerimizde Alman tarihine dair ısrarlı sorularımı tekrar tekrar cevaplayan ve Almanya’daki araştırmalarda yol gösteren *Valentin VEY*’e de ayrıca teşekkür ederim. Tanıştığımız günden beri Mauser ve diğer Alman silahlarıyla ilgili görüşlerini benimle paylaşan silah koleksiyoncusu Gerd SCHOEN ile Oberndorf Şehir Müzesi Müdürü Andreas KUSSMANN-HOCHALTER’e şükranlarımı sunarım. Tezin yazımı sırasında sık sık desteklerini rica ettiğim ve yaptıkları değerli eleştiriler ve verdikleri önemli fikirlerden dolayı dostlarım; *Ali CANÇELİK*’e, *E. Bozkurt KÜÇÜKALİ*’ye, *Doç. Dr. Hakan AKDAĞ*’a ve *Doç. Dr. M. Çağrı ÇETİN*’e şükran borçluyum.

Yüksek lisans tezimle başlayan akademik hayatımda sürekli yanımda olan, evdeki sorumluluklarımı tez bahanesiyle bir tarafa bırakarak omuzlarındaki yükü artırdığım, sevgili eşim *Beril METE*’ye medyun-ı sükrânım.

Tezin ilerleyişi sırasında beni sabırla dinleyen ve kıymetli uyarılarıyla beni yönlendiren değerli hocalarım; *Prof. Dr. Tülay ALİM BARAN* ve *Doç. Dr. Metin ÜNVER*’e ayrıca teşekkür ederim. Onların destekleri olmasaydı tezimi tamamlayamazdım. Uyarı ve katkılarından dolayı *Doç. Dr. Mehmet BEŞİKÇİ*’ye de şükran borçluyum. Keza, bana her zaman destek olan değerli hocam *Dr. Nilüfer HATEMİ*’ye de müteşekkirim.

Nihayet, danışman hocam *Doç. Dr. Ercan KARAKOÇ*’un üzerimdeki emeği büyüktür. Onun tavsiye ve destekleri olmasaydı çalışmam bu noktaya ulaşamazdı. Değerli katkılarından dolayı kendisine şükranlarımı sunarım.

İstanbul; Nisan, 2019

Ali Serdar METE

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR	X
1. GİRİŞ	1
2. MODERN SAVAŞLAR ÇAĞINDA OSMANLI ORDUSU	9
2.1. Osmanlı'da Yeni Düzenin Hayata Geçışı: II. Mahmud Dönemi.....	20
2.1.1. Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması	21
2.2. Asâkîr-i Mansûre-i Muhammedîye Ordusu: Düzenli Orduya İlk Adım ...	23
2.2.1. Yeni Ordu'nun Zorlu Sınavları	27
2.3. Modern Askerî Eğitimin Teşkilatlanması: Mekteb-i Harbîye-i Şahâne	32
2.4. Yeni Düzenin Kurumsallaşması: Tanzîmât Dönemi	35
2.4.1. Düzenli Ordunun Asker Kaynağı: Zorunlu Askerlik ve Kur'a	
Uygulaması	36
2.5. Kırım Harbi: İlklerin Savaşı	38
2.6. Sultan Abdülaziz Dönemi ve Askerî Alanda Yenilikler.....	43
2.7. Tanzimat ve Osmanlı Subayı: Tanzîmat Döneminde Harbîye ve Askerî	
Okullar	46
2.8. Meşrutîyet'e Doğru.....	49
2.9. Osmanlı Ordusunda Yeni Değişim ve Alman Ekolü.....	50
2.9.1. 93 Harbi Hezimet ve Değişime Etkileri	52
2.10. Yükselen Prusya, Alman Birliği ve Osmanlılar	55
2.10.1. Alman İslah Heyetleri ve Osmanlı Ordusu	58
2.10.2. Goltz Paşa'nın Gelişi ve Osmanlı Ordusuna Katkıları.....	60
2.10.3. Alman Silah Üreticileri Osmanlı Pazarında	65
2.10.4. Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü ve Savaşlar: Teselya,	
Trablusgarb ve Balkan Harpleri.....	67
3. ESİHÂ-İ OSMANÎYE: OSMANLI ORDUSUNDA MODERN ATEŞLİ	
SİLAHLAR VE ETKİLERİ	85
3.1. Modern Topçuluk ve Osmanlı Topçusu	89
3.2. Modern Tüfekler ve Osmanlı Neferi	95
3.3. İstikbal Silahı: Makineli Tüfekler.....	109
3.4. Kılıcın Halefi Olarak Subay Zâtî Silahı: Tabanca.....	117
3.5. Mühimmat Meselesi	124
3.6. Tedarik Usûlleri	131
4. OSMANLI ORDUSUNDA MODERN ATEŞLİ SİLAH EĞİTİMİ	146

4.1. Teorik Ateşli Silah Eğitimi.....	152
4.2. Uygulamalı Ateşli Silah Eğitimi.....	170
4.3. Büyük Harb’te Osmanlı Ordusu ve Modern Ateşli Silahlar.....	181
4.3.1. Osmanlı Ordusunun Savaş Hazırlığı	186
4.3.2. Savaş, Almanlar ve Yeni Silahlar.....	190
4.4. Osmanlı Ordusunun Mirası: Bilgi Birikimi ve Donanım	200
5. SONUÇ	205
KAYNAKÇA	212
EKLER.....	255
ÖZ GEÇMİŞ.....	295

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1:	1851 yılı Harbîye Eğitim Müfredatı.....	48
Tablo 2:	Goltz Paşa'nın Yaptığı Değişikliklerden Sonra Harbîye Müfredatı	62
Tablo 3:	Edirne Kalesi'nde Görevli Kuvvetler.....	80
Tablo 4:	Edirne Kalesi'nde Bulunan Toplar.....	81
Tablo 5:	I. Balkan Savaşı'na Katılan Orduların Silah Tercihleri	83
Tablo 6:	1896 Yılında Osmanlı Kara Ordusu Envanterinde Bulunan Tüfekler ..	103
Tablo 7:	Osmanlı Ordusunda Kullanılan Türk Mavzerlerinin Teknik Özellikleri.....	105
Tablo 8:	1887 ve 1911 Yılları Arasında Osmanlı Ordusu İçin Üretilen Mauser Tüfeklerinin Miktar ve Modellerini Gösterir Tablo.....	107
Tablo 9:	Dünyada En Çok Tercih Edilen Tabanca Modelleri (19-20.yüzyıl)	118
Tablo 10:	Osmanlı Ordusunda Kullanılan Revolverler	120
Tablo 11:	Osmanlı Ordusunda Kullanılan Şarjörlü Tabancalar	121
Tablo 12:	1914 Yılına Kadar Kullanılan Tüfeklere Ait Fişek Özellikleri.....	126
Tablo 13:	1868 Model Ahmet Emin Süreyya Bey Üretimi Ser'i Ateşli Topun Teknik Özellikleri	135
Tablo 14:	Krupp Firmasından Alınan Toplar (1861-1912)	143
Tablo 15:	Fenn-i Esliha Konusunda Yayınlanmış Eserler	155
Tablo 16:	Topçuluk Hakkında Yazılmış Bazı Önemli Eserler.....	156
Tablo 17:	Bazı Tarifnameler.....	160
Tablo 18:	Bazı Önemli Talimatnâmeler	167
Tablo 19:	Bazı Piyade ve Süvari Talimnameleri	169
Tablo 20:	Bazı Topçu Talimnameleri.....	169
Tablo 21:	Silahların Kullanımı ve Atış Usulleri Hakkında Yayınlanmış Bazı Eserler.....	173
Tablo 22:	Topçu ve Piyade Silahlarının Atış Talimlerini Düzenleyen Bazı Talimnameler	174
Tablo 23:	Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Dünya Savaşı İçin Seferber Edilen İnsan Sayısı	188
Tablo 24:	Büyük Devletlerin Seferberlik Rakamları ve Genel Nüfusa Oranı.....	188
Tablo 25:	Büyük Devletlerin Ana Muharebe Silahı Tercihleri	189
Tablo 26:	Çanakkale Savunması İçin Kullanılan Krupp Topları ve Konumları ...	198
Tablo 27:	I. Dünya Savaşı Sırasında Yayınlanan Bazı Eserler	199

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1: Ta'lim-i Hüsrevî'de Tüfekli Talim.....	25
Şekil 2: Minié Mühimmatı ve Enfield 1853 Tüfeği	41
Şekil 3: Bir Amerikan Fuarında Sergilenen Krupp Topları.....	45
Şekil 4: Osmanlı Snider Tüfeği	46
Şekil 5: Osmanlı Martini Tüfeği.....	46
Şekil 6: Zündnadelgewehr (Dreyse Tüfeği)	57
Şekil 7: Osmanlı Piyade Tüfeği, (19. Yüzyıl)	98
Şekil 8: 1887 Modeli Osmanlı Mavzeri	101
Şekil 9: Osmanlı Mavzer, Luger ve Browning Tabancaları	123
Şekil 10: Osmanlı Tüfek ve Top Mühimmatı.....	130

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
age	: Adı Geçen Eser
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.E.Ü.	: Ahi Evren Üniversitesi
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
IRSEM	: Institut de Recherche Stratégique de l'Ecole Militaire
JFQ	: Joint Force Quarterly
Müt.	: Mütercimi
OS-NM	: Oberndorfische Stadtarchive – Nebenarchive Mauser
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi
MKEK	: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
NAM	: National Army Museum
NRA	: National Rifle Association
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
S.	: Sayı
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SUTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
y.y.	: Yayın Yeri Yok
t.y.	: Yayın Tarihi Yok
WBHR	: West Bohemian Historical Review
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu
YKY : Yapı Kredi Yayınları

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun hayatta kalma ve hakimîyet alanını genişletme gayretiyle ortaya çıkan mücadeleleri savaşların nedeni oldu. Savaşların tarihteki yeri ise zamanla askerî tarih (harp tarihi) adı verilen bir yan dalın ortaya çıkmasını sağladı. Askerî tarihçiliğin inceleme alanında, orduların gücünü doğrudan etkileyen harp araç ve gereçlerinin durumu da savaş stratejisinden sonra çalışılan, en ilgi çeken konulardan biri oldu.

Ateşli silahların ortaya çıkışı, savaşlara katkısı ve tarihsel gelişimi harp tarihi çalışan uzmanların odaklandığı konulardır. Ancak, günümüz Türkiye'sinde ateşli silahlarla ilgili tez çalışması yapmak sıra dışı bir tercih sayılmaktadır. Bu yönüyle araştırmacı, her zaman ya neden sorusunun muhatabı ya da bu soruyu doğrudan sormayanların bakışlarının hedefindedir. *Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete Türk Ordusunda Mavzer Tüfekleri* (Yeditepe Üniversitesi, 2012) başlıklı yüksek lisans tezimi tamamlamaya çalışırken karşılaştığım neden sorusuna verdiğim cevap oldukça basitti. Kişisel merakımın bu silahlar olduğunu söylemek yeterli bir cevap oluyordu. Nitekim, yüksek lisans tezi döneminde ulaştığım bilgi ve belgeler son derece bakir olan bu alanda daha kapsamlı bir çalışma yapmaya karar vermemde de etkili oldu. Şahsi merakımı, akademik bir amaçla birleştirerek Osmanlı ordusunda modern ateşli silahların kullanımı ve bunun etkileri üzerine bir doktora tezi hazırlamaya karar verdim.

Türkiye'de son yıllarda askerî tarih alanına ilginin artmasıyla birlikte birçok yeni yayın görülse de ateşli silahlar konusunda yapılan çalışmalar hâlâ yeterli seviyede değildir. Mevcut eserlerin tamamına yakını da Osmanlı İmparatorluğu'nun modern silah tedarikine ve bu silahların getirdiği malî yüke odaklanmıştır. Söz konusu çalışmalar içerik bakımından üçe ayrılmaktadır:

1- Silah Kavramı ve Silahlar : Muzaffer Erendil, *Topçuluk Tarihi*, (1988); T. Nejat Eralp, *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, (1993); Tülin Çoruhlu, *Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askerî Müzeden Örneklerle)*, (1993); Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah* (2008);

Zeki Tez, *Patlayıcı, Silah ve Savaş Tekniğinin Kültürel Tarihi*, (2010) ve Rıdvan Taşkaya'nın *Osmanlı Ordusu'nda Makinalı Tüfek Kullanımına Geçiş (1908-1918)*, (2016) adlı çalışmaları bu bölümde incelenebilir. Eralp, Çoruhlu, Tez ve Göksu'nun çalışmaları prensip olarak birbirine benzemekle birlikte, Göksu hariç diğerlerinin eserleri ateşli silahları da kapsamaktadır. Çoruhlu'nun çalışmasında görsel öğeler de bulunduğundan silah sanayiindeki teknolojik değişimin takibi kolaylaşmaktadır. Erendil'in eseriye daha özel bir araştırma olarak Topçuluk Tarihi üzerine önemli bilgiler sunmaktadır. Taşkaya'nın yüksek lisans teziye, son dönemde araştırmacıların spesifik alanlara da ilgi gösterdiğinin işareti olması bakımından önemlidir.

2- Silah Ticareti: Oral Sander ve Kurthan Fişek, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929* (1977); Ali İhsan Gencer, *Ali Fuat Örenç ve Metin Ünver, I/Belgeler Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi* (2008); Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti (1871-1914) Krupp Firması, Mauser Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları* (2012) ve Naci Yorulmaz, *Büyük Savaşın Karakutusu II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası* (2018). Bu çalışmaların hepsi Osmanlı ordusunun farklı dönemlerde kullandığı silahların nasıl tedarik edildiği ve bu silahların satın alınmasında etkili olan faktörler üzerinde durmuştur.

3- Silah Üretim Teknolojisi: Ersoy Zengin, *Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayi (1861-1923)*, (2015), Zeynep Sabancı, *Osmanlı Askeri Teknolojisi ve Silahlanma Politikası*, (2016) ve Fatih Tetik, *Sultanın Silahları II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876-1908)* (2018) yer alır. Bunların yanı sıra yeni teknolojinin girişinden önce Osmanlı barut üretimini inceleyen Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII.Yüzyıl)* (2006) ve Osmanlı klasik dönemini içeren Salim Aydüz'ün *Tophane-i Amîre Osmanlı İmparatorluğu'nda Top Döküm Teknolojisi* (2006) başlıklı bir çalışması da bulunmaktadır.

Tezini ve eserlerini Osmanlı ateşli silahları üzerine hazırlayan araştırmacıların başvurması gereken bir diğer önemli kaynak Salim Aydüz'ün 1999'da yayınlanan *Osmanlı Ateşli Silahları Tarihi Hakkında Bir Kaynakça Denemesi* adlı eseridir. Bu çalışmanın en önemli katkısı imparatorluk döneminde ateşli silahlarla ilgili olarak basılan yayınların künyelerini ve bulundukları yerleri vererek araştırmacılara yol göstermesidir. Ayrıca, II. Abdülhamid döneminde silah alımlarında Alman firmaları

tekelleştiğinden İlber Ortaylı'nın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* (1998) adlı eseri de yapılan araştırmalarda en önemli başvuru kaynağıdır.

Söz konusu kaynakların incelemediği veya üzerinde az durduğu bir konu olan; modern ateşli silahların Osmanlı ordusuna etkileri bu tezin temelini teşkil etmiştir. Modern orduların *Teşkilat, Teçhizat ve Teffekkürat* olarak ortaya çıkan üç farklı unsurundan biri olan teçhizat konusunda, Osmanlı ordusunun en önemli ihtiyacı yeni teknoloji ürünü ateşli silahların tedariki olmuştur. Ordunun geçirdiği değişimin içinde, kendine özgü bir süreç olan, silah tedarik kendi içinde; malî, siyasi ve askerî etkileri olan bir süreç olarak yaşandı. Malî ve siyasi açıdan detaylı olarak incelenen silah alımları askerî açıdan yeterince incelenmemiştir. Bu bakımdan tezin çalışma alanı, malî ve siyasi açıdan yapılan çalışmalara da başvurmak suretiyle, konunun askerî açıdan incelenmesi olarak belirlenmiştir. Modern ateşli silahların temin, kullanım ve muhafazasının Osmanlı ordusunun yapısına etkileri üzerinde durularak bu alanda hayata geçirilen yenilikler ortaya koyulmuştur. Bu çalışmada hususiyle; Osmanlı subaylarının hazırlamış oldukları modern ateşli silahlarla ilgili literatür ön plana çıkarılarak vurgulanmış, bu durum arşiv belgeleriyle desteklenmiştir.

Ateşli silahların geçirdiği teknolojik gelişim döngüsü; silahların namlu yapılarında, dolduruluş ve ateşleme sistemlerinde bazı değişiklikleri beraberinde getirdi. Modern ateşli silahlar tabiriyle vurgulanan bu silahlar; çelik ve yivli namlulu, kuyruktan veya kamadan dolan ve önceki silahlara göre daha hızlı doldurularak daha hızlı ateşlenebilen silahlardır. 19. yüzyılın başlarından itibaren üretilen bu silahlar hemen modern orduların envanterine girdi. Söz konusu silahlar aynı yüzyılın ortalarından sonra Osmanlı ordusuna da kullanılmaya başlandı. Osmanlı ordusu tabiri ise, Ordu ve Donanma ayrımı referans alınarak, Osmanlı Kara Ordusu'nu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bakımdan tezde ateşli silahların Osmanlı Deniz Kuvvetleri ve Jandarması'na etkileri inceleme alanının dışında bırakılmıştır. Nitekim, inceleme alanında olduğu gibi incelenen dönem de konunun sağlıklı değerlendirilebilmesi amacıyla, sınırlı tutulmuştur. Tezde Osmanlı ordusunun geçirdiği değişim II. Mahmud'tan itibaren incelenmiş, bu değişim modern ateşli silahlarla kesiştikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar orduya yaptığı etkiler üzerinde durulmuştur.

Osmanlı modernleşme hamlesi içinden çıkan bir gelişme olduğundan, modern ateşli silahların Osmanlı ordusuna girişi ve yaygınlaşması bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Dağılma ve çöküşü önleyebilmek maksadıyla yürütülen askerî ıslahatlar, Batı'nın askerlik alanında teknik üstünlüğünün kabulü anlamına geliyordu. Zira, Avrupa orduları, devletlerin kendi içlerindeki mücadelelerinde başarıya ulaşmak ve Doğu'daki tehdide karşı koyabilmek üzere sistemli olarak geliştirildi. Bu gelişme, söz konusu orduların kurumsallaşmasını sağlayarak teşkilat, teçhizat ve doktrin bakımından birbirine benzer kurumlar ortaya çıkardı. Osmanlı ordusunun rakiplerine benzer bir şekilde yeniden düzenlenmesinde, önce Fransız daha sonra da Prusya ordu sistemi model alındı. Yapılan değişiklikler önemli bir tedarik kalemi olan ateşli silahların temini beraberinde yeni ihtiyaçları da getirmişti. Bu ihtiyaçların başındaysa ateşli silahların kullanımında komuta ve koordinasyonu sağlayacak subayın istihdamı ve eğitimi gelmekteydi. Bu bakımdan Osmanlı subayının durumu da modern ateşli silahlar konusu incelenirken ele alındı. Ateşli silahlar alanında uzmanlaşmış Osmanlı subaylarının bilgi ve tecrübelerini aktarmak için yayınladıkları eserler, tezin başlıca kaynağını oluşturmaktadır. Söz konusu yayınların sayısı ve çeşitliliği Osmanlı ordusunda ateşli silah eğitime verilen önemin işareti olmasının yanı sıra araştırmacıya da oldukça geniş bir bilgi kaynağı sunmaktadır. Nitekim, imparatorluk döneminde ateşli silahlar alanında yapılan çalışmalardan yola çıkılarak modern ateşli silahların kullanımına verilen önem incelenmiştir. Daha önce yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda tez, tüm süreçleri birlikte değerlendiren; ateşli silahların tedarik, kullanım ve eğitim açısından Osmanlı ordusuna etkilerini inceleyen bir çalışmadır. Tez çalışması bu yönüyle, silah alımlarının sadece ticari bir mesele olmadığı, askerî modernleşme ve Osmanlı ordusunun kurumsallaşması açısından etkilerini ortaya koyan ilk genel çalışma sayılır.

Modern ateşli silahların Osmanlı ordusunda kullanılmaya başlanması ve bu alanda yürütülen çalışmalar yakından incelendiğinde, tartışmalı bir konuya farklı bir açıdan bakmak gerekliliği de ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalı konu; Osmanlı ordusunun kullandığı ateşli silahların II. Abdülhamid'le birlikte Almanya'dan alınması ve bu ticaretin kısa bir süre sonra Alman tekeline dönüşmesidir. Araştırmacıların tamamına yakını, II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkan Türk-Alman yakınlaşması konusuna gelindiğinde, Almanlar'ın emperyalist emellerinden yola çıkarak söz konusu ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır. Osmanlı askerî modernleşmesinin bu döneminde, Almanlar'ın varlığı çok önemli bir yer tutar ve Goltz Paşa başta olmak üzere çok sayıda Alman subayın rehberliği Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesinde

oldukça faydalı olmuştur. Bu bakımdan söz konusu tartışmalar üzerinde durulmayarak konunun bir ticari-siyasi ilişki olduğu kabul edilmiş ve tezin ilgili bölümlerinde Alman rehberliğine ve özellikle Goltz Paşa'ya yer verilmiştir.

Osmanlı ordusunda kullanılan ateşli silahların özellikleri ve bunların Osmanlı ordusuna etkileriyle ilgili yapılacak her çalışma, Osmanlı dönemi kaynaklarına ve ABD başta olmak üzere yabancı kaynaklara dayanmak durumundadır. Türkiye'deki kütüphanelerin koleksiyonları tarandığında pek çok önemli kaynağa ulaşmak mümkündür. İmparatorluk döneminde silahlarla ilgili yapılmış çalışmaları içeren bu koleksiyonlar oldukça zengindir. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Atatürk Kitaplığı (Belediye Kütüphanesi), TBMM Kütüphanesi ve İSAM Kütüphanesi'nde bulunan ateşli silahlarla ilgili Ta'rifnâme, Ta'limnâme, Nizamnâme ve benzeri eserlere Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve ATASE Arşivi'ndeki belgeler de eklendiğinde ortaya çıkan zenginlik, tek başına bir araştırmacının altından kalkamayacağı derecede büyüktür. Uygulamaya konulan yenilikler -ATASE Arşivi ve Askerî Müze Kütüphanesi hariç olmak üzere- fizîken bu yerlerde bulunmadan kaynaklara ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Söz konusu kaynaklardan tezin her bölümde yararlanıldı. Basılı kaynakları desteklemek ve araştırılan silahların örneklerini göstermek maksadıyla Türkiye'de ve bazı Avrupa ülkelerindeki çeşitli askerî müzeler ziyaret edilmiş ve bu müzelerin koleksiyonlarından istifade edilmiştir.

Tez, *Giriş* ve *Sonuç* bölümleriyle birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Tezin çalışma alanına girmeyen kavramlar, teoriler ve bunlara yönelik tartışmalar üzerinde durulmamıştır. Keza, ilgili bölümlerde görüleceği üzere, kaynak seçiminde Türkçe tercüme öncelikli olarak tercih edilmiştir. Türkçesi bulunmayan yayınların İngilizce ve Almanca asılları kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesi'yle yayınlanmış kaynaklar için de geçerlidir. Nitekim, transkripsiyonu bulunan eserlerin orijinallerine başvurulmamıştır. Tezin yazılması sırasında başvuru kaynakların adları ve bu kaynaklardan aynen alınan cümlelerde imlâ açısından herhangi bir düzeltme yapılmamıştır. Tezin genelinde, vurgulanmak istenen bazı ifadeler italik olarak yazılmıştır. Kaynaklardan doğrudan alınan ifadeler de dipnotlarda italik olarak gösterilmiştir.

Tezin, *Modern Savaşlar Çağında Osmanlı Ordusu* başlıklı ikinci bölümünde, Avrupa'da yaşanan gelişmelerle ortaya çıkan yeniliklerin, savaşlara etkileri üzerinde durulmuştur. Bu etkilerden en önemlisi; Avrupa endüstrisinin ateşli silah üretiminde

ortaya koyduğu teknolojik yeniliklerle yeni silahların ortaya çıkmasıdır. Aynı dönemde Avrupa'daki gücünü kaybeden Osmanlı ordusunun ortaya çıkan yeniliklere karşı tepkisi de bu bölüm kapsamında incelenmiştir. Bu tepki, yaşanan değişikliklerin anlaşılmasına çalışılmasıyla başlamış ve daha sonra kaybedilen gücün yeniden kazanılması çabalarına dönüşmüştü. III. Selim'le yakalanan farkındalık, II. Mahmud'la birlikte uygulamaya geçirilirken, bu uygulamaların odağına da Osmanlı ordusu yerleştirilmişti. Zira, devletin güç kaybetmesinin sebebi Osmanlı ordusunun Batı karşısındaki zayıflığıydı. Bu zayıflık eğitim, teşkilat ve teçhizat gibi birçok farklı alanda izlenmekteydi. Uygulanmaya çalışılan yenilikler, özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra Batı'nın geldiği fevkalade seviyeyi gösterdi. Bu savaşta Avrupa'nın en güçlü iki ordusuyla birlikte gerçekleştirilen harekât, Osmanlı yetkililerinin Batı silah teknolojilerini de yakından müşahade etmesini sağladı. Osmanlı Devleti, söz konusu silahları Osmanlı tesislerinde hemen üretemeyeceğinden ithalat yoluna gitti. Ancak ithalat yapılması üretimden vazgeçmek anlamına da gelmiyordu. Osmanlı'da modern barut üretimi başta olmak üzere modern silahların üretimi için çalışmalar sürekli devam etti. Tezin bu bölümünde, yaşanan değişime ayak uydurabilmek ve bunları uygulayabilmek için ihtiyaç duyulan subay kavramı üzerinde de duruldu. Modern savaşın en önemli unsuru olan subayların yetişmesi için Osmanlı eğitim sisteminde yapılan değişiklikler incelendi. Bu bölümde genel olarak, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından 93 Harbi'ne kadar geçen sürede Osmanlı ordusunun eğitim, teşkilat ve teçhizat açısından yaşadığı değişim ve dönüşüm incelendi. Bu meyanda, Osmanlı ordusunda uygulanan yenilikler sonucunda, ortaya çıkan Seraskerlik, ordu sistemi, modern askerî okullar gibi kurumlarla birlikte; kullanılmaya başlanan çağdaş üniforma, silah ve teçhizatlar da burada değerlendirildi. İkinci bölümde Osmanlı Ordusunda Yeni Değişim ve Alman Ekolü ele alındı. Bu tercihin sebebi, 93 Harbi Hezimetini sonrasında devletin aradığı çözüm yolunun Alman (Prusya) Ekolü'nde bulunmasıydı. Alman Birliği'nin sağlanmasından sonra yeni arayışlara giren Alman İmparatorluğu bu birliği Avrupa'da kazandığı savaşlara borçluydu. Savaşların kazanılmasında da Alman silahları önemli rol oynadı. Sedan Zaferi'nden (1871) sonra ünü dünyaya yayılan Alman silahları bir ihraç ürünü haline geldi. Almanya'nın başarısı, askerî alanda iyi bir rehber ve modern silahlara ihtiyacı olan Osmanlı yöneticilerinin de ilgisini çekti. Kesişen menfaatler iki devletin ilişkilerinde önemli yeri olan Alman Islah Heyeti'nin İstanbul'a gelmesiyle farklı bir boyuta ulaştı. Bu heyete sonradan dahil olan Goltz Paşa'nın genç Osmanlı subaylarının eğitimindeki

rolü, iki ülke arasındaki yakınlığı artırdı ve zamanla Osmanlı subayları Prusya ekolüne alıştı. Silah alımlarının Almanya'dan yapılması da ticaretin gelişmesini sağladı. Böylece Türk-Alman İttifakı'na giden yol açıldı. Nitekim, tezin bu bölümünde söz konusu ilişkilerin gelişimi incelendi ve bu ilişkinin ateşli silahlar açısından Osmanlı ordusuna katkısı değerlendirildi.

Tezin üçüncü bölümünde, Osmanlı ordusunda kullanılan modern ateşli silahlar ve bu silahların Osmanlı ordusuna etkileri ele alındı. Çalışmanın ana bölümü de olan *Esliha-i Osmanîye: Osmanlı Ordusunda Modern Ateşli Silahlar ve Etkileri* başlıklı üçüncü bölümde top, tüfek ve tabanca gibi ateşli silahların 18. yüzyıldan itibaren gelişimi incelendi. Bu silahların Osmanlı ordusuna girişi, tedarik usulleri ve Osmanlı ordusunun bu silahlara intibakı üzerinde duruldu. Ancak bu konular incelenirken üretim ve maliyetten ziyade, söz konusu süreçlerin Osmanlı yönetimi tarafından nasıl algılandığı değerlendirildi. Modern ateşli silahları ıslahat çalışmalarının vazgeçilmez bir parçası olarak kabul eden Osmanlı Devleti'nin bu silahların üretimiyle ilgili yeni teknolojilerin takip usulleri üzerinde duruldu. Bu silahların envantere girişine kadar geçilen aşamaların nasıl takip edildiği ve bu temin sürecine verilen önem incelendi. Osmanlı yönetiminin ilgisine karşılık olarak Batılı üreticileri ve bu üreticileri destekleyen devletler açısından Osmanlı pazarın önemi ortaya koyuldu. Osmanlı pazarında hakimiyet yarışında Alman üreticilerin çabaları ve Osmanlı yönetimiyle ilişkileri bu bölümde örneklendirildi. Osmanlı-Alman yakınlığından güç alan Almanya'nın ve İstanbul'daki Alman subayların Osmanlı ordusunun yeni silahlarla teçhizindeki etkilerine değinildi. Almanlar'ın sadece silah satmak Osmanlı Devleti'nin da sadece silah almakla kalmadığı, bu alışverişin zamanla bir silah arkadaşlığına dönüştüğü ortaya koyuldu. Bu bölümde ayrıca yeni silahların tedarik, muayane ve intibak sürecinde rol oynayan kadronun ortaya çıkışı ve bu kadronun Osmanlı ordusu için önemi üzerinde duruldu.

Osmanlı Ordusunda Modern Ateşli Silah Eğitimi başlıklı tezin dördüncü bölümünde, Osmanlı ordusunda uygulanan modern eğitim usullerinde ateşli silah eğitiminin yeri incelendi. Öz konusu silahların savaş halinde etkili kullanımı için benimsenen yöntemler ve bu yöntemlere rehberlik eden yazılı kaynaklar dördüncü bölümde değerlendirildi. Osmanlı yönetiminin silahlanmaya verdiği önemin, yenilik ve yeni silahlar karşısındaki tavrın Osmanlı ordusunun eğitimine etkisi dönemin kaynaklarından örneklerle gösterildi. Bu etkinin odağında bulunan Osmanlı subayları

ve bu subayların yayınladığı eserlerden yola çıkılarak, modern silahların temininden kullanımına kadar tüm süreçlerde gösterilen ilgi ve önem eğitim açısından incelendi. Osmanlı ordusunda kullanılan ateşli silahlar hakkında yazılmış kitap, risale ve benzeri eserlerden oluşan literatür üzerinde duruldu. Bu literatür incelenirken Osmanlı ordusunun modern ateşli silahlarla teçhiz edilmesinin sadece fizikî bir faaliyet olmadığı ortaya koyuldu. Ateşli silahlar konusunda zamanla uzmanlaşan Osmanlı subaylarının silah ithalatının arka planında Osmanlı ordusunun silahlara intibakının sağlıklı bir zemine oturması için sergilediği gayret değerlendirildi. Bu bölümde ayrıca ateşli silahların tedarikinde zamanla tekel haline gelen Almanya'nın silahların kullanımına yönelik çalışmalara Alman subaylar üzerinden etkisi de değerlendirildi. Ayrıca bu bölümde son ve en kapsamlı tecrübe olan I. Dünya Savaşı sırasında ateşli silahların kullanımı üzerinde duruldu. Mevcut ve yeni silahların kullanımı ve Osmanlı ordusunun kazandığı tecrübenin savaşın seyrine etkisine yer verildi.

Sonuç bölümünde, imparatorluğun dağılma sürecinde Osmanlı ordusunun yaşadığı değişim ve bu değişimin etkileri özetlendi. Böylece askerî açıdan yaşanan değişimin ana hatları ortaya koyuldu. Osmanlı ordusunun modern ateşli silahları kullanmaya başlamasıyla ortaya çıkan ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamak için sarf edilen çaba vurgulandı. Söz konusu silahların kullanımı açısından kazanılan tecrübeye değinildi. Ayrıca, bu bölümde imparatorluk döneminde ateşli silahlar konusunda kazanılan bilgi ve tecrübenin Cumhuriyet'e aktarılmasına yer verildi.

2. MODERN SAVAŞLAR ÇAĞINDA OSMANLI ORDUSU

Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan silah, insanın savunma veya saldırı amacıyla canlılara karşı kullandığı aletlere verilen genel addır. Bu noktada karşı tarafa fizikî zarar vermek üzere kullanılan tüm malzemeler de silah olarak tanımlanır.

Ateşli silahlardan önce kullanılan silahları farklı sınıflarda çeşitlemek mümkün olmakla birlikte genel olarak kullanım şekli ve silahın zarar verme usullerine göre iki tip sınıflandırma yapılabilir: 1) *Doğrudan Kullanılan ve Elle veya Bir Alet Vasıtasıyla Fırlatılan Silahlar* 2) *Kesici ve Delici Silahlar*¹

Bu silahlar zaman içinde geliştirilerek orduların güçlenmesinde önemli roller oynadı. Ok, Yay ve Kılıç gibi ana muharebe silahları birbirine benzer tekniklerle hemen her orduda kullanıldı. Bireysel silahların yanı sıra kuşatmalarda kullanılmak üzere savaş makineleri olarak adlandırılan silahlar kullanıldı. Mancınık, taş ve mızrak fırlatan düzenekler gibi savaş makineleri, yıllarca orduların vazgeçilmezi oldu.²

Bilahere ateşin keşfi, insana barınma ve beslenmeyle birlikte, savunma açısından da önemli avantajlar sağladı. Ateş sayesinde vahşi hayvanlardan korunan insan, bir süre sonra bunu bir saldırı unsuru olarak da kullanmaya başladı. Yanma süresini uzatan ve ateşin yayılmasını sağlayan bazı bileşenler sayesinde ateş, zamanla caydırıcı bir silah haline geldi. Nitekim yanan oklar ve mancınıkla atılan ateş topları yaygın olarak kullanılır oldu. Örneğin; su üzerinde yanabilen ve Rum Ateşi olarak anılan silah, farklı tariflerle, birçok millet tarafından deniz ve kara savaşlarında kullanıldı.³

¹ Erkan Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008), 24-25.

² William Weir, **Savaşları Değiştiren 50 Silah**, çev. Beyza Köseoğlu, Mehmet Tuncel (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2010), 13-25.

³ Alfred W. Crosby, **Ateş Etmek Tarihte Fırlatma Teknolojileri**, çev. Aybek Görey (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 41-43; Zeki Tez, Patlayıcı, **Silah ve Savaş Tekniğinin Kültürel Tarihi**, (İstanbul: Doruk Yayınları, İstanbul 2010), 9; T. Nejat Eralp, **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar**, (Ankara: TTK, 1993), 101; Sun Si (Sun Tzu), **Savaş Sanatı**, çev. Pulat Okan, Giray Fidan, 2. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 39-40; Rum ateşi hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. J. R. Partington, **History of Greek Fire and Gunpowder**, 2. bs. (Baltimore&London: The John Hopkins University Press, 1999).

Barutun icadına kadar ateş savaşlarda çeşitli formlarda kullanıldı. Barutun icadıyla birlikte savaş teknolojisi, yepyeni bir döneme daha girdi. Delici, kesici ve yakıcı silahlar zamanla yerlerini; barutun ateşlenmesi ile ortaya çıkan bir güçle çalışan çeşitli yeni silahlara bıraktı. İlk defa Çinliler tarafından kullanılan barut çeşitli yollarla Avrupa'ya ulaştı ve burada kullanım alanı hızlı bir şekilde genişledi.⁴

Ateş ve barutun birleşmesinden doğan güç ise ateşli silahların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bir namludan mermi atmak için barutun patlayıcı gücünü kullanan silahlar, olarak tanımlanan ateşli silahlar sürekli gelişti ve böylece tarihi yönlendiren önemli bir unsur haline geldi. Barut ve ateşli silahlar Avrupa'da geliştirilerek buradan dünyaya yayıldı. Avrupa'nın ateşli silahların önemini kavramış olması bu alanda gelişen teknolojiye öncülük etmesini sağladı. Barut gücü ile çalışan ilk ateşli silahlar toplardı. 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'da top üretimine başlandı ve ilk top 1346 yılında Britanya Kralı III. Edward döneminde Fransızlar'a karşı kullanıldı. 1450 yılına gelindiğinde karabaruttan granül baruta geçen üreticiler, bu sayede barut kullanan silahların da daha güçlü ve uzun mesefali atışlar yapmasını sağladı. Top üretimini tüfek üretimi izledi ve silahlar giderek daha da çeşitlendi. Nitekim ateşli silahlar zamanla geleneksel silahların yerini aldı ve orduların vazgeçilmezi oldu.⁵

Osmanlı Devleti ateşli silahları erken bir dönemde kullanmaya başladı. Osmanlı'nın Batı'ya ilerleyişi ordunun ateşli silahlarla tanışmasını hızlandırmıştı. Ateşli silahların kullanımıyla birlikte bu silahların üretilmesi için gerekli tesisler kuruldu. Osmanlı Devleti Yeni Çağ'a bir *Barut İmparatorluğu* olarak girdi. Silah üretiminde kazanılan tecrübenin ve transfer edilen teknolojinin etkili bir şekilde kullanıldığı, İstanbul'un fethiyle gözler önüne serildi. II. Mehmed'in İstanbul'da ilk kurduğu askerî üretim tesislerinden birinin Tophâne-i Amîre olması Osmanlı yönetiminin silah üretimine verdiği önemin bir göstergesiydi.⁶

⁴ Zafer Gölen, **Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII.Yüzyıl)**, (Ankara: TTK, 2006), 1; Kenneth Chase, **Ateşli Silahlar Tarihi**, çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 2.

⁵ Gabor Agoston, **Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Teknolojisi**, çev.Tanju Akad (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 22-23; Göksu, **age**, 59-63; Fuat Sezgin, **İslâm'da İlim ve Teknoloji Frankfurt J.W. Goethe Üniversitesine Bağlı Arap-İslâm Bilimler Tarihi Estitüsü Müzesinden Bir Kısım Aletlerin Sergisi**, (Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004), 76-77; Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, 14. bs. çev. Birtane Karanakçı (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 27-29.

⁶ Atsız, "Türk Kara Ordusu Ne Zaman Kuruldu?" **Türk Tarihinde Meseleler**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat,1977): 138-141; Halil İnalcık, "The Question of Emergence of Ottoman State" **International**

Osmanlı ordusunun⁷ savaş gücü, devletten imparatorluğa geçiş sürecinde yapılan yeni düzenlemelerle sürekli artırıldı ve değişiklikler ordu sistemini sağlam temeller üzerine oturtmaya yönelik olarak devam etti. Osmanlı ordusunun asıl gücünü oluşturan sipahi birlikleri, *Tımar Sistemi* içinde düzenlenmiş böylece savaşın maliyeti azaltılmaya çalışılmıştı. Tımarlı Sipahiler, hızlı ve etkili bir süvari birliği olarak savaşlarda ordunun asıl gücü olmayı uzun süre sürdürdü. Disipliniyle göze çarpan Yeniçeri Ocağı çoğunluğu merkezde yerleşik bir piyade birliğiydi ve sürekli silah altında bulundurulmaktaydı. Yeniçeri Ocağı bu yönüyle Avrupa ordularındaki paralı askerlerden ayrılmaktaydı. Ateşli silahların kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte süvari ve piyade birliklerinin desteklenmesi için Topçu Ocağı'nda da iyileştirmeler yapıldı. Topçu Ocağı top dökümü, topların savaş alanına nakli ve muharebe sırasında etkili şekilde kullanımdan sorumlu önemli bir destek kuvvetiydi. Top bir savaş makinesiydi ve yıkıcı bir etkiye sahipti. Bu bakımdan topun üretimi ve savaşlarda kullanılması teknik bilgi gerektirmekteydi. Bu gereklilik ve tecrübeli personelin istihdamı açısından değerlendirildiğinde Topçu Ocağı, Osmanlı ordusunun en eğitimli sınıfıydı. Topçuluk konusunda Osmanlı'yı Avrupalı rakiplerinden ayıran en önemli fark ise düzenli topçu birliklerinin tımar usulü ile orduda istihdam edilmesiydi. Bu sınıf top döküm teknolojisindeki yeniliklere göre sürekli modernize edilmiş, söz konusu teknolojinin transferinde kimi zaman yabancı uzmanların yardımına başvurulmuştu. Osmanlı silah üretimi, Tophâne ve Baruthâne gibi devlete ait tesislerde sürdürülmekteydi. Devletin silah sanayisine verdiği önem kısa sürede Osmanlı ordusunun rakipleri karşısında önemli bir ateş gücü üstünlüğüne sahip olmasını sağlamıştı. Osmanlı topçusu giderek güçlenmiş ve zaman içinde özellikle muhasara

Journal of Turkish Studies, s.2, (1980): 71-79; Daniel Lerner ve Richard D. Robinson, "Swords and Ploughshares: Turkish Army as a Modernizing Force" **World Politics**, s.13, (1960): 19-44; Türk ordusunun kuruluşundan itibaren kullandığı silahlar hakkında bilgi için bkz. **Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular- Oluşum, Teşkilât ve İşlev-**, Ed. Feridun M. Emecen, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008); Ayrıca bkz. **Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneyel Çalışmalar**, yay. haz. Kahraman Şakul, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013); Barut İmparatorluğu ifadesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Marshall G.S. Hodgson, **The Venture of Islam Consience and History in World Civilization, 3, Gunpowder Empires and Modern Times**, (Chicago&London: The University of Chicago Press, 1974).

⁷ *Osmanlı Devleti altı asırlık siyasi ömrü boyunca hep bir kara/kıta gücü oldu. Pâyitaht İstanbul'un bir liman şehri olmasına ve donanmasının 16. yüzyılda, başta Akdeniz olmak üzere, mücavir iç denizlerde varlığını hissettirmesine rağmen, Osmanlı siyasetinin başlıca askerî enstrümanı kara kuvvetleri idi. Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri" Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013): 35.

savaşlarında düşman karşısında ordunun en önemli kuvveti haline gelmişti. Topçunun savaşlara katkısıyla doğru orantılı olarak top üretimi de artırılmıştı.⁸

Tüfek, Osmanlı ordusunda toptan sonra kullanılan en önemli ateşli silahtı. Ancak ilk örnekleri oldukça ağır olduğundan tüfek kullanımı topa göre daha geç olmuştu. Üretimdeki gelişmeler kullanımı kolaylaştırdıkça 16. yüzyıldan itibaren orduda tüfek taşıyan birliklerin sayısı arttı. Süvariler geleneksel silahlarını kullanmaya devam etse de piyadeler tüfeklerle teçhiz edildi. 1532 yılına gelindiğinde Yeniçeriler'in %80'i tüfekliydi. Ateşli silahların Osmanlı ordusuna girişi ve etkili bir şekilde kullanılışı bu silahların üretimi için sürdürülen faaliyetlerin artmasına sebep oldu. Batı'dan alınan ateşli silahlar Osmanlılar tarafından üretilerek geliştirilmişti. Üretim kalitesi silahların savaşlarda gösterdiği yararlılıklardan anlaşılacakla birlikte, bazı silahların ihraç edilmesi de kalitenin derecesini göstermesi bakımından önemliydi.⁹

Osmanlı İmparatorluğu, çağdaşı pek çok devlet gibi, askerî temeller üzerine kurulmuş bir devlettir. Kanunî dönemine gelindiğinde devlet askerî gücünün zirvesine ulaştı. Askerî gücün zirvede olduğu bu dönemde Viyana'ya kadar bir sefer düzenlenmişti. Batı seferlerine nazaran İran ve Mısır gibi menzillere yapılan seferlerde Osmanlı askeri daha kolay sonuçlar elde etti. Zira Osmanlı, ateşli silahlarda Safevî ve Memlükler'e göre oldukça ileri seviyedeydi.¹⁰

⁸ C. W. C. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık Ortaçağ'da Savaş Sanatı**, çev. İsmail Yavuz Alogan, 4. bs. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 20, 25, 34-39; Franz Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, çev. Dost Körpe, 6. bs. (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2006), 85-86; Dukas, **Bizans Tarihi**, çev. VL. Mirmiroğlu, (İstanbul: İstanbul Fetih Derneği, 1956), 51-152; Tursun Bey, **Târîh-i Ebü'l-feth**, yay. haz. Mertol Tulum, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977), 45; Cameron Rubaloff Nelson, **The Manufacture and Transportation of Gunpowder in the Ottoman Empire: 1400-1800**, (Yükseklisans Tezi, University of Utah, Department of Languages and Literature, 2010), 5-9; Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik top döküm teknolojisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Salim Ayduz, **Tophâne-i Âmir ve Top Döküm Teknolojisi**, (Ankara: TTK, 2006).

⁹ Agoston, **age**, 40-52; Tülin Çoruhlu, **Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askerî Müzeden Örneklerle)**, (Ankara: ATASE Yayınları, 1993), 4-5; İlber Ortaylı, **Osmanlı'ya Bakmak, Osmanlı Çağdaşlaşması**, (İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2016), 40-41; Giray Fidan, **Çin'de Osmanlı Tüfeği**, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 120-127; Kazuaki Sawai, "Japon Teknolojisine Karşı: XVI. Yüzyılda Doğu Asya'da Osmanlı Tüfeği", **Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular- Oluşum, Teşkilât ve İşlev-**, ed. Feridun M. Emecen, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008): 341-355.

¹⁰ Gülgün Üçel-Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu [1530-1699]**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 420-444; Tanju Akad, **Bir Savaş Nasıl Kaybedilir? Selçuklu, Osmanlı Tarihinde Askerî Hatalar**, 5. bs. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), 41-48; Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, çev. Bahar Tırnakçı, 3. bs. İstanbul: YKY, (2007), 161-164, 191; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, **Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni**, (Ankara: TTK, 1991), 116-123, 131-134; Bekir Kütükoğlu, **Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612)**, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993), 1-4.

Avrupa'nın savaş alanında bir güç olarak ortaya çıkması, savaş araç ve gereçlerinin üretimi ve kullanımında ciddi ilerlemeler kaydetmesiyle başladı. Avrupa, serbest ticaret sisteminin en önemli faydasını bireysel teşebbüslerle ortaya çıkan askerî üretimde görmüştü. Doğudaki örnekler gibi devlet tekelinde olmayan silah üretimi, sürekli gelişen silah teknolojisinin ortaya çıkışını sağlamıştı. Osmanlı'nın karşısında askerî açıdan daha donanımlı bir Avrupa bulunmaktaydı. Harp araç ve gereçleriyle taktikler de değişmiş, bir zamanlar *Savunma Hattı* oluşturan Batılı güçler, 18.yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı'yı *savunmaya çekilmek* zorunda bırakmıştı.¹¹

Lale Devri, Avrupa'daki gelişmelerin Osmanlılar tarafından fark edilmesinin ve takip edilmesinin başlaması açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Bu dönemde, Avrupa şehirlerinde geçici elçiliklerin kurulması; Avrupa ordularının takip edilmesi ve yeniliklerden haberdar olunması için izlenen yöntemlerden biriydi. Osmanlı elçileri, seyahatleri esnasında yaşadıklarını ve gördüklerini genellikle *Sefâretnâme* adı verilen eserlerle ilgililere sunmuşlardı. Farklı şehirlerde görevlendirilen elçilerin bu eserlerinin Batı'nın askerî alanda üstünlüğünün kabul edilmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.¹²

Avrupa ordularındaki yeniliklerin tanınması Osmanlı geleneksel ordu sisteminin de gözden geçirilmesine vesile oldu. Bu durum, Osmanlı ordusunda bazı eksikliklerin fark edilmesini sağladı. Bu eksikliklerin başında; Osmanlı ordusunun eğitim, kumanda birliği ve taktik yeterlilik açısından standarda sahip olmayışı gelmekteydi. Teknik açıdan en önemli eksiklik ise ateşli silahlarda standardizasyonun olmamasıydı. Bunun üzerine Batılı silah teknolojisinin takip edilmesi ve Osmanlı ordularında kullanılması yabancı uzmanların istihdam edilmesiyle sağlanmaya çalışıldı. III. Ahmed uzun yıllar Osmanlı ordusunda hizmet edecek olan Fransız subayı Comte de Bonneval'i yani

¹¹ İlber Ortaylı, *Ottoman Studies*, 4. bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 2012), 77-79; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.3, (Ankara: Türkiye Yayınevi, 1972), 246, 484-485; Merry E. Wiesner-Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789*, çev. Hamit Çalışkan, 3. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 30, 32, 130, 303, 327; Gabor Agoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 95.

¹² Yirmisekiz Mehmed Çelebi, *Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*, yay. haz. Şevket Rado, 3. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 13; Ebubekir Râtib Efendi'nin *Nemçe Sefâretnâmesi*, Yay. Haz. Abdullah Uçman, 2. bs. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 27,31,55; Şehdî Osman Efendi, *Rusya Sefâretnâmesi 1757-1758*, yay. haz. Türkân Polatçı, (Ankara: TTK, 2011), 34,53; 1700-1800 yılları arasında Avrupa'ya gönderilen Osmanlı diplomatik misyonları hakkında detaylı bilgi için bkz. Suna Suner, *A Register and Overview of Sefâretnâmes and Eighteenth-Century Ottoman Envoys & Ambassadors*, (Holitzer: Don Juan Archiv Wien, 2014); A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kıran Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, çev. Ahsen Batur, 2. bs (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 18-19, 28-29.

Humbaracı Ahmet Paşa'yı, Osmanlı ordusuna katılmak üzere davet etmişti. Ahmet Paşa daha sonraki yıllarda Humbaracı Ocağı'nda önemli değişiklikler yaptı ve düzenli bir humbaracı askerî sınıfının ortaya çıkmasında önemli bir görev üstlendi. Ordunun modernleşmesi için çalışılırken ve bir yandan da bilimsel gelişmeler takip edilirken, Osmanlılar yaşadıkları çağı başka bir açıdan görmeye ve dünyayı öğrenmeye başladı. Avrupa başkentlerine elçilik heyetlerinin gönderilmesi, matbaanın ülkeye gelişi, orduda yeni teknolojiler hatta yeni kıyafetler denenmesi; eğer bunlar yapılırsa imparatorluğu eski gücüne kavuşturmanın ve bu yolla Batı'ya galip gelebilmenin mümkün olacağı inancından kaynaklanan değişimlerdi. Değişime karşı ortaya çıkan tepkilerse Batılı usullerin alınmasına karşı gösterilen kuvvetli dirençti. Nitekim Patrona Halil İsyanı yeniliklere karşı direnişin önemli bir örneğidir. 28 Eylül 1730 tarihinde başlayan isyanın temel sebebi, İbrahim Paşa'nın Fransa'dan getirttiği uzmanlar aracılığıyla, yeni bir düzenli ordu olan Asâkir-i Nizâmîye'nin kurulmasına teşebbüs etmesiydi. Yeni ordunun kurulması Yeniçeri Ocağı'nın tepkisiyle karşılaşmıştı. İsyan sonucunda Lale Devri sona ererken Osmanlı modernleşmesi de ciddi bir darbe aldı.¹³

Askerî alanındaki düzenlemeler Lale Devri'nden sonra da devam etti. Humbaracı Ahmed Paşa, bir yandan Humbaracı Ocağı'nı yenileme çalışmalarını sürdürürken aynı zamanda ordunun mühendis ihtiyacının karşılanması için öğrenci kabul edecek olan Hendesehâne'nin 1734'te açılmasını sağladı. Bostancı Ocağı'ndan da öğrencilerin alındığı bu okul, kısa süre sonra ulemanın ve Yeniçeriler'in karşı çıkması üzerine kapatıldı. Kısa süren varlığına rağmen Hendesehâne, III. Selim döneminde kurulacak olan Mühendishâne-i Berri-i Hümayun'un temeli olması bakımından önemli bir yenilikti III. Mustafa, özellikle topçu sınıfı üzerinde, birtakım düzenlemelerin yapılmasına çalışmıştı. Bu maksatla Fransız ordusunda görevli bir Macar olan Baron de Tott'un yardımına başvurmuştu. Osmanlı ordusunda görev almak için Müslüman olma şartı Baron de Tott ile birlikte kaldırılmış, böylece Avrupalı uzmanlardan faydalanılmasında yeni bir dönem başlamıştı. Baron de Tott'un öncelikli görevi

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları**, c. 2, 3. bs. (Ankara: TTK, 1988), 122-127; İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 25. bs. (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006), 16-24; Abdi Efendi, **1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi**, yay. haz. Faik Reşit Unat, 2. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 26; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. 4, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), 18-19; Yeniçeriler'in gösterdiği direncin sosyo-ekonomik sebepleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Mert Sunar, **Cauldron Of Dissent: A Study of The Janissary Corps, 1807-1826**, (Doktora Tezi, State University of New York, Harpur Collage of Arts and Sciences, 2006).

Çanakkale istihkâmlarının güçlendirilmesi idi. Kendisine daha sonra Topçu Ocağı'nın modernizasyonu gibi önemli görevler verildi. Tott'un en önemli çalışmalarından biri Sûrat Topçuları Ocağı olarak bilinen birliğin kuruluşuydu. Bu birliğin kuruluş amacı savaş alanında hızı ön plana çıkaran yeni topçuluk usulünün uygulanmasıydı. Ayrıca söz konusu usullere göre yeni topların dökülmesini bu birlik üstlendi. Osmanlı'da modern sahra topçuluğunun ilk adımı olan bu birliğin mevcudu 250 kişiydi. Sûrat Topçuları'nın Kağıthane'de sürdürülen eğitimleri için Fransız elçiliğinden maddî destek alınmıştı. Böylece Fransa hem bir model hem de finansör olarak Osmanlı ordusunda modernleşmeye destek olmuştu. Söz konusu çalışmalarda Tott'un yardımcıları İngiliz Mustafa adıyla bilinen İskoçyalı Campell ve Aubert adında bir Fransız'dı.¹⁴

Osmanlı askerî modernleşmesi açısından bir diğer önemli gelişme III. Selim'in tahta çıkışıydı. 18. yüzyılın son hükümdarı III. Selim devletin içinde bulunduğu vahim durumun farkındaydı ve uluslararası rekabeti de yakından takip etmekteydi. Şehzadeliği döneminde Fransa kralına mektuplar yazarak Batı'yı tanımaya çalışmıştı. Sultan, Napoléon'un şöhretinden ve hızlı yükselişinden de etkilenmişti. III. Selim, hükümdarlığı döneminde Napoléon'un İstanbul'daki temsilcisinin de desteğiyle yeni bir düzeninin yani Nizâm-ı Cedîd'in¹⁵ yerleştirilmesine çalıştı. III. Selim'in yeni düzende en önemli gayreti Avrupa'daki örneklerine benzer düzenli bir ordunun kurulması oldu. Modern ordunun ilk adımı olan Nizâm-ı Cedîd ordusunda askerler Batı tarzı silahlar taşıyor, bu tarzda eğitim yapıyordu. İlk yıllarda 2.500 kişilik bir kuvvete sahip olan Nizâm-ı Cedîd'in mevcudu 1806'da 22.685 asker ve 1.590 subaya yükseltildi. Bu tarihte söz konusu kuvvetin yarısı İstanbul'da diğer yarısı ise vilayet merkezlerindeydi.¹⁶

¹⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1988'e**, 3. bs. (Ankara: TTK, 1989), 164; Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c.1, (İstanbul: Yurt Yayınları, 1982), 341; Virginia Aksan, "Breaking the Spell of The Baron de Tott: Reframing the Question of Military Reform in The Ottoman Empire, 1760-1830", **The International History Review**, c. 245, s. 2, (2002): 254-277.

¹⁵ Bu düzenin dayandığı kanunlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Yunus Koç ve Fatih Yeşil, **Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)**, (Ankara: TTK, 2012).

¹⁶ Câbî Ömer Efendi, **Câbî Tarihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani) Tahlil ve Tercümeli Metin** [Câbî Tarihi], c. 1, yay. haz. Mehmet Ali Beyhan, (Ankara: TTK, 2003), 18-19; Ayşe Yıldız, "Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratıb Efendi'nin Şehzade Selim'e (III) Bir Mektubu", **Osmanlı Araştırmaları**, s. XLII, (2013): 233-274; Erik Jan Zürcher, "Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)", **Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775 – 1925)**, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. Tanju Akad (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003): 87. Napoléon hakkında detaylı bilgi için bkz. Walter Geer, **Napoleon the First, An Intimate**

Nizâm- ı Cedîd ordusunun giderek güçlenmesi yönetim sisteminin içindeki birçok kesimi rahatsız etti ve isyana sebep oldu. İsyân gerekçesi yeni düzenin dinin hilafına uygulamalar getirdiğiydi. Ulemanın desteği ve Şeyhülislam'ın fetvası da alınmıştı. Kabakçı Mustafa Ağa'nın liderliğinde 25 Mayıs 1807 tarihinde harekete geçen ve daha sonra Yeniçeriler ile birleşen Boğaz Yamakları isyanının dördüncü gününde hedeflerine ulaştı. Kabakçı Mustafa İsyânı uygulamaya konulan Nizâm-ı Cedid'i boşa çıkardı.¹⁷

III. Selim'in askerî modernizasyonun önemini kavramış bir hükümdar olarak Osmanlı'da değişimin önünü açtı. II. Mahmud döneminde III. Selim'in hedefleri hayata geçirilecek ve Osmanlı ordusunun modern savaşın gereklerine ve zamanın ruhuna uygun olarak çağdaş bir yapıya kavuşması için önemli adımlar atılacaktı. Modern Savaş, harp tarihinde 19. yüzyıldan itibaren vukubulan savaşları tanımlamak için kullanılan terimdir. Modern vurgusundaki amaç; savaşın siyasi, toplumsal ve teknolojik açılardan gelişerek, etkilerinin önceki dönemlerden daha geniş alanlara yayıldığına dikkat çekmektir. Savaşların modernleşmesine etki eden faktörlerden en önemlisi ateşli silahların kullanılmasıydı. Ateşli silahların yaygın olarak kullanımı, orduları geliştirerek değişimi getirdi. Bu değişimin ilk örneği ağır muhasara toplarının, kuşatmaların ve kuşatmalara karşı yapılan savunmanın temel ilkelerini değiştirmesi oldu. Topun ve topla birlikte gelişen tüfeğin savaşlardaki önemi anlaşıldıkça, bu silahların daha etkin kullanılabilmesi için üretim faaliyeti de arttı. Giderek daha kolay kullanıma sahip olan ateşli silahlar 18. yüzyıla gelindiğinde ordular için vazgeçilmez oldu. Top döküm teknolojisi geliştikçe topçunun ordudaki yeri güçlendi ve zamanla bu sınıf ordulardaki en önemli teknik sınıf olarak kabul edildi. Ancak birkaç kişinin kullanabildiği ilkel tüfekten tek kişinin kullandığı önce fitilli sonrasında daha kullanışlı çakmaklı tüfeğe geçiş, bu silahla teçhiz edilen piyade sınıfının güçlenmesine ve süvarinin öneminin azalmasına sebep oldu. Böylece, ateşli silahların üretimindeki teknolojik gelişmeler orduların yapılarında sürekli değişiklikleri beraberinde getirdi.¹⁸

Biography, (London: Forgotten Books, 2013); Lois Antoine Fauvelet de Bourrienne, **Memoirs of Napoleon Bonaparte**, (Ed. R.W. Phipps), (London: 1891).

¹⁷ Câbî Tarihi, 126-130; Danişmend, **age**, IV, 85, 93.

¹⁸ Mehmet Tanju Akad, **Çağdaş Toplumda Savaş**, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2009), 15-16, 215; Ali Bilgin Varlık, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", **Avrasya Terim Dergisi**, c. 1, s. 2, (2013): 114-129; Reinhold Günther, **Allegemeine Geschichte Der Handfeuerwaffen**, (Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth, 1909), 12-15; Clifford J. Rogers, "The Military Revolutions of The Hundred Years' War", **The Journal of Military History**, s. 57, (1993): 241-278; Gabor Agoston, "Military Transformation in The Ottoman Empire and Russia, 1500-1800", **Explorations in Russian and Eurasian History**, c. 12, s. 2, (2011): 281-319.

Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan endüstriyel gelişmeler, savaş sanayisini geliştirirken yine bu coğrafyada meydana gelen savaşlar devletleri bir endüstri yarışının içine itti. Devletler, teknolojinin imkânları sayesinde gelişen ve kullanımı kolaylaşan benzer ateşli silahları ordularında bulundurmaya ve daha etkili olarak kullanmaya başladı. Devletler arasındaki rekabet ateşli silah üretim teknolojisine doğrudan yansdı. 18.yüzyılda top ve tüfekler hâlâ namludan dolduruluyor olsa da bu silahları kullanan askerlere verilen düzenli eğitim ve kazandırılan disiplin ateşli silahların savaşa katkısını artırmıştı. Bu dönemde, topçu sınıfı giderek süratlenirken, piyadenin ilk atıştan sonra tüfeğini yeniden doldurması için gereken süre, geçen zaman zarfında daha da azalmıştı. Fransa silahlarda kullanılan yeni teknolojilerde 18. yüzyıl boyunca öncü oldu. Britanya'nın denizlerdeki üstünlüğüne karşı Fransa'nın karadaki gücü Fransız ordusunda askerî mühendisliğin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Fransa ve Avusturya arasındaki rekabet özellikle sahra topçuluğunda ve top imalatında bir devrime sebep oldu. Hafif, süratli ve etkili bir top çeşidi olan sahra topu; piyade harekâtına uygun olarak savaş meydanlarında kolayca kullanılmakta ve düşman piyadesine ağır kayıplar verdirmekteydi.¹⁹

Avrupa'da 18. yüzyıl boyunca devam eden savaşlar bir ortak savaş kültürünün doğmasına da yol açtı. Böylece, Avrupa ordularının kendi aralarında teşkilat, taktik ve teknoloji transferi hızlandı. Devletlerarası ittifaklar ve subay değişimleri de bu transferleri kolaylaştırıyordu. Bu dönemde *Prusya Modeli* de ordular arası etkileşimin en önemli sonuçlarından biri oldu. Teknik açıdan bakıldığında hızlı ve güçlü bir topçu sınıfı ve ateş gücü yüksek iyi eğitilmiş piyadeden oluşan Prusya ordusu, Avrupa askerî kültürünün en önemli ürünü olarak ortaya çıktı. Yürütülen çalışmalar; savaşa hazır, disiplinli, en yeni ateşli silahlarla donatılmış profesyonel bir ordunun ortaya çıkmasını sağladı. Önceliği subay eğitime veren Prusya Kralı Büyük Friedrich, özellikle soylu sınıfın askerî akademilere katılmasını teşvik ediyor, iyi eğitilen subayın komutasına verilecek askeri de iyi eğiteceği fikrini savunuyordu. Ordunun sürekli savaşa hazır olması için eğitim birinci öncelik olarak belirlenirken, savaşın masraflarını karşılamak için güçlü bir hazinenin de varlığı zorunlu görülüyordu. Büyük Friedrich, Prusya'da önce zihinleri değiştirmiş sonrasında tüm Prusya'yı aynı amaca sevk etmişti: Güçlü ve

¹⁹ J. Emerson Tennent, **The Story of Guns**, (London: Longman, Roberts&Green, 1864), 2; Ken MacLennan, "Liechtenstein and Gribeauval: "Artillery Revolution" in Political and Cultural Context", **War in History**, c. 10, s.3, (2003): 249-264.

gücünü ordusundan alan bir ulus-devlet. Böylece, ordunun etkinliğini artırmak için gösterilen gayret Prusya'nın dışardan bakıldığında *ordusu olan bir devlet değil fakat devleti olan bir ordu* gibi görünmesine sebep olmuştu.²⁰ Büyük Friedrich ve haleflerinin çabalarının başarılı sonuçları, Prusya'yı Avrupa'da önemli bir güç haline getirdi. Böylece Fransa ve Avusturya için yeni bir rakip ortaya çıktı. Teşkilat ve eğitim alanında gösterdiği gelişme Prusya ordusunun silah ihtiyacının karşılanmasında da görülmeye başlamıştı. Krallık silah imalathanelerinde izlenen planlı üretim faaliyeti, Prusya silahlarının gelecekteki şöhretinin temellerini atacaktı.²¹

Her teknolojik yenilikle beraber, topçu ve piyadenin savaşların sonucunu belirleyen iki sınıf olarak yeri de sağlamlaştı. Yeni silahlar savaşların seyrini değiştirdikleri gibi orduların daha da kurumsallaşmasını sağladı. Askerî Devrim sürecinin getirileri ve Sanayi İnkılabı'nın doğruduğu teknolojik gelişmeler Avrupa ordularında 18. yüzyılın sonlarından itibaren görülen kurumsallaşmayı doğurdu. Avrupa'da savaş bakanlıkları ve genelkurmay başkanlıkları gibi kurumlar tesis edildi. Askerliğin bir meslek olarak görülmeye başlanması, profesyonel orduların şövalye ruhunun yerini almasını sağladı. Profesyonel bir ordu içinse eğitim olmazsa olmaz bir şart olarak kabul edildi. Böylece askerî eğitim veren her seviyede okullar gittikçe yaygınlaştı.²²

²⁰ Prusya'nın Alman prenslikleri içinde güçlenerek Alman İmparatorluğu'nun öncüsü olmasının ilk ve en önemli sebebi Prusya ordusunun kazandığı kabiliyetlerdi. Büyük Friedrich döneminde başlatılan çalışmalar etkisini göstermiş; her zaman savaşa hazır bir Prusya ordusu ortaya çıkmıştı. Askerlik hizmeti ve komuta görevi devlet eliyle özendirilmiş ve soylu ailelerin çocuklarına komnuta kademesinde yer verilmişti. Napoleon karşısında mağlup olan bu ordu, bu yenilgiden sonra gelen yaptırımlarla ilginç bir şekilde güçlendi ve daha da profesyonelleşti. Prusya subayı 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren çağdaşları arasında sıvrıldı ve bilimle askerliğin birleştiği bir meslek grubunun simgesi oldu. Avusturya-Macaristan ve Fransa karşısında alınan galibiyetler; disiplinli, eğitilmiş ve talimli Prusya ordusunu ve ona komuta eden subay sınıfını diğer ordular için bir model konumuna yükseltti. Sonraları Prusya Ekolü olarak anılacak bu askerî sistem; eğitimi esas alan ve uygulanabilir tecrübeye önem veren bir sistem olarak Osmanlı ordusunda da uygulanmaya çalışıldı. Prusya ordusu hakkında detaylı bilgi için bkz. Richard A. Preston, **Perspectives in the History of Military Education and Professionalism**, (Colorado: U.S. Air Force Academy, 1980); John Taylor Gatto, **An Underground History of American Education**, 2. bs., (Oxford: Oxford Village Press, 2016); Hagen Schulze, "Prussian Reformers and Their Impact To German History", **Proceedings of British Academy**, s. 100, (1999):61-77;

²¹ David A. Bell, "The Culture of War in Europe 1750-1815", **Proceedings of British Academy**, s. 184, (2013): 147-165; Vincent Scatamacchia, **Frederick the Great: They Don't Call Him Great for Nothing**, (Carlisle: U.S. War Collage, 1992), 4-5; "Der Soldatenkönig", **Spiegel Special Geschichte**, s.3, (2007): 36-43; Holger H. Herwig, "The Prussian Model and Military Planning Today", **JFQ**, s. 42, (1998): 67-75; Mesut Uyar, Hayrullah Gök, "Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Sisteminin Gelişmesi ve Olgunlaşması (1640-1871)", **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, c. 13, s.1, (2003): 1-28.

²² Jack A. Goldstone, **Why Europe? The Rise of the West in World History 1500-1800**, (Boston: The McGraw-Hill, 2007), 27-30; John Walter, **A Concise Dictionary of Guns&Gunmakers Inventors, Patentees, Brand Names and Trademarks**, 10. bs. (Great Britain: Archiving Industry,

Napoléon Bonapart'ın tarih sahnesine çıkışı mevcut ordu yapılarının gözden geçirilmesine vesile oldu. Napoléon karşısında üst üste alınan yenilgiler, Prusya başta olmak üzere Avusturya ve Rusya ordularının askerliğe bakışını temelden değiştirdi. Teoride mükemmel şekilde hazırlanan bir planın, harp esnasında karşılaşılan durumlarda hiçbir şey ifade etmeyebileceği gerçeği pratik bilginin önemini artırdı. Napoléon, Fransa'nın Britanya'ya karşı denizde sağlayamadığı üstünlüğü Kıta Avrupası'nda yakaladı. Ancak 1812'de başladığı Rusya Seferi'nde başarısız olunca; askerî açıdan hız, taktik ve teknik üstünlük, kumanda ve plan kabiliyetiyle birlikte sürdürülebilir ikmalin de ordular için aynı derecede önemli olduğu kanıtlanmış oldu.²³

18. yüzyılda hatları netleşen modern savaş, Napoléon'un katkılarıyla orduları yeni bir değişimin içine soktu. Taktik, teşkilat ve teknik prensipleriyle mükemmeli hedefleyen modern orduların bu araçlara tecrübe ve dolayısıyla talimi de eklemeleri gerekti. Sürekli bir gelişimi lüzumlu kılan yeni askerî sistem; komuta ve koordinasyonunun önemini artırdı ve böylece subay sınıfını güçlendirdi. Elllerinde gelişmiş ateşli silahlar bulunan askerler, bilim ve sanatın harmanlandığı yeni bir komuta sistemiyle karmaşık bir askerî bürokrasinin doğmasını sağladı. Muharip, teknik ve yardımcı sınıflardan oluşan ordu teşkilatları ihtiyatlarla savaşa hazır hale getirildi. Genelkurmay dairelerinin görevi ve çabası bu teşkilatları savaşa hazır bulundurmaktı. Bu dönemde topçu ve piyade önemini korurken, özellikle topların nakliyesini sağlamak için nakliye ve ikmâl sınıfları yeniden teşkilatlandırıldı. Savunmayı güçlendirmek amacıyla istihkâm sınıfı bir adım daha öne çıktı. Modern tabirinin hakkını veren yeni ordularda hesaplama ve planlama ciddî bir önem arz ettiğinden subay ve mühendis iç içe geçen bir görünüm arz ediyordu.²⁴

2015), 13-19; John Childs, "The Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare", **The Oxford History of Modern Warfare**, ed. Charles Townshend, 2. bs. (Oxford-New York: Oxford University Press, 2000): 20-39; Kemal Beydilli, "Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)", **XVIII. Yüzyıl Başından XX. Yüzyıla Kadar Türk Denizcilik Tarihi, II**, ed. Zeki Arıkan ve Lütfü Sancar, (İstanbul: Deniz Basımevi, 2009): 269-270.

²³ Carl von Clausewitz, **Savaşın Esasları ve Strateji Üzerine Mektuplar**, çev. Gökhan Aydın (İstanbul: Doruk Yayınları, 2017), 18; Fon der Golts, **İlim ve Askerlik**, müt. Ahmed Refik (Dersa'det: Matba'-ı İslâm ve Askerîye, 1328), 5-8; Thomas M. Hall, Jr., **Napoleon's Jena Campaign: A Critical Analysis**, (Carlisle: U.S. Army War Collage, 1992), 17-22; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 6. bs. (Ankara: TTK, 2014), 271-281, 327-329.

²⁴ Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, çev. Selma Koçak (İstanbul: Doruk Yayınları, 2015), 31-32; Gabriel Richards, Karen S. Metz, **A Short History of War: Evulation Warfare and Weapons**, (Carlisle: U.S. Army War College, 1992), 81-82.

Modern Savaşlar Çağı'na ayak uydurmaya çalışan Osmanlı yönetimi de düşman ordularındaki değişiklikleri ve sebeplerini araştırmak maksadıyla çalışmalar başlatmıştı. Özellikle, başkentlere gönderilen elçilerin sunduğu raporlar Batılı ordulardaki kritik değişikliklerin Osmanlı yönetimince yakından takip edilmesini ve ıslahatlar için hedeflerin belirlenmesini sağladı. III. Selim'in Avrupa tarzında bir ordu tesis etmek gayreti ile hayata geçirdiği Nizâm-ı Cedid, 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ordusunda ulaşılmaya çalışılan hedeflerin sınırlarını ortaya koydu.²⁵

III. Selim döneminde temelleri atılan, hedefleri belirlenen ve yapılmaya çalışılan askerî reformların uygulanması II. Mahmud'a kaldı. Osmanlı Ordusu köklü değişiklikleri bu padişahın saltanatında yaşayacaktı.

2.1. Osmanlı'da Yeni Düzenin Hayata Geçişi: II. Mahmud Dönemi

II. Mahmud'un tahta çıkışı Osmanlı modernleşmesinin en hassas dönüm noktalarından biri oldu. III. Selim ile başlayan Nizâm-ı Cedid uygulamaları onun zamanında sağlam bir zemin üzerine oturacaktı.

Merkezi otoritenin zayıflığı II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarında dikkati çekerken sonrasında yaşanan gelişmelerle bu durum tersine döndü. Padişah, liderliğini Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptığı ayanlarla (Ruşuk Yarânı) anlaşılarak, Sened-i İttifak'ı (29 Eylül 1808) kabul etmek durumunda kalmıştı. Padişah, bu mutabakatla mutlak gücünü masaya yatırırken ayânlar da İstanbul'dan gelen bütün emirlere uyacaklarına ve Padişah'a sadık kalacaklarına yemin ediyorlardı. Ancak bir müddet sonra yeni kurulan ve *Sekbân-ı Cedid* adı verilen orduyu bahane eden Yeniçeriler yeniden isyan etti ve Alemdar Mustafa Paşa bu isyan sırasında öldü.²⁶

²⁵ Virginia Aksan, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)**, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 100-101; Fatih Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 180-183; Enver Ziya Karal, **Halet Efendinin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)**, (İstanbul: Kenan Basımevi, 1940), 71-73; Gürsü Gürsakal, "Erken Modern Dönem Avrupası'nda Askeri Devrim Tartışması Üzerine Bir Rehber" **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**, c. 1, s. 2, (2005): 113-127.

²⁶ Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, 3.bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 3-8; Edward Upham, **History of The Ottoman Empire From Its Establishment Till The Year 1828**, c. 2, (Edinburgh: Constable and Co. and Hurst, Chance and Co., 1829), 324; Alemdar Mustafa Paşa hakkında detaylı için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, 2. bs. (Ankara: TTK, 2010).

19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Balkan toprakları milliyetçi isyanların yaşandığı bir coğrafyaya dönüşmüştü. Fransız İhtilali'nin etkisiyle artan milliyetçi eğilimler özellikle gayrimüslim Osmanlı tebasının isyanlarına sebep oldu. Balkanlar'da yoğunlaşan huzursuzlukları Ruslar'ın Panslavizm politikası ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgedeki egemenliğini genişletme çabaları artırmaktaydı. İsyanlarla mücadele için valiler başta olmak üzere yerel kuvvetler kullanılmakla birlikte merkezden seferli ordu sevkiyatları da sık sık rastalanan gelişmelerdendi. Ancak merkez ve taşra kuvvetleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar yürütülen harekâtları çoğu zaman sekteye uğratıyordu.²⁷

18. yüzyılda devletin gücünü geri kazanabilmesi ve savaşlardan zaferle çıkabilmek için başlatılan modernleşme hareketleri, 19. yüzyıla gelindiğinde artık Büyük Devletler karşısında ayakta kalabilme ve dağılmayı önleme amacına yöneldi. II. Mahmud saltanatı boyunca bu çabayı en önemli mesaisi olarak sürdürmüştü. Yenilik hareketlerine bürokratik direnç, iç isyanlar ve savaşlar, II. Mahmud ve tesis etmeye çalıştığı Modern Osmanlı Ordusu için önemli engeller olacaktı.

2.1.1. Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması

II. Mahmud, uyguladığı modernleşme politikasının devam ettirmeye kararlıydı. Bu maksatla en büyük engel olarak gördüğü kadim Yeniçeri Ocağı'nı 16 Haziran 1826 tarihinde ortadan kaldırdı.

Avrupa'nın ilk düzenli ordusu olan Yeniçeri Ocağı, I. Murad zamanında kurulmuştu. Kapıkulu Ocağı'nın bir parçası olan Yeniçeriler, merkez ordusunun önemli bir gücünü meydana getirmekteydi. Özel bir kanunla belirlenen kuruluşu ve işleyişi bu ordunun sürekli savaşa hazır bulunmasını sağlamıştı. Yeniçeriler'in barış zamanında başkentin asayişinden de sorumlu olmaları, İstanbul'un günlük hayatında ayrıcalıklı bir yer edinmelerini kolaylaştırdı. Yeniçeriler zamanla devlet içinde bir güç odağı haline geldi. Askerî alanda yaşanan yenilikler piyadeyi güçlendirip diğer sınıflar arasında ön plana çıkardığından Osmanlı ordusunda da piyade birliklerine yeni usuller tatbik edilmek istendi. Ancak Yeniçeriler yeni uygulamalara, özellikle de yeni tüfekler ve tüfekle yapılan talimlere karşı çıktı. Tüfeğe takılan süngü kullanılmak istendiğinde,

²⁷ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 43; Niyazi Berkes, *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, 15. bs. (İstanbul: YKY, 2010), 200; Fatih Gencer, "Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 30, s. 49, (2011): s. 75-96.

*Kefere gibi harbelü tüfek kullanmayız*²⁸ denilerek isyanın gerekçesi de ortaya konuldu. İsyan tehdidi sebebiyle Yeniçeri adı, 18. yüzyıldan itibaren endişeyle anılır oldu. Değişimin kaçınılmaz hale geldiği 18. yüzyıl sonlarındaysa Yeniçeriler'in bu tavrı onları devlet mekanizmasında bir yük haline getirdi. Nitekim, III. Selim *Yeni Düzene* engel olarak gördüğü bu teşkilatı kaldırmak istemesinin bedelini canıyla ödedi.²⁹

II. Mahmud'un, sonuç vereceğine inanmadığı bilinen, *Eşkinici Ocağı* denemesi Yeniçeriler içinden seçilen ve yeni usullerde eğitilecek asker modelinin son denemesi oldu. Bu yeni denemenin üzerinden bir ay geçmeden Yeniçeriler tekrar ayaklandı ve bu ayaklanma onların son isyanı oldu. İsyanın başarıya ulaşamamasındaki en önemli etken ise topçular başta olmak üzere diğer teknik sınıfların sarayın safında yer almalarıydı. Uzun yıllar Batılı tarzda eğitim gören ve diğer sınıflara göre daha modern bir görünüş arz eden topçular isyanın bastırılmasında çok büyük bir rol üstlendi. Yoğun topçu ateşi altında binlerce Yeniçeri öldürüldü ve kışlaları dağıtıldı. 17 Haziran 1826'da³⁰ Ocak'ın tamamen kaldırıldığı duyuruldu.³¹

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla II. Mahmud kendi Nizâm-ı Cedîd'ini kendi iktidarına dayanan bir şekilde kurdu. Merkezde topladığı gücü Yeniçeriler'e karşı en kuvvetli silahı olarak kullanan hükümdar, seleflerinin ulaşamadıkları çok esaslı bir

²⁸ [...] Şeyhü'l-islâm Efendi'ye gelüp, [...] Bizlere kefare gibi ta'lim olunup ve urba ve harbelü tüfeng verilmekle ve el-yevm Nizâm-ı cedîd askeri ta'limlerinde, kefare gibi tranpete çaldıkları dahi âşikâr olup ve ta'limlerinde kefare gibi sözler ile asker kullanmak teşbih olup hilâf-ı hadîs-i şerîf olmağla, bir ferdin malına ve ırzına ve bir habbesine ziyânımız olmayarak, bu emr-i pâdişâhînin hilâfında olundukta, bizler zorba olur muyuz?'' deyince, Şeyhü'l-islam Efendi: ''bu tâkriririniz üzre hareket eder iseniz zorba değilsiniz'' deyince, ''ver efendi fetvâ-yı şerîfi'' deyüp, fetvayı ahz edüp [...] Câbi Tarihi, 130.

²⁹ Aşıkpaşaoğlu, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, yay. haz. Atsız, (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1970), 59; Elias Habesci, *The Present State of The Ottoman Empire*, (London: R. Baldwin, 1907), 247; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, c.1, (Ankara: TTK, 1988), 144-145; **Kavanin- i Yeniçeriyan Yeniçeri Kanunları**, yay. haz. Tayfun Toroser, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 7; Mehmet Öz, ''Kanûn-ı Kadîm: Osmanlı Gelenekçi Söyleminin Dayanağı Mı, Islahat Girişimlerinin Meşrulaştırma Aracı Mı?'', **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III.Selim ve Dönemi**, ed. Seyfi Kenan (İstanbul: İSAM Yayınları, İstanbul 2008): 59-79.

³⁰ Keçecizade İzzet Molla Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla şu tarihi düşmüştü: *Tecemmu' eyledi Meydân-ı Lahm'e/ Edip küfrân-ı ni'met bunca bagi/ Koyup kaldırmadan ikide birde/ Kazan devrildi söndürdü ocağı*; Özhan Kapıcı, ''Bir Osmanlı Mollasının Fikir Dünyasından Fragmanlar: Keçecizade İzzet Molla ve II. Mahmud Dönemi Siyaset Düşüncesi'', **Osmanlı Araştırmaları**, 42, (2013): 275-315.

³¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 5, 5. bs. (Ankara: TTK, 1988), 147; Şirvânî Fâtih Efendi, **Gülzâr-ı Fütûhât Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı (İnceleme-Tahlil-Metin)**, yay. haz. Mehmet Ali Beyhan, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 15-21; Mehtap Erdoğan, ''Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Tarihî ve Edebî Bir Eser: Emâre-i Zafer'', **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 25, (2009); s. 71-107; Reşad Ekrem Koçu, **Yeniçeriler**, 3. bs. (İstanbul: Doğan Kitap, 2004), 432-435; Virgina H. Aksan, **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700 - 1870**, çev. Gül Çağalı Güven, 2. bs. (İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 340 – 341.

değişikliğin kapısını araladı. Böylece, Osmanlı ordusunu zamanın icaplarına göre ve modern usullerle eğitip modern silahlarla teçhiz etmenin yolu açılmıştı. Ocak'ın kaldırılmasını tüm Osmanlı ordusunun tasfiyesi olarak değerlendirenler, 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa ordularının tamamında yaşanan değişimi görmezden gelmektedir. Bu duruma Batı'ya karşı duyulan ön yargı da eklenince Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı dış güçlerin müdahalesi şeklinde açıklayacak kadar basitleşmektedir. Hâlbuki o dönemde dünyada askerlik alanında yaşanan gelişmeler Osmanlı ordusunun üzerindeki Yeniçeri yükünü atmasını zorunlu kılmaktaydı. Modern ordular; kumanda edilemeyen, bireysel kahramanlık iddiasıyla savaş meydanlarında bulunan, fakat türlü bahanelerle bulundukları savaş meydanlarından kaçan birliklerden oluşamazdı. Yeniçeriler yerine; disiplinli, modern silahları gerektiği gibi kullanmayı bilen ve en önemlisi de kumanda edilebilen birliklere sahip olmak Osmanlı imparatorluğu için artık bir zorunluluktu.³²

1826 yılının Haziran ayından itibaren gözler II. Mahmud'un yeni ordusuna çevrildi. Yeni ordudan en önemli beklenti ise zaferler kazanmasıydı.

2.2. Asâkîr-i Mansûre-i Muhammedîye Ordusu: Düzenli Orduya İlk Adım

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte imparatorluğun merkez ordusunda önemli bir eksiklik başgöstermişti. Teknik ve yardımcı sınıflar varlıklarını sürdürse de Yeniçeriler'in yerini dolduracak piyade ağırlıklı yeni bir orduya ihtiyaç vardı.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye adı verilen yeni ordunun kuruluşu Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran fermanla ilan edildi. Yeniçeri Ocağı'yla birlikte; onun sonunu hazırlayan disiplinsizlik, belirsizlik ve modern eğitime direnç ortadan kaldırılmak isteniyordu. Mansûre Ordusu'yla Osmanlı askerî ıslahatlarını temelinde yer alan iki ana hedefin yani *nizâm* ve *ta'lim* hedeflerinin üzerinde yükselecek yeni bir ordu sisteminin de temelini atıldı. Bu yönüyle yeni ordu düzenli ve modern ordunun da ilk adımı olmuştu. Ocak ortadan kalkmış olsa da yeni ordunun kuruluşunda dikkat edilen ilk husus Yeniçeriler'i hatırlatacak olumsuz özelliklere sahip askerlerin bu orduya alınmaması oldu. On beş yaşından kırk yaşına kadar ahlâklı neferlerden meydana gelmesi düşünülen ordunun toplam mevcudu 12.000 olarak belirlendi. 100 kişilik

³² Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla tüm Osmanlı ordusunun ortadan kaldırıldığı ve bu yolda yürütülen çabalarda başta Fransa olmak üzere dış güçlerin etkisinin bulunduğu iddiası hakkında bilgi için bkz. Orhan Sakin, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2011).

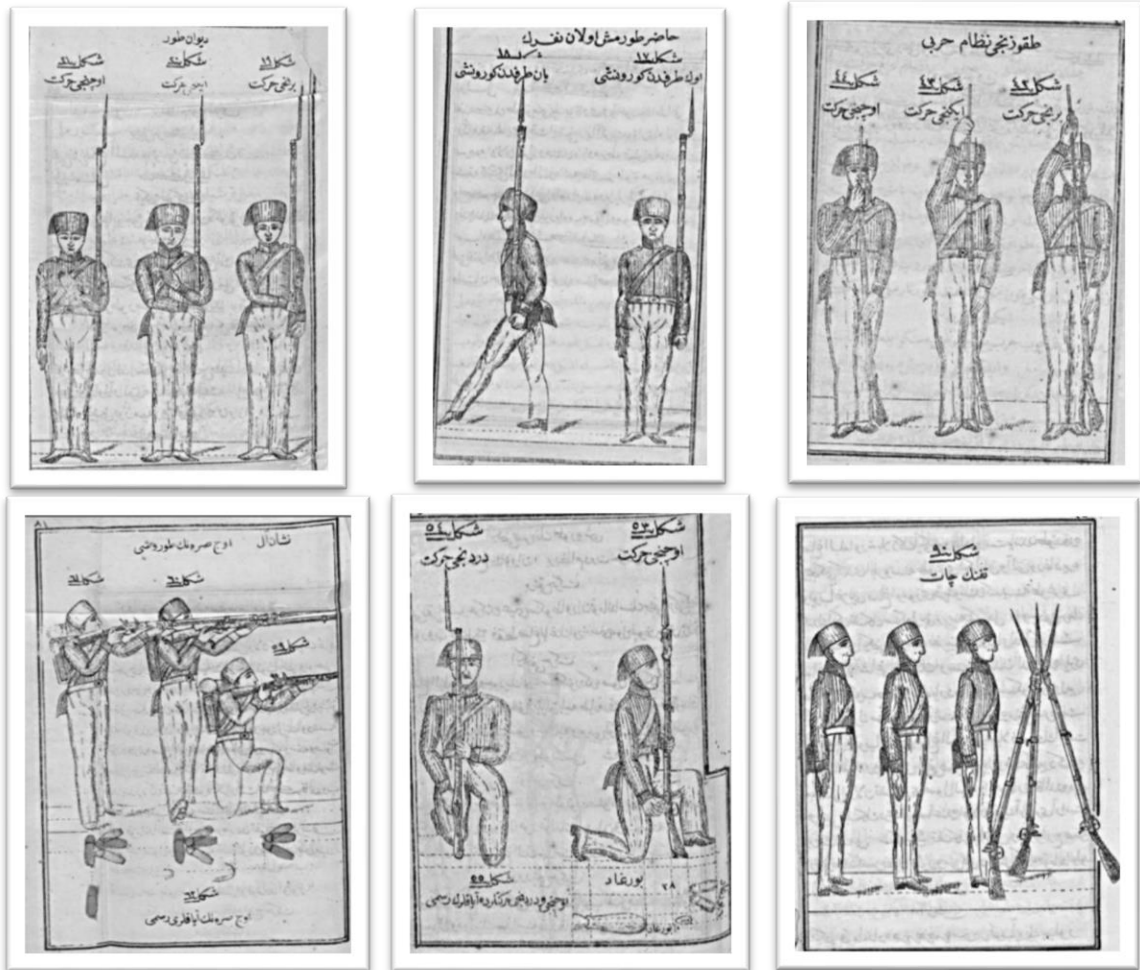
birliklerden oluşan saflar, herbiri 1526 mevcutlu, sekiz tertibi meydana getirecekti. Tabur seviyesinde bir birlik olduğu anlaşılan tertiplere komuta eden subaya Binbaşı, bütün tertiplerin başındaki subaya ise Başbinbaşı rütbesi verildi. Tertipler kendi içlerinde sağ ve sol kollar olarak ayrıldı ve her kola bir kolağası tayin edildi. Ordunun en üst komuta kademesinde Serasker bulunuyordu ve Ağa Hüseyin Paşa ilk serasker tayin edildi. Oluşturulan birliklerin teknik ve lojistik açıdan desteklenmesi için her safın kadrosuna; bir top ustası, bir top kalfası, sekiz topçu, dört arabacı, iki cephaneci ve tam teşekküllü bir top dâhil edildi. Ayrıca her tertibin kadrosunda birer tabip ve cerrah bulunuyordu. Birçok yeniliğin hayata geçirildiği Mansure Ordusu'nun kurulmasıyla merkezde eğitilmiş ve savaşa hazır bir ordu bulundurmaya ilk hedef oldu. Bu maksatla İstanbul'un Avrupa yakasında Davutpaşa'da, Anadolu yakasındaysa Üsküdar'da bulunan kışlalar yeni orduya tahsis edildi.³³

Padişahın yakından takip ettiği yeni uygulamalarda kamuoyunun tepkisi çekmemek adına oldukça dikkatli davranıldı. Mansûre birliklerinin eğitimi için kışlalarda birlik içi eğitim kurumları olan mektepler açıldı. Askerlerin Avrupaî tarzda devam eden eğitimlerinden silah ve teçhizatlarına kadar her yeni değişiklik için Mısırkârî nitelemesi yapıldı ve yeniliklerin temelde yerli bir kaynağa dayandığı hissi uyandırılmaya çalışıldı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki uygulamalarının hedefi de Batı tarzında bir ordu meydana getirmektir. 1805'ten beri Mısır Valisi olan Mehmed Ali Paşa askerî ve idarî ıslahatlarıyla merkezden hep bir adım öndeydi. II. Mahmud'un düzenlemelerinde Mısır Paşası'nın ıslahatlarından izler görülmekteydi. Kavalalı'nın giderek güçlenmesiyle rekabetin açıkça çatışmaya dönüşmesi bir yana Osmanlı yönetiminin kamuoyu tepkisini azaltmak için bir Müslüman valiyi kullanması oldukça pragmatik bir tercihti.³⁴

³³ **Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)**, yay. haz. Ahmet Yaramış ve Mehmet Güneş, (Ankara: Asil Yayıncılık, 2007), 45-46; Avigor Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army", **International Journal of Middle East Studies**, c.2, s. 1, (1971): s. 21-39; Veysel Şimşek, "The First Little Mehmeds: Conscripits for the Ottoman Army 1826-1853", **Osmanlı Araştırmaları**, s. XLIV, (2014): 265-311; Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud ve Reformların Hakkında Bazı Gözlemler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.10, s. 1, (1995): 13-39; Ziya Şakir, **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi**, (İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957), 16-18.

³⁴ Ercüment Kuran, "Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler**, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990): 113-127; Yüksel Çelik, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Bâbîâlî'ye Karşı Tutumu ve 1836'da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, s. 20, (2009): 69-100.

Talim, Mansure Ordusu'nun en önemli özelliği olduğundan, talimci ihtiyacının acilen karşılanması gerekiyordu. Eski denemelerde bulunmuş bazı subaylara görevler verildi. Ancak bu subayların yeterli olmadıkları ortaya çıktı. Bu sebeple subay ihtiyacının dışarıdan karşılanması yoluna gidildi. İlk tercih Mehmed Ali Paşa'nın Cihâdiye Ordusu'ndan subay talep etmek oldu. Gönderilecek subayların Türk veya Arap olması istenerek Müslüman olmayan subaylara karşı ortaya çıkacak tepkilerin önlenmesi amaçlanıyordu. Ancak Mısır ordusunu eğiten subayların tamamına yakını yabancı olduğundan, Mehmet Ali Paşa subay bulup gönderemeyeceğini bildirdi. Osmanlı ordusunda daha önceki dönemlerde de birçok yabancı uzman çalışmıştı. Ancak bu personellerin Osmanlı hizmetine girerken din değiştirerek müslüman olmaları teamül gereği idi. Daha çok teknik sınıflarda görev verilen yabancı uzmanlar Humbaracı

Şekil 1: Ta'lim-i Hüseyvî'de Tüfekli Talim

Hüseyv Mehmed Paşa. **Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîyenin İsti'mâliçün Tertib Olunan Nefer Ta'limi**, İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1248.

Ahmed Paşa örneğinde olduğu gibi Osmanlı Topçusu'nun gelişiminde önemli katkılar sağlamıştı. Müslüman olmadığı halde görev verilen Baron de Tott örneğiyle de teamüllerin icabında bir kenara bırakılabileceği görülmüştü. Anlaşılan o ki; talimcilerin müslüman olmaları yönündeki istek, II. Mahmud'un üstüne titredığı yeni ordunun bir engelle karşılaşmadan kuruluşunu tamamlaması yönündeki gayretten kaynaklanmaktaydı. Mansure Ordusu'nun kuruluşundaki aciliyet ve ortaya çıkan eğitimci ihtiyacı söz konusu tereddüdün kısa sürede ortadan kalkmasına sebep oldu. Yeni ordu acil olarak nitelikli subaya ihtiyaç duyuyordu ve bu sebepler gözler Avrupa'ya çevrildi. Avrupa coğrafyasında yaşanan siyasî dalgalanmalar gözden düşen subaylar ve paralı askerler için yeni arayışlar doğurmuştu. Böyle bir ortamda Osmanlı hizmetine girme ihtimali işsiz kalmış Avrupalı askerler için de önemli bir fırsattı.³⁵

Mansure Ordusu'nun talimci subay ihtiyacına, o dönemde Kaptân-ı Deryâ olarak görevli bulunan Hüsrev Mehmed Paşa, maiyetindeki Sardunyalı Galliard isimli bir Fransız çavuşuyla çözüm buldu. Müslüman olup Hurşid adını alan Galliard, Hüsrev Paşa'nın birliklerine Fransız usulünde eğitim vermiş ve bu modern eğitim padişahın huzurunda sergilenmişti. II. Mahmud'un talimi beğenmesiyle Nizâm-ı Cedîd devrine ait üçlü eğitimden³⁶ vazgeçilerek yeni ordunun eğitiminin Hüsrev Paşa'nın yöntemi yani Ta'lîm-i Hüsrevî benimsendi. Hüsrev Paşa'nın sunduğu eğitim uygulandıkça Paşa'nın ordudaki ağırlığı da arttı ve 1 Mayıs 1827'de Mansure Ordusu'nun seraskerliğine atandı. Hüsrev Paşa'nın seraskerliğiyle birlikte görevlendirilen yabancı subay sayısı da arttı. Farklı ülkelerden gelen subayların vereceği eğitimde dikkat edecekleri husus Fransız piyade eğitiminin devam etmesiydi. Süvari eğitimi için görevlendirilen ve eğer takımlarından biniş tekniklerine kadar birçok değişikliğin yapılmasını sağlayan Calosso, yabancı subaylar arasında en başarılı isim oldu. Söz

³⁵ *Mansure Ordusu'nu öncekilerden ayıracak en bariz vasıf talim maddesi olduğundan, eğitim subaylarının temini de doğal olarak en acil ve öncelikli konuydu. Talimden maksat; neferlere silah kullanmayı, düzenli yürümeyi ve savaş esnasında elzem olan taktik ve teknikleri öğretmektir. Sultan II. Mahmut'un "talim"den anladığı şey ise, yeni ordunun çağdaş savaş stratejilerini uygulayacak donanımına sahip kılınmasıydı.* Yüksel Çelik, "Asâkir-i Mansure Ordusu'nda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, s. 19, (2008): 87-118; Fatih Yeşil, "Bir Fransız Maceraperestinin Savaş ve Diplomasiye Dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâyiha'ları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 15, (2011): 205-228; Virginia Aksan, "Breaking The Spell of the Baron de Tott: Reframing The Question of Military Reform in The Ottoman Empire 1760-1830", **The International History Review**, c. 24, s. 2, (2002): 253-277.

³⁶ Nizâm-ı Cedîd Ordusu'nun eğitim usûlü için bkz. Fatih Yeşil, "Nizâm-ı Cedîd Ordusu'nda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)", **Tarih Dergisi**, s. 52, (2011): 27-85.

konusu eğitimcilerin nitelikleri hakkında detaylı bilgiler bulunmasa da kuruluş telaşının bu yarı-profesyonel askerlerle giderilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Diplomatik ilişkilerin değişen durumuna göre Fransa, Britanya ve Prusya'dan subaylara ulaşılmıştı. Macar, Leh ve İtalyan personel ise daha çok bireysel olarak gelip Osmanlı hizmetine giriyordu.³⁷

II. Mahmud sadece talim ve harp araçlarıyla değil Batılı askerî usullerin diğer uygulamalarıyla da ilgilenmişti. Bu ilgi yeni ordunun kuruluşundan kıyafetine kadar birçok farklı alanda kendini gösterdi. Hazırlanan üniformayı Sultan bizzat kendisi giyerken, Hüsrev Paşa'nın öncüsü olduğu fesi de ilk kullananlardan oldu.³⁸

2.2.1. Yeni Ordu'nun Zorlu Sınavları

Osmanlı ordusunun geneline yayılacak modernizasyonun başlangıcı olması bakımından Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'den beklentiler de oldukça yüksekti.

Yapılan çalışmalar hızlıca uygulamaya konulmuş olsa da en önemli mesele eski düzeni ortadan kaldırmak olduğundan en azından bu hedefe ulaşılmıştı. Padişah'ın ordunun kuruluş ve gelişmesinde gösterdiği ihtimam, sonraki dönemlerde devam ettirilecek önemli yeniliklerin hayata geçmesini sağladı. 1828'de yapılan teşkilat değişikliğiyle birlik ve rütbe kuruluşları da modern bir yapıya kavuştu.³⁹

³⁷ Yüksel Çelik, **Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası**, (Ankara: TTK, 2013), 272-275; Veli Şirin, **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik**, (İstanbul: Tatav Yayınları, 2002), 40-44; Şerafettin Turan, "II. Mahmud'un Reformlarında İtalyan Etki ve Katkısı" **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler**, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990), 113-126; Hüsrev Mehmed Paşa, **Ta'lim-i Asâkir-i Piyâdegân Ma' Topçuyân**, (İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1250), 11-12; Hüsrev Mehmed Paşa, **Top Bölüğü Ta'limi**, (İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1252), 18-20.

³⁸ Osmanlı ordusunun modernizasyonu sürecinde III. Selim'den II. Abdülhamid devrinin sonuna kadar kullandığı üniformalar için bkz. Mahmud Şevket Paşa, **Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi**, (Ankara: TTK, 2010). Ayrıca bkz. **Elbise-i Askerîye Nizâmnâmesi**, (İstanbul: Dâire-i Askerîye Matba'sı, 1325).

³⁹ 1828 yılında teşkilâtta bazı değişiklikler yapılarak "tertîp" yerine "Alay", kol yerine "Tabur", "saf" yerine "Bölük" tabirleri kabul edildi. Ayrıca her alayın 500'er mevcutlu üç taburdan oluşması kararlaştırıldı. Alay komutanlığı, Başbinbaşı yerine Miralay adı verilen yüksek rütbeli subaylara verildi. Tabur komutanları ise Binbaşı ünvanını aldılar. Zamanla teşkilât genişledikçe bazı değişiklikler daha yapıldı. İki alay bir liva sayılarak Mirliva'nın komutasına konuldu. Alaylar Hassa ve Mansure diye ikiye ayrıldı. Başlarına Ferik rütbesinde birer subay getirildi. 1832'de önceleri Hassa Ferikliği, biraz sonra da Mansure Ferikliği Müşirliğe yükselterek askeri rütbeler Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarına kadar devam edecek olan şekilde şöyle düzenlendi: 1- Nefer-Onbaşı-Bölük Eminî-Çavuş-Başçavuş-Mülazim. 2- Yüzbaşı-Tabur Kâtibi-Solkol Ağası-Sağkol Ağası- Alay Eminî- Binbaşı. 3- Kaymakam-Miralay-Ferik-Müşir; Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", **A.Ü. DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 8, s. 14, (1970): 63-75.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Mansure Ordusu'nun ilk büyük sınavı oldu. Çar I. Petro'dan beri sürdürülen modernizasyon çalışmaları sayesinde güçlenen Rus ordusu bu savaşta da Osmanlı ordusunu mağlup etti. Ancak Osmanlı topçusu yeterli hareket kabiliyetine sahip değildi. Osmanlı sahra topçusu istenilen faydayı sağlayamazken, Rus topçusunun savaş alanındaki hızı ve kritik bölgelerdeki ateş desteği savaşın sonucunu belirledi. Rus topçusun başarısında komuta kademesinin payı da büyüktü. Rus ordusunda Almanlar'ın eğittiği yetenekli ve tecrübeli subaylar vardı. 80.000 kişilik kuvvette yeterli sayıda nitelikli subay bulunmaması Osmanlı ordusunun bir diğer eksikliği idi. Savaş esnasında Osmanlı topçusu ve diğer birlikler yer yer başarılar gösterse de bu başarıların sürdürülememesi komuta birliği ve taktik kabiliyetlerin zayıflığından kaynaklanıyordu. Yenilgi 1829 tarihli Edirne Antlaşması'yla teyid edildiğinde o zamana kadar sürdürülen çalışmaların orduyu istenilen seviyeye getiremediği anlaşıldı.⁴⁰

Takip eden yıllarda Mısır Meselesi, Mansure Ordusu için üstesinden gelinmeye çalışılacak engellerden biri olmuştu. Napoléon'un Mısır'ı işgali sırasında bölgeye gönderilen kuvvetlerle Mısır'a gelen Mehmed Ali Paşa, burada gösterdiği başarılar sayesinde valilik görevine getirilmişti. Fransızlar'la ilişkileri Napoléon işgali sırasında başlayan Paşa, Avrupa askerî usulleriyle de bu ilişkiler sayesinde tanıştı. Osmanlı devletinin valisi Osmanlı'nın bir eyaleti olan Mısır'da askerî modernizasyon çalışmalarını merkezden daha etkili bir şekilde yürütüyordu. Paşa'nın gayretleri Mısır ordusu ve donanmasının kısa sürede Batılı örneklerde olduğu gibi şekillenmesini sağladı. Kavalalı'nın *Cihâdiye Ordusu*, II. Mahmud'un modernizasyon çalışmalarına da örnek oldu. Müslüman bir yöneticinin usullerinin takip edildiği algısı Osmanlı yöneticilerince kamuoyundaki tepkileri en aza indirmek için kullanıldı. Ancak, Mehmed Ali Paşa güçlendikçe Mısır eyaletinin yönetimiyle yetinmek istemedi ve Şam Eyaleti'nin de idaresini talep etti. İstanbul tarafından hoş karşılanmayan bu talep Mısır Gailisi'ni doğurdu.⁴¹

⁴⁰ Cengiz Fedakâr, **Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı**, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 149-155; Ziya Şakir, **Büyük Türk İnkılâbı**, c. 1, **3'üncü Sultan Selim Devri'nden (Yeni Osmanlılar)a Kadar Büyük Türk İnkılâbı**, [Büyük Türk İnkılâbı] (İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1956), 32-33; Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)**, (Ankara: TTK, 2011), 53-57; "Defeat of The Turkish Army", **Western Times**, (04.07.1829).

⁴¹ Mustafa Ergün, "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", **A. E. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 16, s3, (2015): 277-294; Mısır Meselesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, 2. bs. (Ankara: TTK, 1988).

Mehmed Ali Paşa'nın Şam'ı ele geçirmeye yönelik isyanı, oğlu İbrahim Paşa'nın komutasındaki Mısır kuvvetlerinin 1832 Haziran ayında hızlı bir yürüyüşle Şam ele geçirmesiyle fiiliyata geçti. Mısır ordusu aynı yılın Temmuz ayında Hums'ta Osmanlı ordusunu yenerek hemen Hama ve Halep'e yürümüş, Antakya'ya kadar bölgeye hâkim olmuştu. Belen Geçidi'ne çekilen Osmanlı kuvvetleriyle yaptığı savaşı kazanan İbrahim Paşa'ya Çukurova'nın kapıları açıldı. İskenderun, Adana ve Tarsus'u hızla geçen Paşa, Kasım ayında Ereğli üzerinden Konya'ya girdi. Osmanlı kuvvetleri de Akşehir'de konuşlanarak, ağır kış şartları göz önünde bulundurularak uygun mevsim beklenmeye başladı. Konya'daki Mısır ordugâhında görülen hareketlilik düzenli birliklerin kış hazırlıklarına ek olarak düzenli talim yaptıkları yönündeydi. Ancak her iki tarafın beklentisinin aksine, padişahın kesin zafer arzusu nedeniyle, Reşid Mehmed Paşa Mısır kuvvetlerine karşı yürüyüşe geçti. İki ordu karşılaştırıldığında sayı ve silah üstünlüğü Osmanlı ordusundaydı. Ancak 21 Aralık'ta yapılan meydan muharebesi 25.000 kişilik Mısır Ordusu'nun zaferiyle sonuçlandı. Osmanlı ordusunun komutanı Mısırlılar tarafından esir alındı ve bu zafer İbrahim Paşa'ya İstanbul yolunu açtı. Konya mağlubiyetinin ardından ilerleyişini sürdüren Mısır Ordusu ancak 1833 yılında imzalanan Kütahya Anlaşması ile geçici olarak durdurulabilmişti.⁴²

Kütahya Antlaşması'nın ardından geçici bir süreyle kapanan Mısır Meselesi Kavalalı'nın Suriye'yi tekrar işgal etmesiyle yeniden canlanmıştı. İşgale son vermek üzere 1839'da Suriye Seferi adı verilen bir sefer düzenlendi. Osmanlı ordusunun, düşman karşısında güçlü bir hat üzerinde konuşlandırılabilmesi ve kuvvetlerin birbiriyle irtibatlarının sağlanabilmesi taktik hataların başında geliyordu. Moltke'nin de aralarında olduğu Alman danışman-subayların birçok defa uyarmasına rağmen kuvvetli bir mevzilenme şekli takip edilmedi ve ordu mağlup oldu. Bu bakımdan Nizip Savaşı yenilgisi, sayı ve silah eksikliği nedeniyle değil kumanda zafiyeti nedeniyle yaşandı. 29 Haziran 1839'da Hafız Paşa kumandasındaki ordu 4 saat içinde tamamen dağıldı. Savaş meydanında binlerce ölü, on binlerce esir bırakan Osmanlı Ordusu perişan bir haldeydi.⁴³

⁴² Salih Kış, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, s. 23, (2010): 145-158; Sebahattin Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi", **Bilimname**, c. 13, s. 2, (2007): 131-138; Ahmet Dönmez, "Babıâli'de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı", **SUTAD**, s. 40, (2016): 43-57.

⁴³ Zeki, **Bazı Osmanlı Seferleri Hakkında Mütâlâ'tım**, (Dersa'det: Matba'-i Askerî, 1339), 15-18; Uyar, Erickson, **age**, 308-309.

II. Mahmud'un kendisinden önceki padişahlardan farkı, ıslahat düşüncesinde ısrarcı olması ve kararlılığını Osmanlı yöneticilerine kabul ettirmiş olmasıydı. Asâkîr-i Mansûre-i Muhammedîyye Ordusu'nun kuruluşunda ve gelişmesinde padişahın kararlılığı açıkça izlenmekteydi. Sultan, zaman zaman, bizzat askerlere talimler yaptırmış ve yenilikleri ilk uygulayan kendisi olmuştu. Bu kararlılık daha sonraki dönemlerde Nizâmîye veya Nizâm Ordusu diye anılacak düzenli ordunun temellerinin atılmasını sağladı.⁴⁴

II. Mahmud döneminde askerî açıdan yaşanan en önemli değişikliklerden biri de yeni düzenin kendi içinde yaşadığı değişiklik oldu. Fransız usullerine göre eğitilen Osmanlı askerleri, Prusya subaylarının 1835'in sonunda danışman olarak orduda görev almasıyla Prusya usulleriyle tanıştı. Prusya Kralı'ndan resmî yollarla talep edilen on bir subaydan ikisi gayriresmî yollarla İstanbul'a gönderilmişti. Prusya'nın bu tutumu diplomatik dengeleri gözetmesinin bir sonucuydu. Avrupa'da askerî ve teknik açıdan yıldızı parlayan bu Alman krallığı Osmanlı hizmetine bireysel olarak gitmelerine izin verdiği iki subayla aslında Doğu'da bir kapı aralamıştı. Yüzbaşı Moltke ve Üsteğmen Bergh 1835 Kasım'ında İstanbul'a geldi. Özellikle Moltke, Hüsrev Paşa tarafından takdir edildi ve kendisinden İstanbul'da kalış süresini uzatması istendi. Bu iki subayın öncülük ettiği Prusyalı subayların sayısı zamanla çoğalarak 1836'da resmî bir askerî heyete dönüştü. Moltke Heyeti olarak bilinen bu ilk askerî misyon zamanla diğer yabancı subayları yavaş yavaş gölgede bırakacaktı. Moltke, Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu yakından görme şansına sahip olmuştu. Osmanlı coğrafyasını dolaşmış, stratejik yerlerin haritalarını çıkarmış ve savaş alanında ordunun durumunu gözlemlemişti. Bu önemli tecrübe, Osmanlı ordusu için Alman Ekolü'nün temelini attı ve Moltke'nin meslek hayatında başarısını⁴⁵ artırdı. Güçlenen Prusya ordusunun

⁴⁴ Erik Jan Zürcher, **Turkey A Modern History**, 4. bs. (London&New York:1998), 42; Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c. 10, s. 1, (1995): 13-39; Ziya Şakir, **age**, 17-18; "Modern Turkish Reforms", **Public Ledger and Daily Advertiser**, (12.06.1835).

⁴⁵ Moltke'nin İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Prusya ve Alman ordularındaki görevleri Osmanlı yöneticiler, tarafından takip edildi. Yöneticiler değişse de Osmanlı yönetiminin Moltke'nin kariyerine olan ilgisi değişmedi. Mareşalin vefatı üzerinde II. Abdülhamid tarafından bir taziye telgrafi da gönderilerek durumdan duyulan üzüntü Alman'ya bildirilmişti. **BOA.HR.SYS.**, 10/10, 18/26 ve 27/22; **BOA.Y. PRK.EŞA.**, 3/17; **BOA. Y.PRK.TKM.**, 13/20; **BOA. Y. PRK. NMH.**, 4/90 ve 4/98.

uyguladığı reformlar kısa sürede *Prusya Askerî Sistemi*'nin ortaya çıkmasını sağlamış ve Moltke de bu sistemin kurucuları arasına yer almıştı.⁴⁶

Moltke'nin Osmanlı ordusuna önemli katkılarından biri de Redif Teşkilatı'nın güçlenmesini sağlamasıydı. Kuruluşuna 1834'te başlanan ve Prusya Landwehr sisteminden esinlenen bu teşkilat, yedek bir güç olarak tasarlandı ve adına Redif-i Mansûre-i Şahâne denildi. Bu uygulamayla ülkenin bütün kazalarından 1.400 mevcutlu birer tabur teşkil edilmesi planlandı. Kuruluş aşamasında bu taburlara kuruldukları yerlerdeki ileri gelen ailelerden birinin komutan olarak atanmasına karar verildi. Kısaca Redif olarak bilinen bu teşkilatın hedefi savaş zamanında askere alınabilecek eğitimli bir kuvveti hazır bulundurmaktı. Bu durum aynı zamanda çok uzun hatta belirsiz olan askerlik süresini kısaltmayı amaçlıyordu. Savaş zamanında rastgele askere alınan yeni neferler daha önce herhangi bir eğitim görmediklerinden savaşma düzeni ve silah kullanma konusunda oldukça yetersizdi. Redif sistemiyle askerlik öncesi eğitim hayata geçirilecek ve olası bir savaşta bu yedek kuvvet daha verimli bir şekilde kullanılabilecekti.⁴⁷

Burada üzerinde durulması gereken asıl husus, ateşli silahların askerî açıdan eğitim süresini kısaltmasıdır. Geleneksel silahlarla yapılan eğitimler uzun yıllar alırken ateşli silahların kullanımının öğretilmesi daha kısa sürüyordu. Ateşli silahlar bireysel becerinin önemini azaltarak neferi bir makinenin dişlisi haline getirdi. Ayrıca bu silahların kullanımında neferin niteliği ikinci plandaydı. Bu silahları kullanan askerlerin organize bir şekilde ateşi düşman üzerine sevk etmeleri daha önemli hale gelmişti. Redif birlikleri kazalardan kur'a yöntemi ile seçilecek ve muvazzaf askerlerce belirli dönemlerde eğitileceklerdi. Bu eğitimin özü ise emre itaat, disiplin ve ateşli silahları kullanmak olarak belirlendi. Üç madde ile özetlenebilecek modern

⁴⁶ Reinhold Wagner, **Moltke und Mühlbach Zusammen Unter dem Halbmonde 1837-1839 Geschichte der Sendung Preussischer Offiziere Nach der Türkei 1837, des Kurdenfeldzuges 1838 und des Syrischen Krieges 1839**, (Berlin: Verlag von A.Bath, 1893), 16-25; Ömer Subhî, **Feld Mareşal Fon Moltke**, (İstanbul: İstapan Matbaası, 1308), 33-36; Kazım Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, yay. haz. Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp, (İstanbul: Emre Yayınevi, 2001), 21.

⁴⁷ Jehuda L. Wallach, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi Türkiye'de Prusya ve Alman Askerî Heyetleri 1885-1919**, çev. Fahri Çeliker (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1977), 9; Helmuth von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, çev. Hayrullah Örs, 3. bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 340-342; Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok Zorunlu Askeriliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009), 331-332; "Officers for the Turkish Army", **Windsor and Eton Express**, (02.03.1839).

askerî eğitim hem Mansure Ordusu hem de Redif Ordusu için geçerli olduğu gibi Avrupa ordularının da temel eğitim prensipleriydi.⁴⁸

Redif birliklerini teşkil etmenin askerî olduğu kadar idarî ve malî gerekçeleri de bulunuyordu. İdarî açıdan bakıldığında, bu teşkilat sayesinde merkezin taşrada sürekli bir denetimi mümkün olacaktı. Nitekim, Osmanlı eyalet sistemi 1836'da redif teşkilatına göre yeniden düzenlendi. Barış zamanında gereğinden fazla asker istihdam etmemek devletin giderlerini ciddi oranda azaltacağından Redif uygulaması malî açıdan da oldukça avantajlı bir uygulama olacaktı. Hızlı bir çalışmayla 1836'ya gelindiğinde bütün ordu merkezlerinde Redif teşkilatları oluşturuldu. Bu teşkilatlar sayesinde devlet Osmanlılar'ı vatan ve vatandaşlık kavramıyla da tanıştırdı. Resmî söylemlerde artık cihâd ve gazâ ile birlikte vatan da kullanılıyordu ve bu vatani korumanın bir görev olduğu vurgulanıyordu. Müslüman Osmanlı vatandaşı modern askerlik sistemine ilk adımı redif birlikleriye atmış oldu.⁴⁹

Düzenli ordu için hayata geçirilen uygulamalar ve diğer yeniliklerle II. Mahmud dönemi Türk Modernleşmesi açısından oldukça önemli bir hazırlık ve başlangıç dönemi oldu. Yenilikler asker odaklı olsa da Osmanlı toplumu değişimin farkına varmaya bu dönemde başladı. Padişah'ın eğitim konusundaki hassasiyeti bu farkındalığı genele yayacak önemli bir adım olmuştu.

2.3. Modern Askerî Eğitimin Teşkilatlanması: Mekteb-i Harbîye-i Şahâne

Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye'yle birlikte Osmanlı askerinin eğitim eksikliği daha belirgin hale geldi. Orduda modern usullerin yerleşebilmesi için bu usulleri uygulayacak eğitilmiş subaylara ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacın karşılanması için askerî eğitimin gözden geçirilmesi gerekiyordu.

Osmanlı subayı, usta-çırak ilişkisinin bir ürünüydü. Cengâverlik ve kahramanlık ruhu eski subayın hareketlerine yön veriyordu. Savaş alanında gösterilen başarı subay için

⁴⁸ Tobias Heinzelmann, **Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856**, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009), 74-76; Virginia H. Aksan, "Ottoman Military Recruitment Strategies in The Late Eighteenth Century", **Arming the State Military Conscription in The Middle East and Central Asia**, ed. Erich J. Zürcher (London&New York: I. B. Tauris Publishers, 1999): 21-39; "Turkish Militia", **Public Ledger and Daily Advertiser**, (11.10.1834).

⁴⁹ Christon I. Archer, John R. Ferris, Holger H. Herwig vd., **Dünya Savaş Tarihi**, çev. Cem Demirkan (İstanbul: Akyüz Yayın Grubu, 2002), 361; Heinzelmann, **age**, 141; Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redîf-i Asâkir-i Mansûre", **İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi**, s. 12 (1982): 127-158.

kariyerinde ilerlemeyi ifade ediyordu. Tecrübeler söz konusu usta-çırak ilişkisiyle aktarıldığından subay eğitiminde bir süreklilikten bahsetmek de mümkün değildi. Bu durum geleneksel ordunun sadece subayları için değil aynı zamanda askerleri için de geçerliydi. 19. yüzyıldan itibaren geleneksel ordu artık verimli bir eğitim kurumu olmaktan çıktığından zamanın şartlarına uygun olarak eğitilmiş bir subay sınıfı Osmanlı ordusunun en önemli ihtiyaçlarından biri haline geldi. 18. yüzyılın başlarında modern eğitim yöntemlerinin uygulandığı ilk örnekler olan Hendesehâne ve Humbarahâne uzun soluklu olamamıştı. 1772’de kurulan Sür’at Topçuları Ocağı yeni ve diğerlerinden daha başarılı bir deneme oldu. Yeni gelişen topçuluk usullerine göre hem bir askerî birlik hem de bir okul olan bu ocak, önemli fakat yetersiz bir girişim olarak kaldı. III. Selim’in 1795’te kurdurduğu Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn Osmanlı ordusunun değişiminde çok önemli bir kilometre taşı oldu. Topçu ve istihkâm gibi teknik sınıfların subay ihtiyacını karşılayan bu okul sonraki yıllarda da varlığını devam ettirdi.⁵⁰ Değişen teknikler ve yeni silahlar sebebiyle, artık Osmanlı ordusunun yeni nesil bir subay sınıfına sahip olması gerekiyordu. II. Mahmud bu mecburiyetin farkındaydı ve Mansure Ordusu’nun içinde faaliyet gösterecek, temel eğitime önem veren *Sıbyân Bölükleri*’nin kurulmasıyla ilk adımı attı. Sıbyan Bölükleri’yle eğitim faaliyetinin kurumsallaşması sağlanacaktı. Bu maksatla Hassa Ordusu Müşîri Ahmed Fevzi Paşa 1831 yılında Selimîye Kışlası’nda ilk Sıbyan Bölüğü’nü kurdu. Okuma yazma başta olmak üzere dinî ve medenî bilgilerle teorik eğitim verilen erlere hesap ve coğrafya gibi askerî konular da öğretildi. Kısa süren bir eğitimden sonra başarılı olduğuna kanaat getirilen ilk erlere rütbe verildi ve kıtaya çıkartıldı. Ancak bu yolla yetişecek subayların istenilen seviyede olmayacağı anlaşıldığından 1834 yılında ileri eğitime geçmek maksadıyla Harbîye Mektebi’nin kuruluş çalışmaları başlatıldı. Maçka Kışlası’nın mektebe dönüştürülmesi için yine Ahmed Fevzi Paşa

⁵⁰ Ahmed Refik, **Tarihte Osmanlı Neferi**, (Dersa’det: Matba’-i Askerîye, 1331), 1-2; *Özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Osmanlı kuvvetlerinin Habsburg ve Rusya orduları karşısında artan ölçülerde etkisizliğinin iyice belirginleşmesi neticesinde Osmanlı devleti Batı’dan geniş çapta askerî yenilikler ithal etmek zorunda kaldı. Askerî alanda bu yeni teknolojilerin iktibas edilmesi kaçınılmaz hale geldikçe, bunların bilimsel temellerini öğrenmek de bir zaruret olarak ortaya çıktı.[...]*, Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**, çev. Osman Yener (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 41; William Eton, **19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu**, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009), 138-139; Zekeriya Türkmen, “XIX.Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)”, **Osmanlı İstanbulu**, c. 3, ed. Feridun E. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015): 133-162.

görevlendirilirken, okulun eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi Mehmed Namık Paşa'ya havale edildi. Sıbyân Bölükleri de buraya taşındı. Okulun resmî açılışı, padişah tarafından 1 Temmuz 1835 tarihinde yapıldı. Osmanlı ordusunun subay ihtiyacını karşılayacak olan bu okul Mekteb-i Harbîye-i Şahâne adıyla kurulmuş olsa da kısaca Harbîye olarak anılmaya başlandı.⁵¹

Harbîye eğitim programı, öğrencilerin temel bilgilerden yoksun olmaları sebebiyle kuruluş yıllarında oldukça uzun bir zamana yayıldı. Eğitim süresini kısaltmak ve aynı zamanda öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1835'te Paris, Londra, Viyana ve Berlin'e askerî öğrenciler gönderildi ancak beklenen sonuç alınamadı. Okulu yüksek öğrenim seviyesine çıkarabilmek için erlerin iki aşamada öğrenim görmeleri kararlaştırıldı. Birinci Mekteb adı verilerek sekiz kısıma ayrılmış ilk aşamada erlere; okuma-yazma, Kur'an, İlmihal, Arapça, Farsça ve rik'a dersleri verildi. Altı yıllık bu eğitimde başarılı olanlar ikinci aşama olan İkinci Mekteb'e geçmeye hak kazanacaktı. Bu aşamada, İlm-i Hesâb, Hendese, Harita Tersîmi gibi subayın kıtada ihtiyaç duyacağı teorik bilgileri içeren dersler programa alındı. 1837'de Harbîye'nin kuruluşu yeniden düzenlenerek eğitim görenler er değil talebe olarak kabul edildi. Yine 1837 yılında yürürlüğe giren *Mekteb-i Cedîd-i Harbîye-i Şahânenin İdâre-i Dahilîyesine Dâir Kanunnâme* ile okulun idârî ve akademik yapısı düzenlenmeye çalışıldı. Bu düzenlemelerde önemli katkıları bulunan Selim Satı Paşa başarılarından dolayı aynı yıl Harbîye Nazırlığı'na terfi ettirildi.⁵²

Avrupa'da askerî eğitime verilen önem Osmanlı askerî eğitiminin modernleşmesinde de etkili oldu. Fransa, Britanya, Avusturya ve Prusya gibi devletlerin askerî okullarına benzeyen Harbîye, II. Mahmud döneminin en önemli yeniliklerindendi. Osmanlı aydınının da kaynağı olan Harbîye, benimsenen model sayesinde imparatorluğun dünyaya açılan kapısı oldu. II. Mahmud'un askerî eğitime verdiği önemin göstergesi

⁵¹ Alâettin Avcı, **Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)**, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1963), 23-26; **Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim**, (Ankara: MSB Yayınları, 2000), s. 243, 253-254; Mustafa Ergün, Tayyip Duman, "19.Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Kitapları", **Yeni Türkiye**, s. 7, (1996): 494-516; II. Mahmud döneminde Harbîye'den önce açılan Askerî Tıp Okulu hakkında detaylı bilgi için bkz. **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları**, ed. Hüsrev Hatemi ve Ayten Altıntaş (İstanbul: CSA Global Publishing, İstanbul 2006).

⁵² Avcı, **age**, 26-29; Harbîye'nin kuruluş yıllarında verilen ders programı ve okulun kuruluşu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmed Es'ad, **Mirât-ı Mekteb-i Harbîye**, (İstanbul: -Artin Asaduryan- Şirket-i Mürettibiye Matba'sı, 1310).

olan bu kurum sonraki dönemlerde gelişerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine damgasını vuracaktı.

2.4. Yeni Düzenin Kurumsallaşması: Tanzîmât Dönemi

II. Mahmud'un reformları Osmanlı devlet yönetiminde yeni bir dönemin başlamasını sağladı. Bu dönem, askerlik başta olmak üzere birçok alanda Batılı örneklerle uygun olarak yapılacak düzenlemelerin yaygınlaştığı bir dönemdi.

II. Mahmud'un ölümünün ardından, Osmanlı tahtına Abdülmecid geçti. Sultan Abdülmecid'in cülusundan önce Osmanlı Ordusu Nizip'te İbrahim Paşa'nın kuvvetlerine mağlup olmuş, iki gün sonra ise Kaptan-ı Derya (Hâin/Firarî) Ahmed Paşa Osmanlı donanmasını Mısır'a teslim etmişti. Prusyalı, Macar ve Polonyalı subayların Osmanlı ordusu saflarında bulunduğu Nizip Savaşı, Osmanlı askerî gücünün yetersizliğini gösterdi. Nizip Savaşı'nın askerî açıdan en önemli sonucu; yürütülen askerî düzenlemelerin eksikliklerinin anlaşılması sağladı ve daha etkili ve kalıcı çalışmaların yapılması gerekliliğini kesin bir şekilde ortaya koydu.⁵³

Sultan Abdülmecid, 3 Kasım 1839 tarihinde okunan Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile, II. Mahmud döneminde 1838'de duyurulması kararlaştırılmışken ertelenen, Tanzîmât-ı Hayrîye'yi ilan ettirdi. Tanzîmât fermanıyla reform kanunları silsilesinin ilk taslağı duyuruldu. Haricîye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Topkapı Sarayı'nın Gülhane Bahçesi'nde söz konusu fermanı bizzat okumuştur. Mustafa Reşid Paşa, Sultan Abdülmecid'in Tanzîmât'ı ilan etmesinde oldukça etkili olmuştur. Kendisi, Avrupa *Reel Politik*'inin farkında ve ehliyetli bir diplomattır.⁵⁴

Tanzîmât'ın ilanı, devleti ve toplum hayatını doğrudan etkileyen birçok uygulamanın yürürlüğe girmesini sağladı. Bu uygulamalarla yapılmak istenen devletin çöküşüne engel olmaktır. Temeli can, mal ve namus güvenliğini tesis ve garanti etmek olan bu ferman; vergiden tarıma, ticaretten sanayiye ve hatta mahalle yaşantısına kadar birçok

⁵³ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. 4, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), 121; Mustafa Nuri Paşa, **Netayic'ül- Vukuat Kurumları ve Örgütlenmeleri ile Osmanlı Tarihi III- IV**, yay. haz. Neşet Çağatay, 3. bs. (Ankara: TTK, 1992), 276; İlber Ortaylı, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, 2. bs (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 30-232; Moltke, **age**, 308-310.

⁵⁴ Halil İnalçık, "Tanzimat Nedir?", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyidanlıoğlu, 2. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 32; Enver Ziya Karal, "Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batı'nın Etkisi", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, 113.

alandaki etkili olurken, elbette, askerî alanda da birçok düzenleme getirdi. Böylece Osmanlı ordusu giderek düzenli bir yapıya kavuşmaya başladı. Askerî düzenlemelerin kararlaştırılacağı ve uygulamalarının takibinin yapılacağı kurumun Dâr-ı Şurâ-yı Askerî adlı meclis olacağı Tanzîmât Fermanı'yla karara bağlanmış ve ilan edilmişti. Bu meclis 1837'de kurulmasına rağmen, Tanzîmat'la birlikte işlerlik kazanmıştı.⁵⁵

Tanzîmât'la birlikte düzenli orduya verilen Asâkir-i Mansure adından, vazgeçildi. Bunun yerine Asâkir-i Muntazama veya Asâkir-i Nizamîye isimleri tercih edildi. Söz konusu birlikler, başta padişahın muhafızları olan Hassa Birlikleri olmak üzere, düzenli eğitimler ve atış talimleri yapmaya başladı. Yenilikler yeni ihtiyaçları doğurduğundan Asâkir-i Nizâmîye'nin ihtiyaçları için gereken düzenlemelerin yapılmasına Tanzîmat dönemi boyunca devam edildi.⁶⁵

2.4.1. Düzenli Ordunun Asker Kaynağı: Zorunlu Askerlik ve Kur'a Uygulanması

Düzenli Ordu'nun etkinliğinin artırılması için 6 Eylül 1843 tarihinde yayınlanan bir fermanla, askerlik süresi kesin olarak belirlendi ve ülkedeki tüm askerî yapılanma beş ordu bölgesine ayrıldı. Bu ordulardan ikisi İstanbul, diğerleri Manastır, Şam ve Sivas olmak üzere taşraya yerleştirildi. Daha sonra Irak ordusunun kurulmasıyla ordu sayısı altıya yükseltildi. Bu kanunla, fiili askerlik süresi beş yıl olurken rediflik süresiye yedi yıl olarak belirlendi. Daha önce hayat boyu devam eden askerlik, 1843 Kur'a Kanunnamesi ile Osmanlı erkekleri için zorunlu ve süreli hale getirildi. Bu düzenlemeyle genç nüfusun belirlenmiş bir süre içinde askerlik hizmetini yerine getirdikten sonra yeniden ziraî ve ticarî hayata dönebilmesi amaçlanmıştı. Kur'a Kanunu ile her bölgeden alınacak asker sayısı o bölgenin nüfusuna göre tespit edilmişti. Askerlik her Osmanlı vatandaşı için zorunlu olsa da tepkiler üzerine bu kural gayrimüslimler için uygulanmadı. Kur'a sistemi asker sayısında önemli bir artış sağladı. Bu sayede Osmanlı ordusu barış zamanında yüz elli bin ve savaş zamanında dört yüz bin kişilik bir kuvvete sahip oluyordu. Bu sayılara ek olarak *Başiboşuk* denilen milis kuvvetlerinin sayısı da kırk-elli bin arasında hesaplanmıştı. Asker sayısının artması ordu genelinde bir standardın sağlanmasını gerektiriyordu. Ordu merkezlerindeki meclisler standardın sağlanması ve ordunun etkinliğinin artırılmasıyla görevlendirildi. Bu düzenlemelere ek olarak eğitimin artırılması da

⁵⁵ Halil İnalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 26; Kili ve Gözübüyük, **age**, 13.

hedeflendi. Tek er eğitimi için çalışmalar sürdürülürken birliklerin katıldığı eğitimler düzenli olarak yapıldı. Kıtada yapılan eğitimlerde Piyade ve Süvari sınıfı için Fransız talimnameleri kabul edildi. Topçu sınıfı içinse Prusya topçu talimleri esas alındı.⁵⁶

Kur'a Kanunu'yla personel kaynağı düzenlenen Osmanlı ordusunun aslî vazifesi ülkenin güvenliğiydi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda iç güvenlik de her zaman sınır güvenliği kadar kritik öneme sahip bir meseleydi. Ordunun asıl görevine ağırlık verebilmesi için iç güvenlikle sorumlu olacak bir teşkilatın kurulması gerekmektedir. Bu sebeple 8 Haziran 1844 tarihinde Zaptîye Teşkilatı kuruldu. Aynı kanunla Tımar Sistemi de resmen kaldırılarak yüzyıllardır merkezi yönetim adına barış zamanında iç güvenlik faaliyeti yürüten Tımarlılar Zaptîye Teşkilatı bünyesine alındı. Askerlere eski tımarlarının gelirlerine göre maaş bağlanırken subaylara da zaptiye subaylarınıninkine eş değer rütbelere verilerek özlük hakları hizmetlerine göre düzenlendi.⁵⁷

Askerî modernleşme sürecinin en önemli aşamalarından olan 1843 Kur'a Kanunu'na ait ilk yazılı metin 1846'da yayımlandı ve ilk kur'a bu yıl yapıldı. Kanunun ilk maddesi Müslüman Osmanlılar'a şahsen yapacakları bir askerlik vazifesi yüklüyordu. Gayrimüslim milletler kanun kapsamı dışında bırakılmıştı.⁵⁸ Bu tarihten itibaren Gayrimüslimler'in askerlik hizmeti zaman zaman gündeme geldi ve farklı uygulamalarla bu vatandaşlarla askerlik sistemiyle ilişkilerini sürdürdü. Ancak, devletin aslî unsuru olarak değerlendirilen Müslüman tebaanın askerlik yükümlülüğü dinî ve örfî vurgularla pekiştirilmeye çalışılmıştı. Diğer milletlere bedel ödeyerek askerlikten muaf olma imkânı verildiğinde Osmanlı vatanını savunmak dinen ve örfen Müslüman Osmanlı tebaası için bir zorunluluk haline geldi. 1846 Kanunu'yla 20-25 yaşları arasındaki her erkek askerlik çağı geçene kadar altı kuraya katılacaktı. Kura çekilişlerinin her yılın 5 Mayıs günü kura merkezlerinde beş kişilik bir Kur'a Meclisi

⁵⁶ Uğur Ünal, **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**, (Ankara: ATASE Yayınları, 2008), 18- 19; Ayşe Can Tunalı, **Tanzîmât Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 32- 35.

⁵⁷ 1865 yılına gelindiğinde tüm ülkede hizmet veren Zaptiye alaylarının sayısı on üçe ulaşmış, bu birlikler iç güvenlik hizmetinin yanında aynı zamanda adli kolluk vazifesini de üstlenmişti. 1869 yılında yapılan düzenleme ile bu birliklerde görev yapan piyade zaptiye erine kasaturası ile birlikte bir tüfek ve süvari zaptiye erine bir filinta tüfek, iki tabanca ve bir kılıç verilmiş diğer teçhizat ve kıyafetinin devletçe karşılanacağı belirtilmişti. Tunalı, **age**, s. 55- 57; Edward S. Creasy, **Turkey**, ed. Archibald Cary Coolidge ve W. Harold Claffin (Philadelphia: John D. Morris and Company, Philadelphia 1907), 440-441.

⁵⁸ Gayrimüslim Osmanlı tebaasının askerlik meselesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ufuk Gülsoy, **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, (İstanbul: Simurg Yayınları, 2000).

tarafından yapılması kararlaştırıldı. Hizmet süresi beş yıl olan askerlik vazifesi, kuranın isabet ettiği aday için için 20 günlük bir hazırlık süresinden sonra başlıyordu. Askerlik hizmeti süresince yükümlülükler ve yedeklik statüsü yine aynı kanun kapsamında düzenleniyordu. Zorunlu askerlik hizmetini düzenleyen Kur'a Kanunu'nun hükümleri 1846'dan itibaren uygulanmaya başlandı ve bu kanunun uygulanmasıyla modern ordunun asker kaynağının en verimli şekilde kullanılması amaçlandı.⁵⁹

Zorunlu askerlik hizmeti, Tanzîmat'ın diğer yenilikleri gibi modernleşmenin ülke geneline yayılmasını hedefliyordu. Ayrıca; ordunun belirli bir kaynaktan beslenmesi ve askerliğin süresi belli olmayan bir angaryadan bir vatandaşlık görevi haline gelmesi bu yeniliğin zamanla Osmanlı toplumunda yerleşmesini kolaylaştıracaktı.

2.5. Kırım Harbi: İlklerin Savaşı

Askerî ıslahat çalışmaları devam ederken Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimîyet alanında uluslararası dengeler de değişmekteydi. Artan Rus tehdidi siyasî ve diplomatik birçok gerginliği de beraberinde getirmişti. Değişen dengelere göre alınan tedbirler bazı ittifakları doğururken Osmanlı ordusu için yeni tecrübelere de vesile oldu.

Osmanlı İmparatorluğu, yıllardır başta Rus Çarlığı olmak üzere diğer büyük devletlerle Boğazlar Sorunu nedeniyle gerginlikler yaşamaktaydı. Bu uluslararası gerginlik yine bir uluslararası girişimle çözülmeye çalışıldı. 1841 tarihinde yapılan Londra Konferansı sonunda Britanya, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Prusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında önemli bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Rusya, Hünkâr İskelesi Antlaşması ile sağladığı Karadeniz'deki üstünlüğünü devam ettirirken Boğazlar ile Akdeniz'deki egemenlik iddiasından vazgeçti.⁶⁰

Londra Konferansı'ndan sonra görülen siyasî-diplomatik bir rahatlama sayesinde Tanzîmât'ın öngördüğü düzenlemeler imparatorluğun hemen bütün eyaletlerinde uygulanma imkânı buldu. Kırım Savaşı başlayana kadar ülkede yaşanan birkaç isyan

⁵⁹ Heinzelmann, *age*, 144-147; Odile Moreau, **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askerî “Yeni Düzen”in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914**, çev. Işık Ergüden (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 14-15.

⁶⁰ Karal, *age*, c. 5, 208-209.

dışında iç güvenliği ilgilendiren önemli bir gelişme de olmadı. Ancak 1848'de Fransa'da yaşanan devrim birçok Avrupa ülkesini etkiledi.⁶¹ Yaşanan isyanların ardından bir grup Macar ve Polonyalı subay Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. Mültecilerin iade edilmemesi Rusya ve Avusturya ile bir ciddi bir diplomatik gerginliğe sebep oldu. Macar mültecilerin bir kısmı Müslüman olup Osmanlı ordusunda görev alırken Polonyalıları'dan devlet hizmetinde görevlendirilmeyenler Malta'ya gönderildi. Osmanlı'nın mülteciler konusundaki net tavrı Rusya'yı memnun etmese de Avrupa kamuoyunda Türkler lehine bir sempatinin oluşmasını sağladı.⁶²

1848 Fransız Devrimi'nden ve Avrupa'daki tesirlerinden diğer devletlere göre daha az etkilenen Rus Çarlığı, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da etkinliğini giderek artırdı. Osmanlı üzerindeki baskısını da artıran Rus Çarlığı, Ortodokslar'ın himayesi ve Kutsal Yerler'in idaresi bahaneleriyle yeni imtiyazlar istedi. Çar'ı temsilen İstanbul'a gelen Prens Menşikof'un talepleri Britanya ve Fransa'nın desteğini alan Osmanlı yönetimince reddedildi.⁶³

Britanya, Fransa ve Osmanlı arasında bir ittifaka sahne olacak Kırım Savaşı için Osmanlı ordusunun da hazırlıklarına hız verildi. Boğaz mevzileri ve kaleleri güçlendirilirken, vilayetlerde 1. Sınıf Redif askerlerinin toplanmasına başlandı. Aynı yıl içinde ülkenin çeşitli bölgelerinden getirilen 60.000 asker gemilerle Varna'dan Tuna boyuna ve Balkanlar'ın stratejik bölgelerine dağıtıldı. Rus ordusu, Eflak ve Boğdan'a girmesine rağmen, Britanya'nın tavsiyesi üzerine, Osmanlı bu durumu savaş sebebi olarak kabul etmedi. Rusya'nın işgal ettiği toprakların durumu ve Osmanlı'dan taleplerinin görüşülmesi için Avusturya'nın girişimleriyle Temmuz 1853'te Viyana Kongresi toplandı. Kongre sonunda Rusya'nın Ortodokslar üzerindeki himayesinin kabulünü isteyen bir nota verildi. Fakat Osmanlı temsilcileri bu notayı kabul etmedi. 25 Eylül 1853'te Mustafa Reşid Paşa başkanlığında, 160 temsilcinin katıldığı, bir mecliste savaş ilanı meselesi görüşüldü. Alınan karar neticesinde Rusya'ya 4 Ekim'e

⁶¹ Avrupa'da yaşanan devrimler hakkında genel bilgi için bkz. Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492-1992**, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016).

⁶² Selim Kurt, "The Revolutions of 1848 and Its Reflections to Modern Political Mentality", **Tarih Okulu Dergisi**, c. 18, s.7, (2014): 359-376; Macar ve Polonyalı mülteciler hakkında detaylı bilgi için bkz. Bayram Nazır, **Osmanlı'ya Sığınanlar**, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006).

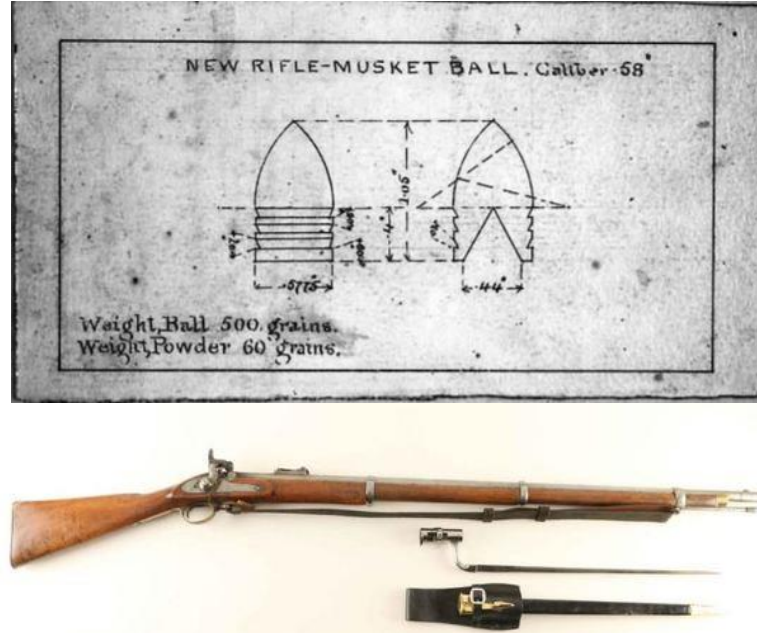
⁶³ F. Rezzan Ünalp, "İlklerin Savaşı:Kırım Savaşı (1853-1856)", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, s. 22, (2013): 1-17.

kadar Eflak ve Boğdan'dan çekilmesi için nota verildi. Bu notanın Rusya tarafından reddedilmesi üzerine Osmanlı Devleti 4 Ekim 1853'te Rusya'ya savaş ilan etti.⁶⁴

Kırım Harbi modern savaşların öncüsü olarak kabul edilir. Batı teknolojisi ve endüstrisinin son ürünlerinin Fransa ve Britanya tarafından savaş alanına taşınması birçok yeniliğin yaşanmasına sebep oldu. Bu savaşta lojistik ve organizasyon açısından önemli gelişmeler izlendi. Müttefiklerin karada ve denizde kullandıkları harp araçları Osmanlılar'inkilerden teknolojik olarak üstündü. Yeni üretim teknolojisinin ürünü buharlı gemiler, çelik toplar ve yivli tüfekler Britanya ve Fransa sefer kuvvetlerinin emrindeydi. Fransız Minie mühimmatı bu savaşta ünlenirken Britanya'nın Enfield tüfeği yeni modeliyle İngiliz askerinin elindeydi. Toplar açısından olağanüstü bir teknik değişiklik bulunmasa da çelik namlulu toplar müttefik topçusunun taktik ve pratik gücünü artırmıştı. Osmanlı ordusu ve donanması da Batılı müttefikleri ile birlikte aynı teknikleri kullanarak doğudaki düşmanına karşı savaştı. Müttefik komutanların kontrolünde sürdürülen harekatlarda; Osmanlı topçusu koşulmuş orta kalibre topları Osmanlı piyadesinin bir kısmı daa yeni alınan ve şeşhane adı verilen yivli tüfekleri kullandı. Yeni silahlarda ihtiyaç duyulan barutun temini için de müttefiklerden yardım alınmıştı. Fakat savaşa katılan kuvvetlerin tamamı yeni silahları kullanmıyordu. Eski usul tunç toplar ve kaval adı verilen yizsiz tüfekler de Osmanlı askerinin kullandığı silahlardandı. Bu durumun Osmanlı ordusu için faydası; bu yeniliklerin ve savaşa katkılarının yakından görülmesi oldu. Söz konusu yenilikler eldeki silah ve teçhizatlarla mukayase edilebilmiş ve bunların temini için çalışmalar

⁶⁴ Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 22, (2010): 93-115; "Turkey Has Attacked The Russian Outpost", **The Intellegencer**, (01.10.1853); "The Turco-Russian War", **The New York Herald**, (27.12.1853).

başlatılmıştı. Osmanlılar gibi Ruslar da birçok yeniliği Kırım Savaşı'yla fark etmiş oldu.⁶⁵

Şekil 2: Minié Mühimmatı ve Enfield 1853 Tüfeği

Ian W. Hogg, *The Complete Illustrated Encyclopedia of The World's Firearms*, New York: A&W Publishers, 1978.

Osmanlı askerinin dayanıklılığı ve gayreti müttefiklerce takdir edildi. Ancak savaş süresince Osmanlı ordusunun komuta kademesindeki zafiyet müttefiklerin gözünden kaçmadı. Subay kadrosu zayıftı ve ordunun komuta kademesi zaman zaman savaş alanından çok uzaklarda bulunarak sefere olan ilgisizliğini ortaya koyuyordu. Müttefik kuvvetler bu savaşta Rusya'nın Akdeniz Kuvvetleri için askerî yığınak merkezi olan Kırım'ı hedef almıştı. Ruslar Sinop'a yaptıkları baskında Türk donanmasına büyük zarar vermiş olsalar da müttefikler 20 Eylül 1854'te Kırım'a 60.000'i Türk askeri olmak üzere 110.000 asker çıkarmayı başardı. Bu çıkarmadan sonra müttefik kuvvetlere Sardunya Krallığı da katıldı. Osmanlı askeri ve özellikle topçu sınıfı savaş boyunca en önemli başarısını Silistre Savunması'yla sergiledi. Savaş sürerken Osmanlı limanları müttefik kuvvetlerin lojistik ihtiyaçları için kullanıldı. Müşterek harekâtın ikmalî müttefikler arasında bir savaş ticaretini de doğurdu.

⁶⁵ *Gewehre Für Interessierte, Liebhaber und Sammler*, (Fraenkisch-Crumbach: Neuer Kaiser Verlag, 2013), 128; Vladimir Dolinek, *Illustriertes Lexikon Der Handfeuerwaffen*, çev. Günter Brehmer (Eggolsheim: Dröfler Verlag, t.y.), 198-205; NAM. 1956-10-45-2, 1990-05-34-1, 1966-05-55-1.

Osmanlı devleti Britanya'dan barut başta olmak üzere mühimmat tedarik ederken yeni tüfeklerin alımı için Fransa'yı tercih etti. Kırım Savaşı'nda savaş tarihi açısından görülen önemli bir yenilik de telgrafın kullanılmasıydı. Savaşın seyrini tegrafla ülkelerine bildiren İngiliz ve Fransızlar, böylece hem hükümetlerini hem de ülkelerinin kamuoyunu gelişmelerden haberdar ediyordu. Başlangıcından itibaren bir yıpratma savaşına dönüşen Kırım Harbi sonuçta iki tarafın da çok büyük kayıplar vermesine sebep oldu. Bu savaşta soğuk ve hastalıklar en az silahlar kadar öldürücü oldu. Sahra hastaneleri yeterli gelmediğinden bazı gemilerin hastane gemisi olarak kullanılması da ilk defa Kırım Savaşı'nda yaşanan bir uygulamaydı. Hastalıkla mücadele için alınan tedbirler ve bu savaştan edinilen tecrübe savaş hekimliği ve hemşireliğinin gelişmesine önemli katkılarda bulunacaktı.⁶⁶

30 Mart 1856 tarihinde Paris Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri topluluğuna girişi ve toprak bütünlüğünün bu devletlerin ortak garantisine alınması da kararlaştırıldı. Bu karar, Osmanlı için oldukça önemli bir karar olmuşsa da savaşan taraflar işgal ettikleri topraklardan çekilmiş olduklarından askerî açıdan bir kazanç elde edilemedi. Kırım Savaşı'nda daha önce Avrupalı subayların istihdamıyla alınmaya çalışılan yenilikler Osmanlı yetkililerince yakından görüldü. Ordunun teşkilat ve teçhizat açısından eksiklerinin tesbit edilmesinde bu savaşın çok önemli katkıları oldu. Paris Antlaşması'nda da yer verilen Islâhat Hatt-ı Hümayunu, Tanzîmat uygulamalarının kararlılıkla devam edeceğinin beyanı olarak ilan edildi. Son savaşın etkisiyle artan malî ve askerî yük, Tanzîmât bürokratlarınca Avrupa ile ilişkilerin sıcak tutulması ve büyük devletlerin taleplerinin yerine getirilme gayretiyle hafifletilmeye çalışıldı.⁶⁷

⁶⁶ "The Moral And The Physical Conditions of The Turkish Army", **Bucks Herald**, (03.06.1853); **Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)**, yay. haz. Kemal Güralkan, Mustafa Küçük vd., (Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2006), s. 52-54; Hüner Tuncer, **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000), 46-49; Mehmet Tanju Akad, **Savaş Tarihinin Dönüm Noktaları**, 160-161; Tülay Alim Baran, "Documents and Commentaries on The Logistic Support of Osman State During The Crimean Military Actions", **The Eastern (Crimean) War of 1853-1856, 16-19 October 2003, Sevastopol, Ukraine, 2005**; İlhan Karabulut, "160. Yıldönümünde Kırım Savaşı", **Türk Dünyası Araştırmaları**, s. 208, (2014), 333-349; Stanley Lane Poole, **Lord Stradford Canning'in Türkiye Anıları**, çev. Can Yücel (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 161; Hasan Hüsnü, **Sâika-i Zafer**, (y.y.: 1292), s. 70-76; Charles-Alexandre de Challaye, **Kırım Savaşı Öncesinde Osmanlı Ordusu Organizasyon ve Savaş Gücü**, çev. Özgür Yılmaz (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 117.

⁶⁷ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, c. 3/5, yay. haz. Naci Çakın, Nafiz Orhon, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978), 35- 37; Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih (1789- 2010)**, 8. bs. (İstanbul: Der Yayınları, 2010), 226- 229; Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 225; Roderic H. Davison, **Reform in The Ottoman Empire 1856- 1876**, (New Jersey: Princeton University, 1963), 81- 83.

Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşı'yla tesis ettiği müttefiklik ilişkisini savaş sonrasında takip ettiği siyasetle geliştirdi. İlk defa bu kadar yakından görülen Avrupa orduları Osmanlı ordusundaki durumu ve yapılması gereken çalışmaları da yakından etkiledi. Sultan Abdülmecid'in saltanatı süresince takip edilen ıslahat çalışmaları kardeşi Abdülaziz'in tahta çıkışıyla yeni bir boyut kazandı.

2.6. Sultan Abdülaziz Dönemi ve Askerî Alanda Yenilikler

Sultan Abdülaziz'in saltanatı askerî ıslahat çalışmalarının hız kazandığı bir dönem oldu. Bu durumun temel sebebi; bu dönemde Rus tehdidi hâlâ hissedilse ve bu dönemde bazı iç isyanlar baş gösterse de yeni bir savaş yaşanmaması ve herhangi bir yakın savaş tehlikesinin de bulunmamasıydı.

Padişah askerliğe verdiği önemi her fırsatta vurguladı ve bizzat aldığı tedbirlerle bu tavrını sürdürdü. Tahta çıkar çıkmaz, gösterişli bir muhafız birliği olan Silâhşorân-ı Hassa'nın yeniden düzenlemesi bu tedbirlerden biriydi. Bu birlik için seçilen süvari ve piyade askerleri Padişah'a yakın bulunacaklarından memleketlerinde ileri gelen ailelerden seçiliyordu. Farklı bölgelerden asker temin edilse de genelde Bosna Eyaleti en çok asker alınan bölgeydi. Padişah kendi özel birliğine gösterdiği ihtimamı eğitim alanında da gösteriyordu. Şehzadelerini Harbîye Mektebi'ne yazdırarak eğitime verdiği önemi vurguluyordu. Şehzadelerin okula kaydettirilmesiyle Harbîye'ye ilginin artırılması da hedefleniyordu.⁶⁸

Bu dönemde, artık Asâkir-i Nizâmîye olarak bilinen ordunun geliştirilmesi ve gücünün arttırılması için askerî teşkilatta önemli değişiklikler yapıldı. Bu değişikliklerle Dâr-ı Şurâ-yı Askerî örnek alınarak kurulan Ordu Meclisleri etkin hale getirildi ve bu uygulamayla taşrada bulunan orduların düzenli ve koordineli hareket edebilmeleri hedeflendi. Ordu müşirlerinin başkanlığında toplanan meclisler, ihtiyaçları tespit edip, eğitim, harekât ve diğer idarî konularda kararlar alırken aynı zamanda Seraskerlik makamından gelen emirlerin eksiksiz uygulanmasına çalışıyordu. 1865 yılına gelindiğinde altı orduda piyade, süvari, istihkâm ve sanayi alaylarından oluşan toplam 89 muharip alay mevcuttu. Bu kuvvetlere ek olarak 26

⁶⁸ BOA, A.} MKT.MHM., 277/60, 288/75 ve 383/23; BOA, TŞRBNM., 6/67 ve 8/11; "Turkish Reform", *Paisley Herald and Renfrewshire Advertiser*, (23.02.1856); "Turkish Reform", *Falkirk Herald*, (08.08.1861); Ünal, age, 21-22; Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Askerî Gazetesi Cerîde-i Askeriyye* 1-30, 2. bs. (İstanbul: Berikan Yayınevi, 2010), 36.

redif alayı vardı. 18 Ağustos 1869 tarihinde yayınlanan Kuvve-i Umumîye-i Askerîye Dair Nizâm-nâme ile birçok Avrupa ordusu tarafından kabul edilen Prusya Ordu Sistemi'nin Osmanlı ordusunda da yerleştirilmesine çalışıldı. Bu nizamnameyle, Osmanlı Kara Kuvvetleri; Nizamîye, Redif ve Müstahfız olmak üzere üç kısma ayrıldı. 8 Mart 1870 tarihinde ise *Tensikat-ı Cedîde-i Askerîye Tevfikan Tanzim Olunan Kur'a Kânunnâme-i Hümayûnu* yayınladı. 1870 Kur'a Kanunu olarak bilinen bu kanunla 1869 düzenlemelerine uygun olarak, asker alma yöntemleri değiştirildi ve 20 ile 40 yaşlarındaki tüm Osmanlı erkeklerini kapsayacak daha uzun süreli askerliği öngören yeni bir düzen getirildi. Böylece, 1846 Kur'a Kanunu'ndan farklı olarak; Nizamîye ve Redif süreleri birer yıl kısaltıldı ve bu iki sene için bir İhtiyat askerliği süresi uygulanmaya başlandı. Daha önce 12 yıl olan askerlik süresinin 20 yıla çıkarılarak asker sayısının artırılmasıyla ihtiyacın karşılanması hedefleniyordu. Son düzenlemelerle ordu sayısı yediye çıkan Kara Kuvvetleri'nin asker mevcudu şu şekilde belirlendi: 173.000 Nizamiye askeri, 53.000 İhtiyat askeri ve 182.000 Redif askeri olmak üzere toplam 408.000 asker.⁶⁹

Padişah'ın Batı'ya ilgisi, diplomatik yenilikleri getirirken yeni teknoloji ürünü silahların alımına da öncülük etti. Bu dönemde Almanya'dan tedarik edilen yeni sistem Krupp topları Alman silahlarının Osmanlı pazarına girişinin de yolunu açtı. Top üretimini sürekli geliştiren Krupp, Alman silah sanayinin de bayraktarıydı. Krupp yetkilileri, yeni ürünlerini mümkün olan en üst makamlara tanıtmaya gayret ediyor, gelişmeler ve yeni ürünler Padişah'a da bildiriliyordu. Sultan Abdülaziz döneminde başlayan alımlarla birlikte Krupp, Osmanlı'nın en önemli tedarikçisi olacaktı. Yeni sistem topların yanında Osmanlı ordusu için yeni tüfekler de Sultan Abdülaziz döneminde alınmaya başlandı. Daha önce farklı üreticilerden alınan Avrupa tüfeklerini kullanan Osmanlı askeri Amerikan tüfekleriyle de bu dönemde tanıştı. İç Savaş'tan sonra dünyaya yayılan Amerikan silahları Osmanlı ordusu için ekonomik ve güvenilir bir çözüm olarak görüldü. Kuzey ve Güney arasındaki iç savaş esnasında taraflar özellikle Avrupa'dan silah temin etmiş ve bu silahları kendi ihtiyaçlarına göre geliştirmişti. Devletin özel sektöre sağladığı serbestlik Amerikalı üreticilerin yeni modeller ve sistemler ortaya çıkarmasını kolaylaştırmaktaydı. Amerikan silah

⁶⁹ Ünal, *age*, 23-25; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 207; "Reforms", *Army and Navy Gazette*, (24.07.1869).

üreticileri savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ile de temasa geçti. Osmanlı İmparatorluğu da bu üreticiler için önemli bir pazardı.⁷⁰

Şekil 3: Bir Amerikan Fuarında Sergilenen Krupp Topları

International Exhibition, Philadelphia, 1876 Machinery Hall, Sec. 3&5

Ziya Şakir Sultan Abdülaziz dönemindeki silah alımlarını şöyle anlatıyordu:

Bu tüfeklerin [kapsüllü tüfekler] icadı Sultan Mecit devrine tesadüf etmişti. Çok tabiidir ki, Osmanlı ordusunun kullandığı çakmaklı tüfeklerin de kapsüllü ile tebdili icab etmekteydi. Fakat Sultan Mecit devrinde, devletin hazinesi bu kadar büyük bir masrafa tahammül edecek halde değildi. Hukûmet borç içindeydi. Ancak, Kırım muharebesine iştirak eden bazı kıtalar için, bir miktar kapsüllü tüfek tedarik edilebilmişti. Fakat Sultan Aziz tahta çıkıp da ordunun ıslahına katıyen karar verdiği zaman, her ne pahasına olursa olsun, orduyu bu son icat silahlarla techize karar vermiş, bu maksadla da büyük mikyasta istikrazlar akdine teşebbüs etmişti. [...] Lâkin silah ve icat yarışı durmuyordu. (Şnayder), (Hanri Martini) ve (Vincister) tüfeklerinin ihtırai birbirini takip ediyordu. Ve her yeni tüfeğin icat edilmesi üzerine bunlardan da mübayaa ediliyordu. Avrupa fabrikalarından mübayaa edilen tüfeklerin adedi (Altı yüz bin)i bulmuştu.[...] Sıra, toplara gelmişti. O tarihte Avrupa ordularının ekserisi, (Krupp) fabrikasının toplarını tercih etmekteydi. Sultan Aziz bu toplardan da getirterek nizamiye sahra bataryalarını kâmilten bu toplarla teşkil etti.⁷¹

⁷⁰ BOA. HR.İD., 1159/30 ve 1159/31; BOA. İ.HR. 236/13970; BOA. A) MKT.MHM., 462/38; “Visit of The Sultan To Western Europe”, *Newcastle Courant*, (05.07.1867); “The Sultan’s Visit Western Europe”, *Cork Constitution*, (23.07.1867); “Reforms”, *Army and Navy Gazette*, (24.07.1869); “Krupp Orders”, *Western Daily Press*, (22.08.1873); “Krupp Guns for Turkey”, *Globe*, (31.07.1874).

⁷¹ Ziya Şakir, *age*, s. 62-66.

Şekil 4: Osmanlı Snider Tüfeği

Ian W. Hogg, **The Complete Illustrated Encyclopedia of The World's Firearms**, New York: A&W Publishers, 1978

Şekil 5: Osmanlı Martini Tüfeği

Harbiye Askeri Müzesi Koleksiyonundan alınmıştır.

2.7. Tanzimat ve Osmanlı Subayı: Tanzîmat Döneminde Harbîye ve Askerî Okullar

Tanzîmat fikri ve ülke genelinde sürdürülen uygulamalar başta Harbîye olmak üzere tüm askerî okulların eğitim seviyesini yükseltti. Bu kurumlardan yetişen Osmanlı subayları, ordunun modern ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesinde görevlendirilecekti.

Öğrencilerin temel eğitimden yoksun olmaları Harbîye’de eğitim seviyesinin yükseltilmesini geciktiriyordu. Öğretmen eksikliği de askerî okullar için başka bir engeldi. Subay ve subay adaylarının yeni usulleri öğrenmesi, Avrupa ülkelerine

gönderilmesi ve öğretmen ihtiyacının yine bu ülkelerden temini sıradan bir uygulama haline geldi. Yeni orduların subaylarını yetiştirecek öğretmenlerin hangi ülkeden temin edeceği veya hangi ülkeye öğrenci gönderileceği diplomatik tercihleri de belirliyordu. Subay talep edilen ülkelerin subay göndermek yerine öğrencilerin kendi ülkelerine gönderilmesi ısrarı gelecek için bu öğrencilerin kendilerine faydalı olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Tanzîmat dönemi boyunca Fransız ekolü Osmanlı askerî eğitiminde etkili oldu. 1840 yılında Harbîye’de Fransızca ders programına alındı. Fransızca’nın özellikle Avrupa’da diplomatik dil olarak kullanımı bu tercihte etkili oldu.⁷²

1841’de Harbîye’nin eğitim süresi dört sınıf dört yıl olacak şekilde yeniden düzenlendi. Aynı yıl Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun da Harbîye’ye dâhil edildi. 1845’te Askerî İdâdiler’in açılmasıyla Harbîye’ye temel eğitimini tamamlamış öğrenci kaynağı sağlamak için önemli bir adım atıldı. Mekteb-i Fünûn-ı İdâdiye adıyla kurulan ve lise seviyesinde eğitim verecek bu okullara kısaca İdâdi denildi. Eğitim süresi 5 olarak belirlenen İdâdiler ordu merkezlerinde kuruldu ve okulun sorumluluğu ordu komutanı olan müşîre verildi. Yapılan çalışmalar sayesinde öğrenci sayısı ve niteliği artan Harbîye’nin idâre şekli 1847 yılında yayınlanan bir kanunla yeniden düzenlendi. Bu kanunla okul, 3 sınıfta toplam 72 öğrencinin eğitim gördüğü bir yükseköğrenim kurumu niteliği kazandı. Harbîye ilk mezunlarını 1848 yılında verirken, Harbîye içinde 1838 yılında kurulan Erkân-ı Harbîye-i Şahâne Mektebi bir yıl sonra mezun verebildi.⁷³

1851 yılında yapılan bir düzenleme ile Harbîye’de eğitim müfredatı aşağıdaki şekilde belirlendi:

⁷² Moreau, **age**, 42-43; Miroslav Sedivy, “The Diplomatic Background of Austria’s and Prussia’s Military Assistance to Ottoman Empire in the 1830”, **WBHR**, s.1, (2012): 149-178. Fransız askerî usüllerine uygun olarak verilen eğitimler için yapılan çalışmalarda kullanılan bir yayın olan 1850 tarihli Avcı Talimi adlı risale oldukça dikkat çekicidir. Yazarı ve yayın yeri belli olmasa da baskı kalitesi ve içerik açısından bakıldığında Harbîye öğrencileri ve subaylar için hazırlandığı bellidir. Mukaddimesine göre Osmanlı piyadesinin eğitimlerinde yeni Fransız avcı usüllerin tatbikini hedeflemektedir. Toplam 75 sayfa olan risalede eğitim krokosi olarak bir sayfalık ek de yer almaktadır. **Avcı Ta’limi**, (y.y.: 1266), 2.

⁷³ Avcı, **age**, 30; Bu dönemde Harbîye müfredatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmed Es’ad, **age**, 58-61.

Tablo 1: 1851 yılı Harbîye Eğitim Müfredatı

I.Sınıf	Cebr-i âlâ, Müsellesât-ı müstevîye ve kürevîye, Cerr-i eşkâl ve mahrutîyât, Hendese-i resmiye, Sath-ı rakım, Gölge ve Fenn-i menâzır, Hikmet-i tabiiye, Fransızca, Piyâde Nefer Ta'limi
II.Sınıf	Hafif İstihkâm, Makine Fenni ve Eşkâli, Tahdîd-i arâzi, Kimya, Fransızca, Piyâde Bölük Ta'limi
III.Sınıf	Tabur Ta'limi ve Nazârîyatı, Hizmet-i Seferîye Kanûnnâmesi, Piyâde Hizmet-i dâhilîye Kanûnnâmesi, Tahdîd-i Arâzi Amelîyatı, Harita İnşa'sı, Fransızca, Meç ve Kılıç Ta'limi
IV.Sınıf	Fenn-i Harb, Fenn-i Furûsiyet, Fransızca, Piyâde Alay Ta'limi ve Amelîyatı, Topçuluk Fennî (Amelî ve Nazârî), Tahdîd-i Arâzi Amelîyatı, Tersim (Harita), Meç ve Kılıç Ta'limi
Erkân-ı Harb I. Sınıf	Fenn-i Harb, Fenn-i Furûsiyet, Süvâri Hizmet-i dâhilîye Kanûnnâmesi, Manej Ta'limi (Amelî ve Nazârî), Tahdîd-i Arâzi Amelîyatı, Tersim (Harita), Meç ve Kılıç Ta'limi
Erkân-ı Harb II. Sınıf	Topçuluk, Top Ta'limi, Heyet, Taksîm-i arâzi, Fenn-i harb, Mimârî-i Askerî Eşkâli, Süvâri Ta'lim Nazârîyatı, Süvâri Takım Bölükleri Ta'lim Amelîyatı, İstihkâmât-ı Cesîme. Harita (İnşa')

Zekeriya Türkmen, “XIX.Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)”, **Osmanlı İstanbulu**, Cilt: 3, (Ed. Feridun E. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan), (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 133-162.

1864 yılından itibaren Askerî İdâdîler'den öğrenciler Harbîye'ye gelmeye başladı. Ders programları ve sınav şekli 1865 yılında yeniden düzenlenerek daha etkin bir eğitim sistemi oturtulmaya çalışıldı. Bu dönemde Fransızca eğitime de özel bir önem verilerek öğrenciler 20 kişilik sınıflarda ciddi bir dil eğitimine tabi tutuldu. 1873 yılında Askerî İdâdîler'e öğrenci yetiştirmek üzere Askerî Rüştiyeler kuruldu. Bu okulların açılmasıyla birlikte askerî eğitim alan öğrenciler çok küçük yaşlardan itibaren askerî bir organizasyonun içinde bulunarak askerliği bir kültür ögesi olarak benimsemeye başladı. Tanzîmat döneminin sonuna doğru askerî okullarda Galib Paşa'nın öncülüğünde önemli değişiklikler yapıldı. Viyana Harp Okulu mezunu olan Paşa, göreve gelmesiyle birlikte Harbîye'de sözlü sınavları kaldırarak yazılı sınava geçilmesini sağladı. Böylece Avrupa askerî okullarında takip edilen sınav sistemi Osmanlı'da da uygulanmaya başlandı. 1877 yılında alınan bir kararla tüm askerî

okullar Mekâtib-i Askerîye Nezâreti çatısı altına alınarak eğitimde birlik sağlanmaya çalışıldı.⁷⁴

Ordunun bütün sınıfları için subay yetiştiren Mekteb-i Harbîye, Tanzîmat döneminde yapılan düzenlemelerle gelişti. Harbîye'ye öğrenci hazırlamak için kurulan diğer okullar da ülke genelinde eğitim seviyesinin artmasını sağladı. Tanzîmat düzenlemeleriyle Harbîye ileri seviyede bir askerî yüksekokul haline gelirken, Erkân-ı Harbîye Mektebi ise gerçek bir Harp Akademisi'ne dönüştü. Askerî eğitimdeki bu gelişmeler Osmanlı subayının ülkenin geleceğinde söz sahibi olması için önemli fırsatlar doğurdu. Zira Batılılaşma politikasını uygulamak için eldeki en eğitimli sınıf subay sınıfıydı. Meşrutîyet döneminde subay sınıfının önemi daha da artacaktı.

2.8. Meşrutîyet'e Doğru

Osmanlı İmparatorluğu askerî alanda başlatılan ve Tanzîmatla tüm kurumlara yayılan ıslahat hareketiyle yeniden düzenleniyordu. Bu dönemde Avrupa merkezli yaşanan bazı gelişmeler Osmanlı Devleti'ni de etkiledi. 1871'de Alman Birliği'nin kurulmasıyla Avrupa'da, özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'da dengeler değişti. Yine bu yıllarda Rus Çarlığı Panslavist politikalarını artırarak Osmanlı coğrafyasında faaliyetlerine devam etti.

Temmuz 1875'e gelindiğinde Bosna-Hersek'te başlayan isyan Bulgaristan'a sıçradı. İsyanlar Osmanlı Ordusu tarafından bastırılırken yaşanan bazı olaylar Avrupa'da tepkilere sebep oldu. Selanik'te 6 Mayıs 1876 tarihinde İngiliz ve Alman konsoloslarının öldürülmesi Osmanlı ile Avrupa'nın arasını iyice açtı. Bu durum devleti dış politikada yalnızlığa doğru sürükledi. Mithad Paşa ve kabinedeki nazırlar Şeyhülislam'dan fetva alarak Sultan Abdülaziz'in tahttan indirildiğini ilan etti. 4 Haziran 1876 tarihinde de Sultan Abdülaziz'in intihar ederek öldüğü duyuruldu. Sultan Abdülaziz'in ardından tahta çıkan V. Murad'ın ruh sağlığı Sultan Abdülaziz'in ölümüyle iyice bozuldu. Ortaya çıkan otorite boşluğu, Mithad Paşa'nın öncülük ettiği Meşrutîyet tartışmalarının alevlendirdi. V. Murad'ın rahatsızlığının artması bir hükümdar değişikliğini zorunlu kıldı. Veliâht şehzade Abdülhamid Meşrutîyet'in İlanı

⁷⁴ Türkmen, **age**; Avcı, **age**, 31-32.

sözyle 31 Ağustos 1876 tarihinde hükümdar ilan edildi. Böylece Osmanlı imparatorluğunda Tanzîmat dönemi de sona erdi.⁷⁵

Meşrutîyet'in ilanıyla Tanzîmat dönemi sonra ermekle birlikte elde edilen ciddi kazanımlar yeni döneme devredildi. Tanzîmat Osmanlı imparatorluğu tam anlamıyla bir yenilik dönemiydi. Bu dönemde yetişen genç bürokratlar daha sonra askerî, idarî ve diplomatik alanlarda kritik görevler üstlenecekti. Meşrutîyetle birlikte devletin yönetim şekli de değiştiğinden yeni nesil Osmanlılar devletin geleceğinde söz sahibi olacaktı. Ancak Tanzîmât dönemi düzenlemeleri her şeyin çözümü olmadı. Kurumları yerleşen ve artık kendisini hissettiren düzenli ordunun modern silah ihtiyacı, çözülmeyi bekleyen bir mesele olarak yöneticilerin önünde duruyordu. Sultan Abdülaziz döneminde top ihtiyacı için Krupp firması tercih edilirken tüfek ihtiyacı için Amerikan firmalarıyla ticarete başlandı.⁷⁶

II. Adülhamid Tanzîmat'ın getirdiği yeni kurumları devraldı. Saltanatının hemen başında Osmanlı tarihinin en büyük yenilgisini yaşayan padişah içinde bulunduğu feci durumun idaresi için kendine has bir yönetim tarzı geliştirecekti.

2.9. Osmanlı Ordusunda Yeni Değişim ve Alman Ekolü

II. Abdülhamid'in saltanat dönemi Osmanlı İmparatorluğu için son derece sancılı bir dönemdi. Modernizasyon ve ayakta kalma mücadelesinin birlikte yürütüldüğü bu dönem pek çok yeniliğin de yaşandığı bir periyot oldu.

⁷⁵ Lewis, **age**, 219 - 224; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c. 3/5, 84- 86; Davison, **age**, 418.

⁷⁶ Ahmet Lûtfi Efendi, **Vak 'a-Nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi**, c. 15, yay. haz. Münir Aktepe, (Ankara: TTK, 1993), 26; Clayton R. Newell, **The Regular Army Before The Civil War 1845-1860**, (Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 2014), 38-43; A.D. Harvey, “Was The American Civil War The First Modern War?” **The Journal of The Historical Association**, c. 97, s. 330, (2012): 271-280; Charles Winthrop Sawyer, **Our Rifles**, (Boston: The Cornhill Company, 1920), 1-14; Richard E. Kerr, **Wall of Fire-The Rifle and Civvil War Infantry Tactics**, (Yüksek Lisans Tezi, U.S. Army Command and Generall Straff College, 1990), 10-18; Richard C. Hoffman, **Gatling: The Man and The Gun**, (Longwood: BwFirearms, 2001), 1-5; James M. McPherson, **The Oxford History of United States Battle Cray of Freedom The Civil War Era**, (New York&Oxford: Oxford Üniverstiy Press, 1998), 276-284; Marcus Stuart Bowles, **The American Civil War and Military Technological Change**, (Doktora Tezi, University of Tasmania, Department of Political Science, 1991), 43-51; Metin Ünver, “Teknolojik Gelişmeler Işığında Osmanlı-Amerikan Silah Ticaretinin İlk Dönemi”, **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)**, c. 32, s. 54, (2013): 195-220; Oral Sander, Kurthan Fişek, **ABD Dışışleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929**, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1977), 51-75; İmparatorluk döneminde alınan Amerikan silahları hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali İhsan Gencer, Ali Fuat Örenç, Metin Ünver, **I/Belgeler Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi**, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2008).

Şartlı olarak tahta çıkan Padişah Meşrutîyet’i ilan ederek devletin yönetim şeklinin değişmesini sağladı. Meşrutî Monarşi’nin kabulüyle hükümdar, mutlak hüküm sahibi olmaktan çıktı. Anayasanın ilanında etkili olan Genç Osmanlılar, bu sistemin Batılı güçlerin Osmanlı’ya müdahalesini durduracağına ve ıslahatların da önünü açacağına inanıyordu.⁷⁷

Temelleri Tanzîmat’la atılan modern eğitim kurumları bu dönemde gelişerek imparatorluğun son dönemine damga vuracak askerî elitin de yetişmesini sağladı. Modern usullerde eğitim veren askerî okullarda başlayan muhalefet, Tanzîmât dönemindeki yenilikçi muhalefetten daha etkili bir şekilde teşkilatlanacak ve askerî okullar Jön Türk Hareketi’nin vücuda geldiği yerler olacaktı. Anlaşılması güç gibi görünen bu durumun temel sebebi askerî modernleşmenin bir zorunluluk olarak II. Abdülhamid tarafından da kabullenilmesi idi. Saray, devletin bekasını göz önünde bulundurarak Batı tarzı askerî uygulamalardan vazgeçmiyor ve Osmanlı geleneksel yapısını dış etkilerden korumak için muhafazakâr tutumunu da elden bırakamamıyordu. Söz konusu bu tezat II. Abdülhamid’in tahttan indirilişine kadar devam etti.⁷⁸

Padişah’ın ülke içinde ve dünyada yaşanan gelişmelere dair ilgisi Osmanlı sarayını söz konusu gelişmelerin haberleriyle sürekli bilgilendirilen bir merkez haline getirdi. Resmî dış temsilcilikler, askerî ataşeler ve görevli olarak ülke dışında bulunan memurlar eliyle yapılan değerlendirmeler bilgi akışının sürekliliğini sağlıyordu. Oldukça ayrıntılı ve zaman zaman fotoğraflarla desteklenen raporlar Saray’ın siyasî, askerî ve özellikle endüstriyel gelişmelerden haberdar olmasını sağlayarak yeni uygulama ve ürünlerin Osmanlı ülkesine girişinin de önünü açtı.⁷⁹

İdarî ve malî bunalımın devleti büyük sıkıntılara sürüklediği II. Abdülhamid döneminde Osmanlı milletleri de yaşanan gerginliklerde önemli rol oynadı. Slavlar ve

⁷⁷ Eduard Philippe Engelhardt, **Türkiye ve Tanzîmat Devlet-i Osmanîye’nin Târih-i Islahatı 1826’dan 1882’ye**, yay. haz. Erol Kılınç, çev. Ali Reşad (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 341-342; Ahmed Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. bs. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000), 29-30; Orhan Koloğlu, **Avrupa’nın Kısacasında Abdülhamit**, 5. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 30-31.

⁷⁸ Vahidettin Engin, **Asayiş Sultan II. Abdülhamid’in İç Güvenlik Politikası**, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013), 19-21; Gökhan Çetinsaya, “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”, **Osmanlı Araştırmaları**, c.11, s. 7, (2016): 353-409.

⁷⁹ Gültekin Yıldız, “Osmanlı Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 17, (2012): 239-266; Ayrıca bkz. **Sultan II. Abdülhamid’in Arşivinden Dünya**, ed. Hakan Yılmaz (İstanbul: İstanbul Kültür AŞ, 2008).

Ermeniler başta olmak üzere farklı milletler temelde aynı olan taleplerini daha yüksek sesle dile getirmeye başladı. Eşitlik ve adalet talepleri temelinde birleşen bu istekler aslında bağımsızlık yolunda atılan önemli adımlardı. Yer yer yaşanan isyanlar ve asayiş olayları Osmanlı ordusunun yükünü daha da artırmaktaydı. Osmanlı Avrupası'nda sürekli değişen güç dengesi bu bölgede güçlü bir ordu bulundurmaya zorunlu hale getirirken doğuda her geçen gün artan Rus tehdidi yönetimi endişelendiriyordu. Araplar'ın yaşadığı eyaletlerde de durum çok farklı değildi. 93 Harbi, ülkenin iç ve dış güvenliğinde güçlü bir ordunun ne derece önemli olduğunu acı bir şekilde gösterdi. Bu savaşın getirdiği tecrübeler II. Abdülhamid yönetiminin askerî modernizasyon alanındaki faaliyetlerini artırdı.⁸⁰

II. Abdülhamid döneminde askerî alanda yaşanan en önemli değişiklik Osmanlı ordusunda Alman etkisinin gittikçe artmasıydı. Prusya Sistemi daha önce tanınmış ve uygulanmaya başlanmış olsa da bu dönemde tamamen kurumsallaştı. II. Abdülhamid, izlediği siyaset gereği, Almanya ile ilişkilerini diğer büyük devletlere karşı bir denge unsuru olarak kullandı. Büyük Güçler arasında yer almaya çalışan Almanya için de durum pek farklı değildi. Almanya da Osmanlı ile ilişkilerini geliştirerek özellikle Doğu'daki etkinliğini hissettirmek çabasındaydı.⁸¹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) tetikleyici bir faktör olarak II. Abdülhamid döneminde askerî ıslahat çalışmalarını hızlandırdı. Bu savaşla, o zamana kadar yapılan çalışmaların yetersiz olduğu ve ordunun istenilen güce kavuşmadığı ortaya çıktı. II. Abdülhamid devrini incelerken başlangıç noktası olarak 93 Harbi'ni almak devletin yaptığı politika değişikliklerini ve bu politikalara uygun olarak yeniden dizayn edilen ıslahat çalışmalarının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

2.9.1. 93 Harbi Hezimet ve Değişime Etkileri

Rusya Çarlığı'nın 93 Harbi'ne sebep olan politikaları General İgnatiyef'in "Otonomi veya anatomi" sözüyle özetlenebilir. Prens Gorçakof'un şark siyasetinin de özü olan

⁸⁰ Fahri Maden, **II. Abdülhamit Dönemi**, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014), 9-10; Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, 3. bs. (Ankara: TTK, 1999), 116-117; Zekeriya Türkmen, "93 Harbi Felaketi Sonrası Gelişmeler: Silahlanma Yarışında Osmanlı Devleti", **Gazi Osman Paşa Üniversitesi II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi 5-7 Nisan 2017 Bildiriler**, (Tokat: Tokat Valiliği, 2017), 408-432.

⁸¹ Mustafa Gencer, **Imperialismus und Die Orientalische Frage**, (Ankara: TTK, 2006), 98-100; Mustafa Çolak, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, (Ankara: TTK, 2006), 28-30.

bu ifadeyi Engelhardt şöyle izah eder: *Ya hıristiyan milletlere idarî muhtariyet verilmeli yahut Osmanlı hükûmetinin vücudunda teşrîhî(anatomik) ameliye icrâ olunmalı, Osmanlı memleketleri taksîm edilmeli.*⁸²

93 Harbi, Osmanlı devleti için 19. yüzyılın en yıpratıcı savaşıydı. Rusya karşısında yaşanan ağır yenilgi, Osmanlı yönetiminin iç ve dış siyasete bakışının değişmesine sebep oldu. Ordunun yetersizliğini de ortaya çıkaran bu savaş, Padişah başta olmak üzere tüm Osmanlı yöneticilerinin askerî ıslahatlar konusuna odaklanmasına sebep oldu.⁸³

Savaş ilanından hemen sonra Rus ordusu Romanya üzerinden Tuna güneyine doğru ileri harekâtına başladı. Ruslar Balkanlar'da ve imparatorluğun doğusunda ilerledi. Osmanlı ordusu kısmî başarılar gösterse de Rus ilerleyişini durduramadı. Halkın da katıldığı müdafaa sonucunda Erzurum'a giremeyen Ruslar, Kars, Ardahan ve Batum'u işgal etti. Batı'da ise Gazi Osman Paşa Plevne'yi 145 günlük bir müdafaanın ardından 10 Aralık 1877 tarihinde teslim olmak zorunda kaldı. Osman Paşa'nın 42.000 askerle gösterdiği olağanüstü direnç *Türk ordusunun askerlik şerefini kurtardı.*⁸⁴ Ruslar kış şartlarına rağmen hızlı bir yürüyüşle Sofya'ya girdikten sonra Edirne'ye ulaştı. 20 Ocak 1878 tarihinde düşmanın Edirne'ye girmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu ateşkes istemeye mecbur etti. Avrupa'dan beklenen destek sağlanamadığından imzalanan Edirne Mütarekesi ile Osmanlı-Rus Savaşı sona erdi.⁸⁵

⁸² Engelhardt, *age*, 362.

⁸³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c.3/5, 475-478; Cevdet Paşa, **Tezâkir, 40-Tetimme**, yay. haz. Cavid Baysun (Ankara: TTK, 1991), 168-172; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, **Anılar 2 Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi**, yay. haz. Yücel Demirel, Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 277-279; Elena Morenkova Perrier, **The Key Principles of Russian Strategic Thinking**, (Paris: IRSEM, 2014), 8-12.

⁸⁴ Goltz Paşa'nın Plevne Müdafası'nı Redif Teşkilatı bakımından değerlendirirken, Gazi Osman Paşa'nın kumandasını ve askerinin durumunu şöyle şöyle tarif etmektedir: *[...]Doğrusu ya aynı ahvâl içinde dünyanın en iyi askerinden bundan ziyâde fedakârlık talep olunamaz, vâkıâ Osman Paşa'nın maiyüzüyletinde bulunan kuvâ-yı askeriyenin bir kısmı ondan evvel icrâ olunan Sırbistan seferinde hazır bulunmuş ve binâenaleyh daha yeni silâh altına alınan askerdeki acemiliği kaybetmiş olduğu beyân olunabilir ise de bu söz ancak Vidin'den gelen bir kaç tabur hakkında câri ve müteber olabilip bunların gayrı olan taburların hemân cümlesi daha yeni silah altına alınmış veya hiçbir günâ talîm görmeksizin teşkil edilerek dârü'l-harekâta sevkolunmuş idi. [...] Esbâb-ı mezkûrenin birinci ve en mühimmi başkumandanın kendi zâtı olduğuna asla şüphe yoktur. Her redif kumandanı bir Osman Paşa değildir. Müşîr Paşa yalnız şimdili hâlde dünyanın kendisini tanıdığı bir er olmakla iktifâ etmeyip bunu maiyüzüyletinde bulunan askere de pek çabuk hissettirdi. Ordu dâhilinde bulunan her bir ferd demirden bir emir ve irâde ile düşman mukâbelesine sürüleceğine tamamıyla kanaât hasıl etmişti. Colmar Frieherr von der Goltz, **Plevne Tarih-i Harbden Asâkir-i Redîfe Kısımına Dâir Tedkîkât**, yay. haz. Habibe Kazancıoğlu, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017), 60-61.*

⁸⁵ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, c.3/5, 479-489; Charles S. Ryan, **Plevne'de Bir Avustralyalı**, çev. Ali Rıza Seyfioğlu, 2. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 59; Mithat Aydın, "İngiliz-Rus

Ateşkesin beklenenden ağır şartları Britanya başta olmak üzere birçok Avrupalı devleti rahatsız etti. Şubat 1878’de bir Britanya filosu Ruslar’ın İstanbul’u işgal etmesi ihtimaline karşı Marmara’ya girerek Tuzla açıklarında demirledi. Bu gelişmeye tepki gösteren Rusya 12.000 askerle ay sonuna doğru Yeşilköy’e yerleşti. Ortaya çıkan durum Osmanlı devleti açısından oldukça tehlikeliydi. Zira, Osmanlı başkenti, Yeşilköy’de yerleşmiş Ruslar ve Tuzla sahilinde bekleyen İngiliz gemileri arasında adeta iki ateş arasında kalıyordu. Bu şartlar altında Osmanlı Ayastefonos (Yeşilköy) Antlaşması’nı imzalamak zorundaydı. Antlaşmaya göre savaş tazminatı olarak birçok bölge Ruslar’a bırakılırken; Sırbistan, Karadağ ve Romanya’nın bağımsızlığına hükmediliyordu. Keza, Büyük Bulgaristan Prensliği’nin muhtariyeti ve Bosna-Hersek’in Avusturya ve Rusya’ya bırakılması antlaşmanın maddelerindendi. Osmanlı gayrimüslimleri üzerinde Rus himayesi de karara bağlandı. Rusya’nın Doğu Sorunu’nu tek başına çözmeye çalışması Paris Antlaşması’na taraf devletlerin tepkisine sebep oldu. Ayastefanos Antlaşması, Balkanlar’daki dengeleri bozduğundan büyük devletler bu duruma müdahale etti.⁸⁶

Bu amaçla Berlin’de bir kongre düzenlenmesi yönünde Alman şansölyesi Prens Otto von Bismarck’ın teklifi diğer devletler tarafından kabul edildi. Bir ay süren görüşmeler sonucunda 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalandı. Bismarck’ın kongre sırasında tekrar tekrar ifade ettiği gibi; *Kongre Osmanlı Devleti için değil Avrupa barışının muhafazası için yapılmış bir antlaşma oldu*. Bu antlaşmayla; Bulgaristan Osmanlı’ya bağlı bir prenslik olarak tanınırken, Romanya, Sırbistan ve Karadağ’ın bağımsızlığı kabul edildi. Bosna-Hersek’in yönetimi Avusturya’ya bırakıldı ve Britanya Kıbrıs’a kesin olarak yerleşti. Ruslar; Kars, Ardahan ve Batum’u alırken Doğu Beyazıt’ı Osmanlı’ya iade etti.⁸⁷

19. yüzyılın başlarından beri Büyük Güçler Dengesi’ni takip eden ve bu dengelerdeki değişikliklerden faydalanarak varlığını devam ettiren İmparatorluk, Berlin Antlaşması’ndan sonra uluslararası alanda yalnızlığa itildi. Antlaşma, bu yönüyle,

Rekabeti ve Osmanlı Devleti’nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878), **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, c.15, s. 38, (2008): 253-288; Besim Özcan, “Ölümünün 102. Yıldönümünde Gazi Osman Paşa ve Plevne’den Manzaralar”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, s. 19, (2002): 239-254.

⁸⁶ Aydın, **age**; Remzi Çavuş, “Plevne Müdafaası’nda Topun Önemi”, **OTAM**, s. 38, (2015): 1-12.

⁸⁷ “Treaty Between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia and Turkey for the Settlement of Affairs in The East: Signed at Berlin, July 13, 1878”, **The American Journal of International Law**, c.2, s. 4, (1908): 401-404; “Treaty of Berlin”, **Manchester Times**, (20.07.1878).

Osmanlı-Alman ilişkilerinin güçlenmesini sağlayacaktı. Bu zemin üzerinde yükselecek olan yakınlık askerî alanda sürdürülecek çalışmalarda Alman desteğiyle artacaktı. Askerî modernizasyonun en önemli unsuru olan modern ateşli silahların Almanya'dan alınması Osmanlı-Alman İttifakı'nı doğuran sebeplerden en önemlisi olacaktı.⁸⁸

2.10. Yükselen Prusya, Alman Birliği ve Osmanlılar

Alman prensliklerinden askerî açıdan en güçlüsü ve Avrupa'da siyasî olarak en etkili olan Prusya, 18.yüzyıldan itibaren yükselerek güçlü bir devlet haline geldi. Prusya'nın yükselişi Alman milletini olduğu gibi Avrupa'nın tamamını da etkileyen bir süreç oldu.

Büyük Friedrich'in hükümdarlık döneminde (1740-1786) oldukça profesyonel bir kuruma dönüşen Prusya ordusunu Avrupa ilgiyle izlenmekteydi. Disiplinin ön planda olduğu ordunun belkemiği olan Prusya Subayı askerliğin profesyonel bir meslek olarak yükselmesini sağladı. Özellikle soylu ailelerden öğrencilerin alındığı askerî okullarda strateji ve planlamada uzman subaylar eğitildi. Savaşlarda alınan başarılar Prusya ordusunun ününü artırırken, devletin zenginleşmesi ve güçlenmesini sağladı. Özellikle Polanya'dan alınan topraklar Prusya'nın Avrupa güç dengesinde yerini sağlamlaştırdı. Prusya'nın tüm kurumlarında yapılan reform ve güçlenen ordu, Büyük Friedrich'in Alman İmparatorluğu'na önemli mirası oldu.⁸⁹

Büyük Friedrich'in attığı temeller üzerinde yükselen Prusya Krallığı 19. yüzyılın hemen başında tüm Avrupa'yı etkileyen Napoléon Kasırgası'yla sarsıldı. 1806 yılında yaşanan ve Fransa'nın galibiyetiyle sonuçlanan Jena-Auserlitz hezimetini Prusya'nın askerî şöhretini sarstı. Paris Konferansı'nda alınan kararlarla, Napoléon'un isteklerine uygun olarak, Prusya'nın askerî gücü sınırlandırıldı. Zira, Napoléon'un asıl hedefi

⁸⁸ Vahdettin Engin, **II. Abdülhamid ve Dış Politika**, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), 24-25; Feroze A. K. Yasamee, **Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888**, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 109-110; Metin Ünver, Murat Hulkiender, **II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Fransız İlişkilerinde Krizler ve Çatışmalar 1901 Hadisesi (Lorando ve Tubini Meselesi)**, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2018), 82-88.

⁸⁹ **Prusya Kralı Büyük Frederikin Emsâl-i Hikemîyesi**, müt. Mehmed Tahir (Konstantiniye: Kitabhâne-i Ebuzziyâ, 1303), 13-15; **Prusyada Askerlik Alemi**, müt. M. Tevfik (İstanbul: Cerîde-i Askerîye Matba'sı, 1298), 11-13; Prusya'da yapılan reform hakkında detaylı bilgi için bkz. Mark W. Breed, **Prussian Reform: The Recovery of A Nation**, (Yüksek Lisans Tezi, Air University, Air Command and Staff College, 2014); ayrıca bkz. Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar-XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya İlişkileri-**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985).

Prusya'nın askerî bir tehdit olarak gelecekte Fransa'nın karşısına çıkmasını engellemekti. Getirilen asker sayısı sınırlaması Prusya Genelkurmayı'nın farklı tedbirler aramaya sevk etti. Prusya Genelkurmay Sistemi'nin fikir babası olan General Scharnhorst'un çalışmalarıyla yeni bir askere alma sistemi hayata geçirildi.⁹⁰ Temeli ihtiyata dayalı bu sistemin hedefi vatandaşlardan müteşekkil bir kuvveti savaşa hazır tutarak hem ekonomik avantaj sağlamak hem de uluslararası antlaşmaların dışına çıkmamaktı. Bu yeni ihtiyat sisteminin uygulanması Prusya nüfuzun ancak %1'i silah altına alınabilecekken bu sayının gerçekte %6'ya kadar çıkmasını sağladı. Yedek kuvvetler haftada iki gün toplanarak ekonomik ve sosyal hayattan kopmamış oluyor, eğitimle savaşta işe yarar bir insan kaynağına dönüşüyordu. Bu sistem sayesinde yedek ve milis kuvvetlerin zinde tutulması gayreti barışta 140.000 olan asker sayısını savaş halinde 560.000'e yükseltiyordu. Napoléon karşısında yaşanan büyük yenilgi Prusya'yı derinden sarısa da alınan akıllıca tedbirlerle ordunun yeni bir sistemle gelişmesini ve halkın vatandaş olarak ülke savunması fikrine inanmasını sağladı.⁹¹

Avrupa Napoléon tehdidini atlattıktan sonra, Prusya kendi sisteminde devam ederek ordunun sürekli savaşa hazır yedeklerle desteklenmesi politikasından vazgeçmedi. Keza, bu politika siyasî, diplomatik ve endüstriyel politikalarla desteklendi. Prusya kralı I. Wilhelm, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Alman Konfederasyonu üzerindeki etkisini iç siyasette izlediği kararlı politikayla sekteye uğrattırırken, özellikle Bismarck'la birlikte güçlenen eve dönük diplomasi Prusya'nın Almanya liderliği için güçlenmesini sağladı. Avusturya'ya karşı 1866'da kazanılan Königsgrätz Zaferi'nde Alman savaş endüstrisinin devletin politikaları çerçevesinde faaliyet göstermesinin de katkısı büyüktü. Nihayet Prusya-Fransa Savaşı'nda kazanılan Sedan Zaferi Alman İmparatorluğu'na giden yolu açtı. Bu zaferde Prusya Genelkurmayı'nın, askerî disiplinin ve son teknoloji ürünü silahların katkısı oldukça fazla hissedildi. Prusya'nın her iki zaferinde de kamadan dolan Krupp toplarının ve iğneli tüfeklerin katkısı

⁹⁰ General Scharnhorst ve Prusya ordularına katkıları hakkında detaylı bilgi için bkz. Michael Schoy, **The Bundeswehr in The 21st Century-Between Prussia's Glory and Design**, (Yüksek Lisans Tezi, U.S. Army Command and Staff College, School of Advantage Military Studies, 2011).

⁹¹ Martin Kitchen, **A History of Modern Germany 1800-2000**, (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 124-126; J.A.R. Marriot, C. Grant Robertson, **The Evulotion of Prussia The Making of An Empire**, (Oxford: The Clarendon Press, 1917), 236; Ahmed Refik, **Prusya Nasıl Yükseldi?**, 2. bs (y.y., Muhtar Halid Kitabhânesi, 1331), 19-21.

büyüktü. Özellikle Sedan Zaferi’nden sonra Alman silahları dünyaca meşhur hale geldi.⁹²

Şekil 6: Zündnadelgewehr (Dreyse Tüfeği)

Wilhelm von Ploennies, **Das Zündnadel-Gewehr**, (Darmstadt & Leipzig: Eduard Zernin, 1865).

Alman Birliği, 18 Ocak 1871’de Prens Bismarck tarafından ilan edilen Alman İmparatorluğu çatısı altında kuruldu. Prusya Kralı I. Wilhelm, Alman İmparatoru, Bismarck ise Alman Şansölyesi unvanını aldı. 1871-1890 yılları arasındaki Bismarck Dönemi’nde Bismarck’ın akılcı politikaları sayesinde Alman İmparatorluğu giderek güçlendi. Bismarck’ın izlediği eve dönük politika Almanya’nın kendi içinde de gücünü artırdı. Bismarck’ın tercihi koloniyal yayılmadan ziyade Fransa ve diğer büyük devletlerin Almanya üzerindeki dikkatlerini dağıtabilmek için onları Avrupa dışındaki alanlara doğru yönlendirmektir. Gücü bir diplomasi zekâsı olan Prens Bismarck’ın akılcı hamleleri; Fransa’yı tecrit edilmiş bir halde bulundurmak, Rus menfaatlerini Avusturya ve Britanya ile uyuşturmaya çalışarak bu iki devleti de Almanya’ya bağlamak üzerine kuruluydu. Ayrıca, Bismarck İtalya’yla yakınlık kurarak, Avusturya

⁹² Jonathan Steinberg, **Bismarck**, çev. Hakan Abacı (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 303-307; İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 15; John Keegan, **A History of Warfare**, 5. bs, New York: Alfred A. Knopf, 1994), 308-309; Avusturya-Prusya Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. **Nord Gegen Süd Der Deutsche Krieg 1866**, yay. haz. Dieter Storz, Daniel Hohrath, (Ingolstadt: Bayerisches Armeemuseum, 2016); Fransa-Prusya Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Geoffrey Wawro, **The Franco-Prussian War The Conquest of France in 1870-1871**, (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

ile İtalya arasında bir arabulucu rolü üstlenmeye çalışıyordu. Ancak, Almanya güçlendikçe dışardaki dünyayla da ilgilenmeye başlayacak ve Prens'in iktidarı ve diplomatik tavrına karşı rahatsızlıklar seslendirilmeye başlanacaktı.⁹³

I. Wilhelm, ilk Alman imparatoru olarak, Bismarck'ın izlediği eve dönük politikaları bir müddet sürdürdü. Bu politika gereğince Alman İmparatorluğu kendi ülkesinde güçlü bir idareye sahip olunmalı ve bu güç Avrupa'da hissettirilmeliydi. Zaten Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yeterince sindirilmişti ve Almanca konuşan prensliklerde etkisi artık söz konusu değildi. I. Wilhelm'in sürdürülmesine izin verdiği bu politika onun ölümünden sonra terk edildi. Almanya'nın yeni imparatoru II. Wilhelm, sefeinin takip ettiği dış siyaseti bir tarafa bırakmakta fazla gecikmedi. Hatta bu politika değişikliği Bismarck'ın da aktif siyasete 1890'da veda etmesine sebep oldu. *Weltpolitik*, II. Wilhelm'in yeni politikasıydı ve temel hedefi Almanya'nın dünyaya açılmasıydı. Osmanlı ülkesi de bu yeni hedefin önemli duraklarından biri oldu. Başta İmparatorun kendisi olmak üzere, birçok Alman girişimci Sultan II. Abdülhamid'le iyi ilişkiler kurmak çabasıındaydı.⁹⁴

Alman üreticiler birlikte hareket ederek, ticari faaliyetlerini Doğu'ya yaymak ve satışlarını artırmak isterlerken, Kaiser II. Wilhelm de bu çabalara destek vermek için 1889 yılının Kasım ayında ilk İstanbul ziyaretini gerçekleştirdi. Kaiser'in *Doğu'ya Doğru* politikası Sultan II. Abdülhamid'in şahsında güçlü bir karşılık buldu ve bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkileri kuvvetlendirdi. II. Abdülhamid'in izlediği siyasetle Almanya'nın menfaatleri kesişmişti.⁹⁵

2.10.1. Alman Islah Heyetleri ve Osmanlı Ordusu

Askerî modernizasyon çalışmaları Tanzîmat döneminde Osmanlı ordusunda birçok düzenlemenin yapılmasını sağlamıştı. Tanzîmatla yerleşen uygulamalar ve kurumlar II. Abdülhamid döneminde daha köklü bir değişiklik yaşadı. Alman Islah Heyetleri,

⁹³ Murat Özyüksel, **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, (İstanbul: Arba Yayınları, 1988), 33; Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, (İstanbul: İmge Yayınları, 2005), 220; Mahmut Muhtar Paşa, **Maziye Bir Nazar Berlin Andlaşması'ndan Harb-i Umûmî'ye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**, yay. haz. Erol Kılınç, (İstanbul: Ötüken Neşriyat: İstanbul 1988), 41-43; Rifat Önsöy, **Türk-Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)**, (İstanbul: Enderun Yayınları, 1982), 13.

⁹⁴ Karl von Winterstetten, **Berlin Bağdat Alman Yayımlıclığı ve Osmanlı Politikaları**, yay. haz. Faruk Yılmaz, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 49; Önsöy, **age**, 17-20; Ortaylı, **Alman Nüfuzu**, 25.

⁹⁵ Rathmann, **age**, 45-46; Ortaylı, **Alman Nüfuzu**, 80-83.

Osmanlı ordusunda Alman Ekolü'nün yerleşmesini sağlayarak, söz konusu değişimin en önemli aktörü oldu.

93 Harbi hezimet, dikkatlerin Osmanlı ordusunda uygulanan Fransız modeline çevrilmesine sebep oldu. Fransız ekolü, yıllarca, yavaşık düzen eğitiminden istihkâm teşkilatlanmasına kadar pek çok alanda uygulandı ve usta-çırak ilişkisi geleneksel yapıda değişikliklere sebep oldu. Bu yapının değişmesi ordunun modern usullere göre teşkilatlanmasını sağlarken subayı ön plana çıkardı. Böylece, Osmanlı subayı dünyadaki örneklerine benzer bir entelektüel seviyeye yaklaştı. Osmanlı subayının dünyayla tanışmasında Fransızca eğitiminin de katkısı oldu. Ancak Prusya'nın Avrupa'da gücünü artırması ve nihayet Prusya-Fransa Savaşı'ndaki kesin galibiyeti askerlik alanında Fransız usullerinin güvenilirliğine şüphe düşürdü. Osmanlı yöneticileri de Avrupa'daki bu değişikliklerden etkilendi. Fransız yenilgisinden sonra Osmanlı yöneticileri arasındaki Fransa'ya duyulan yakınlık da giderek azalmaya başladı.⁹⁶

II. Abdülhamid tarafından Alman imparatoru nezdinde yapılan bir talep, Türk-Alman ilişkilerini önce dostluğa, daha sonra silah arkadaşlığına götürecek yolda atılan en önemli adım oldu. II. Abdülhamid'in bu tercihi imparatorluğun askerî, siyasî, idarî ve malî düzeni örnek alınan Alman kurumlarına göre yeniden dizayn edilmesine sebep oldu. 1882 yılının Haziran ayında İstanbul'a gelen ilk resmî Alman heyetine Albay Otto von Kaehler başkanlık etmekteydi. Bu heyete de başkanının soyadından dolayı *Kaehler Heyeti* dendi. Almanya'dan talep edilen farklı sınıflarda dört subay Kaehler Heyeti'nin ilk kadrosunu oluşturmuyordu. Piyade ve süvari gibi muharip sınıfların yanında topçu ve istihkâm sınıflarında da subayların heyette bulunmasının istenmesi ordunun tüm sınıflarında yaşanacak değişikliğin ilk işaretiydi.⁹⁷

İlk resmî Alman heyetinin gelişi Osmanlı ordusunda modernizasyon çalışmalarının hız kazanmasını sağladı. Bu heyete sonradan dahil olan Colmar Freiherr von der Goltz'un

⁹⁶ Bu savaşın Osmanlı askerî modernleşmesine ilk etkisi Fransa'ya gönderilen öğrencilerin Fransa'nın yenilgisiyle birlikte önce Belçika'ya geçirilmeleri daha sonra da İstanbul'a çağırılmaları oldu. Fransa'daki öğrencilerin takibi ve idaresi için kurulmuş olan Talebe-i Osmanî Müdürlüğü de bu gelişmeler üzerine 1875'te kapatılmıştı. Adnan Şişman, **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)**, (Ankara: TTK, 2004), 77-79.

⁹⁷ BOA. Y.PRK. NMH., 2/30; BOA. Y.PRK. HR., 6/21; Ortaylı, **Alman Nüfuzu**, 87; "Prussian Officers for Turkish Army", **Monmouthshire Merlin**, (07.10.1881); "The Turkish Military Service, **Northern Whig**, (01.02.1883); Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında" **Tarih Dergisi**, s. 32, (1979): 481-499; Adem Ölmez, **Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler**, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 215-216; Salih Kış, **Osmanlı'da Alman Ekolü Von der Goltz Paşa (1883-1895)**, (Konya: Palet Yayınları, 2017), 40-41.

göreve başlamasıysa Osmanlı ordusunda eğitime verilen önem arttı. Goltz'un on iki yıl süren ilk görevi, Alman Ekolü'nün sağlam bir zemine oturmasını da sağlayacaktı.

2.10.2. Goltz Paşa'nın Gelişi ve Osmanlı Ordusuna Katkıları

II. Mahmud döneminden itibaren nizâm ve talim Avrupalı örneklerle uygun olarak yeniden düzenlenen Osmanlı ordusunun iki temel prensibi oldu. Askerlik hizmeti Osmanlı tebaası için 1843'ten beri artık bir vatandaşlık göreviydi. Güncellenen Kur'a Kanunu askere alma yöntemlerini düzenlerken askerlik süresini de belirliyordu. Belirli dönemlerde ve belirli sürelerde askere alınacak Osmanlı gençleri, nizâm ve talim prensibine göre eğitilecek ve askerlik hizmetini daha faydalı şekilde yerine getirecekti.

Asker alımları düzenlenirken ortaya çok daha önemli bir mesele çıktı: *Eğitimli Subay İhtiyacı*. Askerî yüksek eğitimde atılan en önemli adım olarak 1834 yılında açılan Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahâne ile Osmanlı ordusunun subay ihtiyacının karşılanması amaçlanıyordu. Habrîye olarak bilinen bu okul kuruluş dönemlerinde okuma-yazma dahil olmak üzere temel bilgilerin verildiği bir kurumdu. Daha sonra yapılan düzenlemelerle eğitim seviyesi yükseltildi. Okulun açılışından bir yıl sonra Avrupa'daki askerî okullara öğrenciler gönderildi. Habrîye'ye öğrenci yetiştirmek amacıyla açılan Rüşdiye ve İdâdîler, zamanla bu okulu bir yükseköğretim kurumu haline getirdi. Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn topçu ve istihkâm sınıflarına, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn deniz sınıflarına subay yetiştirdiğinden, Harbîye, ordunun piyade ve süvari ihtiyacını karşılayan bir okul olarak gelişti. İlk mezunlarını 1848'de veren Erkân-ı Harbîye-i Şahâne Mektebi de Harbîye mezunlarından kurmay adaylarının yetiştirildiği bir akademi olarak Osmanlı ordusunun subay kalitesinin yükselmesine hizmet etmekteydi. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde subay ihtiyacı tam olarak karşılanamıyordu.⁹⁸

II. Abdülhamid döneminde Harbîye'de önemli değişiklikler yaşandı. Askerî eğitime özel bir önem veriliyordu ve askerî eğitimin yeniden düzenlenmesi görevi de Alman İslah Heyeti'nde verildi. Askerî eğitim alanındaki ıslahatlar 1883'te İstanbul'a gelen Yarbay Colmar Freiherr von der Goltz'la birlikte hız kazandı. Osmanlılar'ın Golç Paşa

⁹⁸ BOA. Y.PRK.ASK., 21/28; İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, (Ankara: TTK, 1999), 75-81; Justin McCrathy, **Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları**, çev. Mehmet Tuncel (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 40-41; **Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim**, (Ankara: MSB Yayınları, 2000), 243, 253-254; Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "18. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Kitapları", **Yeni Türkiye**, s. 7, (1996): 494-516.

olarak da adlandırdığı bu yetenekli subay, Alman ordusunun eğitim ve muharebe usullerinin Osmanlı ordusunda yerleşmesini sağladı. Goltz'un Mekâtib-i Askerîye Müfettiş-i Umûmîliği'ne atanması Osmanlı subayı üzerindeki etkisinin kalıcı olmasını sağladı. Zira genç subay adayları Goltz'un diğer danışman-subaylardan farklı olarak daha anlayışlı ve gayretli bir öğretmen olduğunu çabuk fark etmişti. Goltz'un öğrencileri onun şahsında Alman ekolüne ve bu ekolün getirdiği tüm gerekliliklere hissî bir yakınlık hissetmekteydi. Öyle ki daha önceki dönemlerde yerleşen Fransız etkisini yıkan da bu hissî yakınlık olmuştu.⁹⁹ Goltz'un kısa sürede Osmanlı subayları arasında hatırı sayılır bir yer edinmesi onun Osmanlı modernleşmesine yeni bir anlayış getirmesinden de kaynaklanıyordu. Paşa, örnek alınan Alman modelinin aynen uygulanmasındaki sakıncaları gördüğünden, yeniliklerin ancak Osmanlı ordusunun şartlarına uygun olarak değiştirilip uygulanabileceğini vurguluyordu. “*Filhakika Osmanlı ordusunda Alman usul-i harbi tatbik olunamazdı Türk usul-i harbi tatbik olunabilirdi.*” diyerek vurguladığı isabetli tesbit, muhataplarıyla kurduğu yakınlıkta işini kolaylaştırmıştı.¹⁰⁰

Goltz, savaş alanının beklenmedik şartlarına karşı teorik eğitimin yeterli olmadığına inanıyordu. Subayın savaş şartlarına uygun, etkili kararlar alabilmek ve birliğine komuta edebilmek için teorik bilgiyle beraber pratikte de tecrübe kazanılması gerektiğini iddia ediyordu. Harbîye'nin ders programlarının da anlayışa göre düzenlenmesini istedi. Yapılan değişikliklerle Harbîye'nin eğitim süresi üç yıllık olarak belirlendi. Ayrıca Erkân-ı Harbîye Mektebi de Fennî ve Askerî olarak iki

⁹⁹ Ergün, Duman, **age**; Türkmen, Goltz'un göreve getirildiği yıllarda Harbîye'nin durumunu şöyle ifade etmektedir: *Bir süre sonra Mekâtib-i Askerîye Umum Müfettişliği görevine getirilen Goltz'un maiyetine Almanca, Fransızca ve İngilizce bilen üç yardımcı(kurmay) subay atanmıştı. Bunlardan ilki Abdullah Paşa, diğeri Tahir Bey ve üçüncüsü Reşit Bey'dir. Goltz işbaşına geldiğinde Harbiye Mektebinde okutulan derslerin iş bilen yetiştirmekten çok uzak olduğunu tespit ederek öğrencilerin zihinlerini gereksiz bilgilerle doldurulmasından vazgeçilmesini sağlayacak yeni metodlar geliştirdi. Eski bilgilerle dolu Fransızca'dan tercüme edilmiş kitaplarda yer alan konular öğrencileri ezberciliğe itiyordu. Tecrübî dersler ise son derece kısıtlı idi. Harbiye'den mezun olan genç zabıtlar gereksiz bir yığın kurumsal bilgilere sahip oluyorlar, ancak tecrübî yani uygulamalı eğitim son derece az veriliyordu.* Zekeriya Türkmen, “II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane”, **Osmanlı İstanbulu**, c. 4, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016), 931-954; Colmar von der Goltz, **Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri ve “Golç Paşa'nın Hâtırâtı”**, yay. haz. Faruk Yılmaz, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 9.

¹⁰⁰ Von der Golç, **Genç Türkiye'in Hezîmeti ve İmkân-ı İ'tılâsı**, müt. H. Cevdet (y.y.: Cemiyet Kitabhânesi, 1332), 77.

şubeye ayrıldı. İlk şubede askerî mühendislik dersleri, ikinci şubedeysse uygulamalı harp dersleri veriliyordu.¹⁰¹

Goltz Paşa'nın yaptığı değişikliklerden sonra Harbîye müfredatındaki dersler aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

Tablo 2: Goltz Paşa'nın Yaptığı Değişikliklerden Sonra Harbîye Müfredatı

I.Sınıf	Cebir-i Âli, Mufasssal Topografya, Elsine-i Ecnebîye, Kitâbet-i Askerîye, Tarih-i Fenn-i Harb, Hendese-i Hallîye, İstihkâmât-ı Hafîfe ve Tatbikatı, Gölge ve Taş Kesimi, Topografya Ameliyâtı, Fenn-i Esliha, Tabya Tatbikatı, Ta'lim Ameliyâtı
II.Sınıf	Tamamî ve Tefâzûlî, Tarih-i Harb, Elsine-i Ecnebîye, İstihkâmât-ı Cesîme, İstikşâfât Ameliyâtı, Fenn-i Mimarî, Ordu Teşkilâtı, Sûvârî Nazariyâtı, Hikmet ve Kimya-yı Askerî, Fenn-i Esliha, Muhtasar Tarih-i Esliha, Ta'lim Ameliyâtı, Coğrafya-yı Sevk'ülceys
III. Sınıf	Muharebât-ı Meşhûre, Müellifât-ı Ecnebîye-i Askerîye, Şose ve Şimendifer, İlm-i Hey'et, Hücûm ve Müdâfa', Elsine-i Ecnebîye, Fransızca, Tarih-i Harb, Taksim-i Arâzi, İstikşâfât Nazariyâtı ve Ameliyâtı, Eşkal-i Mimarî, İstihkâmât-ı Cesîme ve Nazariyâtı, Erkân-ı Harb Vezâîfî, Ta'lim Ameliyâtı

Türkmen, **age**; Ergün ve Duman, **age**.

Ders programından da anlaşılacağı üzere uygulamalı eğitim Goltz Paşa ile birlikte arttı. İlk iki sınıfta görülen Fenn-i Esliha ve üçüncü sınıfta görülen Hücûm ve Müdâfa gibi derslerle subay adaylarının yeni silahlar ve bu silahların kullanımı hakkında bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktaydı. 19. yüzyılın sonundan itibaren silah ve harp araç-gereçleriyle ilgili yayınların çoğalması, bu alanda ilginin de arttığını göstermekteydi. Bu ilginin artmasında Goltz'un teşvikleri etkili oldu. Paşa askerlikle ilgili bilgi ve tecrübelerini yayınlamayı tercih ediyordu ve bu tercihini öğrencilerinin de benimsemesini sağladı. Muavinlerinden Mehmed Tahir, Goltz Paşa'nın bazı eserlerini Almanca'dan tercüme etti. Bu tercümeleri daha sonra Mahmud Şevket ve Ahmet Refik tarafından yapılanlar izledi. Askerî bilgi ve tecrübeyi yazarak aktarma alışkanlığı kazanan Osmanlı subayları sonraki yıllarda da eserlerini yayınlamaya devam etti. Goltz Paşa'nın dersler ve öğrenciler üzerindeki etkisi, dolaylı olarak, Osmanlı ordusunun Alman silahlarıyla donatılmasında da hissedildi. Subay adayları ve

¹⁰¹ Elke Hartmann, "Das Dilemma der Reform-die Arbeit der Deutschen Militaermission im Osmanischen Reich in der Zeit Sultan Abdülhamids II. Zwischen Kulturdiffereenz Und Interessendivergenz", **Osmanen in Hamburg-eine Beziehungsgeschichte zur Zeit des Ersten Weltkrieges**, ed. Yavuz Köse (Hamburg: Verlag der Saats-und Universitaetsbibliothek Hamburg, 2016): 69-88; General Frayher Fon Der Goltz, **İlm ve Askerlik**, müt. Ahmed Refik (İstanbul: Kütüphane-i İslâm ve Askerî, 1328), 20-21; Türkmen, **age** [II. Abdülhamid Dönemi].

subaylar, öğretmenleri Goltz'a muhabbet beslerken, Alman İmparatoru ile Osmanlı İmparatoru arasında da dostluğa dönüşen bir yakınlık tesis edildi. İlişkiler arttıkça Alman etkisi de güçlendi. Almanya'ya gönderilen heyetler, öğrenciler ve askerî temsilciler Goltz'un Harbîye'de temellerini attığı Alman akımına bir şekilde kapılmıştı. Bu durum *Alman Barışçı Yayılma Politikası*'nın da en güzel örneklerinden biri oldu. Tesis edilen yakın ilişki sayesinde Almanya sadece subay göndermekle kalmayarak silah, teçhizat ve mühimmat temininde de Osmanlı'nın en güçlü tedarikçisi oldu. Silah ve mühimmat temininde ortaya çıkan Alman tekelinde Goltz başta olmak üzere Osmanlı ordusunda görevli Alman subayların da payı olduğu tartışmalı bir konu olarak gündemde kaldı. Ancak silah ve mühimmat alımlarındaki Alman tekelini yaşanan süreç meydana getirmişti ve Alman subaylar da dahil olmak üzere diğer tüm faktörler bu tekeli güçlendirdi. Kaiser Wilhelm, Alman Hükümeti, Alman Ticaret Birlikleri, Alman Yardım Fonları, Alman Bankaları ve nihayet Alman ordusu Almanya'nın Osmanlı'daki nüfuzunun güçlenmesinde pay sahibiydi. Türk tarafı da Almanya'nın girişimlerine kayıtsız kalmıyor, bizzat Sultan'ın kendisi verdiği hediye ve ödülleriyle ilişkilerin güçlenmesinde katkısı olanları teşvik ediyordu. Bu açıdan bakıldığında; Goltz ve diğer Alman subaylar da dolaylı olarak silah alımlarında Osmanlı görevlilerinin Alman üreticilerini tercih etmesine katkı sağladı.¹⁰²

Goltz'un Osmanlı subayı üzerinde kalıcı etkisinin yerleşmesi, ülkenin şartlarını ve Türk askerinin düşünce yapısını anlayabilmesinden kaynaklanıyordu. Zira diğer yabancı subayların aksine, Goltz her zaman anlayışlı, gayretli ve işin başında bulunarak harekete geçirici bir rol üstlenmişti. Türk ordusuna mahsus özellikleri göz önünde bulunduran Goltz, Alman usüllerini Türk ordusuna uygulanabilir haliyle tatbik etmek istemekteydi. Goltz'un çalışmalarında ön plana çıkardığı unsur subaydı. Çalışmalarında subayın teorik bilgilerle birlikte pratik açıdan da en iyi şekilde eğitilmesini hedefledi. Subayın kıta çıktığında yaşayacağı zorlukları da dikkate alarak günlük işlerde ve savaş zamanında tecrübeli subaylar yetiştirmeye gayret etti. Subayların sefer zamanında alacakları büyük sorumluluğa odaklanan Goltz eserlerinde de bu konun önemine dikkat çekmekteydi. Goltz'un Osmanlı askerî modernleşmesine

¹⁰² "Turkish Officers in German Army", **Manchester Evening News**, (14.06.1887); "Turkish Armaments", **Nottingham Evening Post**, (14.01.1890); "Von der Goltz Pasha", **Pall Mall Gazette**, (09.10.1893); **Ortaylı, Alman Nüfuzu**, s. 114-115; **Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim**, s. 287-288; **Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi**, (Ankara: KKK Basımevi, 1953), 46-47; Türkmen, **age** [II. Abdülhamid Dönemi].

yaptığı en önemli katkılardan biri de kendisi gibi Osmanlı subaylarının da tecrübelerini yazıya geçmesine öncülük etmesiydi.¹⁰³

Paşa'nın pratik eğitimleri arttırmak yönündeki gayreti olumlu sonuçlar verdi. Harbîye'deki uygulamalı dersler artırılırken subay adaylarının arazide uygulamalı dersleri de başlatıldı. Goltz'un yöntemi Saray'ın pek alışık olmadığı ve belki de pek hoşlanmadığı bir yöntemdi. Padişah'ın hassasiyetlerinden dolayı uygulamalı derslerin de bir çeşit evhama sebep olduğu düşünülse de aslında bu durum gerçeği yansıtmamaktaydı. Özellikle ateşli silah kullanımı konusunda bir tedirginlik mevcutsa da asıl mesele yapılacak işlerin Saray tarafından kontrol edilebilmesiydi.¹⁰⁴ II. Abdülhamid'in gerçek mermilerle tatbikat yapılmasını izin vermediği ve bu sebeple ordunun modernleşmesine engelediği iddia edilse de Sultan'ın modern ordunun gerekliliği konusundaki kararlılığından şüphe yoktu. Goltz'un yaptığı işler, hem II. Abdülhamid hem de Alman Kaiser'i tarafından takip edilmekte ve desteklenmekteydi. Burada asıl mesele Padişah'ın kişiliği ve yönetim tarzı yapılan işlerin normalden daha yavaş seyretmesine sebep olmasıydı.¹⁰⁵

Goltz'un görev süresinin dolduğu 1895 yılında sadece İstanbul'daki okullarda eğitim gören askerî öğrenci sayısı 1750'di. Bu sayının 1883'te 453 olduğu göz önünde bulundurulduğunda Goltz'un askerî eğitimde başarısı daha iyi anlaşılacaktır. Bu dönemde kurmay adayı subay sayısında da %50 oranında arttığı bilinmektedir. Bu bakımdan Goltz'un Osmanlı askerî eğitiminin sembol ismi haline gelmesi oldukça anlaşılabilir bir durumdur.¹⁰⁶

Goltz Paşa'nın on iki yıllık ilk görevinde Osmanlı ordusunun eğitim alanındaki modernizasyonuna katkısı daha sonra yapılacak düzenlemelerde Alman etkisinin

¹⁰³ BOA, Y.MTV., 12/66, 15/19 ve 16/15; Baron Fon Der Golts, **Seferber Zâbitâna Mahsus Muhtıra**, müt. Mahmud Şevket (y.y.: Mekteb-i Harbîye-i Şahâne Matba'sı, 1301), 3-7; Salih Kış, **age**, 114.

¹⁰⁴ Kurenadan İzzet Holo Paşa günlüklerinde Goltz Paşa'nın uygulamalı eğitim talebinin kaynaklanan tedirginliğe yer vermişti: Dâhiliye Nâzırı Memdûh Paşa esâsen irtikâb ile şöret bulmuş ve enzâr-ı umûmiyede nefret kazanmış idi Vaktâki, casusluk ve müfterîliğin revâc bulduğunu takîr eder, o da müftereyâta başlar. Fakat öyle bir suretle başlar ki, meselâ Almanyalı meşhûr ceneral "Golç Paşa"nın Dersââdet'in suret-i müdâfa'asını Mekteb-i Harbiye şagirdânına ta'lîm zımmında Boğaziçi'nin mevâki'-i harbiyesini irâ'e etmesi Memdûh Paşa (ki o zaman daha -bey-idi) Yıldız Saray-ı Hümayunlarını topa dutacak mevâki'-i talebeye gösterdiğine kalp ve tahrif ve kemâl-i telâş ve ihâmât ile Zât-ı Şâhânelerine arz u ta'rîf ider. [...] **Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri**, C:1, yay. haz. Ahmet Semih Mümtaz, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 263-264.

¹⁰⁵ Kış, **age**, 116.

¹⁰⁶ Kış, **age**, 141-142.

oldukça güçlü hissedilmesini sağladı. İki devlet arasındaki ilişkileri de etkileyen yakınlık askerî alanda başlayarak diğer alanlara da sirayet etti.

2.10.3. Alman Silah Üreticileri Osmanlı Pazarında

Ateşli silahlar modern orduların en önemli ihtiyaç kalemlerinden biriydi. 19. yüzyılda subay bir ordu için ne kadar önemliyse askerlerin modern silahlarla teçhiz edilmesi de o kadar önemli oldu. Savaşın gerekleri acı tecrübelerle anlaşıldıkça, Osmanlı ordusunun yeni silahlarla donatılması da bir zorunluk haline geldi.

Ülke içindeki üretim ordunun ihtiyacını karşılayamadığından silah ithalatından başka bir yol yoktu. Askerî teknolojinin transferine kuruluş yıllarından beri alışık olan Osmanlı yönetimi, modern silah teknolojilerini de yakından takip ediyordu. Farklı ülkelerden farklı silahlar alınması çoğu zaman söz konusu teknoloji takibinin sonucuydu. Fransa, Belçika ve Britanya silah alımlarında önde gelen ülkelerdi. Alman silah üreticilerinin Osmanlı pazarına girişiyse Krupp toplarının alımı ile başladı. 1861’de Avrupa’nın en büyük top üreticisi olan Krupp firmasından, deneme amacıyla, gönderilen toplar başarılı bulundu. Verilen ilk deneme siparişini 1863’te 48 ve 64 batarya sahra topu siparişi izledi. Siparişlerle birlikte firma 1869’dan sonra İstanbul’da bir temsilcilik açarak başlayan ticareti geliştirme yoluna gitmişti. 1873’te Krupp firmasından, ordunun ve donanmanın ihtiyacı olan 500 topun gönderilmesi istendi. Söz konusu 500 topluk sipariş 1.000.000 Osmanlı Lirası (18,5 milyon Mark) tutarındaydı. Bu her iki taraf için de ilk büyük sipariş oldu.¹⁰⁷

Ordunun tüfek ihtiyacının karşılanmasında da benzer bir durum söz konusuydu. Kırım Savaşı’yla birlikte yerli üretim tüfeklerin eski teknoloji ürünü olduğu ortaya çıktı. Savaş sürerken müttefiklerden alınan tüfekler de ihtiyacı karşılamadı. Ayrıca, yeni sistem tüfeklerin üretimi ve eldeki tüfeklerin yeni sisteme çevrilmesi için Osmanlı tesislerinin modernizasyonu gerekmektedir. Amerikan üreticiler, İç Savaş’ta çalışmalarını artırmış silah üretiminde önemli bir ivme yakalamıştı. Savaş sonrasında

¹⁰⁷ *Almanya’ya sipariş olunan büyük çapta beş yüz kıt’a topların yüz yirmi dokuz kıt’ası o esnâda vürûd ederek, bunlardan icâbı mikdârı Bahr-i Sefîd Boğazı istihkâmına, kûsurları da icâb eden mevâkı’e vaz’ olunmuştur. Kurup fabrikatörü tarafından Zât-ı şâhâne’ye hediye olarak gönderilen cesîm top, manzûr-ı pâdişâhî buyurulmuştur. Mezkûr topun levâzımı mükemmel bulunduğu ve kutru on dört pus olup, beş yüz kilogram sikletinde, gülleleri fevka’lâde mesâfe-i ba’ideye gittiği ve bin lira kıymetinde bulunduğu mesmû’ olmuştur. Mezkûr topun sûret-i takdîmi evvelce mesmû’-ı âlî oldukda, kable’t-takdim mümâileyhin tâlîfi zımnında madamasına ve kendisine beşbin Osmânî lirası kıymetinde bir buroş ile murassa’ enfiye mahfazası ve sâ’at kordonu tedârik olunmuştur.* Ahmet Lütfi Efendi, **age**, c.15, 82; Mehmet Beşirli “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusu’nda Alman Silahları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.16, (2004): 121-139.

ihtiyaç fazlası Amerikan silahları dünyaya yayıldı. Bu silahlar orduların modern tüfekleri ve üretim yöntemlerini tanımasına da vesile oldu. Sultan Abdülaziz dönemine kadar Britanya, Fransa, Belçika gibi ülkelerden silah alan Osmanlı, bu dönemde Amerikan silahlarıyla tanıştı. 1870’li yıllarda 2 milyar dolara çıkan ABD ihracatının %90’ı Amerikan silah ve askerî malzemeleriydi. Amerika’yla yapılan bu ticaret ordunun iğneli ve mükerrer ateşli modern tüfeklerle tanışmasını sağladı. Amerikan silahları II. Abdülhamid’in ilk yıllarında da alınmaya devam edildi. Padişah silahlarla bizzat da ilgileniyordu. Eski ABD Başkanı Ulysses S. Grant’ı İstanbul’a davet ederek bu ilgisini göstermekten çekinmedi.¹⁰⁸

Toplardan sonra zamanla Alman tüfekleri de Osmanlı ordusunun ana muharebe silahı haline geldi. ABD üreticileri Almanlar’la rekabet etmek zorunda kaldı. Alman İslah Heyeti’nin İstanbul’da bulunuyor olması Alman firmaları için psikolojik avantaj sağlıyordu. ABD’li üreticiler karşılaştıkları resmi engelleri aşabilmek için ABD İstanbul Elçisi aracılığıyla diplomatik yolları denedi. 1887’de mükerrer ateşli *Lee* tüfeği Padişah’a sunulurken, deneneceği yönünde kendisinden söz alındı. Fakat çabalar sonuç vermedi ve ABD üreticileri Osmanlı pazarını kaybetti. Krupp toplarının alımına Mauser tüfekleri de eklenince Alman silah üreticileri için Osmanlı pazarı çok büyük bir pazara dönüştü. Zamanla bu pazar Alman üreticilerin tekeline girdi.¹⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu’nun silah alımlarında Almanya’yı tercih etmesinin sebebi Alman silahlarının Avrupa’daki savaşlarda kazandığı şöhret ve sahip oldukları teknik üstünlüklerdi. Söz konusu şöhret ve teknik üstünlük avantajı, Osmanlı İmparatorluğu dışında başka birçok devletin de bu silahları tercih etmesini sağladı. Osmanlı envanterinde bulunan daha eski top ve tüfeklerle mukayese edildiğinde Alman silahları malzeme ve ateşleme sistemi üstünlüklerine sahipti. Çelik işleme ve yiv açma konusunda edindikleri kabiliyet Alman üreticileri, silah pazarında önemli bir aktör haline getirmişti. Krupp topları Osmanlı yapısı toplara Mauser tüfekleri de eldeki Amerikan tüfeklerine malzeme, mekanizma ve üretim şekli bakımından üstünlüklere sahipti. Ancak Osmanlı-Alman ilişkilerinin güçlenmesi de iki devlet arasındaki silah ticaretinde oldukça önemli bir faktördü. Devletin yeni bir denge unsuru olarak

¹⁰⁸ Necla Geyikdağı, **Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye 1854-1914**, (İstanbul: Hil Yayınları, 2008), 118; Ali Sönmez, “Ayestefanos Antlaşması’nın Gölgesinde ABD Eski Başkanı Grant’ın Türkiye Ziyareti”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, c.13, s.1, (2013): 37-55.

¹⁰⁹ **ATASE, OSK.**, 12/141 ve 12/173; “Turkish Armaments”, **London Evening Standard**, (04.08.1898); “Turkish Armaments”, **Daily Telegraph & Courier**, (30.04.1899).

Almanya'ya gösterdiği yakınlık, Alman silah sanayisinin Osmanlı pazarında elini güçlendiriyordu. Bu gücü kaybetmek istemeyen Almanlar Osmanlı pazarına yerleşebilmek için tüm gayretleriyle çalışmıştı. Bu çalışmalar Alman devletinin ve bizzat imparatorun girişimleriyle de desteklendi. Kaiser II. Wilhelm ülkesinin ve Alman sanayicilerinin Doğu'daki menfaatlerini yakından takip etmekteydi. Bu menfaatlerin devamı ve Doğu'daki Alman varlığı için Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerini de en üst seviyede sürdürdü. İki devlet arasında gelişen ilişkiler iki hükümdarın dostluğa dönüşen yakınlığıyla daha da güçlendi. Şüphesiz bu dostluk her iki tarafın da siyasi, askerî, ticari ve diplomatik olarak faydalandığı bir alışverişti.¹¹⁰

93 Harbi sonrasında görevlendirilen Alman Islah Heyeti, Osmanlı ordusunun modernizasyonunda önemli rol oynadı. Ordu, Alman sistemine göre yenilen düzenlendi ve bu durum Osmanlı-Alman ilişkilerini güçlendirdi. Alman sanayicileri askerî ve sivil ürünlerin satışında iki devlet arasındaki yakınlıktan azamî faydalandı. Her geçen yıl gelişen ilişkiler sayesinde II. Abdülhamid döneminde Osmanlı-Alman ilişkileri en üst düzeye çıktı.

2.10.4. Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü ve Savaşlar: Teselya, Trablusgarb ve Balkan Harpleri

Teselya Savaşı (Osmanlı-Yunan Harbi-1897), Osmanlı ordusunun yıllardır devam eden yenilgilerine bir ara verdi. Küçük bir başarı da olsa bu zafer hem Osmanlı ordusunun hem de kamuoyunun moralini yükseltti.

Osmanlı ordusunun başa rısından çıkarılan ilk ve en önemli sonuç; hasta adamın yapılan müdahalelerle yeniden ayağa kalktığı ve kendisini savunmak için gerekli kaynaklara sahip olduğuydu. İkinci önemli sonuçsa ordunun modernizasyonu için tercih edilen Alman usüllerinin doğru bir tercih olduğu fikrinin yerleşmesiydi. Alman Islah Heyetleri'nin programları uygulanırken bu yeni usüllerin orduda olumlu etkilerinin olması ümit edilmekteydi. Alman subaylar kültürel farklılıklardan dolayı çeşitli engellerle karşılaşmış olsalar da genç Osmanlı subayları hakkında geleceğe

¹¹⁰ BOA, HR.TO., 530/61; Gencer, Örenç, Ünver, age, 54-55; Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti (1871-1914) Krupp Firması, Mauser Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları*, (İstanbul: IQ Yayınları, 2012), 21-24, 36; Naci Yorulmaz, *Büyük Savaşın Karakutusu II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 80-81; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu ve Alman İlişkileri", *İki Dost Hükümdar Sultan Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm*, ed. Ilona Baytar (İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, t.y.): 1-17.

yönelik beklentilerini gizlemiyordu. Bu beklentileri haklı çıkaran ilk gelişme de Teselya Savaşı oldu. Yunanistan'nın savaş ilan etmeden Girit'i işgale teşebbüsü üzerine başlayan savaşta Osmanlı ordularının oldukça etkili ve seri bir harekât icra ettikleri görüldü. Daha önce Goltz Paşa tarafından hazırlanmış olan harekât planında öngörüldüğü gibi Teselya ve Epir cephelerinde muharebeler yaşandı. Kuvvetler arasında çok büyük farklar görülmesi de Yunan ordusu asker ve top sayısı bakımından çok az farkla üstün durumdaydı. 17 Nisan 1897'de Osmanlı hükümetinin harp ilanı ile başlayan savaş yaklaşık bir ay kadar sürdü. Osmanlı ordularının taarruzları, Mayıs ayının sonuna doğru zaferi getirdi. Ordunun başarısı, Goltz'un savaş planında işaret edilen, Atina yolunu açılmakla birlikte ileri harekâta devam edilmedi.¹¹¹

Teselya Savaşı Osmanlı kamuoyunu rahatlatması bakımından önemliydi. Goltz'un işaret ettiği gibi genç subaylar savaşta yararlılık göstererek aldıkları eğitimin hakkını vermişti. Teselya Zaferi'yle Osmanlı kamuoyundak ümitsizliğe bir son verilerek, *bir daha savaşamaz* denilen Osmanlı ordusu güven tazelemiş oldu. Denge politikalarına dayanarak, *Sultan'ın asla silaha davranmayacağı* yönündeki tesbitler boşa çıkarken Avrupa kamuoyunda gözden düşen Osmanlı devletinin güçlendiği yeniden gündeme geldi.¹¹²

¹¹¹ Goltz Paşa, 93 Harbi'nden sonra Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğiyle ilgili hesapların çoğaldığını ve bu hesapların imparatorluğun bölünmesi yönünde yapıldığından bahsederek şöyle diyor: *Bu husus ile ta'kib iden hidemât-ı cengâverâne ihtimâl ki bir zaman-ı muvakkat için "hasta adam" ta'birini hükümden ıskât ile Avrupa gazetecilerinin kanatlarını kırpar. Bunlar ahîren hükümet-i Osmâniye'nin taksimi planlarıyla uğraşub Afrika'ya hey'et-i askerîyenin gönderilmesi gibi mümkünâtıdan imişçesine bilhassa Almanya'ya bol keseden Anadolu'nun bir kısmını işgâl etmeyi tavsiye ediyorlardı. Von der Golç, Devlet-i Aliye'nin Za'f ve Kuvveti, müt. Zaimzâde Hasan Fehmî (Kahire: Matbâ't el Feth, 1324), 7-9; Ayrıca bkz. Adem Ölmez, 93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi, (Ankara: TTK, 2013).*

¹¹² *Teselya Seferi intizârın hilâfında olarak milel-i medenîyenin nazar-ı dikkatlerini Türkiye ordusu üzerine çevirdi; ordunun ansızın vuku' bulan tevs-i kuvveti umumu şaşırdı; güyâ o, yeni bir büyüklük ediyordu, ba'demâ Avrupa kuva-yı muhârebese hesâbında bir yer işgâl edecekti. Vakı'â Osmanlı ordusu yirmi sene evvel Osman, Muhtâr, Fu'ad Paşalar serdârların taht-ı kumândasında olarak Plevne müdâfa'sı, Veli Baba, Zivin muhârebâtı gibi büyük birçok işler görmüş idiyse de âkibet düşmanın adeden olan tefvîkine dayanamayarak mahv ve izmihlâl derecesini bulmuş ve binâenaleyh haksız olarak umum tarafından unutulmuşdu. Lâyenkati' tezellizâlât-ı siyâsiyeye dücâr olan hükûmetin şayân-ı esef olan ahvâl-i dâhilîyesi yine âlemin bütün nazar-ı dikkâtini celb etmiş idi. Çünkü, ahvâl-i umûmîyenin hilâfına olarak Osmanlı milletinde bir şedîd ve metânet-i dâima bulunuyor, geçen şu on sene zarfında, bâhusus gençliğinden dolâyı, milelinde tâze bir muhabbet-i vatanî, cesâret, hürriyet ve serbestiyet fikir ve zekâsı hüküm sürüyordu. O, tekrâr terakkiye, tekrâr kesb-i kuvvet etmeğe say' eyliyordu. Önlerine kuvvetli ve pek çok mevânî' zuhûr ettiği hâlde bunların kısm-ı âzamını iktihâm etmiş, tensikât v teçhizât-ı askerîyesinde mühim bir terakkî istihsâl eylemiştir. Bu hususâtın burada zikrinden sarf-ı nazar edilerek yalnız onların en mühim ve başlıca semeresi olmak üzere kazanılan Teselya muzafferiyeti[ni] irâe ile iktifa eyleriz. Bu kitâbı tahrirden maksad Türkiye'nin gayret ve terakkisini teşvik ve ta'cil eylemektir. Bu kitâbda Türkiye devlet ve ordusunun husûsî ve a'cayib olan kuvvetli cihetini meydâna çıkarmak ve sâdik dostlarıma karşı taşıdığım bir sıdk-ı hulus ile vuku' bulan, hatâ ve noksanları keşf ve*

Osmanlı ordusu tüm maddî ve fizikî imkânsızlıklara rağmen seferberliğini başarılı bir şekilde tamamladı. Özellikle tren yolu Osmanlı ordusunun harekât sahasına naklinde önemli faydalar sağladı. Modern savaşın ayrılmaz bir parçası olan tren yolu Osmanlı için daha etkili olarak kullanılması ve genişletilmesi gereken bir harp vasıtası oldu. Redif kuvvetlerinin gereğinden fazla kullanılması seferberlik ve savaş sırasında Nizâmîye birliklerinin kendi bölgelerinde asayiş sağlama konusundaki görevlerinden kaynaklanmaktaydı. Diğer devletlerin ordularında görülmeyen muharip bir yedek ordu olarak savaşa katılan Redifler, metânet ve sadâkatla savaşa iştirâk etti. Osmanlı ordusunun bu planlı ve tedbirli harekât tarzının da zaferde önemli bir payı vardı.¹¹³

Teselya Zaferi, Osmanlı için kısa süreli bir rahatlamaya sebep oldu ve sürdürülen askerî ıslahatın doğru istikamette yapıldığı fikrini güçlendirdi. Ancak durum Teselya mağlubîyetini yaşayan Yunanistan için bunun tam tersiydi. Yunan ordusunda bu yenilgiden sonra yabancı uzmanların etkisi artarken silah ve teçhizat bakımından da ordunun güçlendirilmesi fikri ön plana çıktı. Aynı durum Yunan donanması için de geçerliydi.¹¹⁴

19. yüzyılın ortasından itibaren yerleşmeye başlayan vatan fikri tüm dünyada etkili olup imparatorlukları etkilerken Osmanlı'ya da ulaştı. Genç subaylar vatan sevgisini hürriyet özlemiyle birleştiren Osmanlı muhalefetine öncüsü oldu. Askerî öğrenciler arasında başlayan ve giderek güçlenen bu muhalefet meşrutîyetin yeniden ilan edilmesine odaklandı. Makedonya'da başlayan ihtilal sonucunda 23-24 Temmuz 1908'de Meşrutîyet yeniden ilan edildi. Jön Türk İnkılâbı, Osmanlı yönetiminde pek çok değişikliğe sebep oldu. Bu değişikliklerin başındaysa ordunun yönetimdeki gücünün en üst seviyeye çıkması gelmekteydi. *İttihad ve Terakkî Cemiyeti*'ne mensup genç subayların yönetimdeki etkileri arttıkça onlara karşı tepkiler de arttı. 31 Mart

tedkik eylemek icâb ediyor. Zirâ henüz mevcut olan bu noksânların öğretilmesinin istikbâl için sarf edilecek sa'y ve gayrete kıymetdâr te'sirleri vardır. Golts Paşa, **Osmanlı-Yunan Seferi (1897-1313)**, müt. Yakub Şevkî (Dersâ'det: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Osmanî Matba'sı, 1326), 4-9; "Greeks Are Too Weeks", **The Seattle Post-Intelligencer**, (02.05.1897); "Deadly Fire of the Turkish Artillery", **St James's Gazette**, (08.05.1897); "Armies of Greece and Turkey", **Daily Independent**, (10.10.1897).

¹¹³ Golts Paşa, **Osmanlı-Yunan Seferi**, s. 22-25; Ellis Asmed Bartlett, **Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**, çev. Orhan Sakin (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014), 15-16; **1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)**, yay. haz. Bayram Kodaman, (Ankara: TTK, 1993), 65.

¹¹⁴ Eleni Andriakaina, "The Promise of the 1821 Revolution and the Suffering Body. Some Thoughts on Modernisation and Antiintellectualism", **Synthesis**, s. 5, (2013): 49-70; John S. Koliopoulos ve Thanos M. Veremis, **Modern Greece A History Since 1821**, (y.y.: Wiley-Blackwell Publication, 2010), 55-56; Leonidas F. Kallivretakis, "A Century of Revolutions: The Cretan Question between European and Near East Politics", **Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship**, ed. Paschalis M. Kitromilides (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008): 11-35.

Vak'ası, Batılı usüllerde eğitim görmüş, zamanla toplumun diğer kesimlerinden ayrıcalıklı bir sınıf haline gelmiş mektepli subaylara karşı gelişen tepkinin sonucuydu.¹¹⁵

Ancak, yine mektepli subayların organize ettiği tedbirler isyanı başlatanların hedeflerine ulaşmasını engelledi. Mahmud Şevket Paşa'nın komuta ettiği ve Hareket Ordusu adı verilen birlikler Rumeli'den İstanbul'a gelerek isyanı bastırdı. II. Abdülhamid tahtından indirilerek yerine V. Mehmed Reşad getirildi. Bu olaylar yaşanırken askerin siyasetteki gücü şüphesiz İttihadcılar lehine kullanılmaktaydı. Alınan tedbirlerin ve hayata geçirilen uygulamaların orduyu ilgilendiren en önemli kısmıysa, isyanda rol oynayan alaylı subaylara verilen cezalar ve daha sonra çıkarılan tasfiye kanunuyla üst rütbede birçok subayın emekliye sevk edilmesi oldu. Böylece genç subaylar hem orduda etkilerini daha artırmak hem de siyasetteki güçlerini daha rahat kullanmak imkânı buldu.¹¹⁶

İttihadcılar'ın eski rejimin bürokratlarına yönelik başlattıkları tasfiye uygulaması birçok açıdan tepki çeken bir teşebbüs oldu. Hak etmedikleri halde II. Abdülhamid döneminde yüksek rütbeler alan subayların rütbeleri geri alındı ancak bu yapılırken bu rütbeleri hak edenlerden bazıları da tenzilata uğradı. Yeni düzenlemeyle ortaya konan bir cetvele göre subayların her rütbede geçirecekleri zaman belirlendi ve terfilerin bu zamanın dolmasına müteakip yapılması kararlaştırıldı. Tasfiye işi komisyonlara devredildi. Takip eden dönemde yaklaşık on bin subay tasfiye edildi. Bu sayı Osmanlı ordusunda subay mevcudunun üçte birine tekabül ediyordu. İttihadcılar orduyu

¹¹⁵ Bundan başka ordunun hayatına da vakıf değil idiler. Mütehallik oldukları terbiye ve tabi'at bunları efrâddan uzak bulunduruyordu. Efrâd ile matlub vechile temas idemiyorlardı. Alelhusûs inkılâbın kendilerine verdiği kibir ve gurur hasebiyle ordudan yetişen ve mekteb görmeyen zâbit arkadaşlarına hiç ehemmiyet vermiyorlardı. Efrâd, mektebli zâbitleri, haklarında ihtimâm ve şefkat gösteren değil, belki şiddetli emirler veren ve cezâlar tatbik iden amirler gibi telakki ediyorlardı. Ta'lim yapılmadığı zamânlarda efrâd evvelce bilmedikleri hürriyetden istifâdeye şitâyân oluyordu. Harbîye Nezâreti gerçi ordunun ıslâhatına çalışmakta ise de bir tek nefere varıncaya kadar ıslâhatı teşmîl etmek vakte muhtâç idi. Evvelce neferler sıkı bir nizam altında fakat avâre ve işsiz güçsüz yaşıyorlardı. Şimdi ağır ağır hizmetler yapmak lâzımgeliyordu. Bu hizmetleri gören efrâd hürriyetden bir şey anlamamağa başladı. Von der Golç Paşa, **Genç Türkiye'nin Hezîmeti**, 10; **İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, yay. haz. Faik Reşit Unat, (Ankara: TTK, 1991), 52; 1908 İhtilali'ni hazırlayan fikrî altyapı hakkında detaylı bilgi için bkz. Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)**, 18. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012); İttihad Terakkî Cemiyeti hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti**, c. 1-2, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989).

¹¹⁶ İhsan Güneş, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, (İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul 2012), 93; "Hareket Ordusu Yeşilköy'de" **Şehbâl**, (15 Nisan 1325).

gençleştirmeye ve kendi hedeflerine kendi kadrolarıyla ulaşmaya niyet etmiş olsalar da uygulamada eski usüllerle hareket ettikleri görülüyordu.¹¹⁷

Yeni iktidarın devlet yönetimine alışma sürecinde ordunun ıslahına ilişkin çalışmalar kısa bir duraklamadan sonra, hızla devam etti. Mahmud Şevket Paşa'nın Harbîye Nazırı olarak göreve başlaması ordunun ıslahı için gösterilen gayretlerin artmasına vesile oldu. Paşa, güçlü bir siyasî figür olmakla birlikte aynı zamanda kabiliyetli bir askerdi. Uzun yıllar boyunca yurtdışında silah muayene komisyonlarında görev yapmış, Osmanlı ordusunun modern silahlarla teçhizinde önemli rol oynamıştı. Bu yönüyle Mahmud Şevket Paşa, teknik açıdan da oldukça donanımlı bir devlet adamıydı. 1910 yılında Paşa'nın da yönlendirmesiyle ordunun teorideki durumunun pratikte ne ifade ettiğinin anlaşılması için manevralar düzenlenmeye başlandı. Kurmay subayların kıta hizmetlerinde daha etkili olabilmeleri için tabur seviyesinde görevlendirilmesi ordunun kabiliyetlerini artırmaya yönelik adımlardandı. Yeni silahlara ait teknik bilgilerin öğrenilmesi için eğitimler devam ettirilirken yeni açılan atış okullarıyla bu bilgilerin uygulamada da güçlendirilmesi hedeflenmekteydi. Ayrıca, önemli bir eksiği tamamlamak ve askerin komuta kademesiyle irtibatını güçlendirmek için küçük zâbit ve ihtiyat zâbiti mektepleri açıldı. Ordunun ihtiyaçları yeniden gözden geçirildi ve Almanya'ya yeni silah siparişleri verildi Goltz Paşa yapılan işleri değerlendirmesi için yeniden İstanbul'a davet edildi. Yapılan işleri yerinde inceleyen Goltz, memnuniyetini gizlemiyor fakat *bu ancak bir başlangıç* diyerek yapılacak çok iş olduğunu vurguluyordu.¹¹⁸

Yeni dönemde sürekli artan iç karışıklıklarla birlikte dışarıda devam eden tehditlere karşı da ordunun hazır bulunması en önemli meseleydi. Ayrıca gelişen üretim teknolojilerine uygun olarak ortaya çıkan yeni silah, mühimmat ve harp araçlarının temini de başka bir önemli mesele olarak varlığını devam ettiriyordu. Farklı ülkelerden üreticiler Alman tekelini kırarak Osmanlı pazarında yeniden etkili olmak için 1908

¹¹⁷ Nursel Manav, "II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 2, s. 1, (2017): 240-260; Abdülhamit Kırmızı, "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti", **1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100.Yılı Uluslararası Kongresi** (A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi: Ankara 28-30 Mayıs 2008). 1909 yılından itibaren resmen uygulanan tasfiye politikası hakkında detaylı bilgi için bkz. Erkan Tural, **II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu**, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006).

¹¹⁸ Von der Golç, **Genç Türkiye'nin Hezimet**, 15-17; Ahmet Muhtar, **age**, 94; "Realistic Army Manoeuvres in Turkey", **Manchester Courier**, (04.02.1910).

İhtilâli'ni bir fırsat olarak görmüştü. Ancak yeni yönetim Almanlar'dan silah temin etmeye devam ederek bu ümitleri boşa çıkardı. Bununla birlikte silah temininde II. Meşrutiyet döneminde yerli üretim alanında artan bir çaba izleniyordu. Ancak beklenmeyen savaşlar bu çabanın üretimde artışa dönmesine engel olmuştu. Nitekim iç isyanlarla uğraşan Osmanlı için yeni bir gelişme olarak Trablusgarp Savaşı 1911 Eylül'ünde baş gösterdi.¹¹⁹

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı için topyekûn bir savaş olmaktan çok, başkentten oldukça uzak olan Kuzey Afrika'daki topraklarda gayrinizamî usûllerde sürdürülen bir mücadele oldu. Osmanlı yönetimince beklenmeyen bir durum olsa da İtalya'nın birleşmesinden sonra Akdeniz'de ve özellikle ülkesine yakın Afrika topraklarında güç savaşına dahil olacağı biliniyordu. İtalya'nın Trablusgarp teşebbüsünde Fransa'nın Tunus'u ve ardından Britanya'nın Mısır'ı işgalinin ve Osmanlı'nın bu işgallere karşı çaresiz kalışının da payı vardı. Osmanlı'nın Afrika'daki son eyaleti olan Trablusgarp sömürge yolları üzerinde bulunan bir merkezdi ve İtalya için geç kaldığı sömürgecilik yarışına katılmak için de bir fırsat olarak görülüyordu. İtalya yaptığı diplomatik girişimlerle Avrupa'da çeşitli ittifaklara katılmış özellikle Akdeniz'deki gücünü artırmaya gayret etmişti. Nitekim 28 Eylül 1911'de Osmanlı Hükûmeti'ne verilen ultimatomla Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal edeceğini ve bu işgale karşı gelinmemesi için Osmanlı görevlilerinin uyarılması istendi. Osmanlı hükûmetinin ultimatom karşısında yaşadığı şaşkınlık ve sonrasındaki telaş Trablusgarp'ın kaderini belirledi.¹²⁰

29 Eylül'de harekâta başlayan İtalyan kuvvetleri 35.000 kişilik bir kuvvetti. 27 tabur ve 6 bataryadan müteşekkil bulunduğu bilinen Osmanlı kuvvetleri, bir kısmı Yemen'e sevk edildiğinden, ancak 5.500 askerden ibaretti. Denizden takviye edilen ve sayısı kısa sürede 100.000'i bulacak olan düşman kuvvetlerine karşı Osmanlı kuvvetlerinin etkili bir savunma yapması mümkün değildi. Nitekim, İtalyanlar 3 Ekim'de başlattıkları bombardımanla 4 Ekim'de Tobruk ardından 7 Ekim'de Trablus'u işgal etti. Türk kuvvetleri İtalyan bombardımanı ile birlikte çekilmeye başladıklarından

¹¹⁹ Von der Golç, **Genç Türkiyenin Hezimet**, 18-20; Commodore W.H. Beehler, **1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı Trablusgarp Savaşı'nın Tarihi 29 Eylül 2011-18 Ekim 2012**, çev. Leyla Yıldırım (İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2014), 23-24; Ayrıca bkz. Hasan Sırrı, **Hukûk-ı Düvel Noktâ-i Nazarından Osmanlı-İtalya Muhârebesi**, (Konstantiniye: Matba'-i Ebuzziyâ, 1330).

¹²⁰ Hasan Tevfik Güzel, "Hasta Adam" Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", **Vakanüvis**, c. 2, s.1, (2017): s. 78-118; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 9, 2. bs. (Ankara: TTK, 1999), 268; Rumbeyoğlu Fahreddin ve Mehmed Nabi, "Trablusgarp, Bingazi ve On İki Adalar Meseleleri", çev. Ünal Taşkın, **Tarih Okulu**, s. 18, (2014): 739-759; "The Mediterranean War", **Belfast News-Letter**, (14.10.1911); "The War", **The Globe**, (18.10.1911); "Italian Troops on The Deffensive", **Daily Telegraph & Courier**, (07.11.1911).

işgal zor olmadı. Ancak ilk başarının ardından harekâta devam eden İtalyan ordusu Bingazi’de önemli bir direnişle karşılaştı. Osmanlı kuvvetleri nizamî bir savaşı sürdürecektir durumda olmadığından savunmanın, genç subayların örgütleyeceği, yerel halkın desteğiyle yapılması kararlaştırılmıştı. İttihadcılar adına Enver Bey’in öncülük ettiği bu savunma şeklini icra için Osmanlı subayları farklı kimliklerle bölgeye gönderildi. Subay seçiminin hangi usüllere göre yapıldığı bilinmemekle birlikte askerî açıdan kabiliyetli olanlarla birlikte daha önce bölgede bulunan veya Arapça bilen subaylar tercih edildiği görülmektedir. Cemiyet’in komitacılık geçmişi göz önünde bulundurulduğunda yapılacak işin zorluğuna çok önem vermeyecek, Enver, Mustafa Kemal, Fethi, Eşref, Süleyman Askerî gibi gözüpek isimlerin tercih edildiği anlaşılmaktaydı.¹²¹

İtalyan birliklerinin gerisine sızarak ciddi zararlar vermeye başlayan 42. Tümen’in komutası Miralay Neşet Bey’deydi. Enver Bey’in gelişiyle fiili komuta kendisine geçti. Trablus ve Bingazi olmak üzere iki harekât bölgesine ayrılan eyalette İtalyan birliklerini yıpratmaya yönelik bir savunma planlandı. Senusiler’in başı çektiği yerel aşiret güçleri de Osmanlı birliklerinin gayrinizami harekâtına katılınca İtalyan ilerleyişinde zorluklar başladı. İtalyan genelkurmayı böyle bir direniş beklemiyordu ve tüm çabalara rağmen direniş kırılmadı. Yerel halk üzerinde de kontrol sağlanamadığından savaşın uzaması, belki de yıllarca sürmesi tehlikesi baş gösterdi. Bu sebeple İtalya diplomatik baskısını artırarak Osmanlı devletinin Trablusgarp’tan vazgeçmesini sağlamaya çalıştı. İtalya’nın diplomatik baskısı Osmanlı limanlarını ablukaya almak ve hatta Çanakkale’yi kapatmak gibi askerî yöntemlerle de desteklenmekteydi. Nisan 1912’de artan İtalyan askerî etkinliği nihayet On İki Adalar’a da sıçradı. Bu gelişmeler ve artık başlamak üzere olan Balkan Savaşı Osmanlı İmparatorluğu’nu barışa mecbur etti. 15 Ekim 1912’de imzalanan Ouchy Antlaşması aslında Trablusgarp’ın İtalya’ya tesliminden başka bir şey değildi. Genç Osmanlı subaylarının Trablusgarp mücadelesi, İtalyan kuvvetlerini önemli can kayıplarına uğrattı. Pek çok İtalyan silah ve mühimmatı da yerel direnişçilerin eline geçti. Savaş

¹²¹ Ahmet Tetik, **Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi Cilt: I 1914-1916**, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 107-109; Serpil Sürmeli, “Nuri (Killigil) Paşa’nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları”, **Atatürk Dergisi**, c.1, s.1, (2012): 137-170.

kazanılamamış olsa da Trablusgarp'ta benimsenen taktik ve izlenen yöntem gayrinizami harbin 20. yüzyıldaki ilk örneklerinden biri oldu.¹²²

Osmanlı İmparatorluğu I. Balkan Savaşı'na Trablusgarp Savaşı bittikten iki gün sonra girdi. Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ kendi içlerinde sağladıkları ittifakı güçlendirerek sağlam temellere oturtmuştu. Savaşın başlamasından yaklaşık üç hafta sonra düşman ordularının Edirne'ye kadar gelmesi Osmanlı kuvvetlerinin uğradığı bozgunun büyüklüğüne işaret etmekteydi. Yaklaşık iki yüz yıldır modern usüllere göre yeniden teşkilatlandırılmaya çalışılan Osmanlı Ordusu, Balkan İttifakı karşısında kısa sürede mağlup oldu. Balkan Savaşı'nın Osmanlı açısından büyük bir hezimete dönüşmesi yapılan askerî ve siyasî hatalardan kaynaklanıyordu.¹²³

Subayların siyasete müdahalesi ve ülke yönetiminde etkin rol oynamaya başlamaları her şeyden önce ordunun önemli ölçüde politize olmasına sebep oldu. O dönemde yaşanan uluslararası gerginlik iç politikayı da etkilemiş, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler kopma seviyesine gelmişti. İktidara ve muhalefete yön verenlerse subaylardı. Ordunun bu derece siyasetin içinde yer alması siyasette bir asker sertliği hissedilmesine sebep olurken ordu içinde görevlerin ihmal edilmesini ve dolayısıyla askerî zaafiyetlerin doğmasını kolaylaştırdı.¹²⁴

Savaş devam ederken ordu içinde sık rastlanan; boş vermişlik, ümitsizlik ve korkaklık kaynaklı hatalar, özellikle subayların askerliği ikincil bir vazife olarak görmelerinden kaynaklanıyordu. Siyasî hatalar askerî hatalarla birleşince Osmanlı tarihindeki en

¹²² Uyar, Ercikson, **age**, 446-451; Enver Ziya Karal, Osmanlı subaylarının Trablusgarp'ta verdikleri mücadeleyi şöyle değerlendirmektedir: *Trablusgarp'taki Türk Kuvvetleri Komutanlığı, Osmanlı Hükümeti ile İtalya arasında imzalanmış olan antlaşmayı 20 Ekim'de öğrendi. Antlaşma metni ve yürütülmesi ile açıklamayı kapsayan Osmanlı kuryesi İtalyan komutanlığı aracılığı ile ulaştırılmıştı. Trablusgarp'ın İtalyanlara bırakıldığı gerçeği Enver (Paşa) ve arkadaşlarında ilkin bir isyan fırtınası koparttı. Mücahitler, Trablus'u bırakmamaya ve kendilerine kenetlenmiş olan yerli halkla savaşa devam etmeye karar verdiler. Hatta barış şenlikleri yapmaya hazırlanan İtalyan mevzilerine bir de baskın yaptılar. Fakat bu azimli kararları, Balkanlar'da Osmanlı ordularının bozgun haberlerinin gelmesi üzerine gevşedi. Şeyh Süni'si'nin de uygun görmesi ile anavatani savunmak için Trablusgarp'ı bırakarak İstanbul'a döndüler. Olumsuz bir sonuç ile bitmesine rağmen Trablusgarp Savaşı yeni birtakım gerçeklerin belirlenmesine yarardı. Bunların başında yepyeni bir ruh taşıyan kudretli Türk subaylarının yetişmiş olduğu gerçeği geliyordu.* Karal, **age**, 286.

¹²³ Ali İhsan Sabis, **Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?**, yay. haz. Hasip Saygılı (İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2014), 32-34; Edward J. Erickson, **Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, çev. Gül Çağlalı Güven (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 82-83.

¹²⁴ Yüzbaşı İzzeddin (Çalışlar), "Yenilginin Başlangıcı Hezimetin Nedenleri", **Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları Tarafların Gözüyle Büyük Yenilginin Eleştirisi**, yay. haz. Mesut Yaşar Tufan, İzzeddin Çalışlar, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 25.

büyük yenilgilerden biri üç hafta gibi kısa bir süre içinde yaşandı. Askerî açıdan bakıldığında yapılan hatalar *seferberlik, komuta, ikmal ve moral üstünlüğü* noktalarında odaklanıyordu. Düşman orduları savaş hazırlıklarını tamamlayıp seferberlik ilan ettikten iki hafta sonra harbe hazır durumdayken, Osmanlı ordusunda kırk beş gün sonra bile hazırlıklar tamamlanamamıştı. Ayrıca, savaş ihtimali göz ardı edilerek tecrübeli askerlerin terhis edilmesi silah altına alınan yeni askerlerin adaptasyonunu oldukça zorlaştırmıştı. Redif ve mustahfiz kuvvetlerin hazırlıkları ve eğitimleri üstünkörü yapıldığından, bu askerler savaşa hazır olmak bir tarafa yanaşık düzen eğitimlerini bile tamamlayamadan kıtaya çıkarıldı.¹²⁵

Seferberlik hizmetini disiplinli bir şekilde tamamlayamayan ve harp sahasındaki yerleşimini düşmanın kuvvetine uygun olarak gerçekleştiremeyen Osmanlı Ordusu cephede zayıf bir konuma düştü. Seferberlik planına göre piyâde için hesaplanan tüfek miktarı yeterli görünmekle birlikte muharip olmayan askerler de hesaplanınca tüfek sayısında %20'lik bir eksik ortaya çıktı. Bu duruma ek olarak rediflere ve yedek kuvvetlere dağıtılacak tüfekler arasında standart çap olan 7,65 mm'ye çevrilememiş *Martini ve Büyük Çaplı Mavzer* tüfekleri de bulunmaktaydı. Piyade tüfeklerinde standart çapın dışına çıkılması, lojistik açıdan bazı sıkıntıların yaşanmasına sebep olacağından, istenmeyen bir durumdu. Ancak aniden bastıran savaş hali dikkate alındığında Osmanlı Genelkurmayı'nın başka bir şansı da yoktu. Osmanlı topçusu için de seferberlik öncesinden kaynaklanan bazı sıkıntılar ortaya çıktı. Bu sıkıntılardan en önemlisi top seçiminden kaynaklanmaktaydı. Kuruluş olarak sahra toplarına önem verilmiş fakat dağlık arazide kullanılacak cebel topu tedariki ikinci plana atılmıştı. Sahra toplarına göre daha hafif ve nakli daha kolay olan cebel toplarının azlığı Osmanlı askerinin çoğu zaman topçu desteğinden mahrum kalması sonucunu doğurdu. Ayrıca top ve top mühimmatının sevki için nakliye kolları kağıt üzerinde var olmakla birlikte seferber ordunun bu alandaki zaafiyeti topçunun mühimmat sıkıntısı çekmesine sebep oldu.¹²⁶

¹²⁵ Gustav von Hochwaechter, **Balkan Savaşı Günlüğü “Türklerle Cephede”**, çev. Sumru Toydemir 2. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 19; Fevzi Çakmak, **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?**, yay. haz. Ahmet Tetik, 2. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 13; Mehmet Beşikçi, “The Ottoman Mobilization in The Balkan War”, **Wars of Yesterday The Balkan Wars and The Emergence of Modern Military Conflict, 1912-13**, Ed. Katrin Boeckh ve Sabine Rutar, (New York&Oxford: Berghahn Books, 2018):167.

¹²⁶ Uyar, Erickson, **age**, 453-45; Bülent Durgun, “Sefer Planlarında ve Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nda Menzil Teşkilatı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c. 14, s. 29, (2014):

Seferberlikten kaynaklanan hatalara sevk ve komuta hataları eklenince başarı şansı iyice azalmış oldu. Ordu, kolordu, fırka ve alay gibi ana birlikler arasında irtibat sağlanamadığı gibi tabur ve bölükler arasında bile istenilen seviyede bir koordinasyon yoktu. Birlik kumandanları üstlerinden ve kendilerine bağlı birliklerden habersiz hareket ediyor ve savaşın seyrini dahi sağlıklı bir şekilde takip edemiyordu. Komuta kademesindeki bu koordinasyon eksikliği savaşta alınan yenilginin hezimete dönüşmesinde en önemli etken olarak gösterilmektedir. Dönemin kaynaklarına göre; *mütecânis bir zabitân hey'eti* tesis edilememesi komuta kademesine yönetilen eleştirilerin başında gelmekteydi. Bu ifadeyle subaylar arasındaki eğitim, tecrübe ve fikir farkları vurgulanırken, siyasî rekabet de vurgulanmaktaydı. Büyük bir makineye benzetilen ordunun düzenli çalışmasını sağlayacak en önemli etken olan subayların savaş esnasında birlikte hareket edememesinin bedelini Osmanlı ordusu çok ağır bir şekilde ödedi. Subaylar arasında hüküm süren irtibatsızlık ve siyasi rekabet askerleri de doğrudan etkiliyordu. İyi idare edilemeyen birlikler düşman saldırısı esnasında çok çabuk bozulunca, bu bozgunlar da kısa sürede firara dönüşüyordu. Firarîlerin askerlerden önce subaylar olduğu dikkate alınırsa subay sınıfı kendisine yöneltilen ağır eleştirileri hak etmekteydi.¹²⁷ Subayların sebep olduğu hataları eleştiren Mustafa Kemal Bey söz konusu durumu şöyle özetlemişti:

*Ordumuzda Goltz'un talebeliğiyle iştihar edenlerin de çoğu müşarünileyhin iyi bir ordu vücuda gelmesine dahli olan avâmil-i muhtelifenin en müessiri bilaşek binnefis başındaki amirin tesiridir hakikatini idrakte ve ordular için beyan edilmiş olan bu mülahazanın en küçük cüzütamlar için de cari olduğunda gafletleri görülmüyordu.*¹²⁸

Düşmanın taarruzları ve beklenmeyen bir hızla ilerleyişi Osmanlı ordusunu ciddi bir şaşkınlık içinde bırakmıştı. Cephede şaşkınlık her saldırıda daha da artarken cephe gerisinde de durum farklı değildi. İkmal ve nakliye birliklerinden kaynaklanan gecikmeler muharip kuvvetlerin zaman zaman savaş dışı kalmasına bile sebep oluyordu. Ordu ve kolordu depolarında olağanüstü bir eksik bulunmamasına rağmen topların cephanesiz kaldığı ve askerlerin açlıkla mücadele etmek zorunda kaldığı

57-96; Osmanlı ordusunun Balkan Savaşı'nda yaşadığı ulaştırma zorlukları hakkında detaylı bilgi için bkz. Bülent Durgun, **Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırma Faaliyetleri (1912-1913)**, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018); Balkan Savaşı öncesinde Osmanlı piyadesi için belirlenen kıyafet ve teçhizat hakkında detaylı bilgi için bkz. **1327 Piyâde Teçhizâtı**, (y.y. Harbiye Nezâreti Levâzımât-ı Umûmîye Dâiresi, t.y.).

¹²⁷ Ashmead Berlette, **Esbâb-ı Hezîmet ve Felâketimiz**, müt. Ebu Nüzhet Hakkı (Dersâ'det: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, 1329), 16-19.

¹²⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal**, 4. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 5.

görüldü. Cephe yerleşiminden dolayı tren yolundan da olması gerektiği kadar yararlanılamadı. Savaşın başlamasından kısa süre sonra deniz yolu da neredeyse tamamen kapandığından Osmanlı ordusunun Anadolu ile irtibatı büyük ölçüde kesildi. Yollar topların nakli için yeterli olmadığı gibi top çeken arabaların sayısı da planlanandan azdı. Muharebede görevlendirilecek hayvanların seferberlik planında öngörülen miktarlarda sağlanamaması nakliyyeyi oldukça zorlaştırıyordu. Nakliyyede yaşanan olumsuzluklar ikmal hizmetini sınırladı ve böylece Osmanlı ordusu geri hizmetten önemli ölçüde mahrum kaldı. Nakliye ve ikmalin yanında hayatî bir önem arz eden sıhhiye hizmeti de hiçbir zaman olması gerektiği gibi yerine getirilemedi. Sahra hastaneleri tıbbî ekipman yönünden oldukça zayıf bir durumda bulunduğundan yararlılara cephe gerisinde iyi bakılamadı. Durumu hafif olan yaralıları sıhhiye personeli ilk müdahaleyi yapıyor fakat bu müdahale yaraları sarmaktan öteye geçemiyordu. Ağır yaralı askerleri birçoğu da hastaneye sevk edilmeye çalışılırken şehit oldu.¹²⁹

Seferberlik, komuta ve geri hizmette yaşanan aksaklıklar Osmanlı ordusunun moral ve motivasyonunu kaybetmesine sebep oldu. Millî ve manevî kaynaklardan beslenemeyen asker, komuta kademesinin yönlendirmesinden de mahrum olduğundan düşman moral üstünlüğünü kısa sürede ele geçirdi. 1909 yılında hayata geçirilen yeni kanun gereğince tüm Osmanlı tebaası askerlik hizmetiyle mükellef kılınmıştı. Bu kanunun hükümleri uygulanınca gayrimüslim askerler de Balkan Savaşı'na katıldı. Bu durum her iki taraf içinde ciddi bir memnuniyetsizlik doğurdu. En basit ifadesiyle gayrimüslim askerler şimdiye kadar yapmak zorunda olmadıkları bir hizmeti yerine getirmekten memnun değildi. Müslümanlarsa eskiden olduğu gibi din uğruna savaşmak hedefinin gayrimüslim askerlerin varlığıyla ortadan kalktığını düşünüyordu. Bu ve benzeri her etken moral kuvvetini biraz daha zayıflattı. Osmanlı hatlarının ani taarruzlarda kısa sürede dağılmasının ilk sebebi moral ve motivasyon açısından çok zayıf durumda olmasıydı. Birlikler arasında sağlıklı bir irtibat da bulunmadığından düşman Osmanlı topçusunu kısa sürede tesbit edip susturabiliyor, topçu desteğinden mahrum kalan piyadeyse müdafaa savaşı bile yapamıyordu. Topçu ve piyadeyle birlikte süvari de hemen hemen aynı yetersizlikler içindeydi. Muharip sınıfların her

¹²⁹ Hafız Hakkı, **Bozgun**, (Dersâ'det: Matba'-i Hayrîye ve Şürekâsı, 1330), 6-9.

açından yetersizliği destek sınıflarının zayıflığıyla birleşince Osmanlı Ordusu için mağlubiyet kaçınılmaz oldu.¹³⁰

Osmanlı ordusunun beklenmeyen mağlubiyeti yukarıda değinilen siyasî ve askerî hatalar sebebiyle yaşandı. Balkan İttifakı Orduları da birçok açıdan Osmanlı ordusundan üstün vaziyette olduğundan başarıyı kısa sürede elde etti. Söz konusu orduların başarılarında en önemli etken Osmanlı ordusunda bulunmayan koordinasyon ve cephe gerisindeki hizmetlerin düzenli olarak yapılabilmesi oldu. Osmanlı ordusu kendi içinde birliğini sağlayamazken müttefiklerin dört ordusu tek orduymuş gibi aynı hedefe ilerleyebildi. Asıl kuvveti oluşturan Bulgar ordusu hızlı ve kararlı bir şekilde İstanbul'a doğru ilerlerken diğer ordular kendi cephelerinde savaşı sürdürdü. Coğrafi avantajlarını en iyi şekilde kullanan Karadağlılar sarp geçitlerde Osmanlı kuvvetlerini meşgul ederken, Sırbistan kendi cephesinde gerekli hizmeti görmekle birlikte Edirne kuşatması için Bulgarlar'a destek kuvvet bile gönderdi. Yunan Ordusu karada oldukça başarılı savaşmanın yanında denizde de önemli başarılar kazandı. Yunan donanmasının denizdeki başarısı ve özellikle *Averof* zırhlısının etkili karakol faaliyeti Osmanlı ordusunun Anadolu ile bağlantısını kesti. Osmanlı ordusunda bulunmayan moral üstünlüğü, komuta birliği, disiplin ve cephe gerisi hizmetlerinin iyi şekilde idare edilmesi Balkan İttifakı'na başarıyı getirmişti. Osmanlı ordusunun ağır mağlubiyetinin sonuçları da ağır oldu. 8 Ekim 1912'de başlayan I. Balkan Savaşı 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'yla son bulduğunda Osmanlı imparatorluğu savaşla beraber 167.312 m² toprağını da kaybetmişti. Bu topraklarda yaşayan 6.582.000 Osmanlı vatandaşı da Balkan İttifakı'nın muzaffer devletlerinin sınırları dahilinde kalıyordu. Bu durum daha sonra Osmanlı toplumuna ve ekonomik hayatına önemli etkileri olan Balkan Göçü'ne sebep oldu.¹³¹

I. Balkan Savaşı, Osmanlı devleti açısından bir şaşkınlık ve telaş haliyle başladı ve böyle sürdü. Savaşta yaşanan yenilgiler ve kayıpların sorumluluğu da doğal olarak iş başındaki hükümete yüklendi. Bu durum Bâb-ı âlî Baskını olarak bilinen hükümet

¹³⁰ Mahmud Muhtar, **Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, yay. haz. A. Basad Kocaoğlu, (İstanbul: İlgi Kültür Yayınları, 2012), 26; Uyar, Erickson, **age**, 444-445; Bülent Durgun, "Alman Islah Heyetleri ve Bischoff'un Balkan Harbinde Osmanlı Ordusu'nun Ulaştırması Hakkında Değerlendirmeleri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, c. 12, s. 2, (2012): s. 101-120.

¹³¹ (Yüzbaşı-Selanikli-) Bahri, **Balkan Savaşı'nda Sırb Ordusu ve Batı Ordusu**, yay. haz. Mustafa Toker, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 67-70; Efpraxia S. Pashalidou, "Hellenic Army's Preparation for Balkan Wars; Applying The Joint Warfare Concept", **The Balkan Wars 1912/1913 New Views And Interpretations**, ed. Srdjan Rudic ve Miljan Milkic (Belgrade: The Institute of History, 2013): s. 31-51.

darbesinin yaşanmasına sebep oldu. Bu baskın İttihadçılar'ın tekrar iktidara gelmesini sağlarken hükümetin idaresi, kabiliyetlerine güvenilen Mahmud Şevket Paşa'ya bırakıldı. Cemiyet aynı düşüncelere sahip miydi bilinmez ama Goltz Paşa, eğer savaş sırasında Mahmud Şevket Paşa iş başında bulunsaydı daha önce yapılan savaş planlarına uyacağını ve ortaya çıkan birçok hatanın yapılmasına müsaade etmeyeceğini iddia etmekteydi. Bu iddia Goltz'un Mahmud Şevket Paşa'ya itimadını ortaya koymakla birlikte aslında mantıklı başka bir tercih olmadığını da düşündürmekteydi. Nitekim Mahmud Şevket Paşa'nın gayretiyledir ki II. Balkan Savaşı'ndan istifade edilerek Edirne geri alınabilmişti.¹³²

Edirne'nin geri alınması Osmanlı kamuoyunda büyük memnuniyetle karşılandı. Ancak bu önemli şehrin kaybı açısından bakıldığında Osmanlı müstahkem mevkillerinin de istenilen ölçüde tahkim edilemediği ortadaydı. Halbuki, Edirne'de daha önce yapılan çalışmalarda şehrin İstanbul'un Avrupa'dan gelecek tehlikelere karşı korunmasında çok kritik bir mevki olduğu değerlendirilmiş ve bu kritik mevkinin modern usüllerde güçlendirilmesi hedeflenmişti. Goltz, Edirne savunmasının güçlendirilmesi için hedeflenen çalışmaların kısa sürede gerçekleşmesi mümkün olmayan hedefler olduğunu iddia etmişti ve haklı olduğu savaş sırasında ortaya çıktı. Goltz'un bu iddialarının gerekçesi, yapılması düşünülen işlerin maddî açıdan çok büyük bir yük getireceğini ve en az on yıllık bir barış döneminde tamamlanmasının mümkün olduğunu gerçeğine dayanmaktaydı.¹³³

Edirne'nin düşmanı -harp planlarındaki haliyle Bulgar ordusunu- durdurabilecek seviyede güçlendirilmesi mümkün olmamıştı. Savaşın başlamasından hemen sonra Edirne Garnizonu'nda örfî idâre ilan edilerek Edirne Müstahkem Mevki Kumandanı olarak Ferik Mehmet Şükrü Paşa görevlendirildi. Şükrü Paşa'ya verilen görev

¹³² Von der Golç, **Genç Türkiye'nin Hezîmeti**, 28; Zekeriya Türkmen, Goltz'un Mahmud Şevket Paşa'nın eskiden beri beğendiği bir subay olduğunu belirterek bu durumu şöyle izah etmektedir: *[...] Goltz Paşa onu, mektebin ıslahı ve tensîki için çalıştırırken, bir yandan da Harbiyede "Fenn-i Esliha", Erkân-ı Harbiye Mektebinde de "Endhat Nazariyeleri" hocalıklarına tayin etti. 1300/1884'de Kolağası oldu. Bir sene kadar Almanyalı Kampfoner Paşa'nın, ondan sonra iki sene de Goltz Paşa'nın maiyeninde bulunmuş; Paşa'nın Fransızca yazdığı "Seferber Zâbitâna Mahsus Muhtıralı adlı eserini tercüme ederek nazar-ı dikkatini çekmişti. Goltz Paşa, II. Abdülhamid'e yazdığı arızada Mahmud Şevket'in çok yüksek bir istidada sahip olduğunu, az zamanda Osmanlı ordusunda yüksek bir mevki ihraz edeceğini belirtiyordu. Bunu dikkate alan padişah, Mahmud Şevket'i Binbaşılığa terfi ettirdi. Zekeriya Türkmen, Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması, 2. bs. (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1999), 136-137; Ulrich Trumpener, "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013), 200.*

¹³³ Von der Golç, **Genç Türkiye'nin Hezîmeti**, 30.

düşmanın ilerleyişini zorlaştırmak ve yapılacak ileri harekâtlarla söz konusu ilerleyişi durdurmaktı. Edirne Kalesi civarındaki savunma alanı; Doğu, Batı, Güney ve Maraş Bölgesi cepheleri olarak belirlendi. Bu savunmada görevli birliklerin mevcudu 52.957'ydi. Müdafa için 1886-1887 yılları arasında Blum Paşa tarafından planlanan ve bu plana göre inşa edilen 29 tabya kullanıldı. Savunma tedbirlerine ek olarak dönemin şartlarında yeni ve önemli bir tedbir olarak görülen dikenli tellerle şehrin etrafı çevrildi. Edirne savunması düşman taarruzları karşısında ciddi bir direniş gösterse de şehir işgalden kurtulamadı. Zira, 18 Ekim-12 Aralık 1912 tarihleri arasında devam eden çatışmalarda Bulgarlar savunmanın verdirdiği kayıplara rağmen kuşatmayı sürdürmüş, daha sonra Sırp birliklerinin de katılmasıyla kuşatma daha da güçlenmişti.¹³⁴

Aşağıdaki tablolarda Edirne müdafası için görevlendirilen personel ve top miktarları yer almaktadır:

Tablo 3: Edirne Kalesi'nde Görevli Kuvvetler

Birliğin Adı	Subay Adedi	Er ve Erbaş Adedi
4.Nişancı Alayı	36	2.323
10.Nizâmîye Tümeni	240	12.327
11.Nizâmîye Tümeni	137	7.315
Süvari Alayı	15	200
Babaeski Redif Tümeni	124	9.200
Edirne Redif Tümeni	102	7.212
Gümilcine Redif Tümeni	65	7.381
Topçu Birlikleri ve Diğer Birlikler	280	6.000
Toplam	999	51.958

Balkan Savaşlarında Edirne, 2. bs. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2012), 36

¹³⁴ **Balkan Savaşlarında Edirne**, 2. bs. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2012), 34-41; “Edirne Ağır Obüs Bataryası” **Şehbâl**, (15 Kanun-ı Evvel 1328).

Tablo 4: Edirne Kalesi’nde Bulunan Toplar

Cinsi ¹³⁵	Sayısı	Batarya Sayısı ¹³⁶	Çapı (cm)
Seri Ateşli ¹³⁷ Sahra Topu	44	11	7,5
Seri Ateşli Ağır ¹³⁸ Sahra Topu	18	3	10,5
Seri Ateşli Ağır Obüs	18	3	15
Eski Mantelli Top	8	2	8
Eski Mantelli [Ağır] Top	180	30	9
Adî Obüs	6	1	12
Kızaklı Uzun Top	78	13	15
Sehpalı Kısa Top	12	2	15
Sehpalı Uzun Top	12	3	10,5
Sehpalı Adî	36	6	12
Havan	12	2	15
Havan	6	1	21
Toplam	430	77	-

Balkan Savaşlarında Edirne, 2. bs. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2012), 36

Edirne’nin geri alınması Osmanlı için askerî bir başarıdan çok Bulgarlar’ın eski müttefikleriyle savaşından istifade etmekten ibaretti. Bir teselli olarak görülse de Edirne’nin alınışı Balkan Savaşı’nın omuzlara yüklediği ağır yenilgi yükünü hafifletmedi. Bu bakımdan orduya ve ordunun ıslahına yönelik yapılan çalışmalara karşı bazı eleştiriler ortaya atıldı. Orduya yönelik eleştirilerde, askerin siyasetle ilişkisi ilk sırada yer almaktaydı. Subayların görev ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri, askerle bağlarının zayıf olduğu gibi eskiden beri dile getirilen iddialar yeniden ortaya atıldı. Ordunun ıslahına yönelik yapılan çalışmalar hakkındaki eleştiriler Almanlar’ı

¹³⁵ Osmanlı Topçusu topun cinsi ne olursa olsun eğer kalede bulunuyorsa topu kale topu olarak sınıflandırmıştır.

¹³⁶ Osmanlı Topçusu’nun batarya kuruluşu prensip olarak 6 toptan müteşekkildir. Ancak arazi ve harekâtın durumu göz önünde bulundurularak bazı bataryalar 4 topla kurulabilmektedir.

¹³⁷ **Seri Ateşli Top** tabiri, günümüzde kullanılan ve mekanizmanın bir hazneden beslenerek otomatik atış yapan toplarla karıştırılmamalıdır. Burada kullanılan seri ateş tabiri, topun daha çabuk beslenmesine imkân veren bir kamaya sahip olan ve daha doğru bir ifadeyle çabuk doldurulabilen topları ifade etmektedir. Osmanlı seri ateşli toplarının tamamına yakını Krupp tarafından üretilmiş toplardır.

¹³⁸ **Ağır Top** tabiri Osmanlı topçusu tarafından 90 mm ve üzerinde çapa sahip toplar için kullanılmaktadır.

ve Almanlar'la birlikte Alman silahlarını da hedef haline getirdi. Goltz Paşa da bu eleştirilerden nasibini fazlasıyla aldı. Goltz, eleştiriler karşındaki üzüntüsünü gizleyemezken; İstanbul'dan ayrılmasından on yedi yıl sonra yaşanan bir yenilginin sorumluluğunu kabul etmiyordu. Kendisi böyle bir sorumluluğu kabul etmediği gibi, Osmanlı ordusunda görev yapan Almanlar'ın da üstün bir özveriyle çalıştıklarını ve suçlanmalarının yersiz olduğunu vurgulamaktaydı.¹³⁹

Yenilginin sorumlularını arama çabası gözlerin savaş sırasında kullanılan Alman silah ve mühimmatına çevrilmesine de sebep oldu. Söz konusu silah ve mühimmat hakkında Avrupa basınında yer alan, Alman silahlarının düzgün çalışmadığı ve tesirlerinin düşmaninkilerden az olduğu yönündeki iddiaları Goltz; "*Alman mühimmât-ı harbîyesinin te'sirsiz ve fâidesiz olduğu mes'elesine gelince Çatalca muharebesinden beri artık bundan bahs olunmamaktadır. Gâlibâ orada bu fâidesizlik görülmüştür.*" şeklinde alaycı bir şekilde cevaplıyordu. Bu cevabındaki haklılık Alman silahlarının düşmanın durdurulduğu Çatalca Hattı'nda da kullanıldığıydı. Osmanlı ordusunun silah bakımından düşman karşısında bir eksikliği yoktu. Osmanlı ordusu uzun yıllardır Alman silahları kullanıyordu ve Balkan savaşına da bu silahlarla girmişti. Krupp topları ve Mauser tüfeklerini kadro silahı olarak kullanan Osmanlı ordusu, Balkan savaşı öncesinde makineli tüfek tercihinin de Alman Maxim'inden yana yaptı. Ancak bu silahlar sadece Osmanlı ordusunda kullanılan silahlar değildi. Alman teknolojisinin şöhreti sayesinde pek çok ordu Alman silahlarını kullanmayı seçmekteydi. Hatta Balkan İttifakı devletleri arasında bile bu silahları kullanan ordular vardı. Hal böyle olunca Alman silahlarına yöneltilen eleştiriler silahların kabiliyetlerinden çok Osmanlı pazarında sahip oldukları tekele yönelik eleştirilerdi.¹⁴⁰

Aşağıdaki tablo I. Balkan Savaşı'na katılan orduların silah tercihlerini göstermektedir:

¹³⁹ Goltz kendisine yöneltilen eleştirileri şöyle özetlemektedir: *On yedi sene evvel Osmanlı hizmetinden çıkmış ve şimdiki ordudan büsbütün başka olan Sultan Hamid ordusunu bırakmış idim. Böyle olduğu ve Alman zâbit arkadaşlarımın benden sonra on dört sene daha hizmet-i Osmânîye'de kalarak Sultan Hamid'in emniyet ve i'timâdına mazhar oldukları halde Avrupa ve bilhassa İtalya ve Fransız matbu'âtı Balkan muhârebelerinde Osmanlılar'ın uğradıkları hezimetten dolayı beni mes'ul tutmakta ve şahsıma nâlâyık bir surette hücum etmektedir.* Von der Golç, **Genç Türkiye'nin Hezîmeti**, 76; Ayrıca bkz. **Balkan Harbinden Sonra Şarkta Almanya**, (İstanbul: Efhâm Matba'sı, 1331).

¹⁴⁰ Von der Golç, **Genç Türkiye'nin Hezîmeti**, 77.

Tablo 5: I. Balkan Savaşı'na Katılan Orduların Silah Tercihleri

Silah	Osmanlı Devleti	Bulgaristan	Yunanistan	Sırbistan	Karadağ
Piyade Tüfeği	Mauser (Alman)	Manlicherr (Avusturya)	Manlicherr (Avusturya)	Mauser (Alman)	Gra (Fransa) Berdan (Rusya)
Makineli Tüfek	Maksim (Alman) Hotchkiss (Fransa)	Maksim (Alman)	Schwarzlose (Avusturya)	Maksim (Alman)	Maksim (Alman)
Top	Krupp (Alman) Shneider (Fransa)	Krupp (Alman) Shneider (Fransa)	Krupp (Alman) Shneider	Schneider (Fransa)	Krupp (Alman)

Bulgar Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle, (y.y.: Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331); **Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle**, (y.y.: Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331); **Sırb Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle**, (y.y.: Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331); **Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle**, (y.y.: Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere orduların farklı silah tercihleri olmakla birlikte özellikle top tercihinde belirleyici olan Alman Krupp firmasıydı. Sırp ordusundaysa Mauser tüfekleri Osmanlı ordusundan önce kullanılmaya başlanmıştı. Savaşın kaderini silahlar değil bu silahları doğru ve etkili bir şekilde kullanan ordular belirledi. Osmanlı ordusu kumanda zaafiyeti ve lojistik yetersizlik başta olmak üzere birçok farklı sebepten dolayı elindeki imkânları değerlendiremeyince mağlup oldu. Savaşta can kayıplarının yanında çok sayıda silah ve cephane de düşman eline geçti. Düşmanın hızlı ilerlemesi karşısında geri çekilmek zorunda kalan Osmanlı ordusu arkasında yüzlerce top, binlerce tüfek ve yüzbinlerce mühimmat bıraktı.¹⁴¹

Goltz Paşa, savaşa giren Osmanlı ordusunun henüz üç yıllık yeni bir ordu olduğunu söylerken, II. Abdülhamid devrinden sonra başlatılan çalışmaların henüz çok yeni olduğunu ve en az on senelik bir barış dönemine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktaydı. Ancak bu barış dönemi fırsatı ele geçmedi. Balkan Savaşı, Osmanlı devleti açısından ufukta görünen bir savaştı. Ancak sonucun bu derece ağır olacağı tahmin edilmiyordu. Goltz'un 1910'da yaptırdığı harp planlarında ve daha sonra yapılan manevralarda kısa bir mücadeleden sonra zafere ulaşılacağı senaryosu hâkimdi. Asıl düşman Bulgar ordusu olarak belirlendiğinden, hesaplar da Bulgarlar'ı kısa sürede Meriç nehrine dökmek üzerine yapılmıştı. Osmanlı'nın yaşadığı bu ağır yenilgi gerçekten ne

¹⁴¹ Uyar, Erickson, **age**, 462-463.

kendileri ne uluslararası kamuoyu ne de düşmanları tarafından beklenen bir yenilgiydi. Yenilgi sonrasında kaybedilen topraklar Osmanlı'nın anavatanıydı. Anadolu'dan bile önce yerleşilen Rumeli bir anda elden çıkmış, Osmanlı ülkesi biraz daha küçülmüştü. Yenilginin ağır yükünü taşıyacak yeni hükümet 11 Haziran 1913'te göreve başlayan Said Halim Paşa hükümeti oldu. Zira bir önceki hükümetin başında bulunan Mahmud Şevket Paşa aynı tarihte uğradığı bir suikastte hayatını kaybetmişti. Bu hükümetin Harbîye Nazırı, Ahmet İzzet Paşa'dan sonra Enver Paşa olacak ve Osmanlı silahlı kuvvetlerinin kontrolü tamamen İttihâd ve Terakkî Cemîyeti'ne geçecekti.¹⁴²

Balkan Savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan önce katıldığı son savaşlar olmuştu. Yeni bir savaş ihtimali her zaman bulunduğundan Osmanlı ordusunun ve devletin bu ihtimale göre hazırlanması gerekmektedir. Osmanlı yönetimi eski alışkanlığından vazgeçmeyerek yine Almanlar'a müracaat etti. Yeni bir Alman heyetinin gelmesi kararlaştırıldı ve General Liman von Sanders'in başında olduğu bu heyet 14 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'a gelerek göreve başladı.¹⁴³

¹⁴² Von der Golç, **Genç Türkiye'nin Hezîmeti**, 78; Hükümet programında Mahmud Şevket Paşa'nın isabetli icraatlarından sıkça bahsedilmekte ve bir bölümde şöyle denmektedir: *Mahmud Şevket Paşa, devletin selâmet-i âtiyyesinden şark ve garbın nevmid olduğu böyle bir zamanda kendisine tevcih buyurulan sadareti kabul etmekle pek sevdiği vatanına karşı olan fedakârlığını bir kerre daha isbat eylemiş idi. Merhum dört buçuk aylık zaman-ı hükümetinde ordunun ta'lim ve terbiyesine icâbât-ı zamanın müsa'id olduğu derecede teçhizat ve levazımın ikmâline sarf-ı mesa'i eylediği gibi selâmet-i müstakbelenin muvazene-i maliyeye müstenid olduğunu takdir ederek ahval-i harbiyyenin bütün müşkülâtına rağmen bütçeye dört buçuk milyon lira bir fazla-i varidat te'min eyleyecek olan müzakerât-ı düveliyye küşat etmek cesaret ve fetanetini izhar etmiş idi.* Güneş, **age**, 157.

¹⁴³ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, çev. Eşref Bengi Özbilen (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 9; Ali E. Topal, **The Effects of German Military Commission and Balkan Wars on The Reorganization and Modernization of The Ottoman Army**, (Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, Defense Decision Making and Planning, 2013), 81-85; Sezen Kılıç, Liman von Sanders'in Çanakkale Savaşları ile İlgili Bazı İddiaları, **Gazi Akademik Bakış**, c. 7, s. 14, (2014): s. 2-19.

3. ESLİHÂ-İ OSMANÎYE: OSMANLI ORDUSUNDA MODERN ATEŞLİ SİLAHLAR ve ETKİLERİ

Ateşli silahların ortaya çıkışı savaş tarihinin en önemli gelişmelerinden biri oldu. Üretim tekniklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar bilim ve endüstrinin iş birliğini artırdı. Kullanım kolaylığı ve etkinin artırılmasına yönelik çalışmalar modern ateşli silahların üretilmesini sağladı.

Barutun icadıyla başlayan silah geliştirme süreci devam ederken 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar üreticiler ateşleme mekanizması ve namlu yapıları birbirine çok benzer silahlar ürettiyordu. Ancak bazı gelişmeler önemli farklılıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu farklılıklar modern ateşli silahları tanımının yapılmasını da kolaylaştırdı. *Barut gazının ateşlenmesinden doğan kuvvetle merminin hedefe yönlendirilmesi* ateşli silahların icadından beri en temel prensiptir. Bu prensibin değiştirilmesi söz konusu olmayacağından yenilikler genelde ateşleme mekanizması, namlu ve mühimmat konusunda ortaya çıkmıştı. Hal böyleyken mermiye ivme kazandırmayan yivsiz bir namluya ağızdan doldurulup ateşleme yapılan sistemler genel olarak eski, yivli bir namluya kuyruktan doldurulup ateşleme yapılan sistemler modern olarak tanımlanabilir. Namlularda yiv kullanılması ve dolduruşun kuyruktan yapılması 19. yüzyılın ilk yarısından¹⁴⁴ itibaren başladığı için bu tarihten sonra üretilen silahları modern silahlar sınıfına sokmak mümkündür. Daha sonra ortaya çıkan teknik ve sistemler söz konusu modern silahların gelişerek günümüzdeki hallerine çok yakın şekilde üretilmeye başlanmasını sağladı. Kırım Savaşı modern ateşli silahların ilk örneklerinin kullanımına sahne oldu. Bu savaşta kullanılan İngiliz Enfield ve Fransız Minie tüfekleri yaşanacak değişimin ilk örnekleri olmuştu. Önceki modellere göre dolduruş ve ateşleme hızı yüksek yivli namlulu Enfield tüfekler ve konik formu Minie mühimmatını ateşleyen aynı adlı Fransız tüfekleri bu üretim teknolojisindeki

¹⁴⁴ Goltz bu dönemlendirmeyi şu ifadelerle vurguluyor: *Biz günümüzde her şeyi devasa yapıyoruz ve atalarımızın silahları artık zararsız oyuncaklar gibi gözüküyorlar. Savaş aletlerinin günümüz ile yüzyılın ortası arasında aldığı mesafe yüzyılın ortası ile barutun bulunduğu, faule grete (ilk toplara verilen ad) uçlardaki asilzadelerin şatolarını yıktığı zaman arasındakinden çok daha büyüktür.* Goltz, **Makendonya Seyahatim**, 5.

gelişmelerin ipuçlarını vermekteydi. Modern silahların ihtiyacı olan uygun barut ve kurşunun birlikte bulunduğu modern mühimmatın üretilmesi de hemen hemen aynı tarihlere rastladı.¹⁴⁵

19. yüzyıl ortalarında kullanılan yeni teknikler modern silah üretiminde Avrupalı üreticileri ön plana çıkardı. Silahlar savaş alanında kullanıldığı ve bir şekilde farklı kullanıcıların eline geçtiği için teknolojinin yayılması hızlı oluyordu. Ancak modern silah üretimi belli bir endüstriyel seviyeyi gerektiriyordu. Bazı devletler kendi ihtiyaçlarını üretebilirken bazıları da ihtiyaçlarını dışarıdan karşılamaktaydı. Yeni üretim tekniklerinde öncü olan Avrupalı üreticileri Amerikan üreticileri izledi. Avrupa'dan aldıkları silahları geliştiren Amerikalılar, ucuz ve kaliteli silahlar üreterek modern silahların dünyaya yayılmasına vesile oldu. Birbirini takip eden ve sürekli bir etkileşim içinde olan silah sanayisi, modern savaşlarda kullanılacak yüz binlerce modern silahı orduların emrine sunmakta gecikmedi. Bu silahlar savaşlarda kullanıldı ve böylece modern savaş önceki dönemlerdeki savaşlara göre daha kanlı ve yıkıcı bir hal aldı. Bu bakımdan modern ateşli silahlar ve modern savaşlar birbirlerinden güç alarak gelişti. Üretim teknolojisindeki gelişme Avrupa ve Amerika'daki savaşların etkisiyle daha da hızlandı ve I. Dünya Savaşı'na kadar da artarak sürdü. Bu savaşın o güne kadar görülmüş en büyük, en kanlı ve en fazla can kaybına sebep olan savaş olmasında söz konusu silahların da çok büyük payı oldu.¹⁴⁶

Modern silahların ortaya çıkışı ve Batı ordularında kullanılmaya başlanması Osmanlı Devleti tarafından da yakından takip ediliyordu. Modern ordu için modern silaha olan ihtiyaç Kırım Savaşı'nda açıkça görüldü. Kırım Savaşı'nda müttefiklerinin silah ve harp araçlarını yakından tanıma fırsatı bulan Osmanlılar, bu savaşla birlikte söz konusu silahları temin etmeye başladı. Böylece silah üreticileri için Osmanlı ordusu önemli bir müşteri haline geldi. Yeni silahlar, mühimmatlar ve bunlar için yeni usüllerde üretilen barut Osmanlı pazarında kısa sürede yer buldu. Osmanlı üretimi ihtiyacı karşılayamadığından ithalat kaçınılmazdı ve bu ithalat için farklı dönemlerde farklı tedarikçiler tercih edildi.

¹⁴⁵ Stephen Manning, **The Martini-Henry Rifle**, (Oxford: Osprey Publishing, 2013), 4-7; **Pictures of Krupp Photography and History in The Industrial Age**, ed. Klaus Beitz (London: Philip Wilson Publishers, 2005), 59-61; **Gewehre Für Interessierte, Liebhaber und Sammler**, 133-135.

¹⁴⁶ Charles Townshend, "The Shape of Modern War", **The Oxford History of Modern War** (Ed. Charles Townshend): 3-19.

Modern silahlarla donatılan Osmanlı ordusunun kullandığı silahları genel olarak iki sınıfa ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki *esliha-i câriha* adı verilen kesici ve delici silahlardı. *El eslihası* olarak da bilinen bu silahlar geleneksel usûlerde üretilmekte ve kullanılmaktaydı. En önemli örnekleri Kılıç, Meç ve Mızrak olan bu gibi silahlara daha sonra Süngü ve Kasatura benzeri silahlar da eklendi. Süngü ve kasatura diğer kesici ve delici silahlardan farklı olarak modern ateşli silahların bir parçası olarak envanterde bulunuyordu. Ucu sivri ve her iki yanı keskin bir kamayı andıran bu silah, mermi doldurmaya vakit bulunmadığı veya merminin bittiği hallerde hem savunma hem de bir saldırı silahıydı. Kasaturaysa süngüye benzemekle birlikte daha çok topçu ve istihkâm gibi destek sınıflarınca kullanılıyordu. Ucu sivri ve alt kenarı keskin olan kasaturanın süngüden farkı üst kenarında testere benzeri keskin girinti ve çıkıntıların bulunmasıydı. Bu kenar ihtiyaç halinde dal, ince ağaç ve ip benzeri şeyleri kesmeye yaramaktaydı.¹⁴⁷

Kesici ve delici silahların kullanım alanlarını azaltan ateşli silahlar Osmanlı ordusundaki silahların ikinci sınıfını oluşturmaktaydı. Balistik özellikleri¹⁴⁸ göz önünde bulundurularak bu silahlara *Esliha-i Râmîye* adı verilmekteydi. Ancak bu isim teknik olarak kullanılmakta ve bu silahlar yaygın olarak *Esliha-i Nârîye* ve *Efvâh-ı Nârîye* isimleriyle anılmaktaydı. *Esliha-i Nârîye* kendi içinde iki ayrı sınıfa ayrılmaktaydı. Bu sınıflandırma günümüzde yapıldığı gibi silahın çapına göre değil kullanıcı sayısına göre yapılmaktaydı. İlk sınıf, tek kişi tarafından kullanılabilen *Esliha-i Nârîye-i Hafîfe* yani tüfek ve tabanca gibi hafif silahlardı. İkinci sınıfsa; ancak

¹⁴⁷ Mehmed Lütü, **Esliha-i Osmânîye**, (y.y.: Mühendishâne-i Berrî-i Hûmâyûn Matbâ'sı, 1309), 2-5; Silahları harb vasıtası olarak genel bir kategoriye dahil etmek de mümkündür. Buna göre harp vasıtaları da şöyle tanımlanmıştır: *Harbde düşmanın umûmî kuvvetlerini mahv ve tahrib ve düşmanın te'sirinden kendimizi vikâye için kullanılan umum vasıtalarla harb alâtı ve harb malzemesi denir. Bunlar da: Top, tüfek, kılıç, kasatura, bomba, tayüzyılare, telefon, telgraf....., siperlerdir. Silahlardan murad uzakdan ve yakından canlıları muharebeden hariç kılan ve canlı olamayanları mahv ve fenâ te'sirlerinden vikâye eden vâsitalardır.* Abidin, **Silah ve Harb Vasıtaları Fennî**, (y.y.: Harbîye Mektebi Matba'sı, 1928), 4; **Piyâdeye Mahsus Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübâreze Ta'limnâmesi**, (İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1325), 14-15.

¹⁴⁸ Balistik konusunda yapılan çalışmalar, 19. yüzyılda top ve havan gibi büyük silahların işleyişinin daha iyi anlaşılması için yapılmaktaydı. Adli amaçlarla balistik incelemeler 20. yüzyılda başlamakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu açısından bu tip çalışmalar da söz konusu değildi. Hal böyle iken, balistik yani fenn-i remy daha çok topçu sınıfının ilgilendiği bir alan olarak görülüyor ve bu silahları kullanan subayların balistik alanında bilgi sahibi olması hedefleniyor, diğer sınıflardaki personele detaylı balistik eğitimi verilmiyordu. Fenn-i Remy hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmed Muhtar, **Fenn-i Remy yâhud Balistik Haricî Balistik Envâından Nazârî Balistik**, (İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı, 1308); A. Philippron, **Fenn-i Remye Dâir Malumât-ı Esâsiye Yâhud Mülâhhas Balistik**, (Müt. Ahmed Muhtar) İstanbul: Dâire-i Askerîye Matba'sı, 1308).

birden fazla kişi tarafından kullanılabilen *Esliha-i Nârîye-i Sâkile* yani top ve havan gibi ağır silahlardı.¹⁴⁹

Osmanlı ordusunun sahip olduğu silahlar, güncel üretim teknikleri ve yenilikler takip edilerek temin edilmekteydi. Ülke içinde üretilemeyen silahlar dışarıdan temin edilirken söz konusu üretimi modern ihtiyaçları karşılayacak seviyeye çıkarmak için sürekli bir çaba sarf edilmekteydi. Tek başına düşünöldüğünde ordunun en önemli ihtiyacı olarak değeriendirilecek modern ateşli silahlar, ordu dışında devlet yönetiminin birçok farklı bölümünü etkilemekteydi. Ordu silahların kendisiyle ilgilenirken, silah alımlarının ekonomik yükü Osmanlı maliyesinin omuzlarındaydı. Özellikle ağır silahların sevki için ulaştırma alanında yapılması gereken çalışmalarsa Nafia nezaretinin görev alanı içindeydi. Birçok açıdan devlet yönetimini meşgul eden modern ateşli silahların Osmanlı ordusuna girişi elbette öncelikli olarak Osmanlı ordusunu ve bu silahları kullanmak zorunda olan Osmanlı subayını etkiledi. Bu silahların verimli bir şekilde kullanımı savaş halinde ordunun başarısını doğrudan etkilediğinden söz konusu verimliliği artırmak en önemli meselelerdendi. Silahların tanınması, kullanıcın silaha hakimiyetinin artırılması ve böylece silahın ve kullanıcının harbe hazır hale getirilmesi eğitimin modernleşmesinde önemli çabaların ortaya konmasını sağlamıştı. Bu bakımdan modern ateşli silahların Osmanlı ordusuna ilk ve en önemli etkisi eğitim alanında hissedildi.

II. Abdülhamid'in saltanatında Osmanlı ordusunun envanterine tüm dünyaca kabul görmüş birçok gelişmiş modern silah girdi. Ancak bu dönemde görölen farklılık silah satışlarında Alman üreticilerin hakimiyeti oldu. Osmanlı ordusu Alman silahlarını kullanmayı seçmekle birlikte söz konusu silahlar birçok farklı ordu tarafından da kullanılmaktaydı. Alman subayların eğittiği ordu yine Alman silahlarıyla donatılıyordu. Osmanlı ordusu bu dönemde Meşhur Alman üreticiler Krupp ve Mauser'in en büyük müşterisiydi. Yeni silahlar alındıkça bu silahların kullanımına yönelik eğitimlere de ihtiyaç duyuluyordu. II. Abdülhamid döneminde söz konusu eğitim faaliyetleri de arttı. Goltz Paşa'nın uygulamalı eğitime verdiği önem sayesinde ilgililer silahları yakından tanırken bazıları da bu alanda uzmanlaşıyordu. Silah uzmanı Osmanlı subayları, bilgi ve tecrübelerini yazdıkları eserler vasıtasıyla silah arkadaşlarıyla paylaşıyordu.

¹⁴⁹ Mehmed Lütü, *age*, 5-8; Abidin, *age*, 2.

Top, tüfek, mühimmat ve teçhizat modernizasyonu Osmanlı ordusunu doğrudan etkileyen bir süreçti. Ordu teşkilatına doğrudan etki eden bu süreç idarî, siyasî ve malî açıdan başka birçok kurumu da etkiliyordu. Silahların gelişimini ve Osmanlı ordusuna girişini incelemek söz konusu etkinin daha doğru anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

3.1. Modern Topçuluk ve Osmanlı Topçusu

Topçunun harp esnasındaki hayatî rolü Osmanlı ordusunun bu sınıfa özel önem vermesinin temel sebebiydi. Teknolojik gelişmenin seyrine uygun olarak önemi daha da artan topçu sınıfı, askerî modernizasyon uygulamalarının hayata geçirilmesinde de ilk sırada yer aldı.

Top; mermi yolunun şekline göre görerek veya hesapla atış yapılan ve ateş gücü sebebiyle etkisi diğer silahlardan çok fazla olan bir silahtı. Silahın ateş gücü, isabet ihtimalinin diğer silahlarla mukayese edildiğinde bir hesaba dayanıyor olması ve bu özellikleriyle savaşın seyrine etkisi topçu sınıfının teknik bir sınıf olmasını gerektirmekteydi. 18. yüzyıldan itibaren bilim ve tekniğin ordulara etkisi her geçen gün daha da artarken, teknik bir sınıf olan topçu sınıfı ordu teşkilatları içinde ayrıcalıklı bir yere yükseldi. Avrupa’da bilimin ve teknolojinin askerlikle buluşması yürütülen çalışmalarda topçunun gelişimine önemli katkılarda bulundu. Bu dönemde yaşanan savaşlar da topçunun desteğinin sağlanmasının ordular için vazgeçilmez olduğunu kanıtlıyordu. 17. yüzyılda Gustavus Adolphus’un¹⁵⁰ topçuluk alanında ortaya koyduğu yenilikler İsveç’in Avrupa topçuluğuna öncülük etmesini sağlarken 18. yüzyılda Britanya, Fransa ve Prusya topçuluk ve top üretiminde öne çıktı. Fransa’da yürütülen çalışmalar ve özellikle Jean Baptiste de Gribeauval’in ismiyle anılan Gribeauval Sistemi topçulukta standardizasyonu ön plana çıkaran teşkilatlanmaya geçişi sağladı.¹⁵¹

¹⁵⁰ Gustavus Adolphus’un topçunun modernizasyonunda attığı önemli adımların ilk hedefi hareket kabiliyetini artırmaktı. Bu hedef, kolay çekilen ve iki kişi tarafından rahatça kullanılabilecek hafif topların imalinin önünü açtı. Dövme bakırdan mamül namli macun ve deriyle kaplandığı gibi dört çemberle de takviye edilmişti. 12 librelilik mermi ateşleyen bu topun kaması vidalı olarak üretilmişti. Topun kendisinden daha önemli olan gelişme Adolphus’un piyade taburlarına 6 topluk bir topçu birliği yerleştirmesi oldu. “Tabur Topçusu” denilen bu birliğin kuruluşuyla hafif toplar bir piyade silahına dönüştü. Muzaffer Erendil, **Topçuluk Tarihi**, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1988), 165; Gustav Adolphus’un ordusu hakkında detaylı bilgi için bkz. W. Rüstow, **Geschichte der Infanterie**, (Gotha: Verlag von Hugo Scheube, 1858).

¹⁵¹ 17. yüzyıldan itibaren Fransa’da topçuluk alanında yapılan çalışmalar, topçunun bağımsız bir sınıf olarak gelişmesini sağladı. Bu gelişme topçunu kendi içinde birimlere ayrılarak çeşitliliğin standarda dönüşümüne vesile oldu. Jean Baptiste de Gribeauval’in topçunun sınıflandırılması üzerindeki çalışmaları Avrupa ordularının tamamında kullanılacak yeniliklerin hayata geçirilmesinin başlangıcı

Büyük Friedrich'in topçunun hızına verdiği önem, topların hafiflemesini sağlarken bu durum çapların da küçülmesine sebep oldu. Ateş gücü bakımından değerlendirildiğinde çapların küçülmesinin topçunun savaşın seyrine etkisini azaltacağı düşünülse de sonuç bunun tam tersiydi. Hareket kabiliyeti artan topçu artık daha rahat yer değiştirebiliyor ve ihtiyaç olan mevkilere daha kolay ulaşabiliyordu. Böylece, topçunun savaştaki yerleşimi ve görevi tüm sınıfları destekleyecek şekilde yeniden düzenlendi. 18. yüzyılın sonlarından itibaren topçu artık sadece kuşatma ve tıkama görevini üstlenen bir sınıf değil, aksine piyade ve süvari başta olmak üzere tüm birlikleri destekleyen bir unsur haline geldi. Daha hafif, fakat daha hızlı toplarla kolay hareket edebilmek 19. yüzyılda orduların en önemli ihtiyaçlarının başında gelmekteydi. Napoléon'un savaşa getirdiği hız tüm sınıfları etkilediği gibi topçu sınıfını da etkiledi. Yıllar süren Napoléon Savaşları sırasında sahra topçusunun önemi daha da arttı. Fransız ve Koalisyon orduları birbirlerine karşı bu sınıftan oldukça etkili bir şekilde faydalanmıştı.¹⁵²

Harp sahasındaki gelişmelerin üretimle paralel seyretmesi Avrupalı imalatçıların ateşli silah üretimindeki kabiliyetlerini artırdı. Hükümetlerin desteği bir tarafa bırakılırsa özel teşebbüsün harp sanayisindeki katkısı her geçen gün daha da artmaktaydı. Adolphus'un *Meşin top* diye anılan deri kaplı bronz topu kısa süreliğine ün kazanmış olsa da daha sonra demirden mamül hafif toplar harp sahasında yerini aldı. Demirin mukavemetini artırmaya yönelik denemeler başarılı oldukça çelik, yavaş yavaş, top üretiminde en önemli alaşım haline geldi. Bu durum maden kaynakları ve bunları işleyecek tesisleri mevcut Britanya, Fransa ve Prusya'yı top üretiminde 19. yüzyılın lideri haline getirdi. Ağır sanayisini ordularının emrine veren bu devletler, gelişmekte olan ülkelerin de ilgi odağı haline geldi. Avrupalı üreticiler piyasaya birbiri ardına sürdükleri yeni silahlarla pazarın talebini artırmaktaydı. Düzenli yanan barut, farklı mühimmat ve namlu direncini artırmaya yönelik çalışmalar yüzyılın ortalarında meyvelerini vermeye başladı. Bu dönemde Sir William Armstrong'un kuyruktan dolan ve tüfek namlularına benzeyen yeni bir namlu çemberleme tekniğiyle ürettiği çelik top,

oldu. Topçunun savaştaki görevleri, diğer sınıflara vereceği destek ve düşmana karşı izleyeceği savunma ve saldırı taktikleri bu dönemde şekillendi. Bu maksatla topçu eğitimi, subay sınıfının oluşturulması ve benzeri alanlar giderek bilimsel esaslara kavuştu. Avrupa orduları 19. yüzyıla girerken topçu teşkilatlarını tamamlamışlar ve Büyük Friedrich'in de önemli katkısıyla top piyade ve süvarinin vazgeçilmez bir parçası haline getirmişti. Napoleon'un topçuya verdiği önem bu sınıfın ordu teşkilatı içindeki yerini daha da güçlendirecekti. Erendil, *age*, 166-167; MacLennan, *age*.

¹⁵² Digby G. Smith, "History of Prussian Artillery", *Smoothbore Artillery Journal*, s. 4, (2012): 8- 20; Trencé Wise, *Artillery Equipments of Napoleonic Wars*, (Oxford: Osprey Publishing, 1988), 15-17.

top üretiminde yivli üretimi hayata geçirdi. Sir Armstrong'un keşfi modern topçuluğun en önemli adımlarından biri olurken Alfred Krupp 1851'de Londra Sanayi Fuarı'nda yeni icadı olan yekpare namlulu kuyruktan dolar yivli çelik topu sergiledi. Başarılı bulunan yeni teknoloji ürünü toplar hızla dünya ordularında kabul edilmeye başlandı. Avrupa harp sanayisi ürünlerinin dünyaya yayılmasında en önemli katkıyıysa Amerikan İç Savaşı yaptı. Savaşan taraflar silah ihtiyaçlarını karşılamakta kendi kaynaklarıyla birlikte Avrupalı üreticilere de başvurdu. Bu durum dünyadaki silah ticaretini artırırken Amerikalı girişimcilerin ithal silahları geliştirerek Amerikan Harp Sanayisi'ni güçlendirmesini sağladı. İç savaş sonrasında ihtiyaç fazlası ve belki de biraz eski teknoloji olan silahlar silahlara ihtiyacı olan ülkelere ihraç edildi. Batı'nın harp sanayisindeki bu hareketlilik gelişmekte olan ve askerlik alanında modernleşme çabasında olan Osmanlı, Rusya ve Japonya gibi imparatorlukların ilgisinin bu üreticiler üzerinde yoğunlaşmasını kolaylaştırdı.¹⁵³

Kuşatma savaşları yerini cephe savaşlarına bıraktıkça topların yapısı ve topçu teşkilatı da zamanla değişti. Osmanlı topçusu da zamanın gereklerine uygun olarak yeni usülleri kabul etmeye başladı. Topçu Ocağı, teknolojik gelişmelere uygun olarak yeniden düzenlenmesi düşünülen ilk birlik oldu. Avrupa'dan alınan destek, Batılı usüllerin Topçu Ocağı'nda 18. yüzyıldan itibaren yerleşmesini kolaylaştırdı. Bu alanda görevlendirilen Baron de Tott ve Kont de Boneval gibi uzmanlar Osmanlı topçusunun modernizasyonunda önemli hizmetlerde bulundu. Baron de Tott, Sür'at Topçuları Ocağı adıyla kurulan yeni bir birlikte sahra topçusunun eğitimini üstlenirken Kont de Boneval yani Humbaracı Ahmed Paşa, Humbaracı Ocağı'nın ıslahında önemli adımlar attı. Sözü edilen iki önemli isim ve diğer Avrupalı uzmanların katkısına gösterilen ihtimamdan Osmanlı yöneticilerinin modern savaşın gereği olan hızlı ve etkili topçunun önemini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu uzmanlar topçuluğun farklı alanlarında hizmet vermekle birlikte, sürdürülen çalışmaların hedefi muharip topçuyu daha verimli hale getirmektir. Müdafa' yani kale ve sahil topçusu ihmal

¹⁵³ Marshall J. Bastable, "From the Breechloaders to Monster Guns: Sir William Armstrong and The Invention of Modern Artillery" **Technology and Culture**, c. 33, s. 2, (1992): 213-247; Chuck Meide, **The Development of Bronze Ordnance Sixteenth Through Nineteenth Centuries**, (Williamsburg: Collage William&Mary, 2002), 8-13; Ayrıca bkz. Rennie Hayhurst, **The Use of Cannon in The Civil War**, (Tissington: Derbyshire Archeological Society, 1963).

edilmemişse de savaş esnasında daha hızlı hareket edebilecek sahra ve cebel topçusunun güçlenmesine özel önem verildi.¹⁵⁴

Osmanlılar topçunun önemini iyi anlamış olmakla birlikte çok hızlı ilerleyen teknolojik gelişmeler karşısında Batı'dan destek almayı sürdürmek zorunda kaldı. Avrupa top teknolojisindeki gelişmeler, top namlusu ve doldurma prensipleriyle ilgili yenilikler sunarken kullanılan ham maddenin de değişmesine sebep oldu. 19. yüzyıldan itibaren toplar çelikten imal edilmiş, namlularında mermiye ivme kazandıran yivler açılmış, mühimmat namluya ağızdan değil kuyruktan doldurulmaya başlanmıştı. Çok hızlı gelişen top teknolojisi topu teknik açıdan daha karmaşık bir savaş makinesine dönüştürdüğünden Osmanlı üretimi kısa sürede bu gelişmelere adapte olamadı. Bu durum modern topçuluğu Batı'dan öğrenen Osmanlı topçusunun, ihtiyaç duyulan modern topların temininde de Avrupalı üreticileri ön plana çıkardı.¹⁵⁵

Topçu Ocağı'nda yapılan iyileştirmeler neticesinde 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı topçusu çağdaşı ordularına benzer teknikler ve toplar kullanan modern bir askerî sınıf haline gelmeye başladı. Teknik bir sınıf olması bakımından diğer sınıflardan ayrılan topçunun eğitime de özel bir önem verilmekteydi. III. Mustafa'nın girişimleri sayesinde topçunun eğitiminde Batı etkisi daha da arttı. Ancak Topçu Ocağı'nın bilimsel esaslara dayalı modern eğitim modeline III. Selim ile geçildi. Bu dönemde topçu personelinin yetişmesi için atılan adımlar Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'a bir yüksekokul görünümü kazandırdı. Nizâm-ı Cedîd'in tüm uygulamalarında olduğu gibi bu okulda da Fransız etkisi hissediliyordu. II. Mahmud'la birlikte değişecek olsa da Fransız ekolü uzun yıllar takip edildi. II. Mahmud'un subay eğitiminde attığı en önemli adım olarak bilinen Harbîye Mektebi subay eğitiminin kurumsallaşmasının önünü açtı. Bu dönemde diğer sınıfların subayları Harbîye'de eğitim alıp bu okulu

¹⁵⁴ Kahraman Şakul, **Ottoman Artillery and Warfare Eighteenth Century**, (Yüksek Lisans Tezi, Boğazici Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 62-67; Muzaffer Erendil, **age**, 98-100; Uğur Demir, **Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi Humbaracı Ahmed Paşa**, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 51-52; Ömer Gezer, Fatih Yeşil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sürat" Topçuluğu I (1773-1788): Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma", **Osmanlı Araştırmaları**, s. LII, (2018): 135-180.

¹⁵⁵ Ahmed Muhtar top üretimi ve kullanımındaki hızlı değişimi ve Osmanlı'nın bu değişikliklere tepkisini şöyle anlatmaktadır: *Fünûn ve ma'ârif ve sanâyi-i askeriyenin fevkal'âde bir süratle terakkisine hadim olan on dokuzuncu asr-ı milâdi icrâ-yi islâhat ve tensikât zımında her kavim topçularına olduğu gibi Osmanlı topçularına da pek büyük bir cevelângâh teşkil eylemiş ve topçu ve humbaracı ve lağımçı ocaklarına müfrez Osmanlı topçu sınıfının islâhât ve terakkiyât-ı esâsiyesi cennet-mekân "Sultan Hamîd Hân-ı evvel" devrinde ibtidâ edüp hatta "sür'at topçuları" denilen seyyâr topçu asâkiri ya'ni sahra topçuları Sadriâ'zam Halil Hamid Paşa merhûmun vesâlet-i kâr-âgâhîleriyle devr-i mezkûrda ihdâs kılınmıştır*. Miralay Ahmet Muhtar, **Osmanlı Topçuları**, yay. haz. Ahmet Koç, (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2013), 13.

bitirdikten sonra kıtaya çıkarken topçu subayları Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn'da eğitilmekteydi. Harbîye öğrencileri de Fenn-i Esliha dersleri kapsamında topçuluk eğitimi almakla birlikte bu eğitim genel bir bilgi vermekten öteye gitmiyordu. Ancak topçu subayının temel bir eğitimle mesleğini icra etmesi mümkün değildi. Topu kullanacak subay bu makinenin gereklerini bilmeli ve emrindeki personeli de eğitebilecek seviyede olmalıydı. Verdiği eğitimin niteliği sebebiyle Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn topçu, humbaracı ve istihkâm alanında personel yetiştiren en önemli merkez haline geldi. Eğitim kadrosunun gayretleri okulun söz konusu önemini daha da artırıyordu. Askerî bir yayınevi gibi çalışan Mühendishâne matbaası telif ve tercüme olarak birçok eserin yayınlanmasını sağlamıştı. Bu yayınlar arasında öncelik topçuluk alanında olmakla birlikte diğer sınıfların eğitimiyle ilgili yayınlar da yapılmaktaydı.¹⁵⁶

Osmanlı topçu sınıfının modern silahlarla techiz edilmesi meselesi devleti top üretimi ve topçunun ihtiyacı olan diğer ekipmanların temini konusunda yeni arayışlara yöneltti. Bu sebeple yürütülen çalışmalar, oluşturulan askerî komisyonlar tarafından takip edilmekteydi. Bu maksatla Tophâne-i Amîre ve diğer askerî fabrikaların modern üretime uygun olarak yeniden düzenlenmesi kararlaştırılırken aciliyet arz eden yeni sistem topların Avrupa'dan alınması yoluna gidildi. Avrupa ordularının topçusuyla boy ölçüşebilmek için Osmanlı topçusunun ihtiyaçlarının acilen giderilmesi kaçınılmaz olmuştu. Uzun yıllar Fransız etkisinde sürdürülen modernizasyon çalışmaları Moltke Heyeti'nin gelişiyle birlikte yavaş yavaş Prusya Ekolü'ne geçmeye başladı. Bu durum topçuluk alanında da kısa sürede etkisini gösterdi. İstanbul'u ziyaret eden Prusya Prensi August'un II. Mahmud'la yaptığı görüşmede Osmanlı topçusunun Prusya usulünde yeniden düzenlenip eğitilmesini tavsiye etmesi çalışmaların hızlanmasını sağlamıştı. Böylece, Moltke Heyeti'ne dahil olan Prusyalı beş topçu subayı¹⁵⁷ Osmanlı topçusunun durumunu inceledikten sonra kendi

¹⁵⁶ Cemal Can Tarımcıoğlu, **Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı- Yunan Harbi) Literatürü**, (Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014), 14; Mühendishâne matbaasında yapılan yayınlar hakkında bkz. Kemal Beydilli, **Mühendishâne ve Üsküdar Matbaalarında Basılan Kitapların Listesi ve Bir Katalog**, (Eren Yayıncılık: İstanbul 1997).

¹⁵⁷ BOA, HR.İD., 9/455 ve 1159/30; BOA. İ.MSM., 18/406; BOA.A.} MKT.MVL., 9/19; Moltke Heyeti'ne sonradan dahil olan söz konusu topçu subayları kendi alanlarında yetenekli subaylar olarak tanınıyordu. Osmanlı hizmetine girdikten sonra önemli görevlerde bulunan bu subayların bazıları daha sonra müslüman olarak Osmanlı tabiyetine geçmişti. Bu subaylar, sırasıyla: Yüzbaşı Kotshkofski (Muhlis Paşa), Teğmen Went (Nâdir Paşa), Teğmen Lohling (Mahir Bey), Teğmen Schwenfeier (Râmi Paşa) ve Teğmen Wiesental idi. Erendil, **age**, s. 107; "The Turkish Artillery", **Armagh Guardian**,

usüllerinde yeniden eğitime başladı.¹⁵⁸ Güçlenen Prusya etkisi top alımlarında da hissedildi ve Osmanlı topçusu 1861’de Alfred Krupp’un ürettiği toplarla tanıştı. Namluları yekpare ve yivli olarak üretilmiş çelikten mamül bu toplar kuyruktan dolduruluyordu. Alfred Krupp’un şirketi Prusya’nın ve hatta Avrupa’nın en önemli çelik üreticisiydi. Çeliği işlemedeki kabiliyetini silah üretiminde kullanan bu fabrika sadece Prusya ve Osmanlı’nın değil birçok ordunun ilk tedarikçisi haline gelecekti.¹⁵⁹

Sadece yeni topların alınmasıyla Osmanlı topçusunun bir anda gelişmesi ve modern savaşın ihtiyaçlarına cevap vermesi söz konusu değildi. Ancak yürütülen çalışmaların da etkisiyle Osmanlı ordusu savaş zamanında daha etkili bir topçuya yavaş yavaş kavuştu. Yapılan çalışmaların odağında hareket kabiliyeti yüksek sahra topçusunu modernize ederek savaşa katkısını artırmak bulunuyordu. Bu hedefe zor ve engebeli arazilerde desteğine ihtiyaç duyulan cebel (dağ) topçusunun güçlendirilmesi de eklendi. 19. yüzyılda dünya topçuluğu da savaş alanında desteğine ihtiyaç duyulan bu iki sınıfa özel önem veriyordu. Bu iki sınıf, topçunun muharip birliklerini oluşturuyordu. Atlarla çekilen, nişancıyı ve yardımcısını da *top sırtında* taşıyan sahra topçusu savaş esnasında ihtiyaca göre daha rahat konumlandırılabilirdi. Cebel toplarıysa sahra toplarından da küçük toplardı ve arazide nakilleri *hayvan sırtında* yapılmaktaydı. Topçunun bu iki ayrı sınıfı geliştirmesi, piyade ve süvari birlikleri için çok önemli görülen ateş desteğinin artmasını sağladı. Bu durum, sahra ve cebel topu tedarikinde silah sayısının diğer top çeşitlerinden daha fazla olmasına sebep oldu.¹⁶⁰

Sahra ve cebel topları gibi muharip toplarla birlikte diğer topçu silahları da Osmanlı topçusu tarafından kullanılmıştı. Bu silahlar çap, namlu uzunluğu ve ağırlık bakımından diğerlerinden daha büyük toplardı. Topçunun hareket ihtiyacı azaldıkça

(25.06.1853); Moltke Heyeti öncesinde Osmanlı-Prusya ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, **1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki)**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1981); Ayrıca bkz. Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar XVIII. Yüzyılda Prusya-Osmanlı Münasebetleri**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985).

¹⁵⁸ Prusya’nın askerlik alanında uygulamaya koyduğu yenilikler Osmanlılar tarafından takip edilmekteydi. Bu yeniliklerin diğer Avrupa ordularında kabulü ve özellikle Napoleon’un yenilgisi Prusya’ya olan ilgiyi artırmıştı. Top üretimi alanında Prusyalı üreticilerin ortaya koyduğu yenilikler Osmanlı’nın bu ülkeye olan ilgisini daha da artırmıştı. Kemal Beydilli, “İlk Prusya Osmanlı Münasebetleri Hakkında Bazı Kayıtlar ve Düzeltmeler”, **Münchener Zeitschrift für Balkankunde**, s. Sonderband/1, (1981): 219-231.

¹⁵⁹ Friss Blende, **Alfred Krupp**, (Leipzig: Doiglaender’s Verlag, 1898), 11-14; Kate Woodbridge Michaelis, O.E. Michaelis, **Alfred Krupp: A Sketch of His Life And Work After German of Victor Niemeyer**, (New York: Thomas Prosser&Son., 1888), 17-18; “How Germany Secured A Turkish Contract”, **North-Eastern Daily Gazette**, (08.08.1900); “Krupp Guns For Turkish Army”, **St James's Gazette**, (26.11.1902).

¹⁶⁰ Erendil, **age**, 21.

silahlar da bununla ters orantılı olarak büyümekteydi. Özellikle savunma topçusu yani kale, sahil ve diğer müstahkem mevkilerde yerleşik topçu çok büyük silahlar kullanmaktaydı. Bu silahlara çeşitli çaplarda havanlar da eklendiğinde bir mevki korumak veya buradan dost kuvvetlere destek vermek için etkili bir ateş gücüne ulaşılmaktaydı. Osmanlı topçusu bu tip silahların en büyük ve güçlülerini Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nı korumak için kullanıyordu. Ülke savunmasının kapısı olarak görülen bu iki mevkiye verilen özel önem buralarda kullanılan silahlara da yansımıştı. 18. yüzyıldan beri tahkim edilen bu özel alanlarda savunma yapıları ve silahları belirli aralıklarla yenilenerek zamanın gereklerine uygun hale getirilmeye çalışılıyordu.¹⁶¹

Savaşan ve savunan topçuyu güçlendirme gereği Osmanlı ordusu için sürekli bir ihtiyaçtı. Osmanlı yöneticileri de silah, mühimmat ve personel açısından bu ihtiyacın karşılanabilmesi için devamlı gayret göstermekteydi. Tophâne-i Amîre silah ve mühimmat ihtiyacını üretim ve dış satınalmayla karşılayan kurumdu. Bu silah ve mühimmatı üretecek, alımları denetleyecek ve kullanacak eğitimli personel ihtiyacıysa Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn ve Harbîye Mektebi tarafından karşılanmaktaydı.

3.2. Modern Tüfekler ve Osmanlı Neferi

Topun küçültülmüş hali olarak icad edilen tüfekler, 16. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılmaktaydı. Tüfek zamanla piyadenin ana muharebe silahı haline geldi. Modern orduların şekillenmesinde payı oldukça büyük olan piyade birliklerinin tüfekte olan ilişkileri de tüfeklerin gelişmesine bağlı olarak değişti.

Arkebüz adıyla anılan ilkel tüfekler başlangıç olarak kabul edilirse, tüfeğin teknolojik gelişimi kullanımının kolaylaştırılması ve etkisinin artırılması gayreti şeklinde izlenmişti. Bu noktadan hareketle piyadenin elindeki silahı kolay ve etkili şekilde kullanmasını sağlama amacı düşman karşısında göstereceği saldırı ve savunma usüllerinin çerçevesini de çizdi. Ağır, ateşlemesi zaman alan ve isabet oranı tahmin edilemeyen tüfekler kullanan piyadenin savaşa katkısı istenilen seviyeye ulaşamıyordu. 19. yüzyıl başlarında hafifleyen, yeniden ateşleme süresi kısalan ve isabet oranı oldukça artan tüfekler piyadeyi orduların asıl gücü haline getirdi. Ortaya

¹⁶¹ BOA.HR.TH., 14/8; Beehler, *age*, 50-59; Bülent Şener, “Tarihsel Boyutuyla Boğazlar’ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi”, *International Journal of Social Science*, s. 35, (2015): 327-349; Reyhan Körpe, “Dardanos Tabyasında Savaş Alanı Arkeolojisi ve Sonuçları”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, s. Özel Sayı, (2010): 57-90.

çıkan ateş gücünün koordineli hareketi sayesinde piyade savaş makinesinin en küçük, fakat en önemli parçası oldu. Topçu bir destek gücü olarak önemini korurken, süvari birlikleri orduların vurucu gücü değil, fakat hareket kabiliyeti yüksek bir unsuruna dönüştü. Modern eğitim usülleriyle ulaşılan düzen ve ateş gücünün koordineli kullanımı, piyadenin savaştaki önemini daha da artırdı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren askerlik artık bir vatandaşlık görevi olarak kabul edildiğinden piyade askeri, elindeki tüfeği aldığı eğitime ve komutanının verdiği komutlara uygun olarak kullanarak, görevini kolayca yerine getirebiliyordu. Ortaya çıkan siyasî ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle teşkilat, teçhizat ve doktrinde yapılan düzenlemeler askerliğin kesin kuralları olan bir meslek görünümüne kavuşmasını sağladı. Bu durum askerin savaştaki konumunu da yeniden belirledi. Askerin tek başına gösterdiği cesaret ve sergilediği başarı değil bağlı olduğu birliğin başarısına katkısı önemli hale gelmişti. Asker tüfeğini bir eirle ateşliyor, ikinci bir emirle yeniden dolduruyor ve üçüncü emirle tekrar ateşliyordu. Defalarca tekrarlanan bu döngü barış zamanında da askerlik eğitiminin en kritik aşamalarından biriydi. Askerî disiplini ve eğitimi ön planda tutan ordular piyadenin tüfeğini en iyi şekilde kullanabilmesi için kendilerine has usüller geliştirmişti. Özellikle Fransa ve Prusya'da uygulanan piyade eğitimleri dünyanın diğer ülkeleri tarafından da benimsenen modeller olarak ortaya çıkmıştı.¹⁶²

18. yüzyılın sonlarından itibaren artan Napoléon'un şöhreti ve Fransız ordularının kısa sürede kazandığı büyük zaferler Fransız usulünün prestijini artırmıştı. Bu durum Fransız ekolünün farklı ordular tarafından da benimsenmesini kolaylaştırdı. Ancak, Napoléon'un Avrupa İttifakı karşısında uğradığı yenilgi Fransız modelinin ününe gölge düşürdü. Bu yenilgiler sonrasında parlayan yeni yıldız Prusya ve başarının kaynağı olarak görülen Prusya modeli oldu. Bu model, askerin yüksek bir disiplinle eğitilmesi ve her zaman savaşa hazır bulundurulmasını öngörüyordu. Askeri eğitmek ve savaşa hazır bulundurmaksa subayların göreviydi. Askeri eğitecek olan subayın bu eğitimi verebilmek için en üst düzey teorik ve pratik bilgiye sahip olması, askeri ve ateş gücünü koordine edecek şekilde yetiştirilmesi zorunluydu. Prusya askerî okulları eğitim süreçlerini subay ihtiyacının karşılanması yönünde etkili bir şekilde geliştirerek nitelikli subaylar yetiştirmekteydi. Bu subayları yönlendirecek ve ordunun komuta kademesini teşkil edecek kurmay sınıfı içinse harp akademileri mevcuttu. Disipline ve

¹⁶² Gabor Agoston, **Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları**, yay. haz. Kahraman Şakul, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 18.

eğitime önem veren ve hepsinden önemlisi her zaman savaşa hazır olmayı öngören Prusya sistemi, Prusyalı yöneticilerin gayretleriyle bir ihraç ürünü haline geldi. Birçok ülke yeni model olarak Prusya sistemini kabul ederek kendi ordusunda uygulamaya koydu.¹⁶³

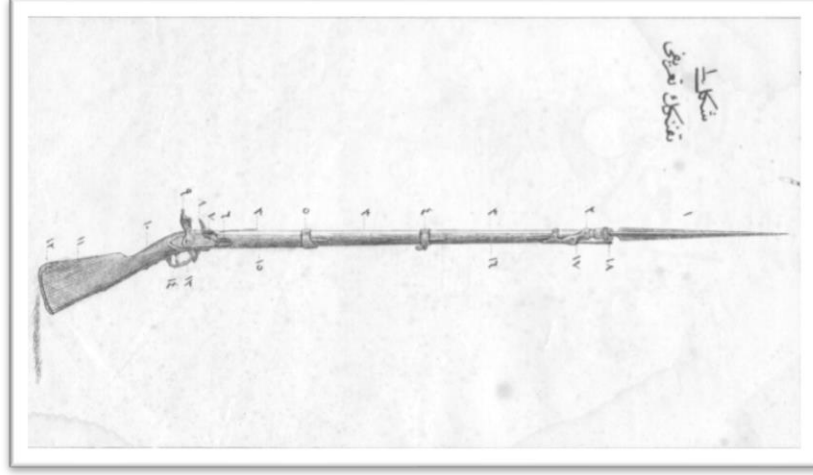
Osmanlı ordusu Prusya askerî usûlleriyle II. Mahmud döneminde tanıştı. Moltke'nin gelişi daha sonraki dönemlerde gelecek Alman heyetlerinin ilk adımı oldu. Söz konusu çabalar *Kaehler Heyeti* adı verilen ve Alman subaylardan oluşan heyetin İstanbul'a gelmesiyle en üst düzeye çıkmıştı. Askerî Okullar Müfettişi olarak göreve başlayan Baron Colmar Freiherr von der Goltz'un modern askerlik alanındaki fikirleri Osmanlı subaylarının yetişmesinde önemli bir aşama olmuştu. Goltz'un uygulamaya önem veren eğitim tarzı Osmanlı subaylarının komuta, bilimsel askerlik, araziden istifade ve harp araç-gereçlerinin kullanımı konusunda emsalleriyle boy ölçüşecek beceriler kazanmalarını sağlamıştı.¹⁶⁴

Uygulanan yenilikler düzen ve talimin yani disiplin ve eğitimin öneminin Osmanlı yöneticileri tarafından iyi anlaşıldığına işaret etmekteydi. Modern usûllerde asker yetiştirme çabası, askerliğin bir vatandaşlık görevi haline gelmesini de kolaylaştırdı. Askere alınan Osmanlı vatandaşları yeni usûllere göre eğitime çalışıldı ve bu eğitim sürecinde askerliğin genel esaslarının benimsenmesiyle sahip olunan silahların kullanımının öğretilmesi hedeflendi. Askerlik bilincinin güçlendirilmesi ve barış döneminde savaşa hazır yedek kuvvetler bulundurulması için kurulan Redif Teşkilatı da söz konusu eğitim prensiplerine göre eğitilmekteydi. Belli dönemlerde ordu merkezlerinde ve İstanbul'da eğitilen yedek kuvvetler tekrar memleketlerine gönderiliyordu. Asker emirlere uymalı, görevini en iyi şekilde yerine getirmeli ve bunları yaparken kendisine verilen harp araç-gereçlerini en etkili şekilde kullanmalıydı. Osmanlı ordusunun en küçük birimini oluşturan nefer, elindeki silahı emirlere uygun bir şekilde düşmana karşı kullanmayı öğrenirse, ordu teşkilatının diğer

¹⁶³ W. Lewis, *Die Hochschulen für Besondere Fachgebiete im Deutschen Reich*, (Berlin: Verlag von A. Asher&Co., 1904), 229-239; Kemal Beydilli, "III.Selim: Aydınlanmış Hükümdar", *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008): s. 27-59.

¹⁶⁴ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, (İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014), 28-34; Aysin Şişman, "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, s. 1, (2008): 27-43; Aynur Erdoğan, "Tanzimat Döneminde Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusu ve Osmanlı Modernleşmesine Etkileri", *Sosyoloji Dergisi*, c. 3, s. 20, (2010): 121-151; Fatih Yeşil, "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar", *Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed.Gültekin Yıldız (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 79-99.

birliklerinde alacağı görevleri de yerine getirmiş olacaktı. Bu sebeple silahını doğru ve etkili bir şekilde kullanmak neferin emre itaatten sonra en önemli vazifesi olarak önem sıralamasında ikinci sıraya yerleşti.¹⁶⁵

Şekil 7: Osmanlı Piyade Tüfeği, (19. Yüzyıl)

Hüsrev Mehmed Paşa. **Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîyenin İsti'mâliçün Tertib Olunan Nefer Ta'limi**, İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1248.

Ateşleme ve doldurma usûllerine göre sınıflandırılan tüfekler 18. yüzyılın sonuna kadar birbirlerinden sadece üretim kalitesi bakımından ayrılmaktaydı. Zira tüm üreticiler söz konusu tüfekleri zanaatkârlık olarak değerlendiren ve seri üretim prensiplerinden uzak yöntemlerle üretiyordu. Çelik kalitesi, namlu yapısı, ahşap ve çelik üzerindeki işleme teknikleri bu tüfeklerin değerini artırmaktaydı. Ancak endüstrinin devreye girmesiyle üretim yöntemleri değişerek silahların daha basit ve hızlı imalinin önü açıldı. Namlusu yivsiz ve ağızdan dolan tüfekler fitilli, zemberekli ve çakmaklı ateşleme mekanizmalarıyla kendi içlerinde sırayla birbirinin yerini aldı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren namlusu yivli ve kuyruktan dolan tüfekler ortaya çıktı. Bu tüfeklerde de kapsüllü ve daha sonra iğneli ateşleme mekanizmaları kullanılmaktaydı. Böylece yeni tüfekler ortaya çıktıkça ağızdan dolan yivsiz tüfekler eski teknoloji ürünü olarak görülmeye başlandı. Yivli tüfekler Osmanlı ordusunda Kırım Savaşı sırasında tanındı. Osmanlı'nın bu savaştaki müttefikleri Britanya ve Fransa birbirine oldukça benzeyen Enfield ve Minie tüfekleri kullanmaktaydı.

¹⁶⁵ Hüsrev Mehmed Paşa, **Nefer Ta'limi**, (y.y./t.y.), 40-81; Hüsrev Mehmed Paşa, **Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîyenin İsti'mâliçün Tertib Olunan Nefer Ta'limi**, (İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1248), 13-14; Yıldız, **age**, 297-299.

Osmanlı ordusunun savaş ihtiyaçları kapsamında müttefiklerden bu silahlar satın alındı. Tüfek alımında daha çok Fransa tercih edilirken barut için İngiliz üreticilere başvuruldu. Nitekim, Kırım Savaşı'nın ilklerin savaşı olarak anılmasının önemli sebeplerinden biri de yeni teknoloji ürünü silahların savaş sahnesine çıkmasıydı.¹⁶⁶

Savunma refleksleri açısından bakıldığında, Osmanlı savunma sanayisinin modern silah üretimi için yeterli olmayışı, ordunun düşman ordular karşısındaki mücadelesini bir hayli zorlaştırmaktaydı. Devletin malî durumu da yapılan masraflarla iyice kötüye gittiğinden alternatif çözümler aranmaktaydı. Sultan Abdülaziz döneminde başlayan Amerikan silahlarının alımının uzun soluklu olmayışı Osmanlı maliyesinin yetersizliğinden kaynaklanmaktaydı. Zira Plevne Savunması örneğinde olduğu gibi Osmanlı askeri Amerikan tüfeklerini etkili bir şekilde kullanmıştı. Amerikan silahları Avrupalı benzerleriyle rekabet edecek kalite ve fiyat standardına sahipti. Üstelik üreticiler için bu silahları dış pazarda satabilmek ihtiyaç fazlasını paraya çevirmek demek olduğundan kârlı bir ticaret olmaktaydı. Ancak alıcı ve satıcı arasındaki anlaşmazlıklar Osmanlı-Amerikan silah ticaretinin kısa sürmesine sebep oldu.¹⁶⁷

Almanya ile geliştirilen yakın ilişki silah meselesinin çözümü için uygun fırsatlar sundu. Alman devletinin desteklediği sanayiciler silahlarını Alman bankalarının sağladığı kredilerle Osmanlı pazarına sokmayı başardı. Bu bakımdan Osmanlı imparatorluğunun Alman savaş sanayisinin tekelleştiği bir pazar haline gelmesi, dönemin şartları dikkate alındığında oldukça kolay anlaşılabilir bir durumdu. Prusya'nın 1866'da Avusturya'ya karşı kazandığı Köninggraetz Zaferi'ne katkısıyla tüm dünyada ünlenen Dreyse tüfekleri Alman tüfeklerinin gelişmesine ve diğer ordular tarafından kullanılmasına öncülük etmişti. Sürgülü mekanizması ve yivli namlusuyla bu tüfek mükerrer ateşli Avrupa tüfeklerinin de habercisi olmuştu. 15,43 mm çapında kâğıt kovanlı mühimmat kullanan bu tüfek sürgü mekanizması sayesinde kolayca doldurulabiliyordu. 1841'de geliştirilerek Alman ordusu tarafından kabul edilen *Dreyse tüfeği* iğneli ateşleme tertibatıyla (Zündnadelgewehr) daha sağlıklı ve istikrarlı bir ateş sunuyordu. Prusya ordusu son teknoloji ürünü bu tüfekleri ve daha gelişmiş versiyonlarını Fransa'yla sürdürdüğü ve Alman Birliği'ni getiren savaşta da

¹⁶⁶ Mehmet Çetin, Recep Kök, "Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Müttefik Devletler Arasındaki Silah Ticareti (1854-1856)", **History Studies**, c.8, s. 4, (2016): 33-56.

¹⁶⁷ **ATASE, ORH.**, 2-10/225, 2-10/249-250 ve 2-10/437-438; "The Turkish Supply of Rifles", **Bradford Daily Telegraph**, (28.10.1877); "The Russian and Turkish Rifles", **Aris's Birmingham Gazette**, (29.12.1877).

kullanmıştı. Bu tüfeklerden sonra geliştirilen sistemler piyadenin daha çabuk ateş etmesine imkân veren mükerrer ateşli tüfekler oldu. Mauser firması tarafından üretilen mükerrer ateşli tüfekler Alman ordusunun kadro silahı haline geldi ve pek çok farklı orduda kullanıldı. Osmanlı ordusunun piyade tüfeği ihtiyacını karşılamak için Mauser tüfekleri önerildiğinde, bu tüfeklerin ünü ve kalitesi sebebiyle kabulleri oldukça kolay oldu. Osmanlı ordusunda Alman silahlarının kullanılmasının temelde iki nedeni vardır: Birincisi; II. Abdülhamid'in izlediği denge politikası gereği Almanya ile ilişkilerini güçlendirmesi, ikincisiyse sanayileşmesini diğer büyük devletlere göre geç tamamlamış olan Almanya'nın Osmanlı ülkesini kârlı bir pazar olarak görmesiydi. II. Abdülhamid dönemine kadar, Türk ordusunda birçok yabancı piyade tüfeği kullanılıyor olsa da bu dönemle birlikte *Mavzer* olarak bilinen Mauser marka Alman tüfeklerinin alınmasına başlandı.¹⁶⁸

Mauser firması geliştirdiği tüfeklerle Prusya'nın tüfek üretiminde söz sahibi olmak isteyen iki kardeş tarafından kuruldu. Almanya'nın Oberndorf şehrinde bir silah ustasının oğlu olarak dünyaya gelen Wilhelm ve Paul Mauser kardeşler bir müddet babalarının çalıştığı Oberndorf Kraliyet Tüfek Fabrikası'nda çalışmıştı. Mauser kardeşler, 1871 yılında daha sonra Model M71 adını verecekleri piyade tüfeğini piyasaya çıkararak Spandau'da Kraliyet'e ait silah fabrikasına bu tüfekleri satmayı başardı. Mauser kardeşler, Model M71 piyade tüfeğinin satışından kazandıkları para ile Oberndorf'ta eski bir Katolik kilisesini satın aldı. Gebrüder W.&P. Mauser firmasını kurarak tüfek üretimine devam etmişlerdi. Mauser Ailesi'nin tarihinde en önemli gelişmelerden biri şüphesiz 9 Şubat 1887 tarihinde Osmanlı Harbiye Nezareti ile yapılan satış anlaşmasıydı. Paul Mauser ve Isodor Löwe'nin İstanbul ziyaretinin ardından gerçekleşen bu anlaşmayla Mauser ve Löwe ortaklığı Osmanlı ordusu için 500.000 mükerrer ateşli piyade tüfeği ve 50.000 karabina¹⁶⁹ üretmeyi taahhüt

¹⁶⁸ ATASE-İSH, 3954/38/21; Türk, age, 21; Günther, age, 56-57; Fatmagül Demirel, **Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler**, (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), 20-21; Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2005), 220; Mustafa Gencer, **Imperialismus und Die Orientalische Frage Deutsch-Türkische Beziehungen (1871-1908)**, (Ankara: TTK, 2006), 38-39; Ortaylı, **Alman Nüfuzu**, 33-36; John Nicolaus von Dreyse'nin kendi adıyla anılan, kuyruktan dolar iğneli tüfeği bu sistemde ilk tüfek olarak Prusya ordusunun Avrupa'daki savaşlarında etkili bir şekilde kullanıldı. Prusya'dan Alman İmparatorluğu'na geçiştense Mauser tarafından geliştirilen mükerrer ateşli tüfekler tercih edildi. Kurmalı mekanizmalı mükerrer ateşli tüfeklerin ilk ve en meşhuru olan Mauser M 1871 kısa sürede ünlendi benzer ürünlerin önünü açtı. Amerikalı üreticilerin teşebbüsleri de kuyruktan dolar mükerrer ateşli tüfeklerin gelişmesini hızlandırdı. Ancak Amerikalı üreticiler levyeli mekanizmayı tercih ettiler. Bu mekanizmanın ilk örneği de Spencer tüfeği oldu.

¹⁶⁹ Karabina: Süvari tüfeği, Filinta olarak da anılır.

ediyordu. Söz konusu ilk siparişten önce, geliştirdiği silahlar sunmak ve bu silahlarla ilgili yapılacak testlerde hazır bulunmak için, İstanbul'a gelmiş olan Paul Mauser, bu ilk ziyaretinde duyduğu endişeyi ve heyecanı günlüğüne de not etmişti.¹⁷⁰

Şekil 8: 1887 Modeli Osmanlı Mavzeri

Mahmud Şevket, **Âsâkir-i şâhânenin Piyâde Sınıfına Mahsûs 87 Modeli Mükerrer Ateşli Mavzer Tüfengi**, (İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahâne Matba'sı, 1888).

Paul Mauser'in aldığı ilk siparişin ardından Osmanlı ordusunda eski tüfeklerin yerini yeni Mavzer tüfekleri almaya başladı. Ancak yeni tüfeklerin birliklere dağıtılması işi zamana yayılarak yapılmaktaydı. Yeni tüfekler merkeze yakın ordulara daha kısa sürede dağılırken uzaktaki ordular için silah dağıtımını gecikmekteydi. Goltz Paşa bu gecikmenin II. Abdülhamid'in evhamından ve bu evhamı körükleyen hafiye teşkilatından kaynaklandığını iddia ediyordu.¹⁷¹ Goltz'un tesbitleri isabetli olmakla

¹⁷⁰ İstanbul'a 22 Kasım 1886 tarihinde geldim. Geceydi ve ağır sis nedeniyle sabaha kadar İstanbul'a giremedik. Sabah otelde hızla yıkandım ve doğruca Abdülhamid'in sarayına gittim. Burada bir saat kaldım. Sultan tüfeklerle ve üretimle ilgili sorular sordu; "bunlardan 10.000 adet üretebilir misin" diye sorunca ben de üretebileceğimi söyledim. Testler için hemen görüşmelere başladık. Goltz'un yanında Şevket adında bir Türk subay vardı. Goltz bana Almanca: Şevket doğru adamdır, testlerde yanınızdadır' dedi. Testler 8 Aralık tarihinde başladı. Benim tüfek 3.000 metreyi vurdu. Bundan sonra Goltz beni bir kez daha uyardı: "Şimdi herkes seninle arkadaş olmak istiyor, aman dikkat! Kimseye ihtiyacımız yok." Testler devam etti. İstenilen sonuçlar için çok uğraştım. Harbiye nazırı ile bir görüşme yaptım. Müzakereler tekrar tekrar ertelendi. Goltz beni bir sözleşme yapmadan İstanbul'dan ayrılmamam konusunda tekrar uyardı. Tereddütler devam ediyordu. Ancak testler devam ederken Sultan silahları kabul etti. **OS-NM**, Vor 100 Jahren: Türkenzeit in Oberndorf, 10.02.1987.

¹⁷¹ Şurası da şâyân-ı ta'ccübdur ki seyyâr ordunun hemân kâmilten Martini-Henri tüfenkleriyle meydân-ı harbe sevk ediliyordu; hâlbuki Maçka Kışlası ambarlarında 480.000 adet 7,65 milimetre çapında küçük, 220.000 adet 9,5 milimetre çapında büyük Mavzer tüfenkleri mevcut, küçük çaplılar için yüz altı buçuk milyon fişenk olduktan başka elli milyon kadar da ısmarlanmış, büyük çaplılar için de doksan üç buçuk milyon fişenk hâzır idi. İşbu silahların senelerden beri kıt'ata tevzi' edilmemesi mülk dâhilinde mevcut olan casus ve hafîyelerin her bir ahvâli tedkik eylemesi ve şâyed bunların istedikleri ma'nâyı vererek bir tehlike ve fenâlîğe sebep olması gibi bir tâkım beyhude mülâhazâtdan ilerü gelmişti. Fakat artık mecburîyet görülmüş, harb tehdidi tezâyid eylemiş olduğu cihetle pâdişâh işbu tasavvur olunan

birlikte Osmanlı ordusunun eski silahları toplayarak yerine yenilerini dağıtmasındaki gecikmenin tek sebebi Sultan'ın ve hafiye teşkilatının tedbirlerine bağlanamazdı. Bu dönemde yedi ordudan ve Hicaz ve Trablusgarb olmak üzere iki özel fırkadan meydana gelen ordu oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmaktaydı. Bu durum nakliye başta olmak üzere birçok lojistik engelin de en önemli sebebiydi. Ayrıca yeni silahların tanınması konusunda önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, askere dağıtılacak bu silahların eğitimi için hâlâ yeterli personel mevcut değildi. Elbette silahlar depolarda çürümeye terk edilmemişti. İmparatorluk elindeki imkânları özellikle savaş hazırlıkları için seferber etme niyetindeydi. Öncelik her zaman merkeze yakın birliklerdeydi. Almanya'dan gelen tüfekler İstanbul limanlarına indirildiğinden ve yerli üretim tüfekler de yine İstanbul'da üretildiği için bu durum oldukça normaldi. I, II ve III. Ordular bu bakımdan yeni silahlar ilk tanışan birlikler olmaktaydı. Bu düzen içerisinde yavaş da olsa yeni silahlar birliklere dağıtıldı. Eski silahlarsa yedek birliklere, başıbozuk adı verilen gönüllülere ve ihtiyaç halinde vatandaşa dağıtılarak değerlendirilmekteydi. Depolarda da tedbiren yeni ve eski silahlar bulunduruluyor, acil bir ihtiyaç halinde hemen yerine ulaştırılıyordu.¹⁷²

Mauser tüfekleri alınıyor olsa da orduda daha önce alınan tüfekler de vardı ve bunlar kullanılmaya devam ediliyordu. Aşağıdaki tabloda 1896 yılında Osmanlı ordusunun envanterinde bulunan tüfekler gösterilmektedir:

*tehlikeyi göze aldırdı 1 [ve], 2'nci Ordular'a Mavzer tüfenkleri tevzi' edildi ve Almanya'da tahsil görmüş zâbitândan seri'ân bir hey'et-i ta'limîye teşkil olundu. Fakat seferber ordu elinde bulunan eski tüfenklerle ilk muhârebâtı icrâyâ başlamışdır, ki işbu tüfenklerin hemân kısm-ı azâmı kullanılmaz bir halde idi. Ma'mâfih buna da bir çâre bulundu, seferber olmayan küt'âtın iyi tüfenkleri seferber olanların fenâ tüfenkleriyle mübâdele ediliyor, bir de hükûmet depolarında bulunan henüz hiç isti'mâl olunmamış olan birkaç bin tüfenk tevzi' olunarak nevâkıs ikmâl olundu. Golts Paşa, **Osmanlı-Yunan Seferi**, 18.*

¹⁷² C. Matschoss, Friedrich Hafiler, Adolf Bihl, **Geschichte der Mauser Werke**, (Berlin: 1938), 220; Şubat 1887'de İstanbul'dan Oberndorf'a yüklü bir siparişle dönen Paul Mauser, Ragıp Bey'e 27 Şubat 1887 tarihinde yazdığı mektubunda, dönüş yolculuğunun iyi geçtiğini ve sağ salim ülkesine döndüğünü bildirmiştir. Bu mektupta ayrıca, yapılan testlerden sonra kendi tüfeklerinin kabul edildiği için şükran duygularını ifade ederken, bu kabulün kendisi için bir onur olduğunu ve buna layık olmak için elinden gelenin en iyisini yapacağını ifade etmiştir. Mektubuna son verirken kullandığı padişaha bağlılık ve dua ifadelerinden Mauser'in yaptığı anlaşmadan son derece memnun olduğu anlaşılmaktadır. **OS-NM** 27.02.1887; Mehmed Râgıb Bey (1850-1909): II. Abdülhamit Dönemi Maliye Nazırları'ndan. Sinan Kunalalp, **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehberi** (İstanbul: İsis Yayınları, 1999), 167.

Tablo 6: 1896 Yılında Osmanlı Kara Ordusu Envanterinde Bulunan Tüfekler

Marka	Çap	Adet
Peabody-Henry – Martini ¹⁷³	11,43 mm	500.000
Snider	12 mm	150.000
Winchester	10,8 mm	50.000
Remington	11 mm	50.000
Mauser M 1887	9,5 mm	220.000
Mauser M 1887 Carabiner	9,5 mm	4.000
Mauser M 1890	7,65 mm	280.000
Mauser M 1893	7,65 mm	201.900

Wolfgang Seel, “Mauser-Gewehre unter dem Halbmond Türken Mauser”, **Deutsche Waffenzournal**, c. 10-12, s.1, (1981): 1423, 1578-1579.

Osmanlı ordusunun piyade tüfeği ihtiyacının karşılanması için Mauser tüfeklerinin tercih edilmesinde, dönemin şartlarına uygun olarak gelişen Osmanlı-Alman yakınlaşmasının da etkisi vardı. Mauser, Prusya ve Alman ordusunda yakaladığı başarıyla ürettiği tüfekleri bir ithalat değeri haline getirmişti. Enfield, St. Etienne, Mannlicher, Gra, Carcano, markalarıyla bilinen tüfekler Avrupa’da üretilen diğer tüfeklerdi. Mauser, teknik açıdan sürgülü sistemde -Osmanlı tabiriyle *Mavzer Sisteminde*- çalışan silahlara da öncülük ettiğinden özellikle Avrupa’da üretilen mükerrer ateşli tüfekler içinde önemli bir yere sahipti. Söz konusu tüfekler, üretim teknolojisinin hızlı yayılma özelliği sebebiyle, fizikî açıdan birbirine oldukça benzerdi. Şarjör kapasitesi, namı çapı gibi bazı farklılıklar bu silahların birbirinden ayırt edilmesini sağlamaktaydı. Tesirleri bakımından karşılaştırıldıklarında düşmana verdikleri zarar da birbirlerinden çok farklı değildi. Hal böyle iken Osmanlı yönetiminin Mauser’i tercih etmesinde etkili olan nedenlerin başında silahın teknik üstünlüğünden çok Almanlar’ın ülkedeki nüfuzu olduğunu düşünmek mümkündü.

¹⁷³ Eski model silahlar askerî tedbirler gereği hemen her ordu tarafından saklanmakta veya yeni silah üretimlerinde kullanılmak üzere değerlendirilmektedir. Silahın eski olması kullanılamayacağı anlamına gelmez. Zira bakımlı ve temiz bir şekilde saklanan ve düzgün mühimmatla kullanılan bir silah her zaman öldürücü etkiye sahiptir. Bu duruma güzel bir örnek olarak Afganistan işgali sırasında bir Afgan mücahidin Britanya Donanması’na ait bir helikopteri 19.yüzyıldan kalma Martini-Henry marka bir tüfekle düşürmüş olması gösterilebilir. Bu tüfek günümüzde Londra’da bulunan Imperial War Museum’de sergilenmektedir.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun bu silahları satın alan tek devlet değildi. Avrupa'da ve dünyada farklı ordularda Mauser kullanıldığı göz önünde bulundurulursa tercihin sadece Osmanlı üzerindeki Alman etkisine bağlanamayacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı subayları tarafından uygulanan ciddi bir satın alma prosedürü olduğu bilindiğinden silahların rast gele alınmadığı görülmektedir. Ayrıca Alman üreticilerin devlet desteğiyle sundukları ekonomik kolaylıklar da tercih sebeplerine eklendiğinde söz konusu tüfek alımlarının çok yönlü değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁷⁴

Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde Mauser firması, 1887 yılından itibaren Osmanlı ordusu için bir milyona yakın tüfek üretmiş ve bu tüfeklerin satışını yıllar boyunca sürdürmüştü. Mauser'in 1887'den itibaren Osmanlı ordusu için çeşitli çap ve ebatlarda üretilen bu silahlara Türken Mauser (Türk Mavzeri) adı verilmişti. Aşağıdaki tabloda Mauser tarafından Osmanlı ordusu için üretilen modeller ve bu modellere ait teknik özellikler gösterilmektedir:

¹⁷⁴ B.von Tiedemann, **The Siege Operations in The Campaign Against France 1870-1871**, çev. Major Tyler, R.E (London: Her Majesty's Stationery Office, 1877), 158; Oscar Browning, **Wars of The Century And The Development of Military Science**, (London&Edinburg: W.&R. Chambers Limited, 1903), 383; Arthur L. Wagner, **The Campaign of Königgratz A Study of The Austro-Prussian Conflict in The Light of The American Civil War**, (Kansas: U.S. Infantry and Cavalry School, 1889), 11; Johann von Bloch, **Wirkungen der Modernen Feuerwaffen**, (Berlin: Puttkammer&Mühlbrecht, 1899), 26; Ersoy Zengin, **Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923)**, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 229-230.

Tablo 7: Osmanlı Ordusunda Kullanılan Türk Mavzerlerinin Teknik Özellikleri¹⁷⁵

Model	1887 Türk	1890 Türk	1893 Türk	1903 Türk	1905 Türk (K)
Çap	9,5 x 60 mm	7, 65 x 53 mm	7, 65 x 53 mm	7, 65 x 53 mm	7, 65 x 53 mm
Toplam Uzunluk	49.30''	48.60''	48.60''	48.60''	41.40''
Namlu Uzunluğu	29.97''	29.13''	29.13''	29.13''	21.65''
Ağırlık	9,3 lbs	8,8 lbs	8,8 lbs	8,8 lbs	8,26 lbs
Çalışma Prensibi	Sürgülü (Bolt Action)	Sürgülü (Bolt Action)	Sürgülü (Bolt Action)	Sürgülü (Bolt Action)	Sürgülü (Bolt Action)
Kullanım	Sağ El	Sağ El	Sağ El	Sağ El	Sağ El
Besleme	Şarjör- 8 fişek- (Hazne içinde gizli)	Şarjör-5 fişek-Kutu	Şarjör- 5 fişek- (Hazne içinde gizli)	Şarjör- 5 fişek- (Hazne içinde gizli)	Şarjör- 5 fişek- (Hazne içinde gizli)
Menzil	1.600 m.	2.000 m.	2.000 m.	2.000 m.	2.000 m.
Belirleyici İşaretler	Tuğra	Tuğra	Tuğra	Tuğra ve Ay-Yıldız	Tuğra

Robert W.D. Ball, **Mauser Military Rifles of the World**, 4. bs. (Iola: Gun Digest Books, 2006), 360-365.

¹⁷⁵ Bu silahlara ait görseller için bkz. **Ek. 8;9;10;11;12.**

Mauser Osmanlı odusuna geliştirdiği tñfekleri satarken aynı zamanda bu tñfeklere ait teçhizat ve mñhimmatı da sağlamaktaydı. Tñfeklerin kullanacağı fişekler başta olmak ùzere, şarjör, kasatura, askı kayışı, temizlik ve sarf malzemelerinin satışında zaman zaman diğer Alman firmaları da rol oynuyordu. Mauser ve Löewe ortaklığının öncñlñk ettiği ve *Deutsche Waffen und Munitionsfabriken* (DWM) adıyla kurulan birlik özellikle barut ve fişek satışında etkili olurken, Mauser ve Löewe ortaklığı bu birlik çatısı altında tñfek satışlarını sürdürmekteydi.¹⁷⁶

1906 yılında Mauser Fabrikası temsilcileri ile pazarlıklar yapıldığı ve Osmanlı ordusuna yeni tñfeklerin alımı için çalışmaların sürdüğü bilinmektedir. 1907 yılına gelindiğinde Osmanlı ordusu yeni tñfeklerle silahlandırılmıştı. Anadolu ve Avrupa'da bulunan beş ordu kñçñk çaplı Mavzer tñfekleri; Bağdat'ta bulunan 6. Ordu ve Yemen'deki 7. Ordu da büyük çaplı Mavzer tñfekleri kullanmaktaydı. Bu dağılımdan da anlaşılacağı ùzere yeni teknoloji ùrñnñ silahlar Merkez'de kullanılmaya başladıktan sonra yavaş yavaş diğer ordulara dağıtılıyordu. Bu dñnemde verilen 670.000 tñfeklik yeni sipariş ise modernizasyonun devam ettiğini göstermekteydi.¹⁷⁷

Mauser ile yapılan kontratlar sonunda ne kadar tñfeđin satın alındığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu durumun en önemli sebebi Mauser Fabrikası Arşivi'nin büyük bñlñmñnñ, diğer Alman arşivleri gibi, II. Dñnya savaşında zarar görmñř olmasıdır. Ancak Beşirli'nin verdiği bilgilere gñre de 1907 yılında 670.000 yeni tñfek sipariş edildiği bilindiğinden yaklaşık 1.000.000 adetten fazla tñfeđin satın alındığını sñylemek mñmkñndñr. Çelik, bu rakamın ancak 1.000.000 olduğunu belirtmektedir. Sander ve Fişek'in bir Amerikan Dışışleri belgesine dayanarak verdiği bilgide daha 1897 yılında Osmanlı ordusunda 1.000.000 Mavzer tñfeđi bulunduğu ifadesi yer aldığından yukarıda verdiğimiz yaklaşık 1.000.000 ila 1.250.000 arasında bir miktarın satın alındığının kabul edilmesi yanlış olmayacaktır. Ball'ın verdiği detaylı bilgilere gñre 1911 yılına kadar Osmanlı ordusu için ùretilmiř Mavzer tñfeklerin 994.128 adet

¹⁷⁶ BOA, TFR-I M., 13/1268; BOA, Y.MTV., 64/123; N.R. O'Conor, *Great Britain, Turkey No. 3 (1908) Further Correspondence Respecting the Affaris of South- Eastern Europe [In continuation of "Turkey No.1 (1907)": Cd.3454]*, (London: Harrisson and Sons, 1908); Mehmet Beşirli "II. Abdñlhamid Dñneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes ùniversitesi Sosyal Bilimler Enstitñsñ Dergisi*, c. 1, s. 16, (2004): s. 121-139.

¹⁷⁷ Beşirli, *age*, 133; Bu dñnemde diğer devletlerin ordularında kullanılan tñfekler için bkz. Mehmed Muhiddin, *Dñvel-i Muhtelifenin Bu Def'a Kabul Etdiği Kñçñk Çaplı ve Mñkerrir Ateşli Yeni Tñfenler*, (y.y.: Mñhendishñne-i Berri-i Hñmñyun Matba'sı, 1312).

olması da Osmanlı imparatorluğunun yukarıda da belirtildiği gibi I. Dünya Savaşı'na kadar 1.000.000 adetten fazla Mavzer tüfeği satın aldığını göstermektedir.¹⁷⁸

1911 yılına kadar satın alınan Mauser tüfeklerin model ve miktarları Ball tarafından, aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde tespit edilmiştir:

Tablo 8: 1887 ve 1911 Yılları Arasında Osmanlı Ordusu İçin Üretilen Mauser Tüfeklerinin Miktar ve Modellerini Gösterir Tablo

Tarih	Model & Çap	Cinsi	Adet
1887	M.1887 9.5 mm	Piyade Tüfeği	270.000
1887	M.1887 9.5 mm	Karabina	4.000
1890	M.1890 7.65 mm	Piyade Tüfeği	280.000
1893	M.1893 7.65 mm	Piyade Tüfeği	201.000
1895	M.1893 7.65 mm	Karabina/Örnek(10'luŞarjör)	5
1903 – 1905	M.1903 7.65 mm	Piyade Tüfeği	200.000
1904	M.1903 7.65 mm	Donanma Tüfeği	406
1907	M. 1903 7.65 mm	Piyade Tüfeği	7.617
1908	M.1905 7,65 mm	Karabina	15.000
1909	M.1905 7.65 mm	Karabina	15.000
1911	M.1903 7.65 mm	Piyade Tüfeği	1.100
TOPLAM			994.128

Ball, *age*, 225-226.

Yukarıda verilen sayılara Tophane ve Zeytinburnu Tüfekhanesi'nde üretilen Mavzer benzeri yerli tüfekler dâhil edilmemiştir. *Muaddel Mavzer Tüfenkleri* olarak anılan yerli üretim tüfekler daha önce birçok farklı modelde de yapıldığı gibi Osmanlı üretim gayretinin güzel örneklerindendir. Bu üretim faaliyeti daha sonraki yıllarda yerli

¹⁷⁸ 30.08.2011 tarihinde Oberndorf Silah Müzesi Müdürü Andreas Kussmann - Hochalter ve Silah Koleksiyoneri Gerd Schön ile yapılan mülakat; Sander ve Fişek, *age*, 141-144; Latif Çelik, *Türkische Spuren in Deutschland Almanya'da Türk İzleri*, (Mainz: Logophon Verlag GmbH, 2009), 16-17; Beşirli, *age*, 133; Ball, *age*, 225-226; Tetik, bu rakamı 924.000 olarak vermektedir. Tetik, *age*, 184.

üretim temel oluşturacağından ayrıca incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁹

Waffenfabrik Mauser, Osmanlı İmparatorluğu ile her halükârda sayısı 1.000.000'dan az olmayan bir silah ticaretini başarıyla tamamlarken bu silahların yanında yüz milyonlarca cephaneye de sattı. Mauser, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi daha birçok ülkenin tedarikçisi olarak ticarî faaliyetini uzun yıllar sürdürdü. Mauser Silah Fabrikası'nın kurucusu ve yöneticisi Paul Mauser, birçok ülkeyle yaptığı başarılı ticaret anlaşmaları neticesinde, bu ülkelerden çeşitli ödüller almış ve başarısını kanıtlamıştı. Mauser'in Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı ticaretin nişanesi olarak kendisine ve firmasında çalışan diğer bazı kişilere madalyalar ve nişanlar verildi. Mauser'in Osmanlı hükümeti ile yaptığı ticaretin firma açısından önemini; 1887'de alınan ilk siparişin fabrikanın içinde bulunduğu maddi sıkıntıyı sona erdirmesi ve daha sonra devam eden siparişlerinse ticarî olarak güçlenmesini sağlamasıydı. Söz konusu ticaretin devamını sağlamak amacıyla Paul Mauser İstanbul ziyaretlerine devam etti ve son ziyaretini 1910 Mayıs'ında gerçekleştirdi. 1914'teki vefatına kadar İstanbul'a üç kez gelen Mauser'in bu ziyaretlerinde Pera Otel'inde kaldığı ve İstanbul'da kaldığı müddetçe Almanya ile yazışmalarını bu adreste sürdürdüğü bilinmektedir.¹⁸⁰

Mauser firmasının İstanbul temsilciliğini *Hüber Biraderler* yapmaktaydı. Krupp'un da temsilcisi olan şirket Alman silah ticaretinde oldukça tecrübeliydi. Şirketin yetkilisi August Hüber, Mauser tüfekleri ile ilgili hemen her konuda Oberndorf'u bilgilendiriyordu. Bu bilgilendirme söz konusu ticaretle ilgili bütün aşamaları

¹⁷⁹ Tophane Silah Fabrikası'nda görevli Binbaşı Mahmut Fethi Bey, Mauser fabrikasına namli talebi için yazdığı yazıda yerli üretim için yapmayı düşündüklerini şöyle ifade etmiştir: "*Sayın Silah Fabrikası Yönetimi, İmparatorluğumuza ait tüfek fabrikası için fabrika hesabına, nişan düzeneğine sahip 100.000 namlusu siparişi vereceğimi bildirmek isterim. Günlük olarak 300 adet istemekteyim. Birkaç gün içerisinde bazı tüfek fabrikalarını ziyaret etmek ve uygun fabrikaya sipariş vermek için Avrupa'ya seyahat edeceğim. Bu nedenle değerli fabrikanızı ziyaret etmek isterim. Yerli temsilcilerle iş yapmak istemiyorum. Saygılarımla, Erkân-ı Harb Binbaşısı Mahmud Fethi*" **OS-NM**, 26 Ağustos 1910; Muaddel Mavzer Tüfekleri imalatı hakkında Mahmut Şevket Paşa şu bilgileri veriyor: "6 Nisan 329 (19 Nisan 1913 Cumartesi [...]) Ordu tüfekleri zayi ettiği cihetle iki yüz bin mavzer tüfeği sipariş etmek istiyor idim. Ancak mavzer fabrikası tüfek başına 325 kuruş istiyor idi. Halbuki, Meşrutiyet'ten evvel 316 kuruşa yapmış idi. Hem o vakit bundan sirkat dahi vuku bulmuş idi. Halbuki bu defa sirkat yok idi. Bununla beraber fabrika fiyatı daha ziyade tenzi etmekte taanüd ediyordu. Bu sebepten mavzer tüfeklerini İstanbul'da yapmak istedim. Namlu ve mekanizma kovanlarını hariçten celbettğimiz halde günde ne kadar yapacaklarını sordum. Nihayet günde yüz tüfek. Bu bâbda bir karar-ı kat'î veremedim. Maamafih bu işle sarf-ı fikir etmelerini tenbih ettim. **Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü**, yay. haz. Murat Bardakçı, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 175-176.

¹⁸⁰ Matschoss, Hafiler ve Bihl, **age**, 223; Rifat Uçarol, **age**, 611; "Krupp Cannon and Mausers, Large Turkish Orders", **Sheffield Evening Telegraph**, (26.11.1902); "Large Turkish Contract for Rifles", **Belfast News-Letter**, (14.01.1903).

kapsarken, yeni teklifler ve Osmanlı hükümeti tarafından alınması düşünülen yeni silahlarla ilgili bilgilere özel önem verildiği Oberndorf'taki arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.¹⁸¹

Osmanlı ordusu askerî modernizasyon çalışmaları çerçevesinde Mauser tüfekleriyle donatıldı. II. Abdülhamid'in Alman firmaları tercihini İttihadcılar da devam ettirdiğinden bu tüfekler imparatorluğun son günlerine kadar Osmanlı askerleri tarafından kullanıldı. Günümüzde de en prestijli silah üreticilerinden biri olan Mauser'in tüfekleri Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e devredilerek uzun yıllar kullanılmaya devam edecekti.

3.3. İstikbal Silahı: Makineli Tüfekler

19. yüzyılın başlarından itibaren ateşli silah üretim teknolojisinde dikkat çekici değişiklikler yaşanmaya başladı. Bu değişikliklerin odağında doldurma ve ateşleme sistemlerinde yapılan iyileştirmeler yer alıyordu. Üreticiler daha hızlı doldurulabilen ve mermi kapasitesi yüksek olan silahlara ilk adımı doldurma sistemindeki değişikliklerle atmıştı.

Tüfek üretiminde yaşanan en önemli yenilik artık tüfeklerin namlu yerine kuyruktan doldurulmaya başlanması oldu. Bunu namlu içinde mühimmata ivme kazandırıp menzili artıran ve yiv-set adı verilen iç yapıların gelişmesi izledi. Mermi kapasitesini artırmak için yapılan çalışmalarda ilk teşebbüsler birden fazla namluya sahip silahların üretilmesiydi. Ancak ilk örnekler ağırlıkları ve kapladıkları alan bakımından kullanışsızdı. Çok namlulu silahların en ciddi dezavantajıysa bu namluların tek tek doldurulmasının zorluğuydu. Ancak üreticilerin gayretleri ve denemeleri üretim teknolojisinin gelişmesini sağlayarak, önceleri bir mermi kapasitesine sahip olan tüfeklerin zamanla şarjör ve doldurma mekanizmaları geliştirildi. Bu gelişmeler sayesinde tüfekler mükerrer ateş özelliği kazanmıştı. Bu yenilikleri ise seri ateş özelliği

¹⁸¹ OS-NM, 10.05.1910; OS-NM, 12.02.1987; OS-NM, 27.05.1905; OS-NM, 05.08.1908; BOA, Y.MTV., 29/33; Serdar Dinçer, *Alman Belgelerinde Alman-Türk Silah Arkadaşlığı ve Ermeniler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 146; Andreas Kussmann- Hochhalter tarafından 16.11.2011 tarihinde Oberndorf Silah Müzesi'nde yapılan sunum.

izledi. Silahın bir kere kurulduktan sonra besleme sıklığına göre sürekli ateş edebilmesini ifade eden bu tabir, makineli tüfeklerin de doğuşunu işaret ediyordu.¹⁸²

Makineli tüfeklerin öncüsü olarak kabul edilen ve mitralyöz adı verilen silahların savaşlarda ilk kullanımı 19. yüzyılın ikinci yarısında oldu. Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sırasında Gatling Mitralyözü'nün başarılı performansı bu silahlara olan ilgiyi artırdı.¹⁸³ Kalibreleri yüksek mekanik makineli tüfekler bir piyade silahından çok topçu silahını andırıyordu. Gatling'in 5 namlulu silahı 11,45 mm çapında mühimmat kullanıyor ve dakikada 435 mermi ateşleyebiliyordu. Fransız-Prusya Savaşı'nda Fransızlar'ın kullandığı Montigny Mitralyözü; 350 kg ağırlığında, 25 namlulu ve 13 mm mühimmat kullanan bir silahtı. Montigny mitralyözü dakikada 150 mermi ateşleyebildiğinden gerçekten de ancak bir dağ topu işlevi görmüştü. Zaman içerisinde Gatling ve Montigny gibi silahların teknolojik gelişimleri için çalışıldı. Bu silahları kullanan orduların da teşvikiyle üreticiler yeni modeller geliştirmeyi sürdürmüştü.¹⁸⁴

Makineli tüfeklerin geliştirilmesi için yapılan çalışmalar Hiram Stevens Maxim'in 1884 yılında otomatik çalışan ilk makineli tüfeği geliştirmesiyle nihai sonuca ulaşmıştı. O yıllarda *Mükemmel Silah* olarak nitelendirilen bu tüfeğe Maxim [Maksim] Makineli Tüfeği adı verildi. Amerikalı bir girişimci olan Maxim'in buluşu, barut gazının kuvvetiyle çalışan makineli tüfeklerin öncüsü oldu ve bu prensiple çalışan silahlar çok fazla değişikliğe uğramadan üreilmeye devam edildi. Maxim'in Londra'daki çalışmaları sayesinde ürettiği tüfek o kadar büyük ilgi görmüştü ki kendisinin ticarî iş birlikleriyle *Vickers*, *Nordenfeldt* adıyla üretilenlerden başka farklı birçok üreticinin benzer makineli tüfek üretiminin önü açılmış oldu. Bu dönemde Maksim'in yanı sıra Schwarzlose (Avusturya-Macaristan) ve Hotchkiss (Fransa) gibi farklı isimlerde de makineli tüfekler imal edildi.¹⁸⁵ Amerikan İç Savaşı sırasında dikkatleri üzerine çeken makineli tüfeklerin asıl şöhretlerine ulaştıkları savaşa Rus-

¹⁸² Crosby, *age*, 41-43; Günther, *age*, 12-15; ayrıca bkz. J. Emerson Tennent, **The Story of the Guns**, (London: Longman, Roberts & Green, 1864); August Demin, **An Illustrated History of Arms and Armour from the Earliest Period to Present Time**, (New York: George Bell & Sons, 1894).

¹⁸³ James H. Willbanks, **Machine Guns**, (Santa Barbara: ABC-CLIO Inc., 2004), 28-33; Stephan C. Small, "Hiram Maxim and His Machine Gun: A Great Force Harnessed to a Useful Purpose", **NDIA International Small Arms Symposium, Exhibition and Firing Demo: 2008**.

¹⁸⁴ T. Coumbe, "Combined-Arms Operations in The Franco-Prussian War of 1870-1871", **Field Artillery**, s. 32, (1988):10-16; ABD ordusunun kadro silahı olarak kullanılan Gatling Makineli Tüfeği'nin geçirdiği bazı değişiklikler hakkında detaylı bilgi için bkz. **Handbook of Gatling Gun, .30 Calibers Models 1895, 1900 and 1903**, (Washington: Government Printing Office, 1917).

¹⁸⁵ J. Willbanks, *age*, 54-56; Jack R. Nothstine, "The Development of the Machine Gun and its Impact on the Great War", **Infantry**, c. 1, s.105, (2016): 52-58. Ayrıca bkz. **Ek. 18**.

Japon Harbi (1904-1905) oldu. Bu savaş, muharebelerdeki seri, yoğun ve başarılı ateş gücünün savaşın sonucuna olan etkisini net bir şekilde gösterdi.¹⁸⁶ Bu savaştan sonra makineli tüfekler, askerî uzmanlarca *istikbal silahı* olarak adlandırıldı ve hemen hemen tüm devlet ordularının tedarik listesinde yer almaya başladı.¹⁸⁷

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren modern bir ordu kurmayı hedefleyen Osmanlı İmparatorluğu, silah sanayisindeki gelişmeleri de yakından takip ediyordu. Özellikle 93 Harbi'nde (1877-1878) Rus Çarlığı karşısındaki ağır mağlubiyetten sonra bu alanda önemli gayretler gösterildi ve modern silahlar hızla tedarik edilmeye çalışıldı. O dönemde Osmanlı ordusuna alınacak silahlar tercih edilirken birçok yol deneniyordu. Mesela dönemin büyük devletlerindeki ilgili Osmanlı elçilik görevlileri, üretilen yeni silahlar veya yeni modeller hakkında İstanbul'u derhal bilgilendiriyorlardı. Benzer şekilde İstanbul'da bulunan yabancı elçilik çalışanları veya silah şirketlerinin mümessilleri de yeni ürünler ve yeni modeller hakkında başkentteki muhataplarını hızla haberdar ediyorlardı. Kimi zaman şirket sahipleri dahi silah satmak amacıyla doğrudan sarayla iletişime geçiyordu. Sonrasında devreye uzman ordu görevlileri giriyordu. Bu görevliler, yeni ürün veya son model silahların alımlarından sorumlu mübâyâ (satın alma) komisyonlarında görev yapıyorlardı. Bunlar, silahların kalite ve standart kontrollerini yerinde yapıyorlar, sonrasında silahın alınıp alınmayacağına dair raporlarını hazırlıyorlardı.¹⁸⁸ Nitekim makineli tüfeklerin alımlarında da çoğunlukla bu askerler etkin oldu. Bu bağlamda ilk olarak mekanik çalışan mitralyözler alındı.¹⁸⁹ Hiram Maxim'in tam otomatik makineli tüfeği icadının ardından, Osmanlı İmparatorluğu da bu tüfeğin ilk müşterileri arasında yer aldı. Söz konusu tüfeğin önce 1893 ve 1895 modelleri satın alındı. Daha sonra rakip ve türlerine göre balistik ve

¹⁸⁶ William Hammac, **The Russo-Japanese War of 1904-1905 and the Evolution of Operational Art**, (Yüksek Lisans Tezi, United States Army Command and General Staff College, School of Advanced Military Studies, 2013), 4-6; **History of Machine Guns and Automatic Rifles**, (Washington: Small Arms Division Office of Army Ordnance, 1922), 11-13, 26-38. Rus-Japon Harbi hakkında detaylı bilgi için bkz. A. Fuad, O. Senâi, **1904-1905 Rus-Japon Seferi**, (İstanbul: Kitabhâne-i İslam ve Askerî, 1321); ayrıca bkz. Daniel J. Kenda, **Lessons Learned From The Use of The Machine Gun During The Russo-Japanese War and The Application of Those Lessons By The Protagonists of World War I**, (Yüksek Lisans Tezi, U.S. Army Command and General Staff College, 2005).

¹⁸⁷ **Reports of Patent, Design and Trade Marke Cases**, c. 25, s. 18, (1898): s. 421-430.

¹⁸⁸ **BOA, Y.PRK.ASK** 104/48 ve **BOA, Y.MTV**, 286/53; **ATASE, BDH.**, 14/67; Yurt dışından İstanbul'a bilgi aktarılmasında kurumsallaşmaya doğru atılan en önemli adımlardan biri ataşemiliterlik görevlendirmeleri oldu. Ataşemiliterler askerî alanda yaşana gelişmeleri merkeze aktardıkları gibi aynı zamanda dış istihbarat alanında da önemli bilgiler sağlıyordu. Yıldız, **age**; **Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914)**, yay. haz. Ahmet Tetik, (Ankara: ATASE Yayınları, 2007), 189-193.

¹⁸⁹ **ATASE, ORH**, 117/ 81/74 ve 316/750.

mekanik sistemleri en iyi olan ve yine en sorunsuz seri atış yapan Alman Maksimi tercih edildi.¹⁹⁰ Osmanlı genelkurmayının Alman Maksimi'ni tercih etmesinin bir diğer önemli nedeni de bu silahın Mauser tüfekleriyle aynı çapta, yani 7,65 mm çapında üretilbilmesiydi.¹⁹¹ Makineli tüfekler seri ve hızlı ateş eden silahlar olduğundan, mühimmat sarfiyatları oldukça fazlaydı. Bu tercihle, Osmanlı genelkurmayı söz konusu sarfiyatını mevcut mühimmattan karşılamak istiyordu. Osmanlı askerî yönetimi, Alman Maksimi'ni tercih etmekle birlikte hem denemek amacıyla hem de muhtemelen çeşitlik ve yedeklik açısından Fransız Hotchkiss Makineli Tüfekleri'ni de ithal etti.¹⁹² Makineli tüfek kullanımını yerinde öğrenmek ve eğitim amacıyla yurt dışına özellikle Almanya'ya askerler gönderildi. Yurt içindeki askerleri de her iki silah türünün kullanımı hususunda eğitime tabi tuttu. Makineli tüfeklerin ve bu silahlarla teçhiz edilmiş birliklerin öneminin farkında olan Osmanlı genelkurmayı, ordu düzenine Makineli Tüfek Bölükleri'ni ekledi ve bu bölükler makineli tüfek ateşiyle piyadeyi desteklemekle görevlendirildi. Makineli tüfeklerin doğru kullanımıyla ilgili hususları da piyade talimnamesine koydu.¹⁹³

Balkan Savaşı'na katılan devletlerin ellerindeki silahlar genellikle Alman, Fransız, Avusturya-Macaristan veya Rus menşeliydi. Bu silahların temel özellikleri aynı olmasına rağmen, kullanım usûllerinde bazı değişiklikler vardı. Osmanlı ordusunda bulunan Krupp toplarına Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ; Maksim makineli tüfeklerine Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ; Mauser piyade tüfeklerine ise Sırp ordularında rastlanılıyordu. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı ordusunun ana makineli tüfeği 7,65 mm çaplı M1909 model Alman Maksimi idi. Harpten önce Osmanlı

¹⁹⁰ BOA, Y.PRK.ASK, 222/99 ve 252/47; Mehmed Arif, **Makineli Tüfenkler**, (İstanbul: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, 1327), s. 8; Hiram Maksim'in bulduğu su soğutmalı sistem, farklı silah üreticileri tarafından da kullanılmış, Maksim-Vickers, Maksim-Nordenfield ve Alman Maksimi olarak adlandırılmıştı. Martin Pegler, **The Vickers-Maxim Machine Gun**, (Oxford: Osprey Publishing, 2013), 17; ayrıca bkz. Stephen Bull, **German Machine Guns of World War I**, (Oxford: Osprey Publishing, 2016).

¹⁹¹ BOA, BEO, 3002/225132.

¹⁹² BOA, Y.A.HUS 506/40; BOA, BEO, 2680/220907 ve BOA, Y.MTV 310/6; Hotchkiss Makineli Tüfeği hakkında bilgi için bkz. Refik, **Hoçkis Makineli Tüfenkleri Ta'rifnâmesi**, (İstanbul: Askerî Matba', 1926).

¹⁹³ Mehmed Arif, **Balkan Harbinde Makineli Tüfenkler**, (Terkos-Darboğaz: 1329), 5-6; Rıdvan Taşkaya, **Osmanlı Ordusu'nda Makinalı Tüfek Kullanımına Geçiş (1908-1918)**, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 56-58; "Edirne'de Makineli Maksim Toplarının Endâht Tecrübesi", "Edirne'de Hotchkiss Mitralyözlerinin Endâht Tecrübesi", **Şehbâl**, (1 Ağustos 1325); "Makineli Tüfek Kursunu Tamamlayan Osmanlı Subayları", **Şehbâl**, (15 Eylül 1328); Makineli tüfeklerin atış eğitimlerinde kabul edilen yöntem için bkz. **Makineli Tüfenk Bölüklerine Mahsus Endâht Nizamnâmesi**, (İstanbul: Matba'-ı Askerîye, 1325). Ayrıca bkz. **Ek. 19**.

ordusunda her biri 4 makineli tüfekten oluşan, toplamda 388 tüfekli, 97 Makineli Tüfek Bölüğü kurulmuştu. Muhtemel bir Balkan Savaşı'nda da bu bölüklerden 57'sinin savaşa katılması ve her bir tüfek için de 40.000 atımlık mermi tedariki planlandı. Ancak bunlar gerçekleştirilemedi ve toplamda 192 tüfekli, 48 makineli tüfek bölüğü Balkan Harbi'ne katılabildi. Bu bölüklerden de 6'sı Edirne müdafaasında, 23'ü Şark Ordusu'nda, 19'u Garp Ordusu'nda görevlendirildi.¹⁹⁴

Bulgaristan'ın savaş sırasında sahip olduğu makineli tüfek sayısı 232 idi. Bunların 144'ü M1908 model Alman Maksimi'ydi ve 1908'de satın almıştı. Yunanistan, 84 adet Schwarzlose M1907 model makineli tüfeğine sahipti. Sırbistan ordusunda 230 adet Maksim M1909 tüfeği bulunurken, Karadağ'ın elinde sadece 12 Maksim makineli tüfeği vardı. Balkan Harbi'nde savaşan tarafların silah tercihleri ele alındığında, bu savaş, taraf ordularda bulunan silahlar ile bu silahları kullanan askerlerin de bir nevi boy ölçüştükleri bir harp oldu. Dikkat çekici bir diğer nokta da o yıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile çok yakın ilişki içinde olan Almanya'nın silah satışlarında pek taraf gözetmemesiydi.

Balkan Savaşı, 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesiyle başladı. Osmanlı ordusunun sahip olduğu modern askerî imkânlarla rağmen beklenmedik bir şekilde tüm cephelerde yenilmesi neticesinde savaş, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'yla sona erdi. Ricatlar ve teslimler sırasında ise pek çok top ve makineli tüfek düşman kuvvetlerine terk edildi. Osmanlı askerlerince de Büyük Bozgun olarak adlandırılan bu ağır mağlubiyetin birçok askerî ve siyasi nedenleri vardı. Siyasi istikrarsızlık, yönetim zafiyeti ve ordunun siyasi kamplara bölünmesi esaslı sebeplerdi. Üç müttefik ordunun Osmanlı ordusuna karşı yürüttüğü harekâta ise Bulgar ordusu asker ve silah bakımından müttefiklerinden üstündü. Nitekim savaşın sonucunu da Bulgarlar'ın Edirne'yi işgali belirlemişti.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Suat Zeyrek, "I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, c. 1, s. 1, (2012): 275-311; Serkan Er, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı", **Tarih Dergisi**, s. 59, (2014): 137-188; Eralp, **age**, 136; Edward J. Erickson, **Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, çev. Gül Çağalalı Güven (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 82-83; Bülent Durgun, "Sefer Planlarında ve Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c. 14, s. 29, (2014): 57-99; Ayrıca bkz. "Sirkeci İstasyonu'nda Süvari ve Mitralyöz Nakliyatı", **Şehbâl**, (1 Teşrin-i Sâni 1328).

¹⁹⁵ Güney Dinç, **Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)**, (İstanbul: YKY, 2013), 39-40; Ayrıca bkz. **Osmanlılar Muhârebelerini Nasıl Kaybettiler? Şimdi Nasıl Telâfi ve Terakkî Edebilirler?: Von der Goltz ve Imhoff Paşaların Mütalaatı**, yay. haz. Adil Nâmi, (İstanbul: Cemiyet Kitabhânesi, t.y.).

Makineli tüfeklerin ve makineli tüfek birliklerinin savaşan kuvvetlere sağladığı pek çok fayda vardı ve önemi Rus-Japon Harbi'nden sonra anlaşılmıştı. Bu faydalar ateş gücü üstünlüğü, hareket kabiliyeti ve psikolojik destek avantajıydı. Bu faydalardan en önemlisi, makineli tüfek birliklerinin ateş gücüydü. Makineli tüfekler dakikada 400 ile 600 arası mermi ateşleyebiliyordu. Yerinde konuşlanmış, arazi şartlarından azami faydalanan makineli tüfek birlikleri, sağladıkları seri ve kesif ateş gücüyle düşman kuvvetlerini oyalıyor, böylelikle uzak mesafelerden dahi himayesine aldığı piyade ve süvari kuvvetlerinin güvenli bir şekilde ilerlemesini sağlayabiliyordu. Elde edilen ikinci fayda, makineli tüfek birliklerinin hareket kabiliyetiydi. Hızlı bir şekilde yer değiştiren söz konusu birlikler, düşman piyade ve süvarisine karşı güçlü bir set oluyor, onların ilerlemelerini durduruyordu. Sağlanan üçüncü fayda ise psikolojik destek avantajıydı. Nitekim başarılı makineli tüfek ateşinin topçu ateşiyle birleşmesi; askeri şevke getirirken düşman mevzilerinde şaşkınlık ve korkuya neden oluyor, böylece savaşın seyri değişiyordu. Keza olası bir disiplinsizlik ve kargaşa anında, makineli tüfek taciz ateşiyle askerlerin savaş meydanından firarları da önleyebiliyordu.¹⁹⁶

Makineli tüfeklerin ve makineli tüfek birliklerinin söz konusu avantajlarına rağmen Osmanlı ordusu birçok nedenden dolayı Balkan Harbi boyunca bunlardan yararlanamadı. Bu nedenlerden birincisi bazı subayların, özellikle de kimi üst düzey komutanın makineli tüfekler hakkında yeterince bilgiye sahip olmamasıydı. Nitekim bu şahıslar makineli tüfeklerin bir piyade silahı olduğunu bilmiyor, bu silahları cebel toplarına benzetiyorlardı. Komuta kademesindeki bu eksikliklerse makineli tüfek ateşini icra eden birliklerin görevlerini tam yerine getirememesine sebep olmuştu.¹⁹⁷

Osmanlı ordusunun Balkan Harbi sırasında makineli tüfek kullanımındaki başarısızlık nedenlerinden bir diğeri ise orduda hem iyi eğitilmiş hem de yeterince fiziki güce sahip

¹⁹⁶ “Makineli tüfenkler kendi piyadeleri için hakikî bir hâmi, düşman piyadelerine karşı ise bir cânîdir” diyen Mehmed Arif, Osmanlı piyadesinin makineli tüfek desteğinden çok memnun olduğunu, himaye ateşi başladığında piyadenin şevke geldiğini, hatta bu ateşe sevincinden bazı rediflerin ayağa kalkarak sigarasını yaktıklarını aktarmaktadır. Mehmed Arif, **Balkan Harbinde Makineli Tüfenkler**, 9-18.

¹⁹⁷ Nitekim bu durumu Mehmet Arif Bey şöyle ifade ediyordu: “Ordu zâbitânımızın ve bilhassa umerâmızın kısm-ı â'zamı, makineli tüfenkleri piyâde silâhı gibi telakkî etmezler, te'siri gibi menzillerinin de büyük olduğunu zan ederler daha doğrusu müşâbiheti olduğu için cebel toplarına benzetirlerdi” ve “[...] Hâlbuki makineli tüfenkler, seri' ateşli ve mükerrer bir piyade silahıdır. Çapının, menzilin, nişangâhının... bir mavzerden farkı yoktur. Binâenaleyh makineli tüfenkler, ancak piyadelerin ateş açabilecekleri mesâfât dâhilinde muharebe eder. Aksi takdirde cephâne sarfîyatından başka bir fâide te'min edemezler. Makineli tüfenklerin kıymet ve ehemmiyeti huzmesinin darlığı ve sür'at-ı endâhtının ziyadeliği sebebiyle ufak bir cephede kesif bir ateş vücûda getirmelerinden ve kezâ arzu edilen noktada seri' ve kat'i bir te'sir istihsâl edebildiklerinden münbaisdir. Yoksa topçu gibi uzak mesafelerde ateş muhârebesine iştirâk edemezler” Mehmed Arif, **Balkan Harbinde Makineli Tüfenkler**, 7-8.

makineli tüfek personelinin bulunmamasıydı. Makineli tüfek birlikleri, teknik birlikler olduğundan birçok hassas kontrolün ve önemli işin bir arada yapılması gerekiyordu. Osmanlı ordusunda hizmet veren bir makineli tüfek takımı, 5 veya 6 asker ile *tüfenkçibaşı* denilen bir astsubaydan oluşmuştu. Askerlerden silahı kullanmak ve ateşlemekle görevli olan nişancı, en önemli görevi icra ediyordu. Bununla birlikte ateşin başarısı ve devamlı seyri için, takımdaki diğer askerlerin de görevlerini eksiksiz yapmaları gerekiyordu. Silahı taşıyan hayvanları idare etmek, silahı araziye düzgün yerleştirmek için hazırlık yapmak, lüzumlu cephaneyi taşımak ve silah ateşlenirken mühimmatla beslemek, takımdaki diğer askerlerin vazifesiydi. Bu maksatla makineli tüfek birliklerinde görev yapacak askerler çok dikkatli seçilmeli ve iyi eğitilmeliydi. Zira bu askerler; süvari, piyade, topçu ve istihkâm sınıflarının hizmetleri arasında yer alan görevlerin birçoğunu aynı anda icra etmekteydi. Gerektiğinde çukur kazmak, araziye düzeltmek, hayvanları yüklemek, silahı kurmak ve hedefi doğru hesaplamak gibi görevler için yetenekli, kuvvetli ve çevik askerler seçilmeliydi. Her neferin makineli tüfek hizmetine elverişli olamayacağından bahisle, icabında askerlerin kazma kürekle çalışmayı yaparak silahı atışa hazır hale getirmeleri icap ediyordu. Bu bağlamda makineli tüfek birliklerindeki personelin fiziki açıdan alışılmış askerlerden daha güçlü olmaları şarttı. Nitekim hayvanların yürüyemesine uygun olmayan arazi şartları gibi yerlerde, söz konusu askerlerin silahları kilometrelerce taşınmaları iktiza ediyordu. Ancak söz konusu askerlerin eksikliğinden dolayı muharebeler sırasında organize ol(a)mayan Osmanlı makineli tüfek ateşleri mühimmat kaybından başka bir şey değildi. Esasen makineli tüfek birliklerinin yükünü hafifletmek için söz konusu takımlardaki asker sayısının 10'a çıkartılması şarttı. Keza acemi askerlerin en az 4 aylık bir eğitimden sonra kıtaya çıkmaları, bu eğitimin 6 veya 8 haftasının piyade eğitimi, geri kalanının ise makineli tüfek eğitime tahsisi gerekiyordu.¹⁹⁸

Başarısızlıktaki bir diğer sebepse Osmanlı birliklerinin, muharebeler sırasında arazi şartlarından yeterince yararlanamaması ve makineli tüfek atışlarını gizleyememesiydi. Düşman kuvvetleri tarafından çok çabuk fark edilen bu Osmanlı birlikleri, karşı topçu ve makineli tüfek ateşleriyle kısa sürede saf dışı bırakıldı.

Balkan muharebelerinde Osmanlı kuvvetlerinin makineli tüfekleri etkili bir şekilde kullanamamalarındaki son neden ise, ana silah olarak tercih ettiği Alman Maksimi'nin kullanımını sırasında bazı zorluklarla karşılaşılmasıydı. Maksim tüfeğinde, namlunun ve

¹⁹⁸ M. Arif, **Balkan Harbinde Makineli Tüfenkler**, 34-51; Ayrıca bkz. **Şehbâl**, 15 Eylül 1328.

diğer aksamın soğutulması için suya ihtiyaç vardı. Sistem, su zarfı olarak adlandırılan, bir haznedeki suyun yardımıyla soğutuluyor böylece silahın etkili kullanımı sağlanıyordu. Ancak söz konusu su ihtiyacı, tüfeği ağırlaştırıyor, suyun çok ısınması ise su gereksinimini sürekli hale getiriyordu. Bunun yanı sıra suyun ısınması sonucu oluşan buhar, nişancının etkili atışına da mâni oluyordu. Muharebeler sırasında içecek su ihtiyacını bile zor karşılayan Osmanlı askeri, kilolarca suyu taşımak zorunda kalıyordu. Nakli zorlaştıran ve yükü ağırlaştıran bu durum Maksim makineli tüfeklerin verimli kullanılmasına mâni oldu. Maksim’de karşılaşılan bir diğer sıkıntı da bu silahların siperlerin içinde oldukça kullanışsız olmalarıydı. Siper içinde silah kurulduğunda ayakta ateş etmek mümkün olmamakla birlikte silaha eklenen portatif sandalye de oldukça kullanışsızdı. Maksim’de karşılaşılan diğer bir zorluk silahın tetik sisteminin çok sert olmasıydı. Muharebe esnasında tetiğin sürekli basılı tutulması gerekiyordu. Bu durum nişancının yorulmasına ve odaklanma sorunu yaşamasına neden oluyordu. Netice itibariyle su soğutma, ağırlık, kurulum, tetik tertibatı gibi hususlardan dolayı Osmanlı kuvvetleri Alman Maksim makineli tüfeklerinden yeterince yararlanamadı.¹⁹⁹

Osmanlı askerî kuvvetleri Balkan Harbi başlamadan önce, dışarıdan gelen askerî uzmanların destekleri ve uygulamaya koydukları yeniliklerle birlikte modern bir ordu görünümündeydi. Ordunun çağdaşlığının en önemli göstergelerinden biri olan modern ateşli silahlar da Osmanlı genelkurmayının alım listesindeydi. Bu bağlamda en yeni top ve tüfeklerle birlikte yeni yeni ordu sistemlerine dâhil olan makineli tüfekler de satın alınmıştı. Ancak en çağdaş silahlarla donatılan, teçhizat ve mühimmat bakımından rakiplerinden üstün bulunan Osmanlı ordusu, şaşırtıcı bir şekilde Balkan Harbi’nde mağlup oldu. Bu yenilgide başta siyasi ve askerî kumanda zafiyeti olmak üzere disiplinsizlik, lojistik sorunlar ve seferberlik problemleri etkin oldu. İstisnalar dışında savaşan subay ve askerde görev şuuru da kalmamıştı. İşte bu şartlar altında, *İstikbal Silahı* olarak nitelenen makineli tüfeklerden de yeterince yararlanılamadı. Bunda ise eğitilmiş ve nitelikli asker eksikliği, lojistik sorunlar ve hatta makineli tüfek silahını yeterince tanımama gibi hayati problemler de etkin oldu. Bununla birlikte Bulgar ordusu başta olmak üzere diğer ittifak kuvvetlerinin savaşa hazırlık, askerî düzen ve teçhizata hâkimiyet açısından daha donanımlı ve eğitilmiş oldukları, kısa sürede Osmanlı ordularını mağlup etmelerinden anlaşılıyordu.

¹⁹⁹ M. Arif, **Balkan Harbinde Makineli Tüfenkler**, 19-33.

Balkan mağlubiyeti Osmanlı genelkurmayına ordunun başarısı için neferden müşire tüm askerin ve bütün ordu sisteminin eşgüdüm içinde çalışması gerekliliğini gösterdi. Bu ağır mağlubiyetten ders alan Osmanlı askerî yönetimi ise kısa sürede gerekli önlemleri alarak orduyu daha iyi duruma getirmeye çalıştı. I. Dünya Savaşı cephelerinde de yeni hazırlanan bu orduyla savaşıldı.

3.4. Kılıcın Halefi Olarak Subay Zâti Silahı: Tabanca

Tabanca bireysel kullanıma uygun olarak tasarlanmış bir ateşli silah olarak ortaya çıktı. Tüfekten daha kısa mesafelerde etkili olması ve daha çok savunma amacıyla kullanılması hedeflenmişti. Tabancanın askerler ve siviller arasında gördüğü ilgi sağladığı güven duygusu ve destekten kaynaklanıyordu.

Teknolojik gelişmeler top ve tüfeklerde olduğu gibi tabanca üretiminde de izlendi. Bireysel silahlanmanın da sembolü olan tabanca, savunma aracı olmasının yanında bir itibar sembolü de oldu. Avrupalı üreticilerin bir sanat eseriymişçesine titizlikle ürettikleri tabancalar namludan dolduruldukları zamanlarda çift olarak üretilip böyle satılmaktaydı. Tek mermi ateşlediği düşünülürse çift tabanca sahibi olmak ikinci mermiyi ateşlemek için önemliydi. Düello adı verilen cesaret gösterilerinde ünlenen tabancaların zamanla kabiliyetleri artırıldı.²⁰⁰

Tüfeklerin geçirdiği teknolojik değişikliklere paralel olarak gelişen tabancalar, 19. yüzyılda yivli namlular, kuyruktan dolma ve birden fazla mermiyi kısa sürede ateşleme özelliği kazandı. Tüfeklerin namludan dolduğu zamanlarda tüfeğini doldurup yeniden ateşlemek için zamana ihtiyacı olan asker, bu dolduruş sırasında savunmasız kalıyordu. Bu savunmasız zamanda bir destek silahı olarak kullanılan tabancalar, tüfeklerin kuyruktan dolmaya başlamasıyla dolduruş süresinin azalmasından dolayı destek silahı olma özelliklerini kaybetti. Tüfekler mükerrer ateş özelliği kazandığındaysa askerin artık tabancaya ihtiyacı kalmamıştı. Ana muharebe silahı tüfek olan ve ordu mevcudunun büyük bölümünü oluşturan piyadenin tabancaya ihtiyacı kalmaması bu silahın envanterden çıkmasına sebep olmadı. Topçu ve süvari

²⁰⁰ Jevon Whitby, “He Has Behaved Well?” *Seconds, Honour, and the Subversion of Duelling by English Society, 1798-1845*, (Bitirme Tezi, University of Bristol, Department of History, 2012), 10-14; Robert B. Shomaker, “The Taming of Duel: Masculinity, Honour and Ritual Violence in London, 1660-1800”, *The Historical Journal*, c. 45, s. 3, (2002): 525-545; Ayrıca bkz. Victor Kiernan, *The Duel in European History: Honour in The Reign of Aristocracy*, (Oxford: Oxford University Press, 1988).

gibi bazı sınıflar kullanım kolaylığı sebebiyle bir savunma aracı olarak tabanca taşımaya devam etti.²⁰¹

Yeni teknoloji sayesinde sıradan bir askerin tabancaya ihtiyacı kalmadı. Ancak ateşli silahlar karşısında işlevini yitiren kılıcının yerini subay sınıfının bir sembolü olarak tabanca aldı. Subaylar ve astsubaylar kılıçlarını sembolik olarak kullanmalarına rağmen tabancayı bir harb silahı olarak kullanıyordu. Revolver ve Pistol olarak iki temel sınıfa ayrılan tabancalar Avrupa ve Amerika’da gelişti. Özellikle revolver adı verilen toplu tabancalara Amerikan silah üreticileri öncülük etti. Avrupalı üreticilerse 19. yüzyılın sonlarına doğru *pistol* adı verilen ve şarjörle beslenen tabancaların üretiminde uzmanlaştı. Ancak Kuzey Amerika’daki sivil kullanım ve Amerikan ordusunun üreticilere verdiği destek ABD’nin bu alandaki en güçlü üretici olmasını sağlamıştı. Amerikan tabancaları kazandıkları ün sayesinde birçok ülkeye satılmaktaydı. Bu silahların yanında Prusya, Avustura-Macaristan, Fransa ve Britanya üretimi tabancalar da dünyaca meşhur silahlar olarak biliniyordu.²⁰²

Aşağıdaki tabloda 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başında meşhur tabanca üreticilerinin ürettiği ve kullanıcılar tarafından en çok tercih edilen modeller yer almaktadır:

Tablo 9: Dünyada En Çok Tercih Edilen Tabanca Modelleri (19-20.yüzyıl)

Marka	Ülke	Model	Kapasite	Besleme
Colt	ABD	1911	8	Şarjörlü
Smith&Wesson	ABD	1896	6	Revolver
FN/Browning	Belçika	1910	7	Şarjörlü
Glisenti	İtalya	1910	7	Şarjörlü
Luger /GL	Almanya	1908	10	Şarjörlü
Mausser	Almanya	1898	6/10/20	Şarjörlü
Rast&Gasser	Avusturya	1898 (Montenegro)	8	Revolver
Nagant	Rusya (Belçika)	1895	7	Revolver

²⁰¹ Stephen V. Grancsay, “An Exhibition of Colt Percussion Revolvers”, The **Metropolitan Museum of Art Bulletin**, c. 37, s. 2, (1942): 30-33; James Bevan, “Pistol and Revolvers”, **Small Arms Survey Research Notes**, s. 22, (2012): 1-2.

²⁰² **BOA. HR. SFR.3.**, 64/70 ve 65/4; Terrence H. Witkowski, “Early Brand Development in the U.S. Firearms Industry”, **Charm Proceedings**, s. 15, (2011): 196-209; Günther, **age**, 121-123.

Tablo 9 - devam

Nambu	Japonya	1894	6	Şarjörlü
Revolver d'Ordnance	Fransa	1892	6	Revolver
Steyr	Avusturya	1912	8	Şarjörlü
Webley Mk III/IV	Britanya	1898/1915	6	Revolver

Illustrated Catalogue of a Choice and Valuable Private Collection of Firearms and Edged Weapons American and Foreign, (New York: The Walpole Galleries, 1921).

Ateşli silahlardaki teknolojik gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı Devleti, tabancaların üretimi ve kullanımındaki gelişmeleri de izliyordu. Avrupa mamulü tabancalara aşına olan Osmanlılar piştov adını verdikleri kendi tabancalarını da üretme kabiliyetine sahipti. Fakat bu alanda yaşanan hızlı gelişme ve orduların modern savaşta ihtiyaç duyduğu silah çeşitliliği tabanca ihtiyacında da Batı'nın tercih edilmesine sebep oldu. Tabanca üretiminde yeni teknikler ortaya çıktıkça Osmanlı ilgisi Belçika ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinden ABD'ye kaydı. Revolverin mucidi olarak bilinen Samuel Colt'un icadı Amerikalılar başta olmak üzere tüm üreticileri etkilemişti.²⁰³ Böylece Amerikan toplu tabancaları tüm dünyada ünlendi. Bu markanın ABD ordusunun kadro silahı olarak seçilmesi üretiminin gelişerek artmasına ve rakiplerinin de aynı oranda yeni modellerle rekabete katılmasını sağladı. 19. yüzyılın sonlarına doğru Amerikalı üreticilerin toplu tabancalarının her çeşidine Osmanlı ülkesinde rastlamak mümkündü. Ancak Colt ve Smith&Wesson marka revolverler Amerika'da olduğu gibi Osmanlı'da da en tercih edilen silahlardı. Bu silahların kapsüllü modellerinden itibaren her yeni modelin ithal edilmesi ve siviller arasında da yaygınlaşması Vahşi Batı'nın silahlarına olan ilginin sürekli artmasını sağladı. Ancak *Karadağ* adıyla ünlenen ve benzer usüllerle üretilen Avusturya revolverleri de satılmaya devam edilmekteydi. Bu silahların bir benzeri olan Rus Nagant revolveri de satılan silahlar arasındaydı. Yeni tabancalar konusunda dikkat çeken husus bu silahların kadro silahları olarak değil fakat zatî silahlar olarak ithal edilmesiydi.

²⁰³ Amerikan silah üreticilerin dünya pazarına ve silah sanayisine etkileri günümüzde de devam etmektedir. ABD menşeli tabanca üreticileri için bkz. James Edsall Serven, **200 Years of American Firearms**, (Illinois: Follett Pub.&Co., 1978); Ayrıca bkz. Jurgen Brauer, **The US Firearms Industry Production and Supply**, (Geneva: Small Arms Survey, Graduate Institute of International and Development Studies, 2013).

Subaylardan isteyenler söz konusu tabancaları talep edebiliyorlardı ancak bu silahların bedelleri maaşlarından kesiliyordu.²⁰⁴

Aşağıdaki tablo Osmanlılar tarafından kullanılmış revolverleri ve bunların teknik özelliklerini göstermektedir:

Tablo 10: Osmanlı Ordusunda Kullanılan Revolverler

Marka	Ülke	Model	Kapasite
Colt	ABD	1860/1895/1908	6
Rast&Gasser	Avusturya	Karadağ / 1898	8
Nagant	Rusya	1895	7
Remington	ABD	1863/1875	6
Smith&Wesson	ABD	1875/1915/ 1918	6

Bu tablonun hazırlanmasında Askerî Müze Komutanlığı İstanbul, Vojni muzej Belgrad ve Muzeul Militar Național Bükreş müzelerinin Ateşli Silahlar Koleksiyonu'ndan faydalanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda gösterilen marka ve modeller başta olmak üzere farklı revolverler Osmanlı asker ve sivilleri tarafından kullanıldı. Bu silahların 1850-1911 yılları arasında tüm dünyada gördükleri ilgi güçlü ve kullanışlı olmalarından kaynaklanmaktaydı. Revolver sistemi, teknik ifadesiyle *kurularak* yani mekanik olarak çalıştıklarından yeniden atışa hazır olmak için barut gazının gücüne ihtiyaç duymuyordu. Bu durum silahın mekanizma hareketlerinin basit ve az olmasını sağlamakla birlikte geri tepmeyi de azaltıyor ve atışın isabet oranını artırıyordu. Fakat revolverler fizikî olarak kolay taşımaya uygun değillerdi ve üreticiler bu engeli aşabilmek için çalışmalar yapmaktaydı. Şarjör beslemeli ve barut gazının gücüyle yarı otomatik olarak çalışan tabancaların üretilmeye başlanması 20. yüzyılın hemen öncesinde sivil ve askerî kullanım için oldukça uygun ve taşınması revolve göre daha kolay olan bu silahların tercih edilmesini kolaylaştırdı. Avrupalı üreticiler, John Moses Browning'in ürettiği ve pistol/tabanca adı verilen bu silahın üretimi konusunda

²⁰⁴ BOA, HR.SFR.3., 65/15; BOA, Y.MTV., 22/131; BOA.Y.RES., 19/25; BOA.BEO., 792/59347; ATASE, ORH., 1-3/122; Philip Peterson, *Standart Catalog of Military Firearms The Collector's Price and Reference Guide*, 6. bs. (Iola: Gun Digest Book, 2011), 349-387; Jacqueline Randel, "Colt Culture: Examining Representations of the American West in Victorian London", *Columbia University Journal of Politics & Society*, c. 25, s. 2, (2014): 8-28; David Thomas, *The Pistol in British Military Service During The Great War*, (Yüksek Lisans Tezi, University of Birmingham, Centre for First War Studies, 2010), 6-8.

birbirleriyle yarışır hale geldi. Milyonlarla ifade edilen tabanca üretimi, silah ticaretinin tüm dünyada hareketlenmesine sebep oldu. Osmanlı İmparatorluğu bu yeni tip tabancaların da müşterisiydi ve özellikle Mauser tarafından üretilen yarı otomatik tabancalar orduda ve siviller arasında tercih edilir hale geldi. *Osmanlı Mavzer Tabancası* olarak anılan ve Mauser tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na özel olarak üretilen bu silahları Browning'in Belçika'da ürettiği tabancalar izlemişti. Revolverlere göre daha teknolojik olan tabancaların namlu çapları daha küçük olmakla birlikte şarjör kapasiteleri daha yüksekti. Osmanlı Devleti ordu, polis ve sivil kullanıcılar için söz konusu iki markanın silahlarını da almıştı. Bu silahların yanında diğer üreticilerden de münferit alımlar yapıldığı bilinmektedir.²⁰⁵

Aşağıdaki tablo Osmanlı ordusunda kullanılan şarjörlü tabancaları ve bunların teknik özelliklerini göstermektedir:

Tablo 11: Osmanlı Ordusunda Kullanılan Şarjörlü Tabancalar

Firma	Ülke	Model	Çap	Kapasite
FN / Browning ²⁰⁶	Belçika	1910	7,65 mm	7
FN / Browning	Belçika	1910	9 mm	7
Luger ²⁰⁷	Almanya	1908	9 mm	10/20
Mauser	Almanya	1896	7,63 mm	6/10/20
Mauser	Almanya	1910	7,65 mm	7

Bu tablonun hazırlanmasında Askerî Müze Komutanlığı İstanbul, Militärhistorisches Museum der Bundeswehr Dresden ve Imperial War Museum Londra müzelerinin Ateşli Silahlar Koleksiyonu'ndan faydalanılmıştır.

²⁰⁵ **ATASE, ORH**, 1-3/ 122; **BOA, Y.PRK.MYD**, 18/52; **BOA, BEO**, 3450/258679; **BOA, Y.PRK.ASK.**, 181/2.

²⁰⁶ **BOA. DH.EUM.LVZ.**, 2/44, 3/17, 10/10 ve 28/130; Mustafa Gâlib, **Bravning Tabancası**, (y.y.: Mahmud Beğ Matbâ'sı, 1338), s. 8-9; **9 Milimetre Çapındaki Brovning Tabancasının Ta'rifnâmesi**, (İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbâ'sı, 1329), 19-22; FN -Browning marka tabancalar Osmanlı Polis Teşkilatı tarafından yaygın olarak kullanılmakla birlikte, bu silahın subaylar tarafından da tercih edildiği bilinmektedir. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında söz konusu tabancalar subay zâti silahı olarak kullanılmıştır.

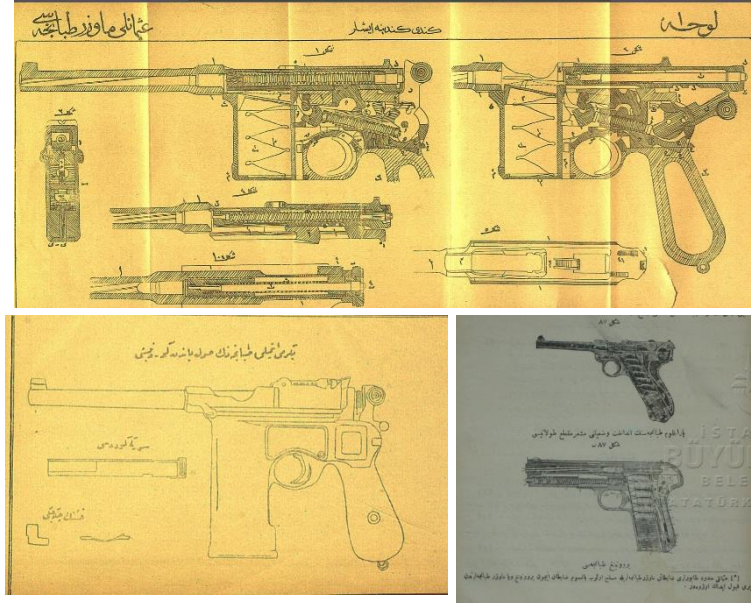
²⁰⁷ Luger diğer tabancalardan farklı olarak bir markadan ziyade bir modelin adıdır. Tasarımcısı George Luger'in soyadına atfen Luger olarak adlandırılmıştır. Farklı zamanlarda farklı üreticiler tarafından seri olarak üretilen Luger'in ilk üreticisi DWM'dir. George Luger de bu firmada çalışmış ve silahın üretimine nezaret etmiştir. Daha sonra Erfurt, Mauser ve başka firmalar tarafından da üretilen bu tabanca II. Dünya Savaşı'nda Alman ordusu tarafından kadro silahı olarak kullanılmıştır. Aaron Davis, **Standard Catalog of Luger**, (Iola: Gun Digest Books, 2006), 24; Türkiye'de halk arasında mekanizmasına istinaden *Makaralı* veya mermi çapı olan 9x19mm'ye istinaden *Parabellum* adlarıyla da anılmaktadır.

Şarjörlü ve toplu tabancalar arasında bir değerlendirme yapıldığında şarjörlü modellerin bazı avantajlarından dolayı daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bu durum Osmanlı döneminde olduğu gibi günümüzde de böyledir. Toplu tabancalar özellikle taşıma zorluğu nedeniyle daha az tercih edilen silahlar oldu. Bu durumun sebebi de silaha sabit dönen besleme mekanizmasının silahın enini genişletmesiydi. Bununla birlikte toplu tabancaların çapı genel olarak 9 mm'den daha büyük olduğundan kapasiteleri beş veya 6 ile sınırlı olmaktaydı. Şarjörlü tabancalarla birlikte küçülen çap, kabza içinde bulunan şarjöre daha çok mermi doldurulabilmesini sağlıyordu. Ancak şarjörlü tabancaların mekanizma hareketleri de silaha hakimiyeti zorlaştırarak ateş isabetinin toplu tabancalara göre biraz daha azalmasını sebep olmaktaydı. İki model karşılaştırıldığında yine de şarjörlü tabancalar daha kullanışlı olarak değerlendirilmişti. Bu sebeptendir ki Osmanlı subaylarının zatî tabanca tercihleri Mauser, Luger ve Browning marka tabancalar oldu.²⁰⁸

Özellikle Mauser tarafından üretilen tabancalar Osmanlı subayları arasında popüler destek silahlarıydı. II.Abdülhamid tarafından beğenilen ve satın alınması istenen bu tabancalar Mauser'in C 96 modelinin Osmanlı versiyonuydu. Bu silahlara belirleyici işaret olarak padişahın tuğrası da işlenmişti. Böylece, *Osmanlı Mavzer Tabancası* adını alan model uzun yıllar kullanıldı. Bu silahın ve daha sonra alınan Luger marka tabancalarının diğer tabancalardan farklı bir özellikleri vardı ki bu özellik satınalma tercihlerinde etkili olmaktaydı. Her iki silahın da tasarımı uzayan dipçik sistemiyle desteklendiğinde tabancaların küçük birer tüfek olarak kullanılmasını sağlamaktaydı. *Karabina-Tabanca* olarak da adlandırılan bu tabancalar ahşap bir kılıf içinde taşınıyor ve bu kılıf aynı zamanda tabancayı karabinaya dönüştüren dipçik işlevi görüyordu. Ayrıca farklı namlu uzunluklarıyla silahın menzili uzayabiliyor ve kullanıcının ihtiyaç halinde uzun mesafelere ulaşmasını sağlıyordu. Elbette bu silahlar birer tabanca olduklarından namlu ve menzilleri ne kadar uzarsa uzasın tüfek yerine geçmeleri mümkün değildi.²⁰⁹

²⁰⁸ Bu silahların Osmanlı subayları tarafından tercih edildiklerine dair en isabetli örnekler Askerî Müze ve Anıtkabir Müzesi'nden bulunan silahlardır. Atatürk, Enver Paşa ve Kazım Karabekir Paşa gibi önde gelen subayların söz konusu silahları bu müzelerin ilgili bölümlerinde sergilenmektedir. Ayrıca bkz. **Ek. 20;21;22;23;24.**

²⁰⁹ **BOA.Y.PRK.MYD.**, 18/52; **BOA.Y.MTV.**, 312/15; Bağdadlı Muhyiddin ve Erzurumlu Fâik, **Muhterât-ı Cedîden 7,63 Milimetre Çapında Paket Hazneli Mavzer Mesleğinde Kendi Kendine İşler Ser'i Ateşli Osmanlı Mavzer Tabancası**, (İstanbul: Tophâne Mektebi Matbâ'sı, 1317), 34; Philip Peterson, **age**, 345; Jonathan Ferguson, **The "Broomhandel" Mauser**, (Oxford: Osprey Publishing, 2017), 21.

Şekil 9: Osmanlı Mavzer, Luger ve Browning Tabancaları

Bağdadlı Muhyiddin ve Erzurumlu Fâik, **Muhterât-ı Cedîdeden 7,63 Milimetre Çapında Paket Hazneli Mavzer Mesleğinde Kendi Kendine İşler Ser'i Ateşli Osmanlı Mavzer Tabancası**, (İstanbul: Tophâne Mektebi Matbâ'sı, 1317); Mehmed Kadri, **Yeni Rehber-i Fenn-i Eslîha** ,4. Bs. (İstanbul: Mekteb-i Harbîye Matbası, 1328).

Osmanlı ordusunda subayların zâtî silahı olarak farklı modellerde tabancalar kullanılsa da özellikle II. Abdülhamid döneminden itibaren Alman tabancaları tercih edilmekteydi. Mauser Fabrikası'nda üretilen Osmanlı Mavzer Tabancası'yla Alman menşei tabancalar içinde en rağbet göreniydi. Askerlerle birlikte sivil memurlar ve vatandaşların tercihi de benzerlik göstermekteydi. Devletin izin verdiği çerçeveler içerisinde alım-satımı yapılan söz konusu silahların ticareti de izne tabiydi. Ancak yasadışı yollardan ülkeye sokulan silahlar da vardı ve bunların içinde tabancalar ilk sırada yer almaktaydı. Bu durumun sebebi; tabancanın tüfek ve benzeri silahlara göre saklanması ve naklinin daha kolay olmasıydı. Devlet tarafından önemle takip edilse de silah kaçakçılığı imparatorluk coğrafyasında her zaman yaşanan asayiş olaylarındandı.²¹⁰

Tabanca, bir savunma silahı olarak geliştikçe, zamanla zaten önemini kaybetmiş olan kılıca önemli bir alternatif olmuştu. Kılıç ayırdedici bir işaret olarak subaylar tarafından taşınıyor olsa da 20. yüzyılda artık bir tören silahı olamaktan öteye

²¹⁰BOA, A.} MKT. MHM., 422/35; BOA, HR.ID., 1131/2; BOA, HR. HŞ.İŞO, 218/45; BOA, DH.TMIK.M., 20/15; BOA, DH.EUM. EMN, 108/48. Kayıt dışı silahlarla işlenen suçlardan en bilineni Mahmud Şevket Paşa Suikasti'dir. Bu suikaste kullanılan 4 tabancadan 3'ü Rast&Gasser Karadağ modelidir.

geçmiyordu. Bu sebeple, Osmanlı ordusunda tabanca kılıcın yerini almış ve subayın bir nişânesi olarak kabul edilmişti.

3.5. Mühimmat Meselesi

Ateşli silahların kullandığı mermilere ve bunların bileşenlerinin tamamını ifade etmek için Osmanlı döneminde mühimmat tabiri kullanılmaktaydı. Kelime anlamından bakıldığında bu tabirin oldukça isabetli olduğu görülmektedir.

Ateşlenecek bir mermi olmadan tabanca, tüfek ve top gibi silahların savaş meydanında düşmana karşı kullanılması söz konusu olamazdı. Bu bakımdan gücüne ihtiyaç duyulan barut başta olmak üzere ateşli silahların en mühim ihtiyacı cephaneydi. Barut gazının verdiği güçle bir mermiyi hedefe yönlendirmek ateşli silahların temel çalışma prensibi olduğundan söz konusu silahların ilk ve en önemli ihtiyacı baruttu. Ateşli silahlar gelişirken barutun üretim teknikleri ve kullanım şekilleri de gelişerek değişti. Önceleri barut namlu içine sıkıştırılmakta ve üstüne genelde yuvarlak formlu mermiler yerleştirilerek ateşe hazır hale getirilmekteydi. Barutun ve merminin ayrı ayrı yerleştirildiği bu usul dışardan bir ateşleme tertibatına ihtiyaç duyuyordu. Namlu içinde ateşe hazır mermiyi ateşlemek için kullanılan ilk vasıta fitil olmuştu. Yanıcı bir ip olarak tasarlanan fitil ateşlenerek namlu içine ulaşması bekleniyor ve fitilin namlu içindeki ucu baruta temas ettiğinde ateşleme gerçekleşiyordu. Şüphesiz bu ateşleme tertibatı en ilkel yöntemlerden biriydi ve oldukça zahmetli bir süreçti. Buna rağmen top ve havanlarda 19. yüzyılın sonlarına kadar kullanılmaya devam edildi. Ancak tüfek ve tabancalarda fitilli ateşleme, yerini önce çakmaklı sonra zemberekli daha sonra da ıgneli sistemlere bırakarak tarihteki yerini aldı. 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan yeni mühimmatlarla birlikte ateşleme sistemleri de değişmeye başladı. Yeni mühimmatlarda barut ve mermi birleştirildiğinden kolay kullanım ve lojistik avantajlar da beraberinde geldi. Birbirine çok benzeyen ve tabanında bir kapsül bulunan metal kovanlar, ıgneli ateşleme sistemine uygun olarak üretilerek mühimmatların daha etkili hale gelmesini sağladı. Amerikan Berdan ve İngiliz Boxer sistemleri sayesinde birçok üretici silahlarında bu mühimmatları kullanmaya başladı. Tabanca ve tüfeklerde kullanılan bu tip mühimmat daha sonra toplarda da kullanılarak daha kolay ateşlenebilen ve daha çabuk doldurulabilen topların ortaya çıkmasına imkân verdi.

Krupp, Armstrong ve Schneider gibi üreticilerin söz konusu yeni mühimmatları kullanan topları kısa sürede orduların yeni gözdesi haline geldi.²¹¹

Osmanlılar barut üretimi ve kullanımında tecrübeliydi. İstanbul ve diğer şehirlerdeki baruthâneelerde üretim yeni tekniklere göre geliştirilerek devam etmekteydi. Ancak elbette en önemli üretim merkezi İstanbul'daki Baruthâne-i Amîre'ydî. Bu tesiste ve bağlı bulunan üretim yerlerinde barut üretiminin kalitesini artırmak en önemli faaliyet konusuydu. Üretim kalitesiyle birlikte yeni tekniklere uygun olarak farklı barut çeşitleri üretmek de söz konusu tesislerde önemle üzerinde durulan meselelerdendi. Özellikle dumansız barut üretiminin artırılması için ciddi bir çaba sarfedilmekteydi. Yapılan iyileştirmeler Osmanlı barut üretiminin çağdaş üreticilerin seviyesini yakalamasını sağlamakla birlikte üretim miktarı ihtiyacın altında kalmaktaydı. Ayrıca metal kovanlı mermilerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte Baruthâne ve Tophâne'nin bu yeni ürünleri de üretmesi beklenmekteydi. Üretim sürekli olarak yeni usüllere uygun hale getirilmeye gayret edilse de ihtiyaç bu gayretin karşılayamayacağı kadar büyüktü. Zira Osmanlı İmparatorluğu devamlı bir savaş veya yakın savaş halinde teyakkuzda bulunuyordu. Bu bakımdan savaşa hazır olabilmek maksadıyla silah ve mühimmatın da hazır bulunması hayatî dercede önemliydi. Savaş ve yakın savaş teyakkuzu, Osmanlı yöneticilerini ihtiyaç duyulan savaş malzemesini dışardan temine sevk ediyordu. Bu durum silah alımlarında olduğu gibi mühimmat alımlarında da geçerliydi. Özellikle yeni silahlar için alınacak mühimmatlar daha önce Osmanlı tesislerinde üretilmediği için dışardan alınmaktaydı. Osmanlı ordusunda Alman silahlarının kullanılıyor olması mühimmat alımlarında da Alman üreticilerin tercih edilmesini kolaylaştırmaktaydı.²¹²

Mühimmat temini süreci önemini hiç kaybetmeyen bir mesele olarak Osmanlı ordusunun tedarik kanallarının en büyük uğraşydı. Bu süreç, zamanla standartlaşan tüfek mühimmatında daha kolay ilerlemekteydi. İlk siparişte alınan 9,5 mm'lik *Büyük*

²¹¹ Subhî ve Nâci, *age*, 61-68; Ahmet Muhtar, *age*, 20.

²¹² **BOA, İ.TPH.**, 5/32; **BOA, BEO**, 2265/169808; **BOA, İ.ML.**, 82/51; Subhî ve Nâci, **Rehber-i Fenn-i Esliha**, (Dersa'det: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı, 1323), 18-20; Yunus İnce, **Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlı Baruthanesi (1794-1878)**, (Doktora Tezi, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 258-261; Zeynep Sabancı, **Osmanlı Askeri Teknolojisi ve Silahlanma Politikası**, (Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 238-241; Zafer Efe, Hüsamettin İnanç, "Teşkilat, Teçhizat ve Tefekkürât (Doktrin) (3T) Perspektifinde Dumansız Barut Teknolojisi (18. yy ve 20. yy Osmanlı Ordusu Örneği)", **Yeni Fikir**, s. 6, (2016): 86-103.

Çaplı Mauser tüfeğinden sonraki siparişler değiştirilerek tüfeklerin daha küçük olan 7,65 mm çapında üretilmesi istendi. Bu çap daha sonraki tüm Mauser modelleri için de geçerli olmuş ve Osmanlı ordusunun standart tüfek mermisi haline gelmişti. 7,65 mm çapındaki Mauser mermisi üretim ve dış satınalmayla istenilen miktarlarda depolanmaktaydı. Ordunun ana muharebe tüfeği olan Mavzer'in mermi çapına uygun olarak makineli tüfekler de 7,65 mm çapında üretildiğinden cephane sıkıntısı yaşanmamaktaydı.²¹³

Mavzer tüfeklerinin cephaneleri *-Osmanlı tabiriyle fişenkleri-* mermi ve kovan olarak iki parçadan meydana gelmekteydi. Yıllar içinde üretim teknikleri değişiklik gösteren mermi bölümü önceleri ana materyal olan kurşundan üretilmekteydi. Bu kurşun mermiye, genellikle düz veya küre şeklinde bir form verilmekteydi. Ham kurşunun namlu içinde daha az sürtünmeye maruz kalması için zamanla merminin formu daha sivri hale getirildi. Ayrıca kurşun, gömlek adı verilen ve nikel veya çelikten üretilen bir malzemeye kaplanmaya başlandı. Formu değiştirilen ve kurşundan daha sert bir malzemeye kaplanan mermiler, ateşlemeden sonra namlu içinde daha az sürtünme kuvvetine maruz kaldığından silahların menzilleri de uzamış oldu. Aşağıdaki tabloda Osmanlı ordusunda kullanılan bazı tüfekler ve fişeklerinin özellikleri gösterilmektedir:

Tablo 12: 1914 Yılına Kadar Kullanılan Tüfeklere Ait Fişek Özellikleri

Marka	Model	Çap	Mermi Cinsi	Fişek Ağırlığı (gr)
Schneider	1866/1868	14,7	Ham (Adî) Kurşun	55
Winchester	1867	18	Ham (Adî) Kurşun	19
Martini-Henry	1871/1874	11,43	Ham (Adî) Kurşun	53
Gra	1874	11,30	Ham (Adî) Kurşun	42
Mauser	1887	9,5	Yuvarlak Nikel Gömlekli	36
Mauser	1890	7,65	Yuvarlak / Sivri	27/24
Mauser	1893/1903	7,65	Yuvarlak / Sivri	27/24

Abidin, **Silah Fenni**, (y.y.: Mekteb-i Harbiye Mat'bâsı, 1928), 128.

²¹³ Mavzer mermilerinin çapında yapılan değişiklikte Mahmud Şevket Paşa'nın etkisi bulunmaktaydı. Zekeriya Türkmen bu etkiyi şöyle anlatmaktadır: *Silah satınalma hey'eti yapılan planlamaya göre 713.404 mavzer tüfeği ile 15.000 filinta ile 100.000.000 kara barutlu mavzer fişegi alacaktı. Yapılan andlaşma ile tüfekler 9,5 mm çapında ve 1877 model tüfeklerdi. Ancak tüfek çaplarının küçültülmesini silah tekniğine daha uygun gören Mahmud Şevket henüz deneme safhasında bulunan 1303 Modeli 7,65 mm çapındaki tüfekleri padişaha arz ve tevsie etmiştir. Nitekim, bu fikre fabrikatör Henri Mavzer [doğrusu Paul Mauser'dir] de iştirak ediyordu. Bu uyarımadan padişah da memnun kalmış, Mahmud Şevket'in rütbesini kaymakamlığa terfi ettirmişti.* Türkmen, **Ordu-Siyaset Çatışması**, 137.

Fişeg'in ikinci kısmı olan kovan bölümü, merminin ateşlenmesine imkân veren kapsülü ve sevk barutunu ihtiva edecek şekilde üretilmekteydi. Kovan üretiminde farklı metal alaşımlar kullanılmakla birlikte pirinç, zamanla, ana alaşım haline geldi. Osmanlı mermi kovanları *Centerfire* (Merkezî Ateşli) adı verilen ve kovan tabanının tam ortasında kapsül bulunacak şekilde üretilmekteydi. Sürekli olarak gelişen cephane üretim teknikleri malzeme bilgisinin artması ve sahadaki tecrübelerin etkileriyle 19. yüzyılın sonlarında günümüzdekine yakın bir hâl aldı.²¹⁴

Üretim tekniklerine uygun olarak Osmanlı orudusunun fişekleri de kullanım alanlarına göre, üç farklı çeşitte üretilmekteydi. Bu mermiler; *Harb Fişengi*,²¹⁵ *Manevra Fişengi* ve *Ta'lim Fişengi* olarak adlandırılmaktaydı. Gerçek mermi olarak da adlandırılabilen Harb fişengi, metal gömlekli kurşun mermiye sahip ve bir canlıya isabet ettiğinde ölümüne sebep olacak cephaneydi. Manevra fişengi adı verilenler genellikle tatbikatlarda kullanılan cephanelerdi. Harp fişenginden farkı, kovan ucunda kurşun yerine aynı forma sahip tahtadan yapılmış kırmızı veya maviye boyanmış bir mermisi olmasıydı. Manevra fişengi mermisi ahşap olduğundan çok yakın mesafelerde bile insana zarar vermiyordu. Bu merminin azamî menzili de altmış metreydi. Üçüncü fişek çeşidi olan Ta'lim fişengi, diğer iki fişekten farklı olarak bir kurşuna sahip olmadığı gibi kovanında sevk barutu ve kapsül de bulunmamaktaydı. Dönemin tabiriyle bu fişek; *yalnız mekanizmanın fa'liyetini ve suret-i imlâyı, tetik düşürülmesini efrada ta'lim içindi*. Osmanlı ordusunda ve diğer ordularda gerçek cephanenin yanında tatbikat ve eğitim için farklı cephaneler kullanılmasının sebebi tasarruf sağlamaktı. Ayrıca, özellikle acemî askerlerin eğitimi düşünüldüğünde, gerçek mermilerle yapılacak eğitimlerin başlı başına bir tehlike olması söz konusu farklı cephanelerin tercihinde önemli bir sebepti.²¹⁶

Tüfek mühimmatında olduğu gibi topçunun kullandığı mühimmat da farklı şekillerde üretilerek zamanla modern halini aldı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren bugünkü haline çok yakın şekilde üretilen topçu cephanesinin değişmesinde en önemli etken top üretimin gelişmesiydi. Bu dönem, topların atık namlu yerine kuyruktan (kamadan)

²¹⁴ Abidin, **age**, 94-95.

²¹⁵ Harb fişekleri kullanılan mermiye göre farklı şekillerde üretilmekteydi. Gelişen savaş teknolojisi savunmayı da güçlendirdiğinden, standart mermilerden korunmak üzere personel ve harp araçları zamanla zırhlandırılmıştı. Bu zırhları delebilmek için çelik çekirdekli tüfek mermileri üretilmiş ve bütün ordular tarafından gerektiğinde kullanılmıştı. Ayrıca fosfor kullanılarak üretilmiş ve yangın başlatma özelliğine sahip mermiler balon ve uçaklara karşı kullanılmaktaydı. Abidin, **age**, 96-97.

²¹⁶ Abidin, **age**, 94-95.

dolar şekilde ve namlularının yivli olarak üretilmeye başladığı bir dönem oldu. Osmanlı ordusunda kullanılan toplar, zamanla modern toplarla değiştirilmekle birlikte namludan dolar toplar uzun yıllar kullanılmaya devam edildi. Bu sebeple Osmanlı top mühimmatı kendi içinde önce ikiye ayrılmaktaydı. Birincisi yuvarlak formundan dolayı gülle adı verilen ve yivsiz yani kaval namlulu toplarda kullanılan cephanelerdi. Bu gülleler önceleri taş ve mermer gibi maddelerden üretilirken daha sonra demirden üretilmeye başlandı. Demir gülleler kullanılırken önce namluya barut hakkı yerleştirilir sonra gülle bu barut hakkının üzerine sıkıştırılırdı. Ateşleme mekanizması ateşli silahların ilk örneklerinde olduğu gibi basitti. Dışardan ateşlenen bir ara ateşleyici baruta ulaşarak barutun yanmasını sağlamakta ve yanan barutun gücüyle gülle hedefe yönlendirilmekteydi. Gülle atan topçu silahları, dikey ve yatay mermi yolu kullanan toplar ve havanlardı. Top güllelerinin havanlarda kullanılan bir çeşidi humbara benzeri demir güllelerdi. Bu tip mühimmat, gülle içinde açılan boşluk şarapnel parçalarıyla doldurularak ikinci bir ateşleme tertibatıyla hedefte infilak edecek şekilde kullanılmaktaydı. Yivsiz topçu silahlarında kullanılan güllelerin ölçüleri yivli mühimmattan farklı şekilde sınıflandırılmaktaydı. Bu tip mühimmatın sınıflandırılması namlu çapına göre değil fakat güllelerin *kıyye* cinsinden ağırlığına göre belirlenmekteydi.²¹⁷

İkinci ve modern olarak tanımlanabilecek top mühimmatıysa *birleşik mühimmat* olarak adlandırılan topçu mermileriydi. Birleşik mühimmatta harb başlığı ve kovandan oluşan iki kısım bulunuyordu. İlki yani harb başlığı namludan hedefe gönderilirken kovan bu başlığın fırlatılması için gereken sevk barutu ve ateşleme tertibatını barındırıyordu. Harp başlığı tüfek mermilerinde olduğu gibi önceleri ham kurşundan imâl edilirken zamanla geliştirilerek farklı madenlerle kaplanmaya başlandı. Topçu mühimmatı harp başlığının muhteviyatına göre *dane*, *şarapnel* ve *peşrev* olarak üçe ayrılmaktaydı. Dane; yekpare kurşun veya daha sert madenlerden imâl edilen genellikle sivri formu harb başlığını ifade etmekteydi. Dane kendi içinde harp, manevra ve eğitim mermisi olarak da üç kısma ayrılmaktaydı. Bu üç çeşidin özellikleriye tüfekler için izah edilen özelliklerle hemen hemen aynıydı. Şarapnel; adını mucidi Henry Shrapnel'den alan, kurşun veya daha sert bir harp başlığının içinde çelik ve yuvarlak formu birçok cephaneyi barındıran harp başlığıydı. Şarapnelin kullanım alanı daha çok sütre gerisindeki hedeflerdi ve çarpma anında veya belli bir

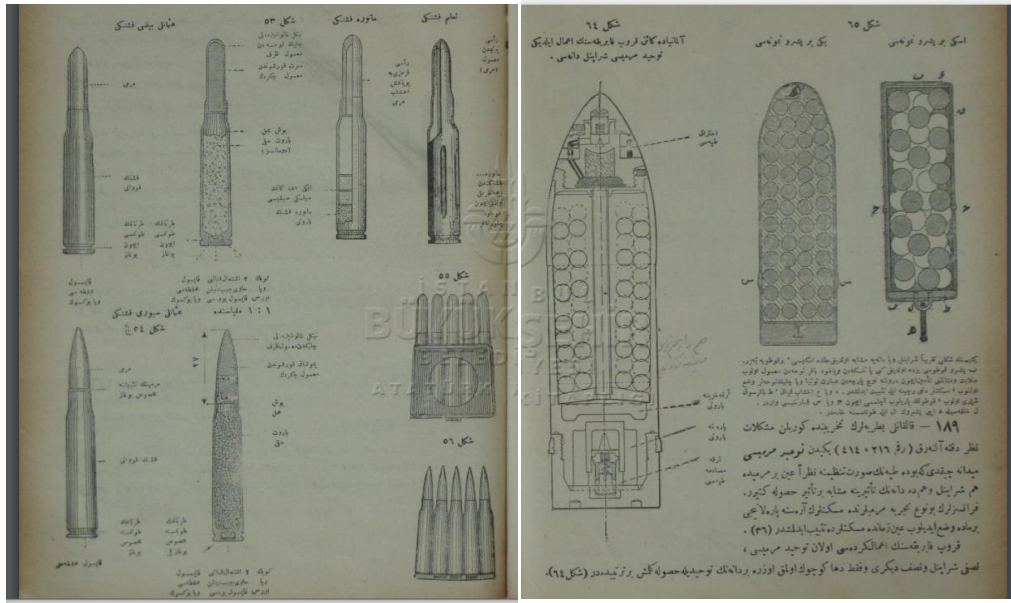
²¹⁷ Eralp, *age*, 13; Günther, *age*, 126-128.

mesafede infilâk edip açılarak içindeki cephanenin çevreye dağılmasıyla geniş bir alanda etkili oluyordu. Şarapnel, özellikle kalkanlarla korunan düşman topçusunun etkisiz hale getirilmesinde önemli bir araçtı. Peşrev adı verilen mühimmatsa aslında bir şarapnel çeşidi olmasına rağmen piyadenin imhasına yönelik bir harp başlığı olması sebebiyle şarapnelden farklı olarak değerlendirilmekteydi. İnce sacdan imal edilen, içi istenilen miktarda metal misketle dolu olan bu mühimmat düşman piyadesinin ileri harekâtını engellemek veya ileri harekâta bulunan dost piyade kuvvetlerini desteklemek için kullanılmaktaydı. Osmanlı topçusu sefer zamanı planlamalarında top başına 400 atımlık cephane bulundurmaktaydı. Bu cephanenin üçte biri dane kalanı ise şarapnel ve peşrev şeklinde çeşitlendirilmekteydi.²¹⁸

Osmanlı topçusu ve diğer muharip kuvvetler silahlarının ihtiyacı olan cephaneyi beraberinde bulundurmaktaydı. Bu cephaneler tüfekler için 120 fişek ve top için 400 atım olarak planlandığından; tüfek için olanlar askerlerin üstünde, top mühimmatı topçu nakliye arabalarında bulunuyordu. Bunların takviyesi için sürekli olarak görev yapan cephane kolları oluşturulmuştu ve bunlar yük hayvanlarıyla sahra depolarından harb sahasına mühimmat taşımakla görevliydi. Personel sorumlu olduğu mühimmatın sağlıklı bir şekilde depolanmasını sağlamak ve bunu sürekli olarak kontrol etmek mecburiyetindeydi.²¹⁹

²¹⁸ Erendil, *age*, 151-161; *Türk Topçuluk Tarihi*, 82-83; Golts Paşa, *Osmanlı-Yunan Seferi*, 19.

²¹⁹ BOA.Y.MTV., 203/89 ve 204/36; *Mevâki' Cephâneliklerinde Bulunan Al'el-umûm Fişenlerin Kıt'ât Tarafından Usûl-ı Muâyenesini Gösterir Ta'limât*, (İstanbul: Mat'bâ-i Askerîye, 1327), 5-8.

Şekil 10: Osmanlı Tüfek ve Top Mühimmatı

Mehmed Kadri, **Yeni Rehber-i Fenn-i Eslaha**, 4. Bs. (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbası, 1328).

Genel olarak tüfek mühimmat adı verilen cephane, ateşli silahların kullanımı açısından en mühim ihtiyaçtı.²²⁰ Bu ihtiyaç, her orduda olduğu gibi, Osmanlı ordusunda da cephane tasarrufuna önem verilmesini gerektiriyordu. Barış zamanında eğitim maksadıyla sarf edilen mühimmat sınırlanabilirken savaş ve yakın savaş halinde ihtiyacı karşılayabilecek sayıda mühimmatın stoklanması ve muhafazası başlıbaşına bir çabaydı. Depo ve cephaneliklerde yapılan düzenli kontrollerle mühimmatın miktarı kontrol edilirken raf ömrünü tamamlayıp tamamlamadığı da izlenmekteydi. Mühimmatın istenilen miktar ve nitelikte depolanması her birliğin kendi vazifesi olmakla birlikte merkezden gönderilen teftiş heyetleri de söz konusu vazifenin yerine getirilip getirilmediğini denetlemekteydi. Barut ve merminin ayrı ayrı kullanıldığı dönemlerde barut stoku ve nakli lojistik açıdan ciddi engeller yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bu durum özellikle top mühimmatı için geçerliydi. Zira tüfek mermisi top

²²⁰ Yanında sana yetiyecek kadar cephâne olduktan sonra düşmandan kendini mükemmelen koruyabilirsin. Fakat cephânenini sakın yok yere tüketme. Her ateşinde mutlaka bir düşman devir. Muhârebe günleri uzun olur. Bir lahzâ sonra ne yapacaksın o da bilinmez. Halbuki cephâneni büsbütün tüketirsen, sonra kendini düşmandan koruyamazsın. Meşhûr bir atasözü vardır: “Kendini koruyamayan nâmusunu da koruyamaz!” Palaskandaki iki fişeklikte doksan, arkadaki çantada da otuz fişenk vardır. Muhârebe başlar başlamaz bölüklere verilen cephâne arabasındaki cephâneler de dağıtılır. İşte o zaman, buradan alacağın elli fişengi eklemek torban ile pantolonunun ceplerine koy. İlk evvel onları harç et. Dâima şehid olan veyâhud yaralanan arkadaşının fişengini al. Attığı fişenklerin yerini onlarla doldurmaya bak. Arkadaşının kurşunlarıyla ne kadar düşman öldürürsen, onun öcünü o kadar iyi almış olursun. Fon der Golts, **Muhârebeye Dâir Nefer Ne Yapmalıdır**, 12-13.

mermilerine göre çok daha küçük, taşınması ve depolanması çok daha kolay bir cephaneydi. Üretimi ve depolanması kolay olduğundan Osmanlı ordusunun tüfek mermisi ihtiyacı çoğu zaman bulunmamaktaydı. Ancak Osmanlı topçusu top mühimmatı sıkıntısını hemen her savaşta yaşıyordu. Birçok ölçü ve özelliklerde farklı çeşitlerde kullanılan topçu cephanesi, tüfeklere göre ağır ve üretimi de daha zahmetli bir mühimmat çeşidiydi. Tedarik sıkıntısı bir şekilde telafi edilmekle birlikte Osmanlı topçusunun mühimmat sıkıntısında en önemli etken lojistik engellerdi. Balkan Savaşı'nda en acı şekilde görülen bu engeller tren yolu veya denizden ulaşımın mümkün olmadığı yerlerde kara yolunun sevkiate uygun olmamasından kaynaklanmaktaydı. Ancak, planlamalar en detaylı şekilde yapılıyor olsa da harp esnasında çoğu zaman ortaya lojistik engeller çıkmış ve bu engeller aşılamamıştı.²²¹

Osmanlı ordusu I. Dünya Savaşı'ndan önce rakiplerinin silahlarına benzer ve hatta birçoğundan daha modern silahlarla donatılmıştı. Bu savaştan önce sürdürülen çalışmalar silahların etkili kullanımını hedeflerken bu silahlara ait mühimmatın önemi de göz önünde bulunduruldu. I. Dünya Savaşı'ndan önce piyade tüfeği cephanesinde büyük ölçüde birlik sağlanmış 7,65 mm çapındaki Mavzer tüfekleri ana muharebe silahı olarak ordunun büyük kısmına dağıtılmıştı. Bu durum cephane tedarikini ve depolanmasını kolaylaştırmaktaydı. Ancak durum topçu için aynı değildi. 6,5 cm'den 35,5 cm'ye kadar pek çok farklı top mühimmatında bir standart söz konusu değildi. Savaş öncesinde yürütülen çalışmalarla belirli bir seviyeye ulaşılsa da Osmanlı topçusu I. Dünya Savaşı'nda da mühimmat sıkıntısı çekecekti.

3.6. Tedarik Usülleri

Osmanlı imparatorluğu modern ateşli silahlara sahip olabilmek için çağdaşı devletlerle benzer yollar izledi. Ateşli silah üretiminde yaşanan hızlı gelişim diğer tüm devletleri olduğu gibi Osmanlı'yı da yakından etkilemekteydi. Bu bakımdan silah ihtiyacının acilîyeti ve eldeki imkânların durumu tedarik süreçlerinin çerçevesini belirledi.

Osmanlı tesisleri, ateşli silahlar ve bu silahların kullanılması için en kritik mamül olan barutu üretme kabiliyetine sahipti. Bu üretim kabiliyeti modern silahların ortaya çıkışı

²²¹ BOA. Y.MTV., 214/214 ve 226/54; W.W. Greener, **The Gun and Its Development**, (6. basım, New York: Charles Scribner's Sons, 1897), 665-668; Brian J. Herald, **Handbook of Firearms and Ballistic Examining and Interpretig Forensic Evidence**, 2. bs. (Oxford&New Jersey: Wiley-Blackwell Publication, 2008), 44-46.

ve sürekli gelişim göstermesiyle zaman içinde azaldı. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren yeni teknoloji ürünü silahların üretiminde zorluklar yaşanmaya başladı. Üretim alanlarının ve bu alanlardaki ekipmanların iyileştirilmesiyle bu zorluklar aşılmaya çalışılmışsa da bir müddet sonra dışarıdan satınalma zorunlu hale geldi. Bu dönemde silah ithalatı Osmanlı'ya özgü bir durum olmayıp dönemin şartlarında hemen her devletin başvurduğu bir yöntem olarak kullanılıyordu. Ancak endüstriyel açıdan gelişimini tamamlamış devletlerin ithalatları sadece yeni ürünlerin alınmasıyla sınırlı kalmaktaydı. Avrupalı ve Amerikalı silah üreticilerinin sunduğu cazip teklifler, silaha ihtiyacı olan ve üretimi bu ihtiyacı karşılamayan tüm devletlerin konuya ilgisini artırıyordu. Güçlü endüstrinin himayesinde büyüyen silah sanayisi Batı ekonomisinin yeni gücü olarak sürekli gelişmekteydi. Yapılan uluslararası organizasyonlar, seyahatlar ve reklam faaliyetleri yeni icat edilen silahların kısa sürede dünya pazarında yer bulmasını ve kullanım alanlarının gelişmesini sağlıyordu. Kırım Harbi'nden önce ilk uluslararası fuar olarak düzenlenen 1851 Londra Fuarı, silah üreticilerinin de faydalandığı bir uluslararası organizasyon olmuştu. Sonraki yıllarda Paris, Viyana, Brüksel ve bazı Amerikan şehirlerinde benzerleri düzenlenen bu fuarlarda yeni silahlar sergilenmeye devam etti. Osmanlı temsilcileri de bu organizasyonlara katılmışlar, silahları ve gelişen sanayinin diğer ürünlerini yakından görmüşlerdi.²²²

Ateşli silahların satınalma usülleri, Osmanlı üretiminin kabiliyetlerine uygun olarak şekillenmişti. Daha önce de ifade edildiği gibi özellikle top üretiminde geçmiş dönemlerde oldukça başarılı olan Osmanlı üretim tesisleri, modern ateşli silahların üretiminde aynı başarıyı yakalayamamıştı. Savaşlar, toprak kayıpları, endüstriyel üretime geçişin gecikmesi Osmanlı ateşli silah üretimini olumsuz yönde etkileyen durumların başında gelmekteydi. Tesislerin modernizasyonu ve geliştirilmesiyle üretim artırılarak ihtiyaçları böylece karşılamaya gayret etmekten vazgeçilmese de sürekli savaşıyor bir ordunun tüm ihtiyaçlarının karşılanması başlı başına bir meseleydi. Mevcut üretim tesislerinin ihtiyacı karşılayamaması, kapasitenin artırılma

²²² Maria Helena Sauto, "The 19th Century World Exhibitions and Their Photographic Memories Between Historicism, Exoticism and Innovation in Architecture", **Quaderns d'Història de l'Enginyeria**, s. 8, (2012): 57-80; Ana Cardoso de Matos, Christiane Demeulenaere-Douyère, Maria Helena Sauto, "The World Exhibitions and The Display of Science, Technology and Culture: Moving Boundaries", **Quaderns d'Història de l'Enginyeria**, s. 8, (2012): 3-10; Thomas Prasch, "Eating the World: London in 1851", **Victorian Literature and Culture**, c. 36, s. 2, (2008): 587-602.

alışmalarının yavaşlığı ve ordunun modern ateşli silahlara olan acil ihtiyaı ithalatı avantajlı bir seçenek haline getirmişti.²²³

Osmanlı ordusunun modern ateşli silah ihtiyaı iki ana ynlemle karşılanmaktaydı:
a) Yerli retim b) İthalat.

a) Yerli retim: Osmanlı ordusunun modernleşmesi yönünde sergilenen çabaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan modern ateşli silah ihtiyaı 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı silah üretim tesislerinin gözden geçirilmesine sebep oldu. Barut dışındaki silah ve mühimmatın üretilmesi için çalışan tesisler İstanbul’da toplanmıştı. Üretim tekniklerinde görülen gelişmeler neticesinde Batı’daki tesisler örnek alınarak Osmanlı silah endüstrisinin modernize edilmesi Tanzimt dönemin önemli gayretlerindendi. Bu gayret II. Abdülhamid döneminde daha da artırıldı. Osmanlı silah üretiminin ihtiyaı karşılayıp karşılamaması meselesi bir tarafa bırakılırsa, dünya standartlarında üretim yapılması zorunluluğu modern silah üretim olmazsa olmazıydı. Bu bakımdan, buhar gücünün endüstride kullanımı atılan en önemli adımlardan biriydi. Bu adımı, ergitme ve döküm fırınlarının yenilenmesi izledi. Son olarak yeni tezghların temin edilmesiyle modern silahlar retilabilir hale geldi. Tophane Fabrikası’nda modernizasyon sürekli devam ederken Zeytinburnu Fabrikası’nın açılması askerî üretimde önemli bir teşebbüs oldu. ABD ve Avrupa lkeleri *Sanayi İnkılabı’nın* ve sömürgelerden gelen maden zenginliğinin meyvelerini sanayide toplarken Osmanlı sanayisi bu ülkelerin seviyesine çıkmak için ciddi bir çaba sarf etmekteydi. Söz konusu çabanın önemi, bir geleneksel tarım toplumu olan Osmanlı İmparatorluğu’nda modern ateşli silahların yeterli sayıda olmasa da üretilmesiyle anlaşılmıştı. Avrupa’daki örneklerine benzer silahlar ve bu silahların ana ihtiyaı olan barut Osmanlı fabrikalarında retilabiliyordu. Modern retim yanında en önemli faaliyetse eski silahların yeni sistemde çalışabilmesini sağlayan temel değişikliklerin yapılabiliyor olmasıydı. Bu temel değişikliklerin başındaysa namludan dolan silahların kuyruktan dolanlara çevrilmesi, ateşleme sisteminde yeni iğneli sisteme geçilmesi, namlu çaplarının ayarlanması ve tek atımlı tüfeklerin mükerrer ateşli tüfeklere çevrilmesi gelmekteydi. Ateşli silahlara yön veren

²²³ Yerli retim modern silahları ve bunlara ait mühimmatı üretecek teknolojiye kavuşturulması ve söz konusu üretim ihtiyaı karşılayacak seviyeye çıkartılmasına yönelik gayretler imparatorluğun son günlerine kadar devam etti. Bu alışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Fatih Tetik, **Sultanın Silahları II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876-1908)**, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018).

üreticilerin birbirinden etkilendiği bilindiğinden, Osmanlı üretiminin diğer üreticilerden farkı; bu ürünlerin 19. ve 20. yüzyılda bir uluslararası standarda sahip olmaması ve ihrac edilmemesiydi. Osmanlı üretimi yeni üretim tekniklerine uyum sağlamıştı ancak gelişmesi oldukça yavaştı. Bu durum da tedarikte ithalatın sık başvurulan usul olması sonucunu doğurdu. Rus Çarlığı örneği göz önünde bulundurulursa bu ülkenin de Osmanlı ile aynı yöntemi izlediği ancak Rusya'nın endüstrileşmede daha hızlı yol aldığı bilinmekteydi. Rus ordusu 19. yüzyılda Batılı çağdaşlarıyla kıyası mümkün olmayan silahlar kullanmaktaydı. Hatta 93. Harbi'nde olduğu gibi Osmanlı ordusunun bile gerisinde kaldığı zamanlar olmuştu. Ancak malî güç, demir-çelik endüstrisinin yeni usüllere hızlı adaptasyonu ve silah üretiminde izlenen yerli üretim politikası Rusya'nın silah ihtiyacında dışa bağımlılığını azalttı. Ekonomik açıdan zayıflayan, savaşlar sonucunda zengin kaynaklarını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu 20. yüzyıla elinde kalan toprakları savunarak girdi. Sürekli savunma durumunda olan ordunun giriştiği mücadelelerde ihtiyacı olan silahların bir kısmı ülke içinde üretilmekteydi. Ancak uzun yıllardır sürdürülen tüm çabalara rağmen üretim miktarları ihtiyacı karşılayacak kadar artırılamadı. Osmanlı üretiminin karşılayamadığı silah ihtiyacının karşılanması için ithalat yoluna gidilmesi de yine yıllardır tek uygun seçenek olarak sürdürülmekteydi. Ancak, Osmanlı yönetimi silah üretiminden hiçbir zaman vazgeçmedi. Trablusgarp ve Balkan Savaşları dönemleri dahil imparatorluğun en zor dönemlerinde bile devam eden silah üretimi, devletin yükünü hafifletmek ve orduyu savaşta tutmak için önemli bir çabaydı. İflas etmiş bir devletin yaşadığı sürekli artan iç karışıklıklar, savaşlar ve yenilgilerin getirdiği sosyo-kültürel çöküntüye rağmen sanayisini geliştirmek için sergilediği bu çaba takdire şayandır.²²⁴

Modern ateşli silahların kullanılmaya başlamasıyla birlikte artan üretimi iyileştirme gayreti önemli gelişmelerin hayata geçirilmesine imkân verdi. Ancak Osmanlı üretimi hiçbir zaman ordunun ihtiyacını tamamen karşılayacak bir seviyeye ulaşamamıştı. Üretim faaliyeti; tüfek sistemi değiştirme, Martini ve Mavzer tüfeklerini örnek alarak muaddel tüfekler üretme, eski usulde top dökümü, ithalatı yapılan top parçalarının

²²⁴ **BOA, Y.MTV.**, 25/77; **BOA, İ.BH.**, 1/14; **BOA, Y.PRK.MBC.**, 8/50; Salim Ayduz, "Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Eğitim Literatürü Tarihi", **Tarih Okulu**, s. 10, (2011): 1-37; Ekrem Erdem, "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, s. 48, (2016):17-44; Serkan Tuna, "Mütareke İstanbul'unda Türk Sanayi Sergisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, c. 16, s. 32, (2016): 243-287.

birleştirilmesi ve söz konusu silahların ihtiyacı olan barut ve mühimmatın imâlini kapsıyordu. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Osmanlı üretiminin modern endüstrinin gereklerine yani üretime imkân verecek; ham madde, iş gücü, yarı mamül ve mamüle sahip olmamasına rağmen Osmanlı yönetiminin silah ve mühimmat üretiminden hiç vazgeçmemiş olmasıdır. Askerî üretim tesislerinin modernizasyonu ve bu tesislerdeki üretimin kapasite ve kalitesini artırma çabası her zaman sürdürülen bir gayret olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun neticesinde kısmî başarılar da elde edilmiş, özellikle barut üretiminde üretim tesislerinde yapılan iyileştirmelerle Avrupa standartlarında barut üretilmesi mümkün olmuştu. Muaddel Mavzer tüfekleri zaten üretilmekteydi ve Mahmud Şevket Paşa'nın çabalarıyla günde yüz tüfek üretilebilecek bir kapasite yakalanmıştı. Bu silahların üretilmesi Almanya'dan alınacak silah sayısının azaltılması bakımından oldukça önemliydi.²²⁵

Modern topçu silahları ve bunların mühimmatları konusunda dışa bağımlılık daha fazlaydı ve yerli üretim imkânlarının geliştirilmesi mümkün olamıyordu. Münferid başarılar sağlansa da top üretimi her zaman yetersiz kalıyordu. Bu başarılarla bir örnek olarak 1868 yılında Ahmed Emin Süreyya Bey tarafından tasarlanan ve Zeytinburnu Silah Fabrikası'nda imâl edilen seri ateşli cebel topu gösterilebilir.²²⁶

Ahmet Emin Süreyya Bey'in topunun teknik özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 13: 1868 Model Ahmet Emin Süreyya Bey Üretimi Ser'i Ateşli Topun Teknik Özellikleri

Çap	8 cm
Boy	192 cm
Cidar Kalınlığı	3 cm
Namlu	12 yiv/set
Kama	El ve pedalla işler
Dingil Genişliği	175 cm
Tekerlek Yüksekliği	150 cm
Diğer	Tekerlek Kauçuk, Topun tüm parçaları sökülerek taşınabilmektedir

Erendil, **age**, 119.

²²⁵ Çınarlı Çeşme Poligonu Tecârib-i Mütenevvi'ye Dair Risaledir, (t.y./y.y.), 2-3.; Tetik, **age**, 188.

²²⁶ Erendil, **age**, 119; Söz konusu top günümüzde Harbiye Askerî Müzesi'nde sergi salonlarının bulunduğu binanın giriş katında sergilenmektedir. Bkz. **Ek. 17**

Osmanlı silah üretim tesisleri, izlenen gelişmeye rağmen hiçbir zaman istenilen seviyeye gelemedi. Yerli üretimin yetersizliğine savaşlara düşman eline geçerek veya isabet alarak zayi olan silahlar da eklendiğinde Osmanlı ordusunun ihtiyaçları sürekli artmaktaydı. Bu durum 93 Harbi ve Balkan Harbi gibi silah zaiyatının çok olduğu savaşlar sonrasında silah ihtiyacının da artmasına sebep oldu.²²⁷

Osmanlı ordusunun azalmayan silah ve mühimmat ihtiyacının karşılanması için ithalat en hızlı ve kesin çözümdü. Savaş veya yakın savaş tehdidi altında yüksek miktarlarda yapılan ithalat Osmanlı silahlanmasında dışa bağımlılığı da beraberinde getirdi.

b) İthalat: Silah ithalatı hemen hemen her ülkenin başvurduğu önemli bir tedarik usulüdür. Bu usul belirli bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik olabildiği gibi bir yeniliğin alınması şeklinde de ortaya çıkabilir. Bugün olduğu gibi ateşli silah teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeleri takip eden devletler 19. yüzyılın ortalarından birbiri ardına ortaya çıkan yen silahlara sahip olmak istemişti. Üretim teknolojileri yeni silahları üretebilecek durumda olan ülkelerin tercihi bu silahları kendi tesislerinde üretmekti. Ancak Osmanlı imparatorluğu gibi üretimi ihtiyacı karşılamayan veya Yunanistan gibi silah üretim kabiliyeti olmayan devletler söz konusu silahları ithal etmek durumunda kaldı. Bu durum silah üreticileri açısından önemli dış pazarların ortaya çıkmasını sağladı. Askerî modernleşmenin bir beka meselesi olarak görüldüğü Osmanlı İmparatorluğu da Batılı üreticilerin en büyük pazarlarından biri oldu. Osmanlı yönetimi 19. yüzyılın ortalarından itibaren silah ithalatına sürekli artan ordanda başvurdu. Modern ateşli silah ihtiyacının karşılanmasında önceleri Avrupalı üreticiler tercih edilmiş daha sonra Amerikan İç Savaşı'ndan sonra bir süre Amerikan silahları alınmıştı. II. Abdülhamid dönemine kadar farklı üreticiler tercih edilirken bu dönemden itibaren Alman silah üreticileri Osmanlı pazarında oldukça etkili bir konuma yükseldi. Bu dönemde alınan Krupp topları ve Mauser tüfekleri kısa sürede Osmanlı ordusunun kadro silahları haline geldi. Birçok çalışmaya konu olan Alman Tekeli bu çalışmaların hemen hepsinde farklı iddialarla eleştirilmiştir. Suçlamalar daha çok Osmanlı ordusunda görevli Alman subayların yetkilileri Alman silahlarına yönlendirdiği şeklindedir. Hatta bu subayların silah üreticilerinin temsilcisi gibi çalıştığı, zaman zaman rüşvet vererek Alman silahlarının tercih edilmesini sağladıkları

²²⁷ “Thousands Of Turkish Rifles Taken By The Servians Near Kumanovo And Uskub”, **Illustrated London News**, (16.11.1912); “What Has Been Happening During The Armistice”, **The Sphere**, (08.02.1913).

iddia edilmektedir. Şüphesiz Alman subayların silah alımlarında önemli etkileri olmuştu. Bu subaylar arasında yer alan ve Askerî Okullar'daki görevi sebebiyle Osmanlı subayları üzerinde etkisi en fazla olan Goltz Paşa, söz konusu iddiaların hedefinde yer almaktadır. Ancak dönemin kaynakları dikkatle incelendiğinde silah alımlarındaki Alman etkisinin, ordunun modernizasyonunda örnek alınan *Prusya Modeli*'nin çok doğal bir sonucu olduğu görülmektedir. Bütün gerekçeler bir tarafa bırakılsa bile Alman subayların Osmanlı ordusu için öngördükleri değişiklikler arasında alışık oldukları silahları da eklemeleri yadırganmaması gereken bir tercihti. Kaldı ki Alman silahlarını tercih eden tek devlet Osmanlı imparatorluğu değildi. Krupp ve Mauser gibi Alman silahları birçok devlet tarafından satın alınmıştı. Hatta Mauser firması sattığı silahları ayırmak için markanın önüne ülkenin adını getirmeyi uygun görüyordu. Bu yöntemden hareketle Osmanlı'ya satılan tüfeklere de *Türken Mauser* (Türk Mavzeri) adı verildi. Alman silah üreticilerinin Osmanlı pazarındaki payı ve Alman subayların Türk subayları üzerindeki etkilerine rağmen, Osmanlı imparatorluğunun silah alımları ciddi satınalma usûllerine uygun olarak yapıldı. Ateşli silahlar alanında uzmanlaşmış Osmanlı subayları satınalmaları yönetmiş, yapılan işlerin tamamını ilgili makamlara raporlayarak sürecin takip edilmesini kolaylaştırmıştı. Yeni bir silahın icad edildiğinin haber alınmasıyla söz konusu süreç başlıyor, silah ordu envanterine girdiğindeyse son buluyordu. Yeni silahlar konusunda bir hassasiyet bulunduğundan genel veya özel görevlerle Batı'da bulunan Osmanlı memurları aldıkları bilgileri vakit kaybetmeden İstanbul'a bildirmektedir. Osmanlı memurları dışında, silah üreticilerinin temsilcileri, tüccarlar ve bizzat üreticiler yeni ürünlerle ilgili Osmanlı yönetimine bilgi vermektedir. Silah konusundaki istihbarat hassasiyeti o derece gelişmişti ki sadece üretilen yeni silahlar değil bu silahların müşterileri hakkında da İstanbul'a düzenli bilgi aktarılıyordu. Yeni bir silah tesbit edildikten sonra teknik bilginin alınması için genellikle iki yol izlenmekteydi. Ya üreticilerden nakliye ve diğer masraflar kendilerine ait olmak üzere ürünlerinden İstanbul'a numune göndermeleri istenmekte ya da Osmanlı teknik personelinin silahı üretim tesisinde incelemesi talep edilmekteydi. Silahların teknik açıdan incelenmesi zamanla ithalatın en önemli prensiplerinden biri haline geldi. Bu maksatla kurulan

komisyonlar hem İstanbul'da hem de silahların üretildiği ülkelerde önemli görevler üstlendi.²²⁸

Muayene komisyonlarının²²⁹ tüfek alımlarında daha aktif oldukları Amerikan ve Alman üreticileri nezdinde yapılan görevlendirmelerin fazlalığından anlaşılmaktadır. Amerika'dan alınan silahlar konusunda muayenesi ve teslim alınması için görev yapan komisyonun oluşturulması Osmanlı hükümetinin yapılacak işe verdiği önemi göstermekteydi. Amerika'dan alınacak silahların muayenesi için daha önce Amerikan hükümetinden destek alınmaktaydı. Bu görevlilerin sayısı zamanla artarak elli üç kişiye ulaşmıştı. Ancak daha sonra bu işle ilgili olarak bir Osmanlı heyetinin görevlendirilmesi kararlaştırıldı. Bu heyetin başkanlığına da Miralay Tevfik Bey'in²³⁰ getirilmesine karar verildi. Daha önce Paris Ateşemiliterliği yapmış olan Tevfik Bey Fransa'nın aynı adla meşhur tüfeklerinin üretildiği Saint-Etienne'de tüfek üretimi hakkında inceleme ve çalışmalar yürütmüştü. 1872 yılının Mart ayında Tophâne-i Amîre'nin İstihkâm ve Muayene Dairesi dâimî azalığına atanan Tevfik Bey'in aynı yılın Eylül ayında Amerika'ya gidecek heyetin başkanlığıyla görevlendirildi. Maiyetinde iki görevli daha bulunan Tevfik Bey iyi derecede İngilizce ve Fransızca bilmekteydi. Amerika yolunda önce Britanya'ya uğrayarak burada silah kontrolleriyle ilgili İngiliz makamlarının takip ettiği prosedürleri temin etti. Tevfik Bey ve heyetinin Amerika'daki görevi sipariş edilen tüfeklerin üretim ve testlerini kontrol etmek ve kabul edilenlerin İstanbul'a gönderilmesini sağlamaktı. Bu komisyonda görevli personelin yaptıkları teknik temas ve incelemeler neticesinde kabul edilen silahlar, deniz yoluyla İstanbul'a ulaştırılıyordu. Amerika'da görev yaptığı sırada rütbesi Mirlivalığa yükseltelen Tevfik Paşa, görev süreci boyunca silah üretim

²²⁸ BOA. HR.İD., 1153/63; BOA. A.} MKT. NZD., 335/95; BOA. HR. SFR.3., 115/8; BOA. Y.PRK.UM., 4/16; BOA. Y.PRK.MYD., 2/73; BOA. Y.MTV., 65/10 ve 136/73; Branko Bogdanovic, **Serbian and Yugoslav Mauser Rifles**, (Tustin: North Cape Publications, 2005), s. 79-82.

²²⁹ II. Abdülhamid döneminde aktif oldukları görülen askerî komisyonlar, ordunun modernizasyonunda önemli görevler üstlenmekle birlikte sarayın sürekli bilgilendirilmesini de sağlamaktaydı. Güçlenen Saray bürokrasisi bir bakıma padişahın devlet kurumlarının işlerine doğrudan müdahale etme aracıydı. 1879'da kurulan Teftiş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu da söz konusu askerî komisyonlardan biriydi. Orduda yapılacak düzenlemeler üzerinde çalışan bu komisyonun görevleri arasında silah ve mühimmat ihtiyaçlarının belirlenmesi de bulunuyordu. Bu komisyon ve görevleri hakkında bilgi için bkz. Adem Ölmez, "Askerî Teftiş Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, s. 43, (2007): 115-135; Goltz Paşa da bir süre Teftiş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu'nda görev yaptı. **Salnâme-i Askerî**, (y.y.: Matba'-i Harbiye-i Askerî, 1304), 34; Saray ve Saray bürokratlarının silah alımlarına müdahaleleri hakkında farklı bir yorum için bkz. Yorulmaz, **age**, 318-321.

²³⁰ Daha sonra müşirliğe yükselecek olan Tevfik Bey nazırlıklar dahil olmak üzere pek çok farklı görevde bulunmuştur. Vidinli Tevfik Paşa olarak tanınmıştır ve aynı zamanda dönüm ünlü matematikçilerindendir. Kazım Çeçen, "Hüseyin Tevfik Paşa", **Bilim ve Teknik**, (1991): 46-47.

teknolojisindeki gelişmelerden ve yeni silahlardan da İstanbul'u haberdar etti. Türk-Amerikan silah ticaretinin uzun ömürlü olmayışı silahların standartların dışında olmasından değil fakat malî anlaşmazlıklardan kaynaklandı. Ancak ticaret uzun soluklu olmasa da yeni tüfekler Osmanlı ordusunun modernizasyonunda önemli rol oynadı. Silahların Plevne'de olduğu gibi düşmana karşı bir üstünlük kazandırması bir yana üretim ve muayenelerde kazanılan tecrübe daha sonra yapılacak alımlar için sağlam bir temel oluşturmasını sağlamıştı. Zira Amerika'daki Osmanlı komisyonu on iki yıl boyunca görevini sürdürmüş, kazanılan bilgi ve tecrübe Tophâne-i Amîre başta olmak üzere askerî üretim tesisleriyle de paylaşılmıştı.²³¹

Amerikan tüfeklerinden vazgeçilerek bunların yerine Alman tüfeklerinin tercih edilmesi, bu alımlar için yeni bir komisyonun görevlendirilmesine sebep oldu. Bu komisyon, Mauser tüfeklerinin üretildiği Oberndorf an Neckar (Oberndorf) şehrinde görevlendirilen *Mauser Muayene Komisyonu* oldu. Mauser'e verilen ilk siparişle birlikte Osmanlı hükümeti üretilecek silahların kontrolünü yapmak ve sevkiyatları organize etmek üzere Oberndorf'a bir Muayene komisyonu göndermeye karar vermişti. Model 1887 tüfeklerinin siparişinin hemen ardından 11 Mart 1887'de Oberndorf'a gelen ilk muayene komisyonu 21 Mart'ta üretilen ilk 12 tüfeğin denemelerini yaparak çalışmalarına başladı. İlk komisyon aşağıda isimleri verilen beş subaydan meydana geliyordu.²³²

- 1 – Albay İzzet Bey (Eski Viyana Ateşemiliteri, daha sonra Mirliya ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa)
- 2 – Binbaşı Mahmud Bey (Silah Test Uzmanı, Harbiye Mektebi öğretmenlerinden, daha sonra mirliya ve Sadrazam Mahmud Şevket Paşa)
- 3 – Yarbay Hasan Sabri Bey (ABD Silah Muayene Komisyonu eski üyesi)
- 4 – Binbaşı Tahir Bey (Harbiye Mektebi öğretmenlerinden)
- 5 – Topçu Yüzbaşı Ahmet Hamdi Efendi (ABD Silah Muayene Komisyonu eski üyesi)

Bu komisyon çalışmalarının sürdürürken, 9 Eylül 1887 tarihinde Tophane personeli on üç subay daha Oberndorf'a gönderilerek Mauser Muayene Komisyonu'nun²³³

²³¹ Gencer, Örenç, Ünver, **age**, 90-97; Ahmet Muhtar, **age**, 103.

²³² Seel, **Türken Mauser**, 977-978.

²³³ Komisyon üyelerinin küçük bir şehir olan Oberndorf a.N.'deki bu ikametleri şehre de bir canlılık getirmiş, daha önce *Sırp Muayene Komisyonu*'nun üyelerini de ağırlayan şehir halkı ilk defa bir Müslüman heyete ev sahipliği yapmıştı. Komisyonun Oberndorf'daki varlığı ve Türk siparişinin büyüklüğü Mauser fabrikasında çalışan halkın ekonomik açıdan güçlenmesini sağladı. Daha önce *Hotel zur Post*'ta misafir edilen komisyon üyeleri ve zaman zaman İstanbul'dan gelen diğer ailelerin ikameti için bir bina yapıldı. II. Wilhelm'in talimatı ile çok kısa sürede yapımı tamamlanan bu bina, Türk komisyonuna verilen önemin güzel bir göstergesi oldu. *Türkenbau* denilen söz konusu bina için yapılan hazırlıklar da komisyon üyelerine danışılarak yapılmıştı. Alman mimarisine uygun olarak yapılan ilk planlar sonradan değiştirilerek Türk mimarisine yakın kubbeli büyük bir bina inşa edildi. *Türkenbau*

personel sayısı on sekize yükseltildi. 9 Eylül 1887 yılında göreve başlayan söz konusu on üç subayın isimleri aşağıdaki gibidir.²³⁴

- 1 – Binbaşı Mustafa Bey
- 2 – Kıdemli Yüzbaşı Azmi Efendi
- 3 – Kıdemli Yüzbaşı Bahattin Efendi
- 4 – Kıdemli Yüzbaşı Hakkı Efendi
- 5 – Kıdemli Yüzbaşı Hasan Efendi
- 6 – Yüzbaşı Yusuf Efendi
- 7 – Yüzbaşı Vasıf Efendi
- 8 – Yüzbaşı İbrahim Efendi
- 9 – Üsteğmen Cemal Efendi
- 10- Teğmen Rahmi Efendi
- 11 – Teğmen Ali Rıza Efendi
- 12 – Teğmen Hüseyin Efendi
- 13 – Teğmen Mehmet Efendi

Komisyonun Oberndorf şehrindeki otuz yıllık ikameti süresince komisyon üyelerinin birçoğu değişmiş, bazılarının rütbeleri yükseltilmiş ve bazıları da başarılarından dolayı ödüllendirilmişti.²³⁵ 26 Nisan 1903 tarihli bir gazete haberinde 23 Nisan 1903 tarihinde Oberndorf'a gelen 9 kişilik bir heyetin göreve başladığı ve bunun II. Türk Muayene Komisyonu olduğu bildirilmektedir. Ancak bu ikinci komisyonda adı geçen Hüseyin Hüsnü'nün önceki komisyonda da bulunduğundan, üyelerin zaman zaman değiştiğini ve tekrar Oberndorf'a gelebildiği görülmektedir. Yeni gelen bu heyette bulunan kişilerin isimleri şöyleydi:²³⁶

- 1- Kıdemli Yüzbaşı Hüseyin Tevfik Efendi
- 2 – Yüzbaşı Mahmut Fethi Efendi
- 3 – Üsteğmen Rüştü Hüseyin Efendi
- 4 – Üsteğmen Ahmet Kerim Efendi
- 5 – Üsteğmen Ali Emrullah Efendi
- 6 – Teğmen Hasan Ahmet Efendi
- 7 – Teğmen M. Şamil Efendi
- 8 – Hüseyin Hüsnü Efendi
- 9 – Çavuş Mehmet Ali

1917 yılının sonuna kadar Türk Muayene komisyonu üyeleri tarafından kullanıldı. Çelik, **age**, 18; Seel, **Türken Mauser**, 978-979; **30.08.2011 tarihli mülakat**.

²³⁴ Seel, **Türken Mauser**, 978 – 979.

²³⁵ Oberndorf'ta bulundukları süre içinde Almanlar'la da yakın ilişkiler kuran komisyon üyeleri, zamanla günlük hayatın bir parçası haline gelmişlerdi. Zamanla hemen hepsi Almanca öğrendikleri gibi içlerinden bazıları yerel aksanları konuşabilecek şekilde Almanca bilgisine sahip olmuşlardı. Şehrin kültürel hayatına ilk etkiyi Türkenbau ile yapan komisyonun söz konusu etkisine en iyi örneklerden biri bölge halkı tarafından her yıl düzenlen ve 'Fasnet' adı verilen festival kutlamalarında meydana getirdikleri değişiklikti. Daha önce bu festival sırasında geçit resmi yapanlar tarafından seyircilere ekmek atılırken, Osmanlı subaylarının ve özellikle Mahmut Şevket Paşa'nın müdahalesiyle ekmek yerine portakal atılmaya başlandı. Elbette, iklim şartlarından dolayı Almanya'da portakal yetişmediğinden festival için portakallar Türkiye'den gönderilmekteydi. Oberndorf Şehir Müzesi'nde bulunan ve Fasnet kutlamalarını temsil eden heykellerde portakala rastlamak mümkündür. Çelik, **age**, s. 20-21; **30.08.2011 tarihli mülakat**.

²³⁶ **OS-NM**, 26.04.1903; **BOA, BEO.**, 1653/200875; **BOA, İ.TAL.**, 43/6.

Oberndorf'taki muayene komisyonun görevine devam ederken, bu komisyonda bulunan görevlilerin özlük işlemlerinin takibi ihmal edilmemişti. Komisyon üyelerinden başarılı bulunanlar zaman zaman ödüllendirildi. Bu ödüllendirmelere hızlı terfiler de dâhildi. Örneğin, daha sonra Harbiye Nazırı ve Sadrazam olacak olan, Mahmud Şevket Paşa Almanya'daki görevini sürdürürken iki defa rütbe terfii aldı. Subaylar, teknik bir görevle Oberndorf'ta bulunuyor olsalar da bir yandan da Osmanlı devletini ve hükümetini temsil görevi üstlenmişti. Oberndorf halkı ile iyi ilişkiler tesis etmiş ve halkla kaynaşmış olankomisyon, padişahın cülûs yıl dönümü gibi önemli günleri de orada kutluyordu. Oberndorf'taki Osmanlı asker ve memurları gibi Paul Mauser ve bazı fabrika çalışanları da padişahın takdirini kazandıkları için ödüllendirilmişti.²³⁷

Ayrıca, uzun yıllar Oberndorf'ta çalışan komisyonun bazı üyeleri burada hayatlarını kaybetmiş ve Oberndorf'taki Evangelik ve Katolik Hıristiyanlar'ın ortak mezarlığına defnedilmişti. Oberndorf mezarlığında bulunan iki Türk mezarına ait taşlar da İstanbul'dan gönderilmişti. Bu mezarlardan birisi 2 Eylül 1888 gecesi yatağında öldüğü tespit edilen Yüzbaşı İbrahim Efendi'ye aitti. Diğeriyse henüz iki ay on günlükken 17 Şubat 1889 hayatını kaybeden Kâtib Hüsnü Efendi'nin kızı Leyla'ya aitti.²³⁸

Oberndorf Muayene Komisyonu, üretilen ve sevkiyatı yapılan tüfeklerin muayenesini yaparken İstanbul'da da bu tüfeklerin ve bunlara ait mühimmatın muayenesini yapan komisyonlar kurulmuştu. Bu komisyonlar da özellikle fişek muayenelerinde dikkatli bir şekilde çalışıp, zaman zaman bulunan hatalı ürünlerin iade edilerek üreticilerden yenilerinin getirtilmesini sağladı. Dikkatli yürütülen bu muayene faaliyetleri, Alman ürünlerine olan güvenin yine de kontrole tabi olduğunu göstermekteydi. O dönemde yabancı basında çıkan Alman silah ve cephanelerinin kontrol edilmeden birliklere dağıtıldığı haberleri abartılı hatta kasıtlı haberlerdi.²³⁹

²³⁷ BOA, İ.DH., 1127/88582 ve 1220/95551; BOA, Y.PRK.MYD., 15/50; BOA, BEO., 486/36444; BOA, İ.TAL., 82/28; Hans Wilski, "Eine osmanisch-türkische Medaille aus Württemberg", *NNB Numismatisches Nachrichtenblatt*, s.11, (2006): 491-494.

²³⁸ 31.08.2011 tarihli Oberndorf Mezarlığı ziyareti; OS-NM, 18.03.75.

²³⁹ Güler, *age*, s. 192-193; Fişek ve Barut Muayeneleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: **Bairade-i seniye-i Hazret-i Padişahî kabul buyurulan Küçük Çaplı Mavzer Tüfeklerine Mahsus Olarak Sipariş Buyurulan Fişeklerin Almanya'da Karlsruhe Şehrinde Canib-i Hükümet-i Seniyye'den Memur Muayene Komisyonu Tarafından Suret-i Muayenesine Dâir Ta'rifnâme**, (y.y./t.y.)[El Yazması, (Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 147870 / 355 = 94.35 kayıt no ile kayıtlıdır.)]

Ateşli silah alımlarında bu konuda uzmanlaşmış personel Osmanlı devleti adına yapılan üretimi yerinde ve teslimatta denetlemekle görevliydi. Tüfek alımlarında olduğu gibi top alımlarında da aynı muayene prosedürleri uygulandı. 1860'ta tesis edilen ilk münasebetten sonra Osmanlı ordusunun toplarının neredeyse tamamı Krupp firmasından yapılır hale geldi. Krupp, Almanya'nın Essen şehrinde çelik üretimi yapan bir firma olarak kurulduktan sonra Alfred Krupp idaresinde dünyanın en önemli silah üreticisi haline geldi. Alman silah sanayisinin en meşhur temsilcisi olan firmanın Alman hükümeti ve hanedânıyla ilişkileri de oldukça sıcaktı. Alman ordusunun top tedariki de Krupp'tan yapılmaktaydı. Sürekli büyüyerek üretim kapasitesini ve kalitesini artıran Krupp'nun ilk top ihracaatı Mısır'a yapıldı. Bu satışı takip eden yıllarda birçok ülkede Krupp topları kullanılmaya başlandı. Uluslararası satış ağını sürekli geliştiren Alfred Krupp bir müddet sonra *Top Kralı (der Kanonen König)* olarak anılmaya başlandı. Krupp'un topları dünyanın birçok farklı ordusunda kullanılsa da en önemli pazarı Doğu ordularıydı. Bu pazar hem ekonomik hem de siyasî açıdan Almanya için önemli olduğundan Krupp'un pazardaki varlığını daha kritik hale getiriyordu. Doğu pazarındaki en önemli müşterilerin başındaysa Osmanlı ve Rus orduları gelmekteydi. 1861'de bir adet deneme topu alan Osmanlı devleti 48 topluk ilk büyük siparişini Krupp'a 1863'te verdi. Bu tarihten itibaren artarak devam eden top alımları sebebiyle Osmanlı resmî temsilcileri ve askerî heyetler Krupp fabrikasını sık sık ziyaret etmişlerdi. Neredeyse Almanya'ya yapılan her resmî ziyarette bir Krupp gezisi de eklendi. Fabrikayı ziyaret edenler raporlarında fabrikanın durumunu, işleyişini ve yeni ürünleri detaylı olarak anlatıyordu. Raporlarda dikkat çeken hayranlık, tedarikçi tercihinde Krupp'un çok gelişmiş bir üretim tesisi olmasının sonucuydu. Gerçekten de 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Erhardt gibi Alman firmaları dışında Krupp'la top üretiminde rekabet söz konusu değildi. Top alımları için farklı üreticilerle irtibatını kesmeyen Osmanlı hükümetinin neticede Krupp'la ticarete devam etme kararı doğru bir karardı. Şirketin üretimin kalitesi ve ihtiyacı zamanında karşılayabiliyor olması bu kararı etkileyen önemli etkenlerdendi. Ayrıca Almanya'yla ilişkilerdeki yakınlık da tercihin Krupp'tan yana olmasında azımsanmayacak öneme sahipti.²⁴⁰

²⁴⁰ BOA, İ.HR., 231/13644 ve 235/13880; BOA, İ.DH., 687/47883; Türk, age, 219-227; Heinrich Ehrhardt tarafından 1889'da Düsseldorf'ta kurulan Rheinische Metallwaaren-und Maschinenfabrik Aktiengesellschaft geliştirdiği sahra toplarıyla Krupp'la rekabet etmeye çalıştıysa da Krupp tanınırlık

Krupp toplarının alımı devam ettikçe firmayla Osmanlı yöneticileri arasındaki ilişkiler de gelişti. Özellikle II. Abdülhamid tarafından gösterilen yakın ilgi, zaman zaman Krupp yetkililerine ve çalışanlarına verilen madalyalarla pekiştirildi. Firmanın İstanbul'daki temsilcileri de bu ilgiden nasibini aldı. 1869 yılında Otto Dingler tarafından kurulan temsilcilik 1889'dan itibaren ve Hüber Biraderler'den August Hüber tarafından sürdürüldü. Her iki ismin de söz konusu ticarete katkıları Osmanlı hükümeti tarafından sık sık takdir ve taltif edildi. Özellikle Hüber Biraderler (Freres)'in Krupp ve Mauser firmalarının temsilciğini yapması, İstanbul'da bulunan ve Türkçe konuşan bir muhatabın hükümet ve firma arasındaki ilişkileri geliştirmesi açısından önemli bir ayrıntıydı. Hüber Biraderler'in üstlendiği görev, silah satışlarını, sevkiyatı ve tahsilatı takip etmeyi de içeren ayrıcalıklı bir satış temsilciliği idi. Firmaların İstanbul'daki çıkarlarını takip etmek ve yeni ürünlerin tanıtımını yapmak da bu görevler arasındaydı.²⁴¹

Krupp'la yürütülen ve 1861 yılında bir topla başlayan ticaret 1912 yılına kadar, çoğunluğu sahra ve dağ toplarından oluşan, 3936 adet topun alımını sağladı. Söz konusu alımların en çok yapıldığı dönem II. Abdülhamid dönemi oldu. Aşağıdaki tablolar Osmanlı ordusu için Krupp'tan alınan topların miktarlarını göstermektedir:

Tablo 14: Krupp Firmasından Alınan Toplar (1861-1912)

Yıl	Miktar	Yıl	Miktar	Yıl	Miktar
1861	1	1874	231	1903	98
1863	48	1875	201	1904	72
1864	60	1885	517	1905	665
1867	48	1886	440	1906	4
1868	127	1893	78	1907	4
1870	88	1896	4	1910	106
1871	178	1898	1	1911	90
1873	834	1902	32	1912	6
TOPLAM					3.936

Türk, **age**, 231.

ve iş hacmi bakımından Rheinmetall'den çok ilerdeydi. Ancak hem Osmanlı'dan hem de başka devletlerden küçük siparişler almayı bilen firma ticari hayatına başarıyla devam etti. Bkz. **Annual Report 2017**, (Düsseldorf, Rheinmetall Group, 2018). Günümüzde dünyanın en büyük silah üreticilerinden biri olan Rheinmetall AG'nin zaman içinde yakaladığı başarıyı dönemin şartlarında rekabet ettiği birçok firma yakalayamadı. Osmanlı imparatorluğunun da müşterisi olduğu barut üreticisi Pulverfabrik Rottweill AG bu firmalardan biridir. Jonathan A. Grant, "Arms Trade in Eastern Europe 1870-1914", **Girding for Battle The Arms Trade in The Global Perspective 1815-1940**, ed. Donald J. Stoker Jr. ve Jonathan A. Grant (Westport: Praeger, 2003): 29.

²⁴¹ Türk, **age**, 233; Adnan Gürbüz, "Türk-Alman İlişkilerinin Gelişiminde Bir Silah Fabrikasını Rolü: Alman Krupp Silah Fabrikası", **I. Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu 8-10 Ekim 2009** (Konya: Konya Valiliği, 2010), 247-255.

19. yüzyılın sonlarından itibaren dünya genelinde izlenen silahlanma yarışı Osmanlı ordusunun da katıldığı bir süreç olarak 20. yüzyılın başlarında da devam etti. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı pazarını kendi tekelleri haline getiren Krupp ve Mauser gibi üreticilerin yanında başka Alman üreticiler de bulunmaktaydı. Bu üreticilerin silah satışında söz konusu iki firma kadar güçlü ve iddialı olamasa da mühimmat alımların da başarılı oldukları görülmekteydi. Bunlardan *DWM*²⁴² (Deutsche Waffen und Munitionsfabriken AG) milyonlarca cephaneyle birlikte kendi tesislerinde üretilen Luger marka tabancanın Osmanlı pazarında satışını yapmaktaydı. Alman üreticiler Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamakta başarılıydılar çünkü Alman devleti bu firmaları Doğu'daki nüfuzunu güçlendirmenin yollarından biri olarak görmekteydi. Devletin desteğinde yeni pazarlara açılan Alman silah endüstrisinin temsilcileri belki de en önemli başarıyı Osmanlı İmparatorluğu'nda yakaladı. Osmanlı-Alman ilişkileri geliştikçe ülke arasındaki ticaret hacmi de Osmanlı pazarında etkin olmak isteyen tüm Batılı üreticileri rahatsız edecek şekilde Almanya lehine büyüdü.²⁴³

Siyasî ve ekonomik destekle güçlenen Alman üreticilerin bir diğer güçleri de vardı ki bu belki de en sağlam kozları olmuştu. Zaman içinde Osmanlı ordusunda sayıları artan Alman danışmanların getirdiği yeniliklere de doğal bir kabul kendiliğinden ortaya çıkmıştı. Alman silahları da bu yeniliklerin bir parçası olarak görüldü ve kabülleri daha kolay bir süreç izledi. Silahların alımı için ciddi bir kabul prosedürü işletilmesine ve alınan her silah kabul testlerine tabi tutulsa da Alman silahları bu prosedür ve testlerde psikolojik üstünlüğe sahipti. Goltz ve Imhoff Paşalar, silah alımlarına müdahale ettikleri ve Alman üreticileri destekledikleri iddialarıyla zaman zaman karşılaşmıştı. Günümüzde yapılan değerlendirmelerin tamamına yakınında da aynı iddialar bazen

²⁴² DWM, mühimmat üretiminin yanında şarjör ve bağ adı verilen doldurma aparatları da üretmekteydi. Özellikle Mauser tüfekleri için bağ önemli bir araçtı. DWM tarafından satılan ürünler hakkında genel bilgi için bkz. **Munitions Katalog No:3 Ausgabe 1904**, (Karlsruhe: Deutsche Waffen und Munitionsfabriken, 1904).

²⁴³ Jonathan A. Grant, **Rulers, Guns, and Money The Global Arms Trade in The Age of Imperialism**, (Cambridge&London: Harvard University Press, 2007), 189-190; Klaus Wolf, **Gelibolu 1915 Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askeri İttifakı**, çev. Eşref Bengi Özbilen (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014), 15-16; M. Henri Hauser, **Economic Germany "German Industry Considered as A Factor Making for War"**, çev. P.E. Matheson (London: Thomas Nelson&Son.,1915), 23-27; "Germans Win in Turkey", **The Omaha Daily Bee**, (09.02.1905); "Activity of Germany", **Bottineau Courant**, (10.02.1905).

suçlamaya dönüşerek devam etmektedir. Bu iddia ve suçlamaların asıl kaynağıysa *bir Alman subayın bir Alman silahı kullanmak istemesinin* doğal bir durum olarak kabul edilemeyeşidir. Yukarıda sözü geçen psikolojik üstünlük doğru anlaşılmadığından bu durum konuyla ilgilenen herkese oldukça garip görünmektedir. Yani aslında, Osmanlı ordusunda görevli Alman subaylar ordu için Alman silahlarının alınmasında doğrudan değil dolaylı olarak etkili oldu. Bu dolaylı etki kaynağı derin ve güçlü olması sebebiyle sürekli hissedilmişti.²⁴⁴

²⁴⁴ Wolf, **age**, s. 14; Kış, **age**, s.65-66; Söz konusu eleştiriler ve iddiaların en kapsamlıları hakkında bkz. Serdar Dinçer, “**Krupp’un**” Bitmeyen “**Balkan Savaşı**” Sürgün ve Soykırım, (İstanbul: Favori Yayınları, 2014).

4. OSMANLI ORDUSUNDA MODERN ATEŞLİ SİLAH EĞİTİMİ

Osmanlı ordusuna modern ateşli silahların girişi, getirdiği birçok yenilikle birlikte en önemli katkıyı askerî eğitim usullerine yaptı. Klasik silahlara göre daha karmaşık yapılar olan bu silahlar, prensipte birer makine olarak değerlendirildiğinden bunları kullanacak askerlerin de birer operatör gibi eğitilmesi gerekmektedir.

Osmanlı'da modern usullerde askerî eğitim II. Mahmud'la birlikte yerleşmeye başladı. Çok uzun bir sürecin başlangıcı olan bu dönemde açılan okullar bu alanda atılan ilk adımlar oldu. Modern ordunun en önemli ihtiyacı olan nitelikli subayın önemini fark eden Osmanlı yönetimi, ihtiyacı karşılamak için pek çok devlet tarafından kullanılan yöntemlere başvurdu. Askerî yüksek okullar, yurtdışına subay gönderilmesi ve yabancı uzmanların orduda istihdamı bu yöntemlerin başında gelmekteydi. Ancak eğitim alt yapısının yeterli olmaması nitelikli subayların yetişmesini geciktiriyordu. Söz konusu alt yapının oluşturulması için Tanzîmât döneminde askerî yüksek okullara kaynak teşkil edecek ilk ve orta dereceli okullar da açılmaya başlandı.²⁴⁵

Subay ihtiyacı Kırım Harbi esnasında fazlasıyla hissedildiğinden ve bu durum müttefikler tarafından da dile getirildiğinden, eğitim alanındaki çabalar bu savaştan sonra artırıldı. Bu dönemde birçok alanda olduğu gibi askerî eğitim alanında da Fransız kurumları örnek alındığından ilk denemeler Fransız usullerine göre yapıldı. Fransa'nın Osmanlı eğitimi hakkındaki görüşü 1867 yılında verdiği muhtırayla netlik kazandı. Bu muhtıra, Osmanlı eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesinin yolunu açtı. 1869'da yürürlüğe giren *Maarif-i Umûmîye Nizamnamesi* eğitimin bir devlet meselesi olarak ele alınmasının uygulamaya yansımasydı. Fransa'nın Osmanlı içişlerine bir müdahalesi gibi görünen bu tavır aslında Osmanlı eğitim sistemi açısından oldukça faydalı sonuçlar doğurdu. Gerçekten de söz konusu nizamname, Osmanlı eğitim sisteminde elle tutulur değişiklikleri hayata geçirerek eğitimin modernleşmesinde ciddi katkı sağladı. Tanzîmat dönemi boyunca azalarak da olsa süren Fransız etkisi, II. Abdülhamid döneminde yerini başka bir ülkenin etkisine bıraktı. Bu dönemde askerî

²⁴⁵ Tekeli ve İlkin, *age*, 64-68; Zürcher, *age*, 100-101; Mehmed Hüsrev Paşa, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîyenn İsti'maliçün Nefer Ta'limi*, 30.

kurumlar başta olmak üzere pek çok Osmanlı kurumunda Prusya ekolünün yerleştiği görüldü. Bu ekol Rusya ve ABD başta olmak üzere farklı birçok ülkede kabul görmüştü. Ancak elbette asıl önemli husus; örnek alınan ülke değişse de nitelikli subay ihtiyacında hemen bir değişiklik olmamasıydı.²⁴⁶

Askerî eğitimin odağında subay adayları yani Harbiyeliler bulunuyordu. Kırım Harbi'nden sonra askerî eğitime verilen önemin artması, askerî öğrencilerin yeni usullere intibakında önemli bir rol oynadı. Modern askerî usullerin uygulayıcılarının eğitime verilen önem ordunun tamamında eğitimin seviyesinin çabuk ve etkili bir şekilde artırılması isteğinden kaynaklanmaktaydı. Doğal olarak Harbiyeliler'den beklenen aldıkları eğitimin hakkını vermeleriydi. Osmanlı ordusunun rakipleriyle boy ölçüşebilecek seviyede savaşa hazır bulundurulması yeni dönemde Osmanlı subayının birinci vazifesiydi. Bu amaca ulaşmak için sadece yurt içinde eğitimin yaygınlaştırılmasıyla da yetinilmedi. Subay adaylarının farklı ülkelerde eğitim görmesi sağlandı ve bu eğitimlerden dönenler muallim sıfatıyla kıtaya çıkartıldı. Batılı usulleri görmüş, yeni silahları ve yeni taktikleri tanımış söz konusu subaylardan kazandıkları bilgi birikimi ve tecrübeyi hem silah arkadaşlarıyla hem de kumandaları altındaki askerlerle paylaşmaları bekleniyordu. Bu beklenti teoriden uygulamaya geçiş için de önemli bir adımın atılmasına yönelikti. Meslekî açıdan çağdaş ülkelerin subaylarıyla benzer nitelikler kazanan ve entelektüel açıdan okur-yazar olmanın çok ötesine geçen Osmanlı subayı, bu yönüyle hem toplumun genelinden hem de komuta kademesindeki alaylı subaylardan ayrıldı. Bu ayrılık daha sonra çeşitli çatışmalara sebep olsa da Osmanlı askerî modernleşmesi söz konusu mektepli subaylar eliyle hayata geçirildi.²⁴⁷

²⁴⁶ BOA, Y.PRK.ASK., 16/21,24/29 ve 59/55; Hüseyin Hüsnü, *Sâikâ-yı Zâfer, Bin İki Yüz Yetmiş Senesinde Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti Beyninde Tehaddüs Eden Muharebenin Tarihçe ve Harekat-ı Askeriyesidir*, (y.y.:1296), 24-26; Leonard D. Holder Jr., Williamson Murray, "Prospects for Military Education", *Joint Force Quarterly*, c. 3, s.18, (1998): 81-90; Advin J. Arnold Jr., *Professional Military Education: Its Historical Development and Future Challenges*, (Carlisle: US Army War College, 1993), 7-10; Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, 100-126; Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13, s. 1, (2008): 271-283; Fatih Demirel, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 25, s. 2, (2012): 507-530.

²⁴⁷ Odile Moreau, *İki Dünya Arasında: Osmanlı Subayları, Kültürel Aktarım ve Siyasal Etkileşim -19. Yüzyıl İkinci Yarı-20. Yüzyıl Baş-ı, Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar*, Ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 363-378.; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Evveli*, yay. haz. Nuri Akbayan, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 8-10.

Tanzîmât dönemi hukukun devlet yönetimine hâkim olması için gayretlerin sürdürüldüğü bir dönem oldu. Devlet eliyle yapılan düzenlemelerden askerî eğitim sistemi de etkilendi. Kurumsallaşmanın hız kazandığı bu dönemde, ordunun nizam ve taliminde olduğu gibi ateşli silah eğitiminde de pek çok yenilik hayata geçirildi. Bu yeniliklerin odağında da yine askerî okullar vardı. Temel bilgilerin kazanılması bir zorunluluk olduğundan eğitim programlarında modern ateşli silahların eğitime verilen yer giderek artırıldı. Askerî okullarda konuyla ilgili dersler için ateşli silahlar ve bu silahlarla yapılacak eğitimler hakkında bilgiler içeren kitap ve risaleler eğitimin önemli kaynaklarıydı. Bu kaynaklara silahlara ulaşmak için izlenen yolla ulaşıldı ve Batılı eserler tercüme edilerek kullanıldı. Söz konusu eserlerin takibi ve tercümesi için yabancı dil bilen gayrimüslim Osmanlılar'dan faydalanıldı. Fransızca başta olmak üzere farklı dillerden yapılan tercümeler ilgililerce kullanılmaktaydı. II. Mahmud döneminde Rumlar başta olmak üzere gayrimüslimlerin tercüme yapmasından vazgeçildiğinden bu işle görevli Müslüman personel ihtiyacı ortaya çıktı. Tanzîmat'la birlikte Osmanlı subayları arasında yabancı dil bilenler arttığından askerlikle ilgili tercümeler de subaylar tarafından yapılmaya başlandı. Bu maksatla Seraskerlik ve Tophane-i Amîre bünyesinde tercüme yapan komisyonlar da kuruldu. Avrupa'daki askerî gelişmelere verilen önemden dolayı bu alanda tercüme yapan subaylar ödüllendirilerek çalışmaları teşvik edilmekteydi. Tercüme eserlerin kullanımı devam etmekle birlikte zamanla eğitim seviyesinin ve bilgi birikiminin artmasıyla telif eserler de yayınlanmaya başladı. Sultan Abdülaziz dönemiyle birlikte yeni silah çeşitlerinde izlenen artış, telif ve tercüme olarak teknik yayınlara da yansdı. Silah sayısı ve çeşidi arttıkça bu silahların doğru kullanılmasına rehberlik edecek bir uzman personel de yavaş yavaş yetişmekteydi. Ateşli silahlar alanında uzmanlaşan ve bu uzmanlıklarını farklı birliklerde meslektaşlarına ve geleceğin subaylarına aktaran subaylar Osmanlı ordusunda teknik eğitimin öncüsü oldu. Sürdürülen modernizasyon çalışmalarıyla birlikte Sultan Abdülaziz döneminde Amerikan ve Alman silahlarının Osmanlı envanterine girmesi, II. Abdülhamid döneminde yapılacak çalışmalar için önemli bir hazırlık aşaması oldu. II. Abdülhamid'in saltanatıyla birlikte askerî açıdan yaşanan değişikliklerin yanında Osmanlı ordusunda kullanılan silahlarda da önemli değişiklikler ortaya çıkmıştı.²⁴⁸

²⁴⁸ BOA, HAT., 196/9783 ve 1305/50912; BOA, İ.DH., 537/37276 ve 537/41436; BOA, C.AS., 1064/46860; A.} DVN.DVE., 18/57; BOA, A.} MKT.MHM., 168/70 ve 312/36; BOA, İ.TAL., 45/36;

II. Abdülhamid dönemi Osmanlı yönetimi ve ordusu için büyük bir felaketle başladı. 93 Harbi hezimet, ordunun eksikliklerini gözler önüne serdiğinden askerî ıslahat politikasında köklü bir değişiklik yapılarak örnek alınan ordu modeli değiştirildi. Osmanlı ordusu için Prusya askerlik sistemine uygun ıslahatların yapılmasına karar verildi ve bu sistemi öğretmeleri için Almanya'dan danışman-subaylar talep edildi. Osmanlı ordusu aslında Prusyalı sistemine da yabancı değildi ve Moltke'den itibaren bazı Prusyalı subaylar da istihdam edilmişti. Topçu sınıfının düzen ve eğitiminde II. Mahmud döneminden beri Prusya sistemi kullanılmaktaydı. Ancak II. Abdülhamid döneminde Kaehler Heyeti adı verilen Alman Islah Heyeti'nin gelişiyle ilk defa ordunun tüm sınıfları için de Prusya ekolü benimsenmiş oldu.²⁴⁹

Alman Islah Heyeti'nin gelişiyle Osmanlı askerî eğitiminde yapılması gereken düzenlemeler gündeme geldi. Alman subaylar yaptıkları incelemelerde eğitimin modernizasyonu için önemli değişiklikler yapılması gerektiğine dikkat çekmekteydi. Askerî eğitimin her aşamasında olduğu gibi ateşli silah eğitiminde bazı yeniliklerin hayata geçirilmesi gerekiyordu. Mekâtib-i Askerîye Müfettişi olarak görevlendirilen Goltz Paşa'nın eğitime bakışı, Osmanlı ordusunun eğitiminde teoriye dayalı eğitim yanında pratik eğitime de önem verilmesine vesile oldu. Goltz'un askerî tarihe ve taktik meselelere merakı, bilim ve askerlik arasındaki ilişkiye verdiği önem ve kazanılan tecrübenin hayata geçirilmesine dair ısrarı kendi eserlerinde vurguladığı hususlardı. Prusya'nın askerî temeller üzerinde yükselerek Alman İmparatorluğu'na dönüşmesinde Alman subayların oynadığı rol Goltz'un hassasiyetlerini gerçekçi bir temele dayandığını işaret etmekteydi. Bu durum Osmanlı yönetimi tarafından da takip edildiğinden Alman subayların tavsiyelerinin hayata geçirilmesi doğal bir alışma süresi dışında ciddi bir engelle karşılaşmadı. Sahip olunan bilginin hayata geçirilmesi ve tecrübenin doğal bir refleks olarak savaş meydanında kullanılması ancak uygulamalı eğitimle mümkündü ve bu durum Goltz başta olmak üzere diğer Alman

Askerî okullardaki öğrencilere verilen önem bu öğrencilere özel olarak yazılan eserlerde de görülmekteydi. Bu eserler sadece askerlikle ilgili değil askerî tarih ve Osmanlı Tarihi örneğinde olduğu gibi eğitim-öğretimin temel dersleri için de kaleme alınmaktaydı. Bkz. Mehmed Tevfik, **Mekâtib-i Şâhâne-i Askerîyeye Mahsus Târih-i Osmanî**, (Konstantinîye: Matba'-ı Ebuzziyâ, 1305); Ali Reşâd, Ali Seydî, **Târih-i Osmanî Resimli Haritalı**, (İstanbul: İkdâm Matba'sı, 1327).

²⁴⁹ Mehmed Kâmil, **93 Harbi Muhârebesi Serdâr-ı Ekrem Abdülkerim Paşanın Muhakemesi**, (İstanbul: Matba'-ı Cihân, 1322), 6-7; **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu**, Yay. Haz. Mikhail Bashanov, İlyas Kemaloğlu, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2018), 141-144; Kaan Engin Erzengin, **Miftâh-ı Fenn-i Harp: İbrahim Rüşdi'nin Kaleminden Harp Fenni ve Teknolojileri**, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 49.

subayların bu konudaki ısrarına temel teşkil ediyordu. Teorik bilgiyi pratikle pekiştirme gayreti, zamanla daha çok benimsenerek, Osmanlı ordusunda ateşli silah eğitimi daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağladı. Osmanlı subaylarının gayreti ve Goltz'un desteği sayesinde, ateşli silahların tanınması ve doğru kullanımıyla ilgili olarak önemli çalışmalar yapıldı. Söz konusu çalışmalar sonucunda ateşli silahlar alanında ciddi bir literatür ortaya çıktı. Silah ithalatının en yoğun şekilde yapıldığı ve yeni teknolojiye intibak gayretlerinin arttığı II. Abdülhamid döneminde, ateşli silahlar alanında daha önce rastlanmayan bir bilgi birikimine ulaşıldı. Padişah bu çalışmalardan memnuniyeti, eser sahiplerini ödüllendirerek göstermekteydi. Askerî yayınların sayısının artmasında sarayın bu tavrının da payı vardı.²⁵⁰

Osmanlı ordusunda kullanılmakta olan veya ilk defa kullanılacak ateşli silahların iyi tanınması, doğru kullanım için ilk şarttı. Farklı sınıflardan birçok Osmanlı subayı, ateşli silahlar hakkında hazırladıkları risale ve kitaplarla modern ateşli silah eğitiminin yerleşmesine öncülük etti. Ahmed Muhtar Paşa ve Mahmud Şevket Paşa örneklerinde olduğu gibi Harbîye mezunu subaylar, silah konusundaki bilgi ve tecrübeleriyle, satın alma komisyonlarında yer almış ve bu görevlere ek olarak ateşli silahlarla ilgili önemli eserler yayınlamışlardı. Yeni bir teknolojiyle üretilmiş silah veya mühimmatla karşılaşıldığında söz konusu subayların bilgilerine ve eserlerine başvurulmuş, yaptıkları katkı ödüllendirilerek devletin bu konuya verdiği önem de hissettirilmişti. Söz konusu bilgi ve tecrübenin aktarımı sadece silah ve mühimmatla sınırlı kalmamış, Osmanlı subayları görevli bulundukları yabancı ülkelerin orduları ve bu ordulardaki uygulamalarla ilgili de yayınlar yapmıştı. Bu dönemde askerî okullardaki derslere yardımcı olmak için de birçok tercüme ve telif eser yayınladı. Bu eserlerin arasında belirli bir silaha özel hazırlanmış kullanım kılavuzları, askerî öğrencilere yönelik olduğu gibi kıta hizmetinde bu silahları kullanacak subaylar için de önemli birer yol gösterici niteliğindeydi. Söz konusu çalışmaların çeşitliliği Osmanlı ordusunda silah uzmanı bir sınıfın varlığına işaret ederken çok geniş ve önemli bir literatürün oluştuğunu da göstermekteydi. Teorik ve uygulamalı ateşli silah eğitimi alanında

²⁵⁰ BOA. C.AS., 366/15180; BOA, Y.MTV., 110/39, 119/91, 131/25 ve 164/91; Goltz Paşa'nın Prusya ordusu'nun tecrübeleriyle ilgili olarak kaleme aldığı eserler için bkz. Freiherr von der Goltz, **Feldzug 1870-71 Die Operationen der II. Armee**, (y.y.: Ernst Siegfried und Sohn, 1873); Colmar Freiherr von der Goltz, **Rosbach und Jena Studien über die Zustaende und das Geistige Leben in der Preussischen Armee Waehrend der Uebergangszeit vom XVIII. zu XIX. Jahrhundert**, (Berlin: Ernst Siegfried und Sohn, 1883); Colmar Freiherr von der Goltz, **Krieg und Heerführung**, (Berlin: R. von Decker's Verlag, 1901).

yayınlarından oluşan bu literatüre, askerî makamlar tarafından hazırlanan eğitimi ve kullanımı düzenleyici metinler de eklenince ateşli silah alanındaki kaynak çeşitliliği ciddi bir seviyeye çıkmıştı.²⁵¹

Ateşli silah eğitiminin odağında Osmanlı subayı vardı. Osmanlı ülkesindeki okur-yazarlık oranı dikkate alındığında, ordunun geneline yönelik bir eğitimin uzun bir süreç olarak değerlendirilmesi doğaldı. Bu sebeple Osmanlı ordusunda ateşli silah eğitimi için *eğiticiyi eğitme* yani subayları eğiterek ordunun tamamına ulaşma metodu tercih edildi. Bu metot, söz konusu eğitimin düzenli olarak verilebilmesi için ihtiyaç duyulan subay sayısını kısa sürede artırmaya da yönelikti. Hızlı ve kolay sonuç alınan bir yöntem olarak eğiticiyi eğitmek ateşli silah literatürünün oluşmasında da kendini hissettirdi. Zira bu literatürün hitap ettiği asıl kitle subaylardı. Yayınların büyük çoğunluğu subay adayları ve subayların kıtaya çıktığında karşılaşacağı silahları daha iyi tanınması ve kullanımını muhataplara daha rahat öğretebilmesi için hazırlanmaktaydı. Sonraları küçük zabıt ve nefere doğru genişlese de ateşli silah eğitiminde öncelikli hedef subay sınıfı olarak kaldı.²⁵²

Ateşli silah eğitimi için hayata geçirilen çalışmalar, askerî makamlar tarafından hazırlanan veya hazır olanlar arasından seçilen metinlerle de desteklenmekteydi. Osmanlı ordusunun çağdaşı ordularda da eğitimde düzen ve standardın sağlanması için benzer metinler kullanılmaktaydı. Alman subayların rehberliği, Osmanlı ordusunda bu alanda da Almanya'daki örneklere benzer metinler hazırlanmasına sebep oldu. Muharip ve yardımcı sınıfların vazife ve teşkilatına ilişkin kanunname, nizamname ve talimatname gibi düzenleyici metinler ateşli silah eğitimleri için de yayımlandı. Bu metinlerin ortak özelliği; modernizasyonun ruhuna uygun olarak, verilen eğitimlerin belirli bir standarda ulaştırılması ve ordu içinde birliğin sağlanmasıydı. Bunlarla birlikte yarı-resmî olarak sınıflandırılabilen ta'rifnâme adı verilen metinler de silah

²⁵¹ BOA, Y.MTV., 38/91 ve 39/43; BOA, İ.TAL., 51/57; Ömer Fevzi, **Endâht Ta'lim ve Terbiyesi Usûl ve Tecâribine Dâir: Avusturya-Macaristan Endâht Mektebinde Gördüklerim**, (y.y.: Mekteb-i Harbiye Matba'sı, 1326), 2-3; Rifat Uçarol, "Gazi Ahmed Muhtar Paşa", **TDİA**, c.13, 447; Zekeriya Türkmen, "Mahmud Şevket Paşa", **TDİA**, c. 27, 384-386.

²⁵² Günümüzde *Eğiticiyi Eğitme (Train the Trainer)* metodu özel sektörde en sık başvurulan eğitim yöntemlerinden biridir. Bir firmanın kendi ürünlerinin kullanımı hakkında tüm müşterilerine ve onların muhataplarına eğitim vermesi çok uzun süreceğinden, farklı kesimlerden eğitimci adayları seçilerek ürünün nasıl kullanılacağı öğretilmektedir. Genelde kısa süren ve bir sertifika verilerek belgelenen bu eğitimler uluslararası alanda hizmet veren birçok firma tarafından yapılmaktadır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. **Train The Trainer Fundamentals Instructor's Reference Manual**, (New York: United Nations Publication, 2001).

kullanımı, temizliği ve muhafazasını düzenlemek için hazırlanarak birliklere dağıtılmaktaydı. Yeni silahlar yeni ihtiyaçları doğurduğundan söz konusu düzenleyici metinlerin sayısı da her geçen yıl arttı. Ancak bu metinler arasında da sayı ve çeşitlilik açısından literatürdekine benzer dağılım izlendi. Piyade ve topçu sınıfının kullandığı silahlarla ilgili resmî düzenlemeler sayı ve çeşit olarak fazlayken diğer bir muharip sınıf olan süvari için daha azdı.²⁵³

Osmanlı ordusunda kullanılan ateşli silahların eğitim için hazırlanan yayınların sayısı zamanla artarak bu konuda önemli bir literatür ortaya çıkmış oldu. Uzman personel tarafından yürütülen ve söz konusu literatürle desteklenen ateşli silah eğitimi iki aşamalıydı: 1) *Teorik Silah Eğitimi*, 2) *Uygulamalı Silah Eğitimi*. Teorik Ateşli Silah Eğitimin ayrılmaz bir parçası olan bu literatür uygulanan iki eğitim şekli için de kullanıldı. Eğitimi daha eski bir geçmişe ve daha güçlü bir bilgi birikimine dayansa da iki alanda sürdürülen eğitim faaliyeti yayınlar ve resmi düzenlemelerle desteklenmişti. Bu iki eğitim usulü kaynaklarıyla birlikte incelendiğinde Osmanlı ordusunda ateşli silah eğitimine verilen önem daha iyi anlaşılmaktadır.

4.1. Teorik Ateşli Silah Eğitimi

Bu eğitim modeli silahın detaylı olarak tanınması ve kullanıcının atışa hazırlanmasını ihtiva etmekteydi. Askerî öğrencilere ilgili derslerde, acemi nefere de kıtada verilen teorik eğitim muharebe için bir hazırlık aşaması yani ilk adımdı.

Teorik eğitimde, eğitime konu silahlarla ateş edilmemekte fakat nasıl ateş edileceği detaylı şekilde anlatılmaktaydı. Ateşli silah eğitiminin ilk aşaması olan teorik eğitim aynı zamanda literatürünün oluşmasını sağlayan ana unsur olmuştu. Bu eğitimlere katkı için hazırlanan yayınlarla, silahlar hakkında genel bilgilerden en teknik detaylara kadar birçok farklı konuda bilgi verilmekteydi.

Eğitimin en önemli aracı olan telif ve tercüme eserlere Osmanlı yönetimi tarafından verilen bu eserlerin yakından takip edilmesini gerektirmişti. Eğitim programının da parçası olan askerî literatüre dair incelemeler hem askerî tarih hem de ateşli silahlar alanında yazılmış eserlerin takibini kolaylaştırmak için yayınlanıyordu. Devletin

²⁵³ J. Hirtenfeld, **Allgemeines Militaerisches Handbuch Organisation der Europaeischen Heere**, (Wien: Druck und Verlag von Carl Gerold&Sohn, 1854), 94-97; Ceasar Rüstow, **Die Kriegshandfeuerwaffen**, (Berlin: Verlag von A. Bath, 1857), 218; Liautenant Colonel Erner, **The German Army of To-Day, Armies of To-Day A Description of The Leading Nations at The Present Time**, (New York: Harper&Brothers Publishers, 1892), 99-102.

konuya verdiği önem, Tüccarzâde örneğinde olduğu gibi, yayıcıların da bu alanda çalışmalarını artırmalarını sağladı. Bu yayınevleri arasında Almanlar tarafından işletilenler de vardı. Beyoğlu'nda Otto Keil ve ortaklarına ait olan yayınevi *Enva'-ı Alaman Te'lifât ve Harita Kitabhânesi* ticarî adıyla Almanca ve Türkçe yayınlar yapmaktaydı. Alman subaylarından bazılarının ateşli silahlarla ilgili olarak yazdığı kitapları bu yayınevi basmıştı. Ayrıca Osmanlı Sarayı da Otto Keil'in müşterileri arasındaydı. Böylece, Türk ve Alman ilgililerin gayretleriyle ateşli silah eğitimin yazılı kaynaklarının sayısı her geçen yıl daha da artmış oldu.²⁵⁴

Söz konusu kaynakları incelerken iki ana başlığa ayırmak mümkündür. Bu iki ana başlığa, resmi makamlar tarafından yayınlanan, düzenleyici metinler de eklendiğinde ateşli silah eğitiminin teorik kısmı için üç farklı yayın grubu ortaya çıkmaktadır: a) *Teknik Bilgiye Yönelik Eserler* b) *Kullanıma Yönelik Eserler* c) *Düzenleyici Metinler*

a) Teknik Bilgiye Yönelik Eserler:

Silahlarla ilgili eğitim çalışmaları; yeni silahların tanınması, kullanımı ve muhafazası aşamalarından oluşan üç temel hedefi içeriyordu. Genel olarak ateşli silahları tanıtmaya yönelik yayınlar silah bilimi olarak adlandırılabilir olan *Fenn-i Esliha* serileriydi. Bu yayınların ilk örneği 1290 (1873-74) tarihinde Piyade Kolağası Ahmed Kemâl tarafından *Kavânin-i Esliha-i Hafîfe* adıyla yayınlanmıştı.²⁵⁵ Yazar kitabının maksadını izah ederken askerî teknolojinin sürekli geliştiğine dikkat çekmekteydi. Askerî açıdan istenilen hedeflere ulaşabilmek için bu teknolojinin ürün olarak kullanılan silahların en iyi şekilde bilinmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Zira yeni

²⁵⁴ Mehmed Tahir, *Müellefât-ı Askerîye Tedkikâtı*, I, (y.y.: 1300), 4; Ahmed Muhtar, *Ahvâl-nâme-i Müellefât-ı Askerîye-i Osmanîye*, (Konstantinîye: Tahir Beğ Matba'sı, 1316), 1; Selçuk Akşin Somel, "Almanlar Dersaadet'te: 1870-1918 Devresi İstanbul'unda Almanlarla Osmanlıların Kültürel ve Toplumsal Buluşma Deneyimi", *Deutsche Präsens am Bosphorus: 130 Jahre Kaiserliches Botschaftspalais, 120 Jahre Historische Sommerresidenz des Deutschen Botschafters in Tarabya*, ed. Mathias von Kummer, (İstanbul: Generalkonsulat der Bundesrepublik Deutschland, 2009): 35-65; Otto Keil Yayınevi tarafından Almanca'ya çevrilen bir eser için bkz. Ahmed Resmî Efendi, *Eine Türkische Botschaft an Friedrich der Grössen*, müt. Willy Bey [Bolland] (İstanbul: y.y., 1903). Askerlik alanındaki süreli yayınlar hakkında bilgi için bkz. Mahmut Sami Sert, *Mecmua-i Fünûn-ı Askeriyye Dergisinin Analitik İncelenmesi (1882-1914)*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

²⁵⁵ 1281'de basılmış bir yayın bulunsa da bu silahların muhafazasıyla ilgilidir bir talimatnamedir. Bkz. *Esliha-i Nârîye-i Hafife ve Cârîhânın Hıfz ve Vıkâyelerine Dâir Ta'limât*, (y.y.: Mekâtib-i Harbîye-i Cenâb-ı Pâdişâhî Litografya Destgâhı, 1281).

teknoloji sayesinde elde edilen tüfekler eskilerinden farklıydı ve iyi tanınmaları hem kullanım hem de muhafazaları açısından oldukça önemliydi.²⁵⁶

Silahlar hakkında tanıtıcı bilgi veren ilk yayınların en eski örneklerinden biri de 1298 tarihinde yayınlandı. Tophâne-i Amîre Meclisi İdâre Meclîsi Azâsından Kaimmâkam Ali Rızâ Bey'in eseri *Esliha Hakkında Bir Makâle* adını taşıyordu. İlk örnekte yeni tüfeklerin tanıtımı için gösterilen tanıtma amacının bu eserde silah kavramından başlayarak silahlar hakkında genel bilgi vermek yönünde devam ettiği görülmektedir. Hâbil ve Kâbil örneği verilerek tanımlanan silah kavramından sonra ateşli silahların tarihi gelişimine geçen yazar daha sonraki bölümlerde bu silahların çeşitlerini izah etmektedir.²⁵⁷

Söz konusu iki örneği daha sonraki yıllarda başka yayınlar takip etti. Fenn-i Esliha konusunda oldukça detaylı çalışmalar yapıldı ve özellikle askerî öğrencilerin bu kitaplardan faydalanmaları istendi. Harbîye eğitim programında da aynı isimle bulunan bir ders konuya verilen öneme işaret etmekteydi. Silahlarla endüstri arasındaki ilişki mühendisliğin silah üretiminde daha fazla rol almasına sebep oldu. Osmanlılar'ın silahları inceleyen ve tanıtan eserlere Fenn-i Esliha adını vermeleri aslında isabetli bir tercihti. Zira, malzeme ve metalürji alanında kullanılan bilimsel yenilikler silah endüstrisinin geliştirirken ürünlerini de mühendislik biliminin önemli ürünleri arasına sokmuştu. Silah üretimi ve mühendislik arasındaki iş birliği arttıkça karmaşıklaşan nihai ürünlerin incelenmesini de bilimsel bir bakış açısını gerekli kılmaya başladı. Çeşit ve sayıları II. Abdülhamid döneminde aratan yeni teknoloji ürünü ateşli silahları tanıtmak için hazırlanan Fenn-i Esliha kitaplarının sayısı da bu dönemde arttı. Goltz Paşa'nın askerî okullarda yaptığı müfredat değişikliği ve bu müfredatı besleyecek kaynak ihtiyacı da söz konusu artışta etkili oldu. Aşağıdaki tabloda Fenn-i Esliha alanında yayınlanmış bazı eserler gösterilmektedir:

²⁵⁶ Ahmed Kemâl, **Kavânin-i Esliha-i Hafffe**, (İstanbul: y.y., 1290), 2-3.

²⁵⁷ Ali Rıza, **Esliha Hakkında Bir Makâle**, (İstanbul: Cerîde-i Askerîye Matba'sı, 1298), 3-7; Teknolojinin getirdikleri ve silah üretimine katkıları hakkındaki vurgular benzer yabancı yayınlarda da yer almıştır. E. Hartmann, **Kriegstechnische Zeitschrift für Offiziere aller Waffen**, (Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1898), 8-10.

Tablo 15: Fenn-i Esliha Konusunda Yayınlanmış Eserler

Yazar/Çeviren	Adı	Yer	Tarih
Ahmed Kemâl	Kavânin-i Esliha-i Hafife	İstanbul	1290
Ahmed Refik- Bekir Sıdkı	Fenn-i Esliha	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şâhâne Matbâ'sı	1300
Ahmed Muhtar	Tarih-i Esliha ve Zamân-ı Hâzırda Düvel-i Muhtelifi Topçulukları	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şâhâne Matbâ'sı	1301
Ahmed Muhtar	Fenn-i Esliha-i Sâkile	Mekteb-i Harbîye Matbâ'sı	1302
Mahmud Şevket	Fenn-i Esliha	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şâhâne Matbâ'sı	1302
Ahmed Muhtar ve Şevkî	Küllîyât-ı Fenn-i Esliha I,II	Karabet Matbâ'sı	1306/1314
Hasan Tahsin	Rehber-i Fenn-i Esliha	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şâhâne Matbâ'sı	1313
Subhî ve Nâci	Rehber-i Fenn-i Esliha	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şâhâne Matbâ'sı	1323
Mehmed Lütîfî	Esliha-i Osmanîye	Mühendishâne-i Berri-i Hümâyûn Matbâ'sı	1308
Mehmed Kadri	Yeni Rehber-i Fenn-i Esliha	Mühendishâne-i Berri-i Hümâyûn Matbâ'sı	1909

Bu tablo, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu kullanılarak oluşturulmuştur.

İçerik açısından bakıldığında birbirine benzeyen bu eserler birbirine benzemekte ve yazıldıkları dönemde kullanılan ateşli silahlar ve mühimmatlarla ilgili bilgileri içermektedir. Bu yayınların ortak özelliği; her subayın sahip olması gereken temel bilgi seviyesinin kazandırılmasının hedeflenmesiydi. Genel esasları öğrenen subaylar böylece kıtada söz konusu silahlarla karşılaştıklarında görevlerine daha kolay uyum sağlayabileceklerdi. Daha da önemlisi silahlar hakkında edindikleri temel bilgileri askere de aktarabilecekler, böylece mektepli subayın kıtadaki itibarını artırmış olacaktı. Silahların tanımı, kullanım amaçları, silahları oluşturan parçalar, ateşleme usulleri, mühimmatın niteliği, menzil ve kullanım sonrası talimatlar aktarılacak istenen ortak içeriğin en önemli başlıklarıydı. Fenn-i Esliha kitaplarını birbirinden ayıran temel fark, yazıldıkları dönemlerde kullanılan silahlara ait bilgilere yer vermeleri nedeniyle farklı silahlar veya farklı modeller hakkındaki içerikleriydi. Envantere yeni silahlar

eklendikçe yayınların içerikleri de bu silahları kapsayacak şekilde genişletilmekteydi.²⁵⁸

Silahlar geliştikçe Osmanlı subaylarının ve subay adaylarının faydalanması için yayınlanan eserlerin sayısı da arttı. Böylece genel içerikli kitapların yanında ordunun bir sınıfına veya bir sınıfın belirli bir silahına ait bilgiler veren yayınlar da yapıldı. Silah çeşitliliği bakımından ilk sıraya yerleşen Osmanlı Topçusu aynı zamanda en teknik sınıf olarak da varlığını sürdürmekteydi. Bu sınıf, Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn ve Tophâne-i Amîre tarafından desteklendiğinden kendi alanındaki yeniliklerden daha çabuk haberdar olmaktaydı. Özellikle Tophâne'nin üretim faaliyeti göz önünde bulundurularak burada istihdam edilecek personelin topçuluk konusunda eğitim seviyesinin yükseltilmesi önemli bir hedef olarak sürdürülmekteydi. Silah çeşitliliği ve teknik açıdan diğer sınıflara göre daha gelişmiş bulunan topçunun eğitimine verilen önem yayınların sayısına da yansımaktaydı. Bu yayınların bazıları teknik bilginin yanında topçuluk tarihi ve diğer orduların topçuları hakkında bilgi vermektedir. Aşağıdaki tablo topçuluk hakkında yayınlanmış bazı önemli eserleri göstermektedir:

Tablo 16: Topçuluk Hakkında Yazılmış Bazı Önemli Eserler

Yazarı/Çeviren	Adı	Yer	Tarih
Teibert, (Abdurrahman Paşa)	Kal'â Topçuluğu	Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matba'sı	1291
Served	Çenberli ve Adî Krup Yapısı Topların Etkileri	Tophâne-i Âmîre Maba'sı	1296
Fu'âd	Sahrâ Topçuluğu	Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun Matba'sı	1298
Komisyon	Havanların Ta'limnâmesi	Tophâne-i Âmîre Matba'sı	1302
Mehmed Lütî ve Mehmed Vahdet	Fennî Topçuluk	Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun Matba'sı	1303
Hurşid	Muhtasar Topçuluk	Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun Matba'sı	1309
İbrahim Hakkı	Kal'â ve Sahil Topçulukları	Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun Matba'sı	1312

²⁵⁸ Ahmed Muhtar tarafından yayınlanan eserin alt başlığında yer alan “*Mekteb-i Harbiye-i Şahâne'nin Erkân-ı Harbiye Namzed ve Mühendishâne-i Hümayun'un Topçu ve İstihkâm Şakirdânıyla Her Sınıftan Osmanlı Zabitanına Mahsustur.*” ifadesi söz konusu Fenn-i Esliha kitaplarının hedef kitlesini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ahmed Muhtar, **Külliyât-ı Fenn-i Esliha**, c. 2, (İstanbul: Karabet Matba'sı, 1321).

Tablo 16 -devam

Ahmed Muhtar	Avrupa Ordularının 1310 Sene-i Hicrîyesinde Sahra ve Cebel Topları Albümü	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı	1313
Ahmed Muhtar	Devr-i Hâzırda Osmanlı Topçuları	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şâhâne Matba'sı	1315
Ahmed Muhtar	Zamanımızda En Mühim Bir Mes'elenin Halli Yahud Ser'i Ateşli Sahrâ Topları	Matba'-i Bahriye	1315
Bağdadlı Muhyiddin ve Erzurumlu Fâik	Devlet-i Alîye-i Osmanîyenin Almanyada Kâin Krup Fabrikasından Mûba'yâ Buyurduğu Bilcümle Top ve Mühimmatın Tertibât ve Ebâdına Dair Ma'lumât-ı Umûmiye Risâlesi	Topçu Mektebi Matba'sı	1315
Hasan Rıza	Sahrâ Düvel-i Ecnebiye Topçuluğu	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı	1315
Hasan Tahsîn	Topçunun Sermâyesi	Mahmud Beğ Matba'sı	1316
Imhoff Paşa (Mehmed Emîn)	Seyüzyılâr Topçunun Usûl-i Muhârebesi	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı	1320
Mehmed Fâik	Devlet-i Alîye-i Osmanîyenin 7,5 Santimetrelik Ser'i Ateşli Sahra Topçu Malzemesi	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı	1323
Şefik Avnî	Ağır Topçunun Ta'lim ve Terbiyesi	Matba'-i Askerîye	1328
Receb İrfân	Alman Sahra Topçu Ta'limnâmelerinin Tadilâtı Endâht ve Topçu Tab'îyesi Hakkında Mûta'lât	Karabet Matba'sı	1328
Komisyon	Adi Ateşli Sahrâ ve Cebel Toplarına Mahsus Mermiyâtın Suret-i İmlâ ve İhzârı Hakkında Talimatname	Matba'-i Askerîye	1330
Hüsâmeddin Fu'âd	Efrâd-ı Cedîdeye Mahsus Topçuluk Dersleri	Bahriye Matba'sı	1917

Tablo; Salim Aydı, **Osmanlı Ateşli Silahları Tarihi Hakkında Bir Kaynakça Denemesi (Basmalar/1727-1928)**, (İstanbul: y.y., 1999)'den alınan bilgiler ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu kullanılarak hazırlanmıştır.

Silahları tanıtmak üzere sürdürülen eğitim çalışmaları sadece Osmanlı ordusunda kullanılan silahlarla sınırlı değildi. Rakip veya düşman orduların kullandığı silahların tanınması da Osmanlı yönetimi için önemli meselelerden biriydi. II. Abdülhamid'in şahsi merakının da bu bilgilerin toplanmasında etkisi vardı. Farklı orduların kullandığı top, tüfek ve benzeri silahları tanıtıcı çalışmalar yayınlanmakla birlikte bu silahların örnekleri üretim tesisleri için temin edilmekteydi. Müze-i Esliha adıyla ilk askeri müzenin kurulmasından sonra Osmanlı silahlarının yanında farklı ülkelerin silahları

da bu müzede sergilenmeye başlandı. Askerî müzenin kuruluşunda ve gelişmesinde bir silah uzmanı olarak Ahmed Muhtar Paşa'nın önemli katkıları oldu.²⁵⁹

b) Kullanıma Yönelik Eserler:

Bir silahın doğru ve yerinde kullanımının savaşın sonucunu doğrudan etkilemesi silahların kullanımıyla ilgili eğitimi zorunlu kılmaktaydı. Son dönem Osmanlı savaşlarında söz konusu etki yakından görüldüğünden silah kullanımı için eğitim çalışmaları hayata geçirilmişti.

Osmanlı silahlarının kullanımına rehberlik eden askerî yayınlarda bu alanda uzman subaylar tarafından telif ve tercüme olarak yayınlandı. Böylece, ateşli silahları genel olarak tanıtan ve bu konuya bir bilim dalı olarak yaklaşan yayınları, silahların kullanımı konusunda uzmanlığı geliştirmeyi amaçlayan diğer eserler izledi. Bu eserler her sınıfa ait silah için yazılmış olmakla birlikte içerik açısından topçu silahları için yazılanlar daha detaylı bilgi vermektedir. Ateşli silah kullanımı konusunda yazılan eserlerde iki temel metot izlendi. Bunlardan ilki; yeni silahların kullanımını kolaylaştırmak için silaha ait teknik bilgileri detaylı olarak aktarmaktı. Bu metotla yayınlanan kitap ve risaleler bir silahın yeni modelini veya aynı prensipte çalışan benzer silahları anlatan kullanım kılavuzlarıydı. Örneğin; *87 Modeli Mükerrrer Ateşli Mavzer Tüfengi* adıyla yayınlanan bir kitap, Mavzer tüfeklerinin 1887 yılında üretilen modeline ait tüm teknik bilgileri içeren bir eser olarak sunuluyordu. Bu kitapta izlenen yöntem; silahı kendi içinde bazı bölümlere ayırmak ve bu bölümleri önce genel sonra detaylı olarak vermektir. Aşağıdaki bölümler izlenen yönteme örnek olarak verilebilir²⁶⁰:

²⁵⁹ Ahmed Muhtar, *Avrupa Ordularının 1310 Sene-i Hicrîyesinde Sahra ve Cebel Topları Albümü*, (İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı, 1313), 2-3; Benzer bir kitabın kapağında, kitabın neden ve kimler için yayımlandığı şöyle vurgulanmıştı: (*Bâiraâde-i Hazret-i Padişâhî*) *Sunuf-ı Selase Şakirdânıyla Piyâde Zâbitânına Tevzi' Edilemek Üzere Tab' Olunmuşdur*. Bu kitabın Topçu Mülâzım-ı evvel Bağdatlı Mehmed Mühîddin'in askerî okullarda aldığı görevleri de dikkat çekicidir: *Mühendishâne-i Berri-i Hümayunda Sahrâ ve Kal'a Topçu Malzemeleri ile Esliha-i Hafîfe, Tarih-i Esliha, Esliha-i Sakile ve Esliha-i Osmaniye ve Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye-i Sahânedede Tersimât ve Riyâziye Muallimlikleri Muavini*. Mehmed Muhîddin, *Düvel-i Muhtelifenin Bu Def'a Kabul Ettiği Küçük Çaplı ve Mükerrrer Ateşli Yeni Tüfenkler*, (y.y.: Mühendishâne-i Berri-i Hümayun Matba'sı, 1312); Ahmet Köç, "Askerî Müze'nin Kuruluş Hikayesi", *Yedikıta*, s. 98, (2016): 56-61.

²⁶⁰ Mahmud Şevket, *Âsâkir-i şâhânenin Piyâde Sınıfına Mahsûs 87 Modeli Mükerrrer Ateşli Mavzer Tüfengi*, (İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şahâne Matba'sı, 1888), 2-3. ²⁶⁰ Mahmud Şevket Paşa, uzun yıllar Oberndorf'ta Mavzer Muayene Komisyonu'nda görev yaptığı için bu silahlar hakkında uzmanlaşmış ve uzmanlığını yazdığı kullanım klavuzları aracılığıyla ilgililerle paylaşmıştı. Paşa'nın söz konusu yayınları için bkz. Mahmud Şevket, *Mükerrrer Ateşli Tüfenkler*, (İstanbul: Karabet Matba'sı, 1308); Mahmud Şevket, *Küçük Çaplı Mavzer Tüfenkleri*, (İstanbul: Matba'-ı

Madde-1:

Asâkir-i şâhânenin piyâde sınıfına mahsûs olan 87 modeli Mavzer tûfengi esâsen:

e-(elif): Namlu

b (be): Mekanizma

c (cim): Kundak

d (dal): Harbî

h (he): Donanmâ

e- Namlu

Madde-2

Mermiye istikâmet virmek maksadıyla isti'mâl olunan namlu çelikden imâ'l olunup geriden uca doğru inceleşir bir borudan i'bârettir.

Mükerrer Ateşli Tüfenkler başlıklı başka bir diğer kaynaktaysa aynı sistemde çalışan ve bir defa doldurulduktan sonra kurma mekanizmasıyla kurularak birkaç defa ateş edebilen tüfekler anlatılmaktaydı. Bu yayınlarda silahlar hakkında genel bilgi verilmekle birlikte bir çeşit askerî istihbarat faaliyeti de yürütülmüş ve diğer devletlerin ordularında kullanılan silahlar hakkında da bilgi verilmişti. Kitabın yazarı; yeni silahların ortaya çıkmasıyla bu silahların hükümetler tarafından incelendiğini ve bu incelemelerden sonra elde edilen bilgilerin ilgililere aktarıldığını vurgulamaktadır. Yazar kendisinin de tecrübelerini aktarmak istediğini aşağıdaki gibi ifade etmekteydi²⁶¹:

Müntesibîn-i fûnûnun ma'lumudur ki şu birkaç sene zarfında heman Arvupa devletlerinin birçoğu ve belki de kâffesi piyâde sınıfının teslihi için mükerrer ateşli silahların tecrübe ve kabulüne mübâşeret eylemişlerdir. [...] Elsine-i ecnebîye ile neşredilegelen birçok risâil mevkine ve hususiye her ne kadar bu gibi silahlar hakkında ya mecmâlen veyâhud müteferikân it'a-yı ma'lumât husûsunda askerlik alemine hüsn-i hizmet eylemiş iseler de kulları dahi şu risâlecikde elyevm birçok mühim tecrübeler neticesi olarak sûret-i kat'iyede kabul edilmiş ve edilmekte bulunan "Düvel-i Muhtelifenin Bu Def'a Kabul Etdiği Küçük Çaplı ve Mükerrer Ateşli Yeni Tüfenkler" bahs edeceğim.

Herhangi modele veya benzer sistemlerde çalışan farklı silahların kullanımına yönelik yayımlar, yeni silahlar alındıkça çeşitlendi. Bu yayınların yanında istisnâî olsa dasavaşlarda düşmandan alınan silahlarla ilgili olarak da kullanım kılavuzları yayınlanmaktaydı. Bu kullanım kılavuzları ve yazılış metotları için Avrupa ve özellikle de Almanya'daki örnekler dikkate alındığından Osmanlı versiyonları da Avrupa'dakilerle benzerlikler arz etmekteydi.²⁶²

Silah kullanımı için yayınlanan eserlerde ikinci metot tarifnamelerdi. *Ta'rifnâme* ortak başlığıyla yayınlanan bu yarı-resmî metinler, komuta subaya ve askere hitap eden, silahlar hakkında teknik bilgi vermenin yanında sahada kullanımı kolaylaştıracak bazı

Orhanîye, 1311); Mahmud Şevket, **Küçük Çaplı Mavzer Tüfenklerine Mahsus Atlas**, (İstanbul: Matba'-ı Osmanîye, 1321);

²⁶¹ Mehmed Muhiddin, **Düvel-i Muhtelifenin Bu Def'a Kabul Etdiği Küçük Çaplı ve Mükerrer Ateşli Yeni Tüfenkler**, (y.y.: Mühendishâne-i Berri-i Hümayun Matba'sı, 1312),

²⁶² Esliha Tecrübe ve Muâyene Komisyonu, **Rus Tüfeklerine Mahsus Tarifnâme**, (İstanbul: Matba'-ı Askerîye, 1334), 2-3.

talimatları da içeren yayınlardı. Tarifnamelerin çeşitliliği silahların farklı cins ve modellerde olmasından kaynaklanıyordu. Silahların mühimmatları ve bazı parçalarıyla ilgili tarifnameler de yayınlandığından bu çeşitlilik daha da artmıştı. Aşağıdaki tablolarda önemli bazı tarifnamelere yer verilmektedir:

Tablo 17: Bazı Tarifnameler

Tarih	Adı	Yayın Yeri	Basım Yeri
1302	Krup ve Armstrong ve Şeşhâne ve Hoçkis Toplarının Humbaralarına Mahsus Bılcümle Tapaların Ta'rifâtına Dâir Risâle	İstanbul	Tersâne-i Âmirî Matba'sı
1304	Mavzer Tüfenkleri Ta'rifnâmesi	İstanbul	Matba'-ı Osmanîye
1317	Devlet-i Ebedmüddet-i Osmanîyenin Tophâne-i Âmirî ve Krup Mesleğinde Cebel Topçu Malzemesinden 7,5 Santimetrelik Yeni Cebel Topu Ta'rifnâmesi	İstanbul	Mühendishâne-i Berri-i Humâyun Matba'sı
1319	8,7 Santimetrelik Mantelli Sahra ve 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının Büyük Vidalı Şarapnellerine Mahsus (Varhard) Ma'mûlâtından Zâif Te'sirli Mesâfe Taksimâtlı Tam Tapaların Ta'rifnâmesi	Dersa'det	Mühendishâne-i Berri-i Humâyun Matba'sı
1322	Seri' Ateşli Cebel Toplarına Mahsûs Tarifnâme	Dersa'det	Mühendishâne-i Berri-i Humâyun Matba'sı
1326	15 Santimetrelik 26 Çap Tülünde Çemberli Çelik Kal'a ve Sâhil Toplarına Mahsus Şarapnel ve Zâif Te'sirli Tapanın Ta'rifnâmesi	Essen	-
1327	7,65 Milimetre Çapındaki Filintaya Dâir Ta'rifnâme	İstanbul	Matba'-ı Askerîye
1329	9 Milimetre Çapındaki Brovning Tabancasının Ta'rifnâmesidir	İstanbul	Matba'-ı Ahmed İhsan ve Şürekâsı
1333	7,65 mm Çapında 1909 Model Maksim Mitralyözü Ta'rifnâmesi	İstanbul	Şirket-i Mürettibîye Mat'bası
1334	Rus Tüfenklerine Mahsûs Ta'rifnâme	İstanbul	Matba'-ı Askerîye

Bu tablo Atatürk Üniversitesi Kütühanesi Özege Koleksiyonu ve İstanbul Atatürk Kitaplığı koleksiyonları kullanılarak hazırlanmıştır.

Kılavuzlar ve tarifnameler silahları kullanan personelin işini kolaylaştırmayı amaçlayan yayınlardı. Bunlara benzer ancak özellikle teknik personelin istifadesine sunulan *rehber* ve *atlas* başlıklı eserler de ateşli silahların kullanımı için hazırlanmıştı. Atlaslar verdikleri teknik bilgiye ek olarak detaylı çizimler de sunan eserlerdi. Böylece kullanıcının teknik bilgiyi edindiği sırada şekil üzerinden inceleme yapması da

mümkün oluyordu. Ancak bu yayınların profesyonel kullanıcılara yönelik olarak hazırlandıkları da içeriklerinden anlaşılmaktaydı.²⁶³

Bu yayınların ortak özelliği; silahların kullanımında etkinliği artırmakla birlikte askerin silaha verdiği önemin en üst düzeyde tutulmasını sağlamaya çalışmalarıydı. Zira, söz konusu silahların kullanımındaki yetenek, savaşın sonucuna doğrudan etki ettiği gibi, silahın bakımlı ve savaşa hazır bulundurulması kullanım ömrünü uzatacağından malî yükü de bir nebze azaltmış olacaktı. Bu maksatla, soru cevap yöntemiyle hazırladığı kitabında Ahmed Ali silahın önemini vurguluyor; askere *Nefer silahına nasıl bakmalıdır?* diye soruyor cevap olarak da *Canı gibi* cevabını veriyordu. Böylece tüfeğine canı gibi bakan asker, aynı tüfekle hem kendi canını koruyacak, görevini yerine getirecek ve savaştaki başarıda pay sahibi olacaktı. İlk bakışta basit görünen bu ifadenin, Osmanlı askerine vazifelerini hatırlattığı ve bu vazife açısından silahının ne kadar önemli bir savaş aleti olduğunu vurgulaması bakımından son derece isabetli bir ifade olduğu görülmektedir.²⁶⁴ Ahmed Ali'nin kitabından alınan aşağıdaki bölümler nefere silahının tanıtılması ve silahın kullanı hakkında nasıl bir yol izlendiğini göstermesi bakımından önemlidir²⁶⁵:

- S – Elinde bulunan tüfengin adı nedir?
C – 309 Modeli Küçük Çaplı Mavzer Tüfengidir.
S – Mavzer Tüfengi hangi cins tüfeklerdendir?
C – Çabuk doldurulan tüfenklerdenidir.
S – Mavzer Tüfengi başlıca kaç parçadır?
C – Dokuz parçadır.
S – Nedir?
C – Namlu, Nişan Tertibatı, Mekanizma, Anahtar, Kundak, Harbi, Tüfengin Teçhizat Kısmı, Teferruat Kısmı, Kasatura
[...]
S – Nişangâh yayı neye yarar?
C – Nişangâh levhasını sabit tutmaya yarar
S - Sürgü tamamen geriye çekilmiş iken kaç metreye kadar nişan alınır?
C – 400 metreye kadar
S – 400 metreden kısa olan mesafelere hangi nişangâhla nişan alınır?
C – Yine 400 metrelik nişangâh ile
[...]
S – Mekanizma ne işe yarar?
C – Mekanizma fişengi yatağına sürer, namluyu kapar, fişenge ateş verir, kurşun atıldıktan sonra da boş kovani dışarı atar.
S – Mekanizma parçaları hangileridir?

²⁶³ Mehmed Esad, *Efrâd-ı Ta'lim ve Terbîyesine Memur Olacak Piyâde Zâbitânına Rehber*, (İstanbul: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1326), 21-24; *Şımayder Sisteminde MD₂T₃ Modelinde 7,5 Santimetrelilik 13 Çap Tülünde Ser'i Ateşli Cebel Topu Tarifnâmesinin Atlası*, (Paris: y.y., 1326), 1-2.

²⁶⁴ Ahmed Ali, *Piyâde Efrâd Dersleri No.3 Küçük Çaplı Mavzer Tüfengi ve Usûl-i Tathîr*, (İstanbul: Mekteb-i Harbîye Matba'sı: İstanbul 1328), 22.

²⁶⁵ Ahmed Ali, *age*, 8-23.

- C – Kovan, kapak mandalı, anahtar, kapak, tetik
[...]
S – Silah kaç fişenkle doldurulur?
C – Bağa geçirilmiş beş fişenkle doldurulduğu gibi tek bir fişenkle de doldurulur
[...]
S – Nefer tûfengi nasıl muhafaza etmelidir?
C – Camı gibi
S – Camı gibi muhafaza etmek nasıl olur?
C – Kendine gösterilen usulde tûfenge bakmakla olur
S – Silaha bakılmazsa ne olur?
C – Nefer attığı kurşunu vuramaz yani düşmanı öldüremez

Tüfeğe ve tüfeğini doğru kullanan askerin savaştaki başarısına verilen önem aslında modern savaşın en önemli noktalarından biriydi. Modern ordunun en küçük ancak en temel unsuru olan asker, kendisine verilen görevi layıkıyla yapabilirse hedeflenen başarının yakalanması için en önemli katkıyı sağlamış oluyordu. Bağlı bulunduğu birliğin başarısı da askerin görevini doğru yapabilmesine bağlıydı. Asker tüfeğini kullanamazsa planlanan harekât başarıyla tamamlanamaz belki de bu bütün ordunun mağlubiyetine sebep olurdu. Bu durum modern askeri, geçmişteki bireysel başarıya bağlı Orta Çağ askerinden, ona kumanda eden subayı da şövalyeden ayırmaktaydı. Komuta kademesinin planlanan harekâta uygun işleyebilmesi de aşağıdan yukarıya tüm birimlerin birbirleriyle irtibat halinde ve emirlere uygun hareket edebilmesine bağlıydı.²⁶⁶

c) Düzenleyici Metinler:

Nizâm ve Ta'lim, Osmanlı ordusunda askerî ıslahat fikrinin ve yapılan düzenlemelerin temelini teşkil eden iki kritik husus oldu. Islahat yapma ve bu ıslahatları kanun dairesinde yapma çabası, askerî modernizasyon sürecinde askerliğe ait pek çok farklı konuda düzenleyici metinler yayınlanmasına sebep oldu. Muhatapları açısından bağlayıcı sayılan bu metinler ilgili makamlarca ateşli silah eğitiminin belirli bir düzen içinde ilerlemesi ve Osmanlı ordusunda bu eğitimde bir standardın yakalanması adına yayınlanmaktaydı.

²⁶⁶ Askerlerce meşhur bir söz vardır; derler ki: “Asker tûfengini bana göster. Sana ben nasıl bir asker olduğunu söyleyeyim.” İşte bunun için her amir senin nasıl bir asker olduğunu en evvel tûfenginin hâline bakar da ondan anlar. Elinde işe yarar bir tûfenk olmazsa, muhârebede kendine kıymış olursun. Çünkü o vakit nasıl ki bir süvârî atı olmadığı zaman düşmandan kendini koruyamazsa, sen de onun gibi tûfengin olmazsa kendini kurtaramazsın. Öyleyse tûfengin muhârebede her zaman işe yaramak için ne yapmak lazımsa, sen de onu yap. Tûfengin muhârebede iyi atması, tûfengine iyi bakmakla olur. Muhârebede en iyi atan tûfeng, tûfengine dâima iyi bakan askerin tûfengidir. [...] Nerde olursan ol, tûfengine iyi bak. Eğer tûfengin ateş ede ede işlemez bir hâle gelirse, o zamân yanındaki yaralı veyâhud şehid olan arkadaşının tûfengini kavra. Onun öcünü düşmandan o tûfenkle al. Von der Golts, **Muharebeye Dâir Nefer Ne Yapmalıdır**, 8-12; Ayrıca bkz. Buesen, **Avcının, Dizinin, Manganın ve Takımın Muharebe Terbiyesi**, (Müt. Mehmed Hayri) y.y.: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1325).

Modern savaşın ihtiyaçlarına göre şekillenen kanunî düzenlemelerde ilk örnekler Avrupa’da ortaya çıkmıştı. Savaşa hazır olmanın önemli iki şartı olan düzen ve talim, ateşli silahların kullanımı ve bu kullanımı mümkün kılan eğitimler için de belirli bir standardı gerektiriyordu. Fransa ve Prusya askerî eğitimin hukuki düzenlemelerle standartlaştırılmasında öncülük eden devletlerdi. Britanya’nın uygulamaları ve Avrupa’daki askerî gelişmeleri yakından takip eden Amerikan hükümetinin düzenlemeleri, Fransa ve Prusya’dan sonra gelen örneklerdi. Osmanlı ordusu için ilk resmî metinler Fransız modeline uygun olarak yayınlandı. Ancak Prusya’nın Avrupa savaşlarındaki önemli başarıları Fransız modelinin itibarına gölge düşürdü. Alman silahları bu savaşlarda başarısını ispat ettiği gibi Prusya’nın başarısı Büyük Friedrich’ten sonra etkisi azalan Prusya askerî düzeninin de yeniden ünlenmesini sağladı. Uluslararası alanda askerî yenilikleri yakından takip eden Osmanlı yönetimi de Prusya’nın söz konusu ününden etkilendi.²⁶⁷

Osmanlı ordusunun iç işleyişini doğrudan ilgilendiren kanunnameler, düzeni ve standardı sağlamak için gösterilen gayretin hukuki dayanağını oluşturuyordu. Alman Islah Heyeti’nin göreve başlamasıyla Osmanlı ordusu için hazırlanan kanunî düzenlemeler için de diğer örnekler bir tarafa bırakılarak Prusya düzenlemeleri kabul edildi. Bu kabul, Prusya ve Almanya ordusunda kullanılan örneklerle benzer yeni düzenlemeler yayınlanmasını sağladı. Yayınlanan askerî kanunnamelere nizamnâme ve talimnameler de eklenince zamanla ortaya önemli bir yazılı kurallar bütünü çıktı. Osmanlı ateşli silah eğitimini düzenleyen ve Tanzîmat döneminden itibaren sayısı her geçen yıl artan bu metinleri incelemek dönemin şartlarında konuya verilen önemi ortaya koyacaktır.

c.1 Kanunnâmeler:

Askerî kanunnameler açısından konuya bakıldığında, Osmanlı ordusunun modern usullerde yeniden düzenlenmesi için ilan edilen kanunlar Nizâm-ı Cedîd ile başladı. II. Mahmud döneminde ilanı devam eden bu kanunnameler, Tanzîmat’la birlikte askerlik alanında önemli yeniliklerin hayata geçişine vesile oldu.

²⁶⁷ **Baron Stoffel’s Reports on The Military Forces of Prussia Addressed to The French Minister of War 1868-1870**, çev. C.E.H. Vincent (London: Longman, Greens and Co., 1872), 11-12; Spenser Wilkinson, **The French Army Before Napoleon**, (Oxford: The Clarendon Press, 1915), 24-26; Noxon Toomey, **The History of The Infantry Drill Regulations of The United States Army**, (St. Lois: y.y., 1917), 2-5; Ernst Barker, **The Development of The Public Services in Western Europe 1660-1930**, (London: Oxford University Press, 1944), 44-49; Gerald F. Talbot, **Analysis of The Organization of The Prussian Army**, (Berlin: W. Mooser, t.y.), 41.

Genel askerlik yükümlülüğünü düzenleyerek askerliği Osmanlılar için bir vatandaşlık görevi haline getiren 1843 *Kur'a Kanunnâmesi*, askerî kanunnâmelerin en önemlilerinden biri oldu. Zira bu kanunnameyle artık Osmanlı devleti de ordusunun insan kaynağını diğer Avrupalı ordular gibi vatandaşına bir görev olarak yüklemekteydi. Askere alımdan askerî cezaya kadar birçok alanda yayınlanan kanunlarla kanundan doğan düzenlemeler, Osmanlı ordusunun daha kurumsal bir yapıya kavuşmasının önünü açtı. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde modernleşme süreci, her alanda ordunun kurumsallaşmasına hizmet ediyordu. Ancak askerî modernizasyonun en önemli ihtiyaçlarından biri olan modern ateşli silahlar ve bu silahların kullanımına dair yenilikler doğrudan kanunlarla düzenlenmedi. Kanunların getirdiği yenilikler, muharip sınıfların iç işleyişinde etkili olmakla askerî eğitimi de dolaylı olarak etkiledi. Kanunlarla yapılan tanımlar ve bu tanımlar için çizilen sınırlar Osmanlı askerinin talim ve terbiyesi için yapılacak düzenlemelere yön verdi. Örnekler incelendiğinde aynı adla farklı zamanla yayınlanan kanunnamelerde bent ve madde sayısında artma ve azalmalar görüldüğünden yapılan düzenlemelerde ortaya çıkan dönemsel ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla askerî kanunnameler zaman zaman güncellendiği anlaşılmaktadır.²⁶⁸

Kanunnamelerle benzer şekilde düzenlenen ancak belirli bir sınıfın teşkilat ve hizmetini düzenleyen iç hizmet kanunları da kanunnameler gibi modern askerî eğitimin yerleşmesine zemin hazırlayan metinlerdendi. İç hizmet kanunlarıyla, bir sınıfın ve o sınıfa ait tüm birliklerin teşkilatlanması belirlenmekte ve bu teşkilatlanmada vazife dağılımı da kanunla yapılmaktaydı. Muharip sınıfların savaşa hazır bulunması esas olduğundan iç hizmet kanunları barış zamanında düzeni ve savaşa hazırlığı, savaş zamanında ise o sınıfın savaştaki görevini düzenlemekteydi. Belirli dönemlerde güncellenerek kapsamı genişletilen iç hizmet kanunların muharip sınıfların savaşa hazırlık derecesine katkısı beklenmekteydi. Zira, bu kanunlar

²⁶⁸ **Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye**, *Ta'lim ve Tallim Mesâil-i Dinîye ve İ'tikâdiye*, Ahîr-i Zilkâde 1244/3 Haziran 1829, 2-3; **Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye**, *Evâhîr-i Rebi'ülâhîr* 1253/24 Temmuz 1837, 1, 189; **Kal'a ve Kışlaklarda Hidemâtın Tertîb ve Tanzîmine Dair Kanunnâmedir**, 20 Şaban 1258/ 26 Eylül 1842, 1, 242; **Askerî Cezâ Kanunnâme-i Humâyûnu**, (Dersa'det: Matba'-ı Âmîre, 1286), 2; **Asâkir-i Nizâmîye-i Şahânenin Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kanunnâme-i Humâyundur**, (İstanbul: Matba'-ı Ceride-i Askerîye, 1302), 1, 51; **Tedârik ve Vesâit-i Nakliye-i Askerîye Kanunnâmesi**, (İstanbul: Matba'-ı Askerîye, 1306), 1, 20; Yeni düzenlemeler uygun olarak çıkarılan bir kanunun giriş bölümünde şu ifadeler yer verilmiştir: *Tensikât-ı cedîdeye tevfiқан tanzim olunan Kur'a Kanunnâme-i Humâyundur. İş bu kanunnâme-i humâyun yedi fasıl ve bir hâtimayi şamildir. Kur'a Kanunnâme-i Humâyunu*, 2 Zilhicce 1268, 2.

birliklerin düzen içinde bulunmasını sağlamakla birlikte imparatorluğun farklı bölgelerinde bulunan aynı sınıftan farklı birliklerde bir standardın sağlanmasını amaçlıyordu.²⁶⁹

Kanunname ve iç hizmet kanunlarıyla teşkilatları, mesailer, savaş ve barışta vazifeleri belirlenen Osmanlı ordusunun tüm sınıflarında yapılan eğitimlerin ana kaynağı da bu metinler oldu. Daha detaylı düzenlemeler yapılması gerektiğinde yayınlanan nizamname ve talimnameler ise her eğitimin olduğu gibi ateşli silah eğitimlerinin yol göstericisi oldu.

c.2. Nizamnâmeler:

Nizamnameler siyasi ve idari açıdan özel ve detaylı düzenlemeler gereken konularda kanun dairesi dışında çıkılmadan yapılan düzenlemeler bütünüdür. Osmanlı devletinde özellikle Tanzîmat döneminden itibaren yaygın olarak kullanılan nizamnamelerle siyasi ve idari konular düzenlendiği gibi askerî meseleler de düzenlenmişti.

Askerî alanda kanunlarla düzenlenemeyecek kadar özel ve detaylı meseleler de nizamnâmelerle düzenlendi. Osmanlı ordusunun modern ihtiyaçlarına uygun olarak birçok farklı başlık altında çok farklı konular ele alındı. Bu konuların hemen hepsi askerî alanda getirilen yeniliklerle veya var olan bir meselenin çözümüyle ilgiliydi. Askerî idareden, muhasebeye, elbiseden askerî öğrencilerin derslerine, sefer hizmetinden cihada farklı konuların düzenlenmesi için çok çeşitli nizamnameler yayınlandı. Bu metinlerin kaynağı bazı durumlarda doğrudan doğruya örnek alınan orduların kullandığı metinler oldu. Ancak bazı nizamnameler için kullanılacak metnin Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarına göre yeniden ele alınması gerekti ve bu metinler, bir takım ekleme ve çıkarmalar yapılarak yayınlandı. Nizamnameler kanunnâmelere göre daha özel alanlar için hazırlandığından madde ve sayfa sayıları genellikle daha azdı. Sadece bir konuda ve özel bir hizmeti düzenleyen nizamnameler genellikle 3 ile 20 sayfa arasında ve 15 ile 60 maddelik nizamnamelerdi. Ancak bazı metinler oldukça detay ve madde sayısı bakımından da oldukça uzun metinlerdi. Ordunun genelini ilgilendiren işlerle ilgili olarak İdâre ve Muhasebe-i Askerîye Nizamnâmesi bunlardan biriydi. 422 maddelik bu nizamname ekleriyle birlikte 472 sayfa olarak yayınlanmıştı.

²⁶⁹ **Mekteb-i Cedîd-i Harbîye-i Şahânenin İdâre-i Dâhilîyesine Dâir Kanunnâmedir**, (İstanbul: y.y., 1263), 6; Hakkı, **Osmanlı Ordusu Ahvâl ve Tensikât-ı Askerîyesi**, (İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı, 1325), 4.

Oldukça detaylı nizamnamelerin bir diğer örneği de Hidemât-ı Seferîye Nizamnâmesi'ydi. Sefer sırasında birliklerin vazifelerini sıralarken izahatı pekiştirmek için konumlarını kroki ile gösteriyordu. İstisnaî uzunlukta olan bu metin 590 maddeden ibaret olup toplam 333 sayfaydı.²⁷⁰

Muharip sınıflar için yapılan bazı çalışmalar, ateşli silahların kullanımı ve mühimmat hakkında uygulanacak kurallar da nizamnâmelerle düzenlenebiliyordu. 1890'da Osmanlı Topçusu için yapılacak çalışmalar için yayınlanan nizamname, yapılan çalışmaların bir düzen içinde sürdürülme gayretine işaret etmekteydi. 1917'de yayınlanan yeni karşılaşılan öldürücü gazlara karşı alınacak tedbirleri içeren nizamnameden de Osmanlı yetkililerinin savaş halinde dahi söz konusu düzen ihtiyacını hissettikleri ve ona göre davrandıkları görülmektedir. Bu nizamnamenin kapağındaki; *iş bu nizamnâme ileri siperlere götürülmeyecektir!* şeklindeki uyarıdan muharip birliklere dağıtıldığı ancak düşman eline geçmesi istenmeyerek savaş alanındaki siperlere götürülmemesi istendiği anlaşılmaktadır.²⁷¹

c.3. Talimatnâmeler:

Talimat; yapılan veya yapılacak bir faaliyet hakkında muhatapların uyması için belirlenmiş kural anlamına gelir. Talimatnâme ise bu bir konuyla ilgili belirlenen ve yayınlanan kurallar bütünüdür. Osmanlı ordusunun Batılı anlamda kurumsallaşması sürerken genelden özele doğru yayınlanan resmî metinlerin üçüncüsü talimatnameler olmuştur.

Kanunname ve nizamnamelerle düzenlenmeyen ve düzenlenemeyen konularda ilgili makamlar tarafından talimatnameler yayımlandı ve dağıtıldı. Zaman zaman sadece talimat olarak adlandırılan bu metinler askerlik alanında pek çok farklı konuda hazırlandı. Ordunun modernizasyonu için sürdürülen çalışmalarda da bu çalışmaların takibinde de talimatnameler kullanıldı. Diğer konularda hazırlanan talimatnamelerin yanında modern askerî eğitim uygulamaları için yayınlananlar da oldukça fazlaydı. Ateşli silahların tanınması ve doğru kullanımı ve muhafazaları için de çok sayıda talimatname yayımlandı. Bu metinler prensip olarak kural koymakla birlikte aynı

²⁷⁰ **Topçu Tensikâtına Dâir Nizamnâmedir**, (İstanbul: Matba'-ı Askerîye, 1306); **Tevcih-i Cihâd Hakkında Nizamnâmedir**, 13 Zilkâde 1286, 1,8; **Elbise-i Askerîye Nizamnâmesi**, (İstanbul: Dâire-i Askerîye Matba'sı, 1325), 1,32; **Asâkîr-i Mülkîye Nizamnâmesi**, 10 Zilkâde 1294, 1,7.

²⁷¹ **Hidemât-i Seferîye Nizamnâmesi**, (y.y.: Kitaphâne-i Askerî, 1325), 1, 333; **Gaz Muhârebe ve Müdâfa' Nizamnâmesi**, (İstanbul: Matba'-ı Askerî, 1333), 1, 49.

zamanda modern ateşli silahların tanınması açısından rehberlik eden önemli araçlardı. Silahların doğru ve güvenli bir şekilde muhafazası da önemli bir husus olduğundan bu önemi vurgulayan talimatlara da sık sık başvurulmuştu.²⁷²

Yazımdaki benzerlikten dolayı karıştırılan ve bu sebeple aynı kategoride değerlendirilen talimatname ve talimname birbirinden farklı metinlerdir. Talimatnameler düzenin sağlanmasına yönelikken, talimnameler ön görülen düzen çerçevesinde sürdürülecek eğitim faaliyetlerini ifade eden metinlerdi. Talimnameler, sürekli uygulanması gereken eğitimlere yönelik kurallar bütünü olarak talimatnamelerden ayrılmaktaydı. Almanca'dan tercüme edilen bir talimatnamede, talimatnamelerin maksadı şöyle izah edilmektedir: *Her türlü ta'limât-ı askeriyeden maksad bilcümle zâbitân ve efrâdı kendi vezâîf-i askeriyelerinin hüsn-i ifâsına ihzâr eylemekden ibâret olduğuna binâen her bir ta'limâtın netice ve gayesi muhârebe esâsına müstenid olmak iktizâ eder.*²⁷³

Ateşli silah eğitiminde düzenin sağlanmasına yönelik talimatnameler ihtiyaç duyuldukça yayınlandı. Ağırlıklı olarak Topçu ve Piyade sınıfları için hazırlanan ve bu sınıflara ait silahlarla ilgili kurallar içeren talimatnameler, ilgili birliklere dağıtılmaktaydı. Düzeni ve standardı sağlamaya yönelik bir gayretin ürünü olan bu talimatnameler Osmanlı ordusunun kurumsallaşmasında diğer resmî metinlerle birlikte önemli katkıları oldu. Aşağıdaki tabloda Topçu ve Piyade için hazırlanmış genel talimatlardan önemli bazıları gösterilmektedir:

Tablo 18: Bazı Önemli Talimatnâmeler

Tarih	Adı	Yer	Basım Yeri	Hazırlayan
1281	Eslîha-i Nârîye-i Hafîfe ve Cârîhanın Hıfz ve Vîk'ayelerine Dâir Ta'limât	İstanbul	Mekteb-i Harbiye-i Cenab-ı Padişahî Litoğrafya Destgâhı	
1301	Seyyâr Topçularına Ta'limât Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Topta Ta'lim	İstanbul	Mühehdishane-i Berri-i Hümayun Matbaası	Komisyon
1302	Nişân Ta'limâtname-i Piyâde Sınıfına Mahsus	İstanbul	Cerîde-i Askerîye Matba'sı	Komisyon-ı Mahsûs

²⁷² Teftiş-i Ahvâl-i Askerîye Ta'limâtname-i, (y.y.:1283), 2-4; Mustafa Hamî Paşa, **Hatırgüzâr-ı Piyâdegân Avcı Ta'limâtname-i**, y.y. (1283), 2; **Süvari Bölüğünün Ta'lim ve Terbiyesi Hakkında Ta'limât**, (İstanbul: Matba'-ı Askerîye, 1330), 2; **Eslîha ve Eşyâ-yı Cürmîye ve Memnuanın Sûret-i Muhafazasına Dâir Ta'limât**, (İstanbul: Matba'-ı Amîre, 1330), 3-7.

²⁷³ **Almanya Devlet-i Fehîmesi Prusya Ordularının Hidemât-ı Seferîyesiyle Sonbaharda İcrâ Kılınan Cesîm Manevralarına Dâir Ta'limât ve Nizâmât**, müt. Refik (y.y., t.y.), 2; Yukarıda sözü edilen karışıklıklara özellikle kütüphane kataloglarında rastlanmaktadır. Katalog kaydında ta'limâtname olarak yazılmış birçok eserin aslında ta'limnâme olduğu eserler görüldüğünde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 18 - devam

1326	Tüfenklerin Muhâfaza ve Tathîrine Dâir Ta'limâtname	İstanbul	Matba'-ı Askerîye	
1327	Kale Muharebâtı Hakkında Ta'limâtname	İstanbul	Matba'-ı Askerîye	
1328	Sahra Topçu Kıt'atı, Mürettebât ve Hayvanâta Aid Ta'limât	Selanik	Rumeli Matba'sı	II. Ordu Müfettişliği
1330	Süvari Bölüğünün Talim ve Terbiyesi Hakkında Talimât	İstanbul	Matba'-ı Askerîye	Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye I. Şube
1330	Piyade Bölüğünün Talim ve Terbiyesi Hakkında Talimât	İstanbul	Matba'-ı Askerîye	Komisyon
1331	Tayyâreler Üzerine Endâht İçin Muvakkat Ta'limâtname	İstanbul	Matba'-ı Askerîye	Baş Kumandanlık Vekâleti Muhâbere ve Muvâsala Müfettişi

Bu tablo Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özege Koleksiyonu ve İstanbul Atatürk Kitaplığı koleksiyonları kullanılarak hazırlanmıştır.

c.4 Talimnâmeler:

Ta'limnâme, askerlik hizmetinin temeli olarak kabul savaşa hazır olma prensibine uygun olarak eğitimlerini düzenleyen metinlere verilen addı. Daha eski metinler bulunsa da 19. yüzyılda birbirinden ilham alan benzer metinler ordularda yaygın olarak kullanılmaktaydı.

Osmanlı ordusu için talimnameler, modern usullere uygun olarak kurulması hedeflenen düzenli ordunun ilk çalışmalarının başladığı tarihlerden itibaren kullanılmaktaydı. Talimnameler diğer tüm düzenleyici metinlerden farklı olarak doğrudan doğruya Osmanlı ordusunun eğitimi için hazırlanmıştı. Eğitim programı olarak da değerlendirilebilecek talimnamelerin askerî eğitimin modernizasyonunda önemli katkıları oldu. Düzenli ordunun ilk talimleri için Fransız talimnameleri tercih edilerek bunlar tercüme edildi. Bu tercümelerin yanında yabancı subayların hazırlayıp sunduğu talimnameler de uzun yıllar kullanıldı. Alman sisteminin kabulüyle Alman ordusunda kullanılanlara benzer talimnameler yayınlanarak uygulamaya konuldu. Bu uygulamaları Alman subaylar da yakından takip etmekte karşılaştıkları eksikler ve hatalarla ilgili olarak yöneticileri bilgilendirmekteydi. Alman talimnamelerinin örnek alınmaya başlanmasıyla diğer usuller kullanılmaktan vazgeçildi ve eğitimde birliğin sağlanmasına gayret edildi. Sınıf ve birliklerin yapacakları tüm eğitimler tek elden belirlenerek aynı zamanda bu eğitimlerin devamlılığı ve takibi de sağlanmaya

çalışılmaktaydı. Sınırları ve içeriği belirleyerek eğitimi standart hale getirmek, harp esnasında taktik açıdan birliği sağlayacağı gibi komuta birliğini kolaylaştırmaktaydı.²⁷⁴

Aşağıdaki iki tabloda piyade, süvari ve topçu sınıfları için hazırlanmış bazı önemli talimnameler yer almaktadır:

Tablo 19: Bazı Piyade ve Süvari Talimnameleri

Tarih	Adı	Yayın Yeri	Basım Yeri
1245	Ta'limnâme-i Piyadegân	-	-
1254	Ta'limnâme-i Piyadegân	İstanbul	Darü't-Tıba't'ül-âmîre bi'l-Mektebi'l-Harbiye li'd-devleti'l-âliyyeti'l-Osmaniye
1288	Sahrâ Topçularına Mahsûs Tek Manej Ta'limnâmesi (Ali Rıza)	İstanbul	Mithâd Efendi Matba'sı
1298	Ta'limnâme-i Süvâriyân	İstanbul	Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Şahâne Matba'sı
1310	Süvâriyâna Mahsûs Silah Ta'limnâmesi	-	Matba'-ı Askeriye
1325	Piyâde ve Süvâri Sınıfına Mahsûs Dizi ve Manganın Avcılık Ta'lim ve Terbiyesi	İstanbul	Mekteb-i Harbiye Matba'sı

Bu tablo Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özege Koleksiyonu ve İstanbul Atatürk Kitaplığı koleksiyonları kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 20: Bazı Topçu Talimnameleri

Tarih	Adı	Yayın Yeri	Basım Yeri
1298	Arkadan Dolar Dağ Topu Ta'limnâmesi (Hamdi-Ali-Fuad Ethem)	İstanbul	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı
1306	Kıl'a-i Hakânî Topçularına Mahsûs Ta'limnâme (Çev: Heyet)	İstanbul	Tophâne-i Âmîre Matba'sı
1312	Sahrâ Topçu Ta'limnâmesi	İstanbul	Matba'-ı Askeriye
1317	Yeni Çelik Cebel Topu Ta'limnâmesi (Mehmed Muhiddin- Mehmed Fâik)	Konstantiniye	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı
1320	Topçuluk İstihkâmı Ta'limnâmesi	Dersa'det	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı
1323	Ser'i Ateşli Sahrâ Toplarına Mahsûs Ta'limnâme	İstanbul	Harbiye-i Şahâne Matba'sı
1324	Ser'i Ateşli 7,5 Santimetrelilik Cebel Toplarının İsti'mâl ve Muamelâtına Dâir Ta'limnâmedir	Dersa'det	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı

²⁷⁴ **Light Infantry Exercise: In Order In His Majesty's Regulations For The Movement of The Troops**, (Whitehall: War-Office, 1797), 4-9; **Dienst-Reglement Für Die K.K. Infanterie**, (Wien: Der Hof-Und Staats Druckkrey, 1806), 1-2; F.A. Griffiths, **The Artillerist's Manual and And British Soldier's Compendium**, 8. bs. (London: W.H. Allen&Co-Parker&Son-Simpkin, Marshall&Co, 1859), 5-6; **Infantry Drill Regulations United States Army with Interpretations**, (New York: D. Appleton and Company, 1891), 3-7.

Tablo 20 - devam

1324	(Muhârebe Dersleri) Yeni Alman Sahrâ Topçu Ta'limnâmesi (Çev. Mehmed Hulusî)	İstanbul	Matba'-ı Hayrîye ve Şürekâsı
1328	Ağır Topçu Ta'limnâmesi	Dersa'det	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun Matba'sı

Bu tablo Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özge Koleksiyonu ve İstanbul Atatürk Kitaplığı koleksiyonları kullanılarak hazırlanmıştır.

Söz konusu talimnameler Osmanlı ordusunun savaş hazırlığında önemli bir rol oynadı. Ateşli silahlar açısından bu talimnamelerle sağlanmaya çalışılan düzen ve standart zaman içinde yakalandı. Savaş ve isyan gibi olağanüstü dışında Osmanlı ordusunun düzen topçu, süvari ve piyade birliklerinde kullandığı silahlarda ve bunların eğitiminde bir standart sağlanmıştı.

4.2. Uygulamalı Ateşli Silah Eğitimi

Ateşli silahlarının savaşta üstünlük temin etmek maksadıyla doğru şekilde kullanımı Osmanlı ordusunda ateşli silah eğitiminin en önemli amacıydı. Bu amaca uygun olarak yapılan ancak silahların ateşlenmediği tüm eğitimler ateşli silah eğitiminin teorik kısmını oluşturuyordu. Teorik bilginin ışığında silahların ateşlenerek yapıldığı tüm eğitimlerse uygulamalı eğitimlerdi.

Osmanlı ordusu envanterinde bulunan silahların doğru ve etkili bir şekilde kullanılması için teorik ve teknik bilgiye dayalı pek çok eser yayınlandı. Bu eserler subayların ve onların komuta edeceği askerlerin eğitime önemli katkılar sağladı. Ancak, elbette, ordunun istenilen eğitim düzeyine ulaştırılarak harbe hazır bulundurulması için sadece kitap ve risaleler yayınlamakla yetinilmedi. Bu yayınların yanında, silahların kullanımını geliştirmek için pratik eğitimler de yapılmaktaydı.

Osmanlı ordusunda teorik silah eğitimi, askerî okullarda veya kıtada verilen fakat silah kullanılmadan yapılan eğitimleri de kapsamaktaydı. Envanterdeki yeni silahlarını tanımaya ve bu sayede doğru ve etkili bir şekilde kullanmaya yönelik olarak verilen dersler ve hazırlanan basılı materyaller teorik eğitimin temeliydi. Ancak silah kullanımının savaşta verimli olacak bir şekilde öğretilmesi için ateş edilerek yaptırılacak eğitimler ve bunların tekrarıyla pratik bilginin kazanılması gerekmektedir. Ateşli silah eğitiminin vazgeçilmez kısmı olan uygulamalı eğitim, kullanıcıyla silah arasındaki ilişkinin belirlenmesi için hayati öneme sahipti. Asker

elindeki ateşlediğinde çıkan sese, silahın geri tepmesine ve silahı yeniden doldurup ateşe hazırlamaya alışmak zorundaydı. Yapılan tekrarlarla bu alışkanlık güçlendirilmeli ve doğal bir döngü haline gelmeliydi. 93 Harbi'nden sonra ortaya çıkan durum, silahların savaşa etkisini ve doğru kullanımın savaşın sonucunu değiştirebileceğini göstermişti.²⁷⁵

II. Abdülhamid döneminde artan silahlanmanın arkasında da bu yenilgiden alınan derslerin varlığı hissedilmektedir. Artan silah alımları ve yeni silahlarla ilgili yapılan teknik çalışmalar, Alman danışman-subayların da desteğiyle, silah eğitiminde ciddi bir bilgi birikimi sağlamıştı. Ancak bu birikim teoride daha kuvvetli ve pratikte zayıftı. Ordunun eğitimiyle ilgili tavsiyeler veren Alman subaylar ve özellikle Goltz Paşa, ateşli silah eğitiminin uygulamalı kısmının güçlendirilmesini talep etmekteydi. Bu talepler Padişah nezdinde yapıldığından en üst seviyede değerlendirilmekteydi. II. Abdülhamid'in bilinen evhamı, padişahın askerin gerçek mermilerle eğitim yapmasından çekindiği için pratik eğitime engel olduğu şeklinde değerlendirilmesine de sebep oldu. Ancak, ateşli silahların kullanımıyla ilgili sürdürülen yoğun faaliyet bu iddiaların zayıflığına işaret etmekteydi. Bürokratik engeller ortaya çıkmış ve belki de yine Padişah'ın evhamından kaynaklanan gecikmeler yaşanmış olsa da ateşli silahların uygulamalı eğitimi için çalışmalar devam etmişti. II. Abdülhamid döneminde bu eğitimlerin hiç yapılmadığı oldukça abartılı bir iddiaydı. Zira, özellikle topçu sınıfının Kağıthane ve Çobançeşme Poligonları'nda yaptığı atış talimlerine II. Abdülhamid döneminde de devam etmişti. Ayrıca Goltz Paşa, silah eğitimindeki uygulamalı ders ısrarıyla talep ettiği bazı izinleri alarak istediği gibi olmasa da belli değişiklikler yapmayı başarmıştı. Gerçek mermilerle eğitimler yapılmadığı, bu durumun da başarısızlığa sebep olduğu iddiasında dikkat çekilmesi gereken asıl önemli husus, II. Abdülhamid döneminde bireysel pratik eğitimin olmaması değil birliklerin toplu halde manevra ve tatbikat gibi savaş oyunlarını yapamamış olmalarıydı.²⁷⁶

Osmanlı ordusunda birlik seviyesinde uygulamalı eğitimlerin başlatılmasında oldukça gecikilmişti. Farklı birliklerin kendi içlerinde veya birbirlerini destekleyecek şekilde eğitilmeleri konusunda modern usullere göre hazırlanan eğitim programları mevcuttu.

²⁷⁵ BOA, Y.PRK.ASK., 119/55; BOA, Y.MTV., 273/10; Y.PRK.KOM., 14/37; **Seferberlik Nizâmnâmesi**, (İstanbul: Cerîde-i Askerî Matba'sı, 1305), 7-8; Hakkı, **Osmanlı Ordusu Ahvâl ve Tensikât-ı Askerîyesi**, (İstanbul: Mekteb Matba'sı, 1320), 15.

²⁷⁶ BOA, Y.PRK.ASK., 61/74; BOA, Y.MTV., 46/141; ATASE, OSK., 12/131; **Usûl-i Endâht, Kısım-ı Evvel Esliha-i Hafife**, müt. Osman Hayrî (İstanbul: y.y., 1308), 2-6,47; Hegert, **Bölüğün Ta'lim ve Muhârebesi**, müt. Ahmed Refik (Dâr'ül-hilâfet'ül-a'liye: Matba'-ı Tâhir Beğ, 1320), 2-3.

Bu eğitim programları genelde muharip sınıfların destek sınıfları tarafından nasıl destekleneceği konusunda yapılan çalışmalardan ibaretti. Yani, süvarinin piyadeyi, topçunun da piyade ve süvariye savaş esnasında nasıl destekleyeceği konusunda Prusya usulleri göz önünde bulundurularak hazırlanan çalışmalar subaylara eğitimin bir parçası olarak öğretiliyordu. Son derece detaylı bir şekilde hazırlanan bu çalışma programlarına uygun olarak yazılan eserler, piyade, süvari ve topçu sınıflarının savaş halinde vazifelerini belirlemekle birlikte bu birliklerin birbirleriyle mesailerini de düzenliyordu. Ancak elbette bu eğitim programı ve hazırlanan yayınlar teorik eğitimin bir parçasıydı ve kolordu ve ordu gibi büyük birliklerin birlikte yapacağı talimler olmadan pratikte çok değerleri yoktu. Gerçekten de birlik seviyesinde yapılan manevra ve ordu seviyesindeki tatbikatlar ancak II. Abdülhamid döneminden sonra yapılabiliyordu. Goltz'un birlik seviyesinde yapılmasında ısrarcı olduğu pratik eğitimler, hazırlanan harb planları çerçevesinde ilk olarak 1910 yılında hayata geçirilebilmişti. İlk manevra 1910'da II. Ordu tarafından icra edildi. Üç gün süren ve katılan birliklerin Garb ve Şark Fırkaları olarak ikiye ayrıldığı bu harekât daha sonra detaylı şekilde raporlanmıştı. Raporu hazırlayan Pertev Bey, Goltz'un gayretini vurgularken onun ilgili ordu komutanlarını da bu manevraların yapılması için teşvik ettiğini belirtmekteydi. Goltz Almanya'da yapılan manevraları da izledikten sonra İstanbul'a dönmüş ve II. Ordu'nun manevra icrası için emir çıkarılmasını sağlamıştı. İlk manevrayı, birlik seviyesinin yükseltildiği I. ve II. Ordular arasında icra edilen 1911'deki manevra izledi. Ancak birkaç uygulama dışında söz konusu pratik eğitimler düzenli olarak yapılamadı. Birlik seviyesinde manevra ve tatbikat eksiği Balkan Savaşı'nda alınan ağır yenilginin sebeplerinden biri olduğundan Goltz Paşa'nın bu konudaki haklılığını da ortaya çıkarmıştı.²⁷⁷

Silahların atış usülleri ve doğru kullanımı için genel bilgiler veren yayınlar uygulamalı eğitimin yazılı kaynaklarındandı. Bu kaynaklar özellikle karmaşık makineler haline gelen topçu silahları için önemli birer rehberdi. Silahın kurulumu, atışa hazırlanması, ateşlenmesi, tekrar doldurulması ve farklı mühimmatlarla kullanılması gibi bilgiler detaylı olarak bu rehberlerde yer almaktaydı. Ayrıca çeşitli vazifelerle topçu birliklerinde bulunan subayların görevleri de detaylı olarak bu rehberlerde

²⁷⁷ Pertev, **1325 Senesi Sonbaharında İcrâ Edilmiş Olan İkinci Ordu Manevraları**, (İstanbul: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matba'-i Millet-i Osmanî Şirketi, 1326), 2-4; Pertev, **1326 Sene-i Rumisinde Birinci ve İkinci Ordu-yu Hümâyunlar Arasında İcrâ Edilen Sonbahar Manevrası**, (İstanbul: Matbâ'-i Hayriye ve Şürekâsı, 1328), 3-5; Ayrıca bkz. İmhof Paşa, **Plan Üzerinde Harb Oyunlarına Mahsûs Muhtıra**, (Müt. Recep İrfan) Dersa'det: F. Lefter Matba'sı, 1325).

anlatılmaktaydı. Aşağıdaki tabloda Osmanlı ordusunun kullandığı silahların kullanımı ve atış usulleriyle ilgili olarak yayınlanmış bazı eserler gösterilmektedir:

Tablo 21: Silahların Kullanımı ve Atış Usulleri Hakkında Yayınlanmış Bazı Eserler

Yazarı/Çeviren	Adı	Yer	Tarih
Server	Çenberli 9 ve 8 Santimetrelık Toplarla Atış	Tophâne-i Amîre Matba'sı	1296
Sa'deddin, Mehmed ve İskender	Meydân-ı Muhârebede Topların Endâht Kavâidini ve Bunlara Mûte'allık Mesâili Hâvi Risâle	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı	1297
Heinrich Rohne /Ali Rıza	Prusya Nişângâh ve Nişângâh Levhâlarıyla Resm-i Endâht Kavânini	Tophâne-i Amîre Matba'sı	1305
Osman Hayrî	Usûl-i Endâht	Tecümân-ı Hakikat Matba'sı	1308
Ahmed Muhtar	Muhterât-ı Cedîdeden Çapı Büyük Ser'i Ateşli Toplar	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı	1309
Hurşid	Şarapnel Usûl-i Endâhtının Esâsı	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı	1315
Ahmed Hamdî	Maksim Usûlünde Makineli Toplar ve Onların İsti'mâli	Mekteb-i Harbîye Matba'sı	1321
Hüseyin Hakî	Rehber-i Endâht veyahut Bir Batarya Ateşi İdâresine Rehber	Matba-i Bahrîye	1323
Ahmed Hayrî	Ateş Mevzi'nde Topçu Takım Zâbiti	Hürriyet Matba'sı	1326
Ömer Fevzî	Avusturya-Macaristan Endâht Mektebinde Gördüklerim	Harbîye Mektebi Matba'sı	1326
Receb İrfân	Çoban Çeşme'de Ser'i Ateşli Cebel Topları Tecrübeleri ve Krup, Erhardt, Şnayder, Skoda Toplarının Endâht Mukâyeseleri	Karabet Matba'sı	1326
Von Birn (Tahsîn)	Esnâ-yı Harbde Endâht Kavaîdi ile Ateş İdâresi	Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şâhâne Matba'sı	1326
Recep İrfân	Modern Topçu Tabyasından ve Tabur ve Alay Endâhtından 15 Mesele	Kanaât Matba'sı	1328
Ahmed Hayrî	Topçu Nişâncı Zâbiti	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı	1329
Yakub Lütfî	Sahrâ Topçularına Mahsus Nişâncı Ta'lim ve Terbiyesine Rehber	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı	1329
Süleyman Surûrî	Nişân Mu'allimlerine Amelî Kılavuz	Matba-i Hayrîye	1330

Tablo; Salim Aydüz, **Osmanlı Ateşli Silahları Tarihi Hakkında Bir Kaynakça Denemesi (Basmalar/1727-1928)**, (İstanbul: y.y.,1999)'den alınan bilgiler ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Koleksiyonu kullanılarak hazırlanmıştır.

Nişancılık ve atış eğitimleri uygulamalı silah eğitimlerinin en önemli parçasıydı. Ateş gücü ve bu gücün doğru yönlendirilmesi savaşın sonucunda doğrudan etkiliydi. Eğitimle verilmeye çalışılan farkındalık ve kazanılmasına kayret edilen koordinasyon etkili ateş gücüne ulaşılması gayretinden kaynaklanıyordu. Ayrıca bu eğitimlerde

kazanılan beceriler sayesinde isabet oranlarının artması, mühimmat sarfiyatını azaltacağı gibi kullanıcıların savaş alanında sergileyecekleri performansı artıracaktı. Komuta ettikleri birliklerin başarısı açısından nişan ve atış eğitimlerini takip etmek subayların görevleri arasındaydı. Ayrıca kendi birliklerinin silah ve cephanelerinin durumunu eğitime ve savaşa hazır bulunup bulunmadığının kontrolünde de ilk sorumluluk birlik komutanına aitti. Eğitimler sürekli tekrarlanmalı, birlikler ve bunlara ait silahlar eğitime hazır olmalıydı.²⁷⁸ Başarının artırılması için sürekli tekrarlanması öngörülen atış eğitimleri bir düzen içinde sürdürülmeliydi. Bu sebeple eğitimler için belirlenen programlar belli dönemlerde yayınlanan talimnamelerle ordunun geneline yayılmaktaydı.²⁷⁹ Aşağıdaki tabloda topçu ve piyade silahlarının atış eğitimleriyle ilgili talimnamelerden bazıları yer almaktadır:

Tablo 22: Topçu ve Piyade Silahlarının Atış Talimlerini Düzenleyen Bazı Talimnameler

Tarih	Adı	Yayın Yeri	Basım Yeri
1302	Havanların Ta'limnâmesi	İstanbul	Tophâne-i Âmîre Matbâ'sı
1310	Sahrâ Topçu Endâht Ta'limnâmesi	İstanbul	Matba'-ı Askerîye
1322	Ser'i Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mâl ve Muamelâtına Dâir Talimatnâmedir	İstanbul	Mühendishâne-i Berri-i Hümayun Matbâ'sı
1325	Malûmât ve Terbiye-i Askeriye İkinci Kısım ve Piyâde Endâht Ta'limnâmesi	İstanbul	Mekteb-i Harbîye Matba'sı
1326	Topçu Endâht Ta'limnâmesi Zeyli (Tayyâre Üzerine Endâht Kısım)	İstanbul	Matba'-ı Askerîye
1327	Piyâde Endâht Ta'limnâmesi	İstanbul	Matba'-ı Askerîye
1329	Ağır Topçu Endâht Ta'limnâmesi (Ömer Lütfi)	İstanbul	Şirket-i Tab'îye Matbâ'sı
1330	Ağır Topçu Endâht Ta'limnâmesi	İstanbul	Matba'-ı Askerîye

Bu tablo Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özege Koleksiyonu ve İstanbul Atatürk Kitaplığı koleksiyonları kullanılarak hazırlanmıştır.

²⁷⁸ Ömer Zeki, **Muhtelif Cüz-i Tâ'm Kumandanlarının Eslihaca Olan Vezâifi ve Bölüğün Esliha Teftişi**, (Dersâ'det: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1328), 2-3.

²⁷⁹ Atış eğitimleri farklı birlikler bünyesinde sürdürülmekteydi. Mareşal Fevzi Çakmak I. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce İstanbul'da farklı birliklerde yapılan atış eğitimlerini günlüğüne şöyle not etmişti: 28 Haziran 1330[11 Temmuz 1914] (Cumartesi) Cihangir. Güneş. Birinci Alay'ın Harap Tabya'daki endâhtında bulundum. Yüzde yirmi mesaha (600) isabet vardı 6K (%40). Mitrilyöz mesaha (%10). Davutpaşa'ya avdet ettim. 29 Haziran 1330 [12 Temmuz 1914] (Pazar) Davutpaşa Kışlası. Kapalı. Beşinci Alay'ın Metris Çiftliği'ndeki muharebe endâhtında bulundum. (400:900) %8, Mitrilyöz %6. Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C:1, 2. bs., (İstanbul: YKY, 2010), 279.

Subayı ön planda tutan Osmanlı askerî eğitiminin tesiri uygulamalı ateşli silah eğitiminde de görüldü. Silah altına alınan askerin nasıl yetiştirileceği, bu askerin silaha ve atıcılığa nasıl alıştırılacağı subayın bilmesi hâkim olması gereken ilk meselelerdendi. Osmanlı subayının acemi askeri nasıl yetiştireceğine dair başlıca meselelerdeyse II. Abdülhamid döneminden itibaren Alman usulleri etkili oldu.²⁸⁰

Modern ordunun en küçük fakat en önemli ögesi olan asker, yani Osmanlı'daki tabiriyle nefer, teorik ve pratik eğitim gayretlerinde oldukça önem verilen bir unsurdur. Askerî eğitimle birlikte nefere vatan sevgisi, padişaha bağlılık ve vatandaşlık görevleri gibi Osmanlı toplumu için yeni sayılabilecek siyasi kavramlar da öğretilmeye çalışılıyordu. Neferin eğitimi subay ve astsubayların eğitimine göre daha basit görünmekle birlikte, okur yazarlık oranının çok düşük bir seviyede olduğu göz önünde bulundurulursa pratikte zorlu bir süreçti. Bilindiği gibi, neferin eğitim seviyesini yükseltebilmek için kışlalarda okuma-yazma eğitimi III. Selim döneminden üzerinde çalışılan bir konuydu. Ancak neferin sadece okur-yazar olması 20. yüzyılın orduları için yeterli görülen bir seviye değildi. Aidîyet hissi, tarih bilinci ve moral bakımından da askerlerin savaşın psikolojik yüklerine hazır olacak seviyeye getirilmesi gerekiyordu. Modern Osmanlı Ordusu'nun teşkilinde bu bakımdan önemli bir yere sahip olan Tüccarzâde İbrahim Hilmi, siviller arasından neferin eğitiminin önemini hakkıyla anlayan Osmanlı aydınlarındandı. İbrahim Hilmi, bir yayıncı olarak askerlik alanında birçok eserin yayınlanmasına vesile olmakla birlikte neferin eğitimi için hazırladığı *külliyâtla* çok önemli bir eksiği de kapatmaya çalışmıştı. *Ma'lumât-ı İbtidâîye-i Askerîye Kitabhânesi* adıyla neşretmeye başladığı bu külliyyatta İbrahim Hilmi askerin anlayacağı şekilde sade ve açık yazılmış eserler yayınlamaya gayret etti. Yayıncı, askerî gündüz eğitim verilen nefere eğitimlerden sonra amirlerinin nezaretinde din ve tarih başta olmak üzere verilecek derslerin askerlik vazifesinin daha verimli yapılabilmesi için çok önemli olduğunu ifade etmekteydi.²⁸¹

²⁸⁰ Rokker, **Piyâde Acemi Neferi Nasıl Yetiştirilir**, müt. Yusuf (y.y.: Kitabhâne-i Askerî, 1325), 5-10; Baron Fraytag Fon Loringhoffen, **Yeni Piyâde Ta'limnâmesinin İzâhı**, müt. Osman Nuri ve Vasfî (y.y.: Kitabhâne-i Askerî, 1327), 4.

²⁸¹ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Ma'lumât-ı İbtidâîye-i Askerîye Kitabhânesi* adıyla neşretmeye başladığı külliyyatın en önemli eserlerinden biri olan *Muharebeye Dair Nefer Ne Yapmalıdır* adlı yayının önsözünde konu hakkında çalışmalarından bahsederek bu alanda yayınlacağı eserleri sıralamaktadır. Bunlar: 1-*Alfâbe-i Askerî*, 2-*Kirât-ı Askerî*, 3- *Müslüman Nefer*, 4- *Muharebeye Dair Nefer Ne Yapmalıdır?*, 5- *Neferin Hıfzısıhhası*, 6- *Ahlâk-ı Askerî*, 7- *Hesâb-ı Askerî*, 8- *Meşhûr Osmanlı Muhârebeleri*, 9- *Piyâde Neferi*, 10- *Süvâri Neferi*, 11- *Topçu Neferi*, 12- *Neferâta Mahsus Osmanlı Tarihi*, 13- *Neferâta Mahsus Osmanlı Coğrafyası*, 14- *Kitâbet-i Askerî ye Dersleri* olarak

Topçu silahları için her türlü deneme ve eğitim atışları Kağıthane ve Çobançeşme Poligonları kullanılmaktaydı. Bu poligonlardan Kağıthane Poligon-u Hümâyunu modern topçuluğun benimsendiği yıllardan beri Osmanlı topçusunda hizmet vermekteydi. Topçunun savaştaki katkısı tartışmasız olarak kabul edildiğinden bu sınıfın eğitimi, İstanbul'da özel kışlalarda taşradaysa orduların ilgili alanlarında yapılmaktaydı. Ağır ve hafif topçu eğitimi için ordular içinde *endaht mektebi* adıyla anılan özel eğitim merkezleri de vardı. Topçu sınıfının silahları ve bu silahın kullanılması için sürdürülen faaliyet uzmanlık gerektirdiğinden eğitimler içinde yine topçu sınıfı içinden yetişmiş yerli ve yabancı uzman personele başvurulmaktaydı. Topçunun atış eğitimlerinin yapılmasında poligonların önemli yeri vardı. Kağıthane Poligonu (Poligon-ı Hümâyun) ve Çobançeşme Poligonu genelde ağır silah eğitimleri ve silah tecrübeleri için kullanılıyordu. Bu poligonlarda zaman zaman müsabakalar düzenlenerek verilen eğitimlerin neticesi görülmeye çalışılmaktaydı. Osmanlı topçusu için uygulanan eğitim programının başarısı bu sınıfın katıldığı hemen her savaşta oldukça yararlı hizmetler sergilemesiyle ispat edildi. Ağır kayıplarının yaşandığı 93 Harbi ve Balkan Harbi'ne çok sayıda top zayi olmasına rağmen bu savaşlarda bile, piyade ve süvari ile mukayese edildiğinde, topçunun daha başarılı olduğu görülmüştü.²⁸²

Topçu sınıfı ve bu sınıfın eğitimi çok önemli olmakla birlikte Osmanlı ordusu için temel meselelerden biri piyadenin silah kullanımındaki bilgi ve tecrübesinin artırılmasıydı. Sayıca ve silahça diğer tüm sınıflardan kalabalık olan Osmanlı piyadesi, savaşın asli unsuru olması bakımından da ayrıca önemliydi. Bu sebeple piyadenin elindeki silahı iyi tanınması ve gerektiği şekilde kullanabilmesi elzemdi. Piyadenin

sıralanmaktadır. Fon Der Golts, **Muhârebeye Dâir Nefer Ne Yapmalıdır**, (Müt. Ahmed Refik) Ma'lumât-ı İbtidâiye-i Askeriye Kitabhânesi Matba'sı, 1320) 3-4; Mehmed Es'ad neferin eğitimine ve onu eğitecek subayın eğitimine verilen öneminin sebebini şöyle vurgulamaktadır: *Hidmet-i askeriyenin şu'bât-ı muhtelifesi içerisinde hiç şübhe yoktur ki ta'lim ve terbiye-i münferide en ziyâde haiz-i ehemmiyet olanıdır. Her hangi bir küt'a kumandânı küt'asını kavâid-i harbîyenin en mühim esaslarına tevfikân ve ne derece mahâret ve muvaffakiyetle sevk ve idâre ederse etsin küt'ayı terkib eden efrâd an ve mahall-i lüzûmunda arâziden ve silâhından layıkıyla istifâde edemediği mühim fırsatları idrâk ve isti'mâlden âciz bulunduğu halde o esâslı kavâid-i harbîyenin ve onlara tevfikân tertib olunan muntazam harekâtın ne kadar kıymeti olur?* Es'ad, **Efrâd-ı Cedîde Ta'lim ve Terbiyesine Memur Olacak Piyâde Zabitanına Rehber**, (İstanbul: Mekteb-i Harbîye Matbâ'sı, 1327), b (ifâde-i merâm).

²⁸² BOA, Y.PRK.KOM., 14/37; BOA, DH. MUİ., 102/20; BOA, BEO., 3878/290821; "Sahra Topçuların Muvâfık-ı Harb Olarak İstihdamları", **Mecmua-i Fünûn-ı Askerî, Haziran 1304, s. 234-248**; Mahmud Hüsameddin, **Muhârebeye Topçunun İsti'mâli Hakkında Tedrisât**, (İstanbul: (A. Asaduryan) Şirket-i Mürettibîye Matba'sı, 1309), 6-8; **Kağıthane Poligon-ı Hümâyununda İcrâ Olunacak Mitralyöz Musâbaka Endâhtı Programı**, (İstanbul: Vatan Matba'sı, 1315), 1-3; Receb İrfân, **Çoban Çeşmede Ser'i Ateşli Cebel Topları Tecrübeleri Krup, Erhard, Şnayder, Skoda Toplarının Endâht Mukâyeseleri**, (İstanbul: Karabet Matba'sı, 1326), 2-7.

modern silah eğitimi için çalışmalar yıllardır sürerken 1909'da askerî eğitim açısından çok önemli bir adım atıldı. Bu tarihte Piyâde Endâht Mektebi adıyla açılan özel bir eğitim merkezi, ateşli silahların uygulamalı eğitimine odaklanan bir merkezdi ve teorinin pratiğe dönüşmesinde açısından ciddi bir girişimdi. Bu girişimin arka planındaki hazırlık II. Abdülhamid döneminde yapılmıştı. 1894'te Almanya'daki Spandau Atış Okulu'nu incelemek için gönderilen iki kişilik Osmanlı heyetinin görevi; asrın gereklerin uygun ve Osmanlı askerî ilerlemesine yakışır bir atış okulu için gereklilikleri öğrenmekti. Yapılan hazırlık eskiye dayansa da okulun kuruluşu 1909'dan önce gerçekleşmedi. Örnek alınan Alman modeline uygun olarak kurulan *Maltepe Endâht Mektebi*'nin amacı piyade silahlarıyla yapılacak pratik eğitimler için hizmet vermek olarak belirlendi. Yeri Maltepe ile Kartal arasındaki tesislere taşınarak değiştirilse de okul, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Osmanlı piyadesinin en önemli eğitim merkezi olarak hizmet vermeye devam etti.²⁸³

Kadrosunda tecrübeli Türk ve Alman subaylar bulunan okulun Osmanlı piyadesi için önemli merkez oldu. Oldukça detaylı bir hazırlanmış hizmet programında görülen detaylı düzenlemeler ilgililerin bu merkezden beklentilerinin oldukça yüksek olduğuna işaret etmekteydi. Personelin görevlerinin tek tek belirlendiği bu detaylı programda ayrıca verilecek eğitimin de temel prensipleri belirlenmişti. Program okul müdürünün, muavinlerinin ve görevli subayların verecekleri eğitimlerin çerçevelerini de çizmekteydi.²⁸⁴

Okulun ve izlenen programın idaresinde görevli olan kadro aynı zamanda eğitim müfredatının hazırlanmasıyla da görevlendirilmişti. Okul komutanının vazifesi kapsamlı bir hazırlığı ve uygulamayı gerektiriyordu. Aşağıda maddeler halinde sıralanan yapılacaklar listesi müdürün görev tanımını da belirlemişti:²⁸⁵

***- Kumandanın Vazifesi**

- 1- Umûm hidemâtın tanzîmiyle hidemât-ı mezbûrenin cer(e)yânına nezâret.
- 2- Hey'et-i muallimînin ta'lim ve terbiyeleri
- 3- **Konferanslar kaleme almak. Bu konferanslar Türkçe'ye tercüme olunup muallimîne verilecektir.**
- 4- **Kitâblar kaleme almak. Bu kitâblar tercüme ve tab' olunub hey'et-i muallimîne tevzi'olunacaktır.**
- 5- Bölük endâhtları ile bölükden büyük kıtâ't endâhtları için hazırlık ta'limlerinin idâresi.
- 6- Büyük muhârebe endâhtlarının idâresi.

²⁸³ BOA, Y.MTV., 78/38.

²⁸⁴ BOA, BEO., 3674/275496; BOA, DH.MKT., 2904/87; BOA, İ. AS., 90/9, ve 100/10. **Piyâde Endâht Mektebinin Hizmet Programı**, (İstanbul: Matba'-i Askeriye, 1327), 2-9; **Piyâde Endâht Ta'limnâmesi**, (İstanbul: Matbâ'-i Askeriye, 1328), 2.

²⁸⁵ **Piyâde Endâht Mektebinin Hizmet Programı**, 2.

- 7- Bölük için muhârebe mesâili halli.
- 8- Tabur için muhârebe mesâili halli.
- 9- Müdâfa' mevâzi'nin işgâl ve tanzîmâtına dâir ta'limât-ı ameliye.
- 10- Muhârebe için ilerü yürüyüşe ve tesâdüfî muharebeye âid ta'limât-ı ameliye.
- 11- Ta'rruzî muharebenin safahât-ı müntefisine âid ta'limât-ı ameliye.
- 12- Müdâfa' için yayılmış bir düşmana idilecek ta'rruza dâir ta'limât-ı ameliye.

Endaht Mektebi kumandanının görevleri arasında konferans ve kitaplar yazmak yer alıyordu. Yukarıda 3 ve 4'üncü maddelerden bu görevin Alman bir subaya verildiği görülmektedir. Zira yazılan konferans ve kitapların tercümesinin yapıp ilgililere dağıtılması yönündeki ifade de bu duruma işaret etmektedir. Endaht Mektebi'nin komutanlarından olan Kaimmakam Von Birn yayınladığı kitaplarla kendisine verilen görevi getirmeye çalışmıştı. Von Birn, uygulamalı ateşli silah eğitimi hakkında iki kitap yazmış, bu kitaplar Ali Rıza ve Tahsin Beyler tarafından Türkçe'ye çevrilmişti.²⁸⁶ Kitaplardan birinin ön sözünde eğitime ve teorik eğitimin uygulamaya geçirilmesine verilen önem şöyle ifade edilmişti:

Zamân-ı hâzır muhârebâtında ateş idâresi esâsen takım kumandanlarına mevdu' ise de bazı ahvâlde dahi bizzat kıta' kumandanlarının yed-i idâresine geçer. Ancak fenn-i balistik hakkında mikdâr-ı kâfi ma'lumât iktisâb eyleyib de bu ma'lumâtını bilfi'l tatbîke muktedir olabilen kıta' kumandanları, kendi kıt'alarının ahvâl-i harbîyeye muvâfık bir sûrette ateşini idâre etmeğe muvaffak olabilirler. İşte bu eseri kaleme almakdan maksadım dahi zâbitânı işbu vazife-i aslîyelerinde yetiştirmek emeline ma'tufdur.²⁸⁷

Piyade Endaht Mektebi'nin programı kursiyerlerin tek tek ve birlikte eğitimini detaylandırmıştı. Bu eğitimin temelinde atış olduğundan okul temelde iki ders üzerine kuruluydu. Ders Endâhtı ve Muhârebe Endâhtı adı verilen bu iki atış türünde de silahlarla ateş edilmekteydi. Ders Endahtı'yla tüfek ve makineli tüfekten ibaret olan piyade silahlarının kullanımı öğretilmekteydi. Osmanlı kadro silahlarıyla yapılan atışların yanında diğer ordularda kullanılan silahların tanınması için bu silahlarla da ders endahtı yapılmaktaydı. Muhârebe Endâhtı ise tek er, manga, takım ve bölük seviyesinde yapılan eğitimlerle söz konusu silahları savaş şartlarında kullanılabilmesi ve icra edilen ateşin koordinasyonunun sağlanmasını amaçlamaktaydı. İki atış eğitimi arasındaki diğer fark Muhârebe Endâhtı'nın harp senaryolarına göre icra edilmesi idi. Tüfekle yapılan atış eğitimlerine ek olarak tüfeğe süngü takılması ve süngü ile düşmanın etkisiz hale getirilmesi de askerlere verilen eğitimlerdendi. Askerlerden farklı olarak subay ve astsubaylar için tabanca atış eğitimi de program dahiline

²⁸⁶ BOA., İ. AS., 90/38; BOA., BEO., 3631/272303; Fon Birn, **Piyâde ve Süvârinin Endâht ve Muhârebedei Vezâifi**, müt. Ali Mümtâz (y.y.: Mekteb-i Harbiye Matba'sı, t.y.), 12-14.

²⁸⁷ Fon Birn, **Esnâ-yı Muhârebede Endâht Kavâidi ile Ateş İdâresi**, müt. Tahsîn (y.y.: Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahâne Matba'sı, 1326), i.

alınmıştı. Yapılan eğitimlerde hazırlık, emniyet ve netice dikkat edilmesi gereken üç önemli noktaydı. Hedeflerin hazırlanması ve yerlerine yerleştirilmesi, arazinin varsa senaryoya uygun hale getirilmesi ve görevli personelin belirlenmesi hazırlık aşamasıydı. Yapılan eğitimlerde gerçek mermiler kullanıldığından emniyet tedbirlerinin alınması çok önemliydi. Dolu silahlar asker elinde bulunduğu için herhangi bir kazaya meydan vermemek için subay ve astsubaylar gerekli tedbirleri almakla görevliydi. Atış emniyetine verilen önem sebebiyle yapılan eğitimlerde meydana gelebilecek küçük ve büyük kazalarda ilk müdahale için Tıbbîye Mektebi'nden gelen doktorlar eğitim konferansları vermektedir. Son ve en önemli konu olan netice, atışlardaki isabet oranlarının ve bu oranların personel ve birlik arasındaki kayıtlarının tutulmasını ifade etmekteydi. Atış cüzdanları ve netayic listeleri söz konusu kayıtların tutulduğu defterlerdi. Bu kayıtlar atış eğitimlerinin başarısının takip edilmesini sağladığı gibi başarısız olan asker ve birliğin atış eğitimlerinin tekrarlanması için de gerekli kayıtlardı. *Fenâ nişancı* olarak adlandırılan başarısız kursiyerlerin eğitimlerinin tekrarlanması görevi de okul komutanının yardımcısından bölük komutanlarına kadar her seviyede subaya ayrı ayrı verilmişti.²⁸⁸

Okulun müfredatında piyadenin savaşta ve barışta üstlendiği vazifelere göre rutin eğitimler de yer almaktaydı. Türk ve Alman Piyâde Ta'limnâmeleri'nde detaylı olarak sıralanan bu eğitimlerden atış eğitimi için elzem olanlar kondisyon ve araziye hakimiyeti sağlayan eğitimlerdi. Bu sebeple vücudun eğitime hazırlanması için jimnastik hareketleri ve benzer beden eğitimi yöntemleri eğitim programına alınmıştı. Araziye hakimiyeti temin etmek içinse başta arazinin tanınması olmak üzere, tahkimat ve siper inşası ve ayrıca avcı askerinin kullandığı boy çukurlarının hazırlanması eğitimleri verilmekteydi. Hedefine yürüyerek varmak zorunda olan piyade için kondisyon ve arazi hakimiyeti gerçekten önemliydi. Uzun yürüyüşlerde ortaya çıkan fizikî zorluğa arazi şartlarından doğan engeller de eklendiğinde askerin bedeninin bu zorluklara alışması ancak eğitimle mümkün olmaktaydı.²⁸⁹

Piyade Endâht Mektebi, kadrosu ve iç işleyişi zaman zaman yeniden düzenlenerek 1914 yılına kadar atış okulu olarak hizmet verdi. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla

²⁸⁸ BOA, HR. SFR. 3., 621/25; **Piyade Endâht Mektebi Hidmet Programı**, s12; Süngü ile yapılacak eğitimin hangi çerevede yapılması gerektiği bu konuda yayınlanmış 41 maddelik talimnameyle düzenlenmişti. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. **Piyâdeye Mahsûs Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübâreze Ta'limnâmesi**, (İstanbul: Matba'-ı Askeriye, 1320).

²⁸⁹ **Piyade Endâht Mektebi Hidmet Programı**, 13.

birlikte okulda *Piyâde İhtiyât Zâbiti* yani piyade yedek subayı yetiştirilmeye başlandı. Bu durum savaş sırasında ortaya çıkması muhtemel subay ihtiyacını karşılamaya yönelik bir tedbirdi. Her sınıfın kendine has teknik gereklilikleri olmakla birlikte yüksek tahsil görmüş olanlar ve polisler yedek subaylık için piyade sınıfının tercihleriydi. Savaş sürecince yedek subay yetiştirmeye devam eden okul işgalle birlikte kapanacaktı.²⁹⁰

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, Osmanlı yönetimi modern ateşli silahları askerî modernizasyonun önemli bir parçası ve tamamlayıcısı olarak görmüş; 19. yüzyılın ortalarından itibaren bu silahların teminine gayret etmişti. Yerli üretim ihtiyaca cevap veremediğinden çözüm ithalatta bulunmuştu. İthal edilen silahlar Osmanlı ordusu için kelimenin tam anlamıyla *yabancıydı*. Yeni teknoloji ürünü bu silahların tanınması ve etkili kullanımı için ateşli silah eğitiminin modernleşmesi de böylece kaçınılmaz hale geldi.

Ateşli silah eğitiminin modernizasyonunda Alman Islah Heyetleri'nin katkısı büyüktü. Ancak bu konuda asıl katkıyı yurt dışında ve yurt içinde silah satın alma görevlerinde bulunmuş, teknik inceleme ve gezilere katılmış, bizzat üretim tesislerinde görev yaparak ateşli silahlar konusunda kendisini geliştirmiş Osmanlı subayları yaptı. Söz konusu subaylar ateşli silahlar konusunda yapılan inceleme, gezi ve eğitimlere katılarak 19. yüzyılın sonlarından itibaren ordu içinde teknik açıdan donanımlı bir sınıf haline geldi. Osmanlı ordusunun ve özellikle Osmanlı subayının modern ateşli silahlara intibakı söz konusu subayların gayretiyle mümkün oldu.

Ateşli silahlar alanında uzmanlaşmış Osmanlı subayları, bilgi ve tecrübelerini, her vesileyle, silah arkadaşlarıyla paylaştı. Kitap, risale, makale gibi yayınlarla yapılan bu paylaşımlar ciddi bir literatürün ortaya çıkmasını sağladı. Resmî makamlarca yayınlanan düzenleyici metinler de bu literatüre eklenince ateşli silahlar ve bu silahların kullanımı için verilecek eğitimler oldukça geniş bir kaynaktan besleniyordu. Bir silahı üretmek, ithal etmek ve orduyu en yeni silahlarla donatmak tek başına bir

²⁹⁰ BOA, MV., 237/116 ve 237/158; Yedek subay ihtiyacı savaş zamanında Osmanlı ordusu için önemli bir ihtiyaçtı. Bu ihtiyacın doğru şekilde karşılanması için kanunî düzenlemeler yapılmış ve yayınlanmıştı. *İhtiyât Zâbitânı Kanunu*, (İstanbul: Matba'-i Askeriye, 1329), 1-12; *İhtiyât Zâbiti Namzetlerine Mahsûs Ta'limâtname*, (İstanbul: Matba'-i Askeriye, 1332), 2-22; Mehmet Beşikçi, "İhtiyat Zabiti"nden "Yedek Subay"a: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Zorunlu Askerlik Katagorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar, 1891-1930", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, s. 13, (2103): 45-89.

anlam ifade etmiyordu. Bu silahları kullanacak personelin eğitimli ve savaşa hazır olması hayatî önem taşıyordu. Farklı sınıflardan subayların yazdığı eserler çok geniş bir literatürün ortaya çıkmasını sağlarken aynı zamanda silah eğitime verilen önemde en belirgin işareti oldu. Osmanlı yönetimi, subayların söz konusu gayretini derece ve rütbe terfii, nişan ve madalya verilmesi şeklinde taltiflerle desteklemekteyerek bu konudaki tavrını açıkça ortaya koyuyordu. Bu tavır devletin son günlerine kadar sürdürüldü. Ateşli silah teknolojisindeki gelişmeler dikkatle takip edildi ve yeni silahlar mümkün olan en kısa sürede temin edildi. Temin edilen silahların tanınması, kullanımı ve muhafazası için yeni eğitimler planlandı ve bunlara dayanak olacak yeni yayınlar yapıldı. Goltz Paşa başta olmak üzere Alman subaylar da kendi yayınlarıyla veya yaptırdıkları tercümelerle bu çalışmalarını desteklemekteydi. Balkan Hezimetî'nin ardından yeni çalışmalar başlatılırken ülkede yaşanan siyasi değişiklikleri hızlandırmıştı.

Balkan Savaşı yenilgisinin ardından göreve başlayan Alman Islah Heyeti bu sefer daha gelişmiş bir ordunun modernizasyonundan sorumluydu. Eski heyetlerin karşılaştığı gibi birçok engelle karşılaşamayacak olan bu heyet, yaşanan gelişmeler sebebiyle bir modernizasyondan çok bir savaş-destek heyeti olarak görev yapacaktı. Osmanlı ordusu I. Dünya Savaşı arefesinde her türlü modern silaha sahip, subay sayısı artmış ve lojistik açıdan eski dönemlere göre oldukça güçlenmiş durumdaydı.

I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında devam eden tedarik çalışmaları sayesinde Osmanlı ordusuna yeni silahlar kazandırılmaktaydı. Mevcut silahlar ve yeni silahlarla ilgili eğitim gayretleri savaş esnasında da savaş öncesindeki gibi aralıksız olarak sürdürülecekti.

4.3. Büyük Harb'te Osmanlı Ordusu ve Modern Ateşli Silahlar

1914'te Avrupa'da başlayan ve kısa sürede dünyanın pek çok yerine yayılan savaşa, etkili olduğu geniş coğrafya sebebiyle Dünya Savaşı adı verildi. Osmanlı tabiriyle Cihan Harbi, o zamana kadar görülmemiş büyüklükte orduların savaştığı ve savaşan tarafların ellerindeki bütün gücü sarf ettiği bir savaş oldu. Sebep olduğu can ve mal kayıplarının büyüklüğü de göz önünde bulundurularak I. Dünya Savaşı, Büyük Harb olarak da anılmaktaydı.

18. yüzyılın başlarından beri modernizasyonu sürdürülen Osmanlı ordusu en büyük sınavını I. Dünya Savaşı'nda verdi. Uzun süren savaşın ağır şartlarında daha önce kazanılmış tüm kabiliyetler sergilendi. Osmanlı ordusu ve belki de hiçbir ordu bu büyüklükte bir savaşa hazır değildi. Tüm taraflar hızlıca sonuca ulaşarak en az kayıpla Büyük Harb'i sona erdirmek amacı taşıyordu. Zira savaş devam ettiği sürece maddi kaynaklarla birlikte insan kaynağı da sürekli azalacak ve mağlup olanlar kadar muzaffer olanlar da bu durumdan büyük zarar görecekti. Meseleye silah ve mühimmat yönünden bakıldığında, savaş uzadıkça orduların bu ihtiyacı artacaktı. Daha fazla askerin silahlandırılması zorunluluğuna muharebede zayıf olan silahlar da eklendiğinde söz konusu ihtiyaç da artacaktı. Bu sebeple hızlı ve kesin sonuç alabilmek için her iki taraf bütün gücüyle savaşa girmişti.²⁹¹

Büyük Harb'i hazırlayan en önemli etken; 19. yüzyılın endüstrileşme ve buna bağlı olarak hammadde temini yarışındaydı. Daha eskiye götürmek mümkün olsa da I. Dünya Savaşı öncesindeki elli yıllık dönem, ekonomik ve askerî yönden güçlenen devletlerin biriken gücü dünyanın geri kalanında söz sahibi olmak için kullandıkları bir dönem oldu. Endüstrinin savaşa etkisi ve sağladığı üstünlüğün önemi gelişmiş ülkelerce iyi bilinmekle birlikte, bu savaşla dünyanın geri kalanınca da anlaşıldı. Silah ve mühimmat sanayisiyle birlikte ulaştırma ve haberleşme teknolojisinin de desteğiyle savaş kısa sürede nerdeyse tüm dünyaya yayıldı. Büyük Devletler, Britanya ve Almanya'nın öncülüğünde taraflara ayrılmış, bazı az gelişmiş ve küçük devletler de bu iki taraftan birinin safında savaşa katılmıştı. Dört yıl süren savaşın sonuçları değerlendirildiğinde savaşın *Büyük* adını hak ettiği bir kez daha anlaşılmaktadır. Çarpışan tarafların ölü ve kayıp olarak zayıflatları on beş milyon civarındayken, yaralılar ve esir olarak savaş dışı kalan insan sayısı bunun iki katından fazla olarak hesaplanmıştı. Savaşın malî yüküyle katılan her ülke açısından sarsıcı hatta yıkıcı sonuçlara sebep oldu. I. Dünya Savaşı'nın büyük kayıplarla sonuçlanmasında orduların sahip olduğu ateşli silahların önemli bir payı bulunmaktaydı. Silah üreticilerinin kazandığı tüm bilgi birikimi de savaşın sonucunu değiştirmek için devletlerin hizmetine sunulmuştu. Tüfek, makineli tüfek, top ve bu silahların farklı modelleri kullanıcılarının kabiliyetlerine göre zaman zaman üstünlük zaman zamansa yenilgiyi getirdi. Ancak, savaş süresince ordu, donanma ve yeni yeni gelişen hava

²⁹¹ George.S. Patton, Jr., **Gelibolu Savunması Bir Karargâh Çalışması**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 20.

kuvvetleri sahip oldukları tüm ateş gücünü düşmanlarına yöneltti. Savaş sanayisi orduları sürekli beslese de dört yıl gibi uzun bir süre tarafların silah ve mühimmat ihtiyacının her geçen gün daha da artmasına sebep oldu. Hiçbir yığınak ve depo bu kadar uzun bir süre ihtiyacı karşılayamayacağından kara ve deniz ulaşımının tüm imkânları seferber edilerek orduların ihtiyaçları karşılanmaya çalışıldı. Çok farklı coğrafyalara dağılmış orduların ihtiyaçlarını karşılamak dönemin şartlarında zaten çok kolay değilken savaşın doğal olarak çıkardığı engeller silah ve mühimmat takviyesine engel olmaktaydı.²⁹²

Savaşın tüm taraflar gibi Osmanlı İmparatorluğu da elindeki bütün imkânları zafere ortak olabilmek için seferber etti. *Vak'a-i Hayrîye* esas alınırse seksen sekiz yıldır ordunun modernizasyonu için harcanan çabayla kazanılan tüm deneyim Büyük Harb'te ortaya koyuldu. Bu süre zarfında yaşanan savaşlar ve özellikle Balkan Savaşları Osmanlı ordusunun bir dünya savaşına hazır olmadığını işaret etmekteydi. Malî, askerî ve idarî açıdan pek çok eksiklik yaklaşan savaşta yenilginin habercisiydi. Bu durumda savaşa girmeden tarafsız kalmak mümkün müydü? Gerçi, Enver Paşa başta olmak üzere birçok İttihadçı, savaşı Osmanlı İmparatorluğu için bir fırsat olarak değerlendiriyordu ama bu seçenek silahlı tarafsızlık ilanıya denendi. Ancak siyâsî konjonktür savaşta tarafsızlığın imkânsız olduğunu göstermişti. Özellikle Almanya ile geliştirilen ilişkiler Osmanlı devletinin İttifâk devletleri tarafında savaşa girmesinin kaçınılmaz olduğunun en önemli göstergesiydi. I.Dünya Savaşı arefesinde Osmanlı-Alman ilişkileri belki de hiç olmadığı kadar sıcaktı. Bu durumu etkileyen birçok faktör olmakla birlikte en önemli gelişme 14 Aralık 1913 tarihinde göreve başlayan *Liman von Sanders Heyeti* olmuştu. Bu heyetin asıl görevi Balkan Hezimetî'nin yaralarını sarmak ve ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesini sağlamaktı. Nitretim Osmanlı yönetimi de bu işe özel önem vermekte, özellikle Enver Paşa ordunun ıslahı için radikal tedbirler öngörmekteydi. Alman Heyeti'nin gelişinden kısa süre sonra Paşa'nın subay kadrosunun gençleştirilmesine yönelik hamleleri bu işe verilen önemi ortaya koyuyordu. Ancak savaşın yaklaştığını hissettiren uluslararası hareketlilik hem Enver

²⁹² Karl Helfferich, *İtilâf-ı Müselles Devletlerin Neşriyâtına Nazaran Harb-i Umûmînin Menşei'leri*, müt. Reşid Safvet (Dersâ'det: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbâcılık Osmanlı Şirketi, 1341), 9-10; J. T. Walton Newbold, *How Europe Armed for War (1871-1914)*, (London: Blackfrias Press Ltd., 1914), 91-98; Herbert Adams Gibbons, *The New Map of Europe (1911-1914) The Story of Recent European Diplomatic Crises and Wars and of Europe's Present Catastrophe*, (New York: The Century Co., 1916), 17-18.

Paşa'nın hem de Liman von Sanders Heyeti'nin başlattığı çalışmaların uzun ömürlü olmayacağını işaret ediyordu. Nitekim, bir müddet danışmanlık görevini sürdüren Sanders Heyeti I. Dünya Savaşı için yapılan ittifak görüşmelerinde farklı bir yapıya dönüştü.²⁹³

Kaiser Wilhelm II.'nin de desteklediği *Osmanlı-Alman İttifakı* için Alman tarafının taleplerinin başında, Sanders'in Osmanlı ordusunun komuta kademesinde yer alması gelmekteydi. Almanlar Doğu'daki tehlikenin şiddetini Osmanlı kuvvetleriyle hafifletmek istiyordu. Ancak Alman subayların komuta kademesinde yer alması konusundaki ısrarlar Osmanlı yönetiminin bu hedefi gerçekleştirebileceğine çok fazla güvenmediklerini göstermekteydi. Osmanlı tarafı da en iyi şartlarda bir ittifak antlaşması için İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girme ihtimalini görüşmeler sırasında hep masada tutmaktaydı. Cemal Paşa²⁹⁴ ittifak arayışı için Fransa'ya bir seyahate çıkmış olsa da bu ihtimalin zayıf olduğu da çok gizli bir durum değildi. Zira Rusya savaş patlak verdikten sonra kendi yöntemleriyle Osmanlı'ya saldırmaya başlamıştı. Bu saldırılar Osmanlı'nın doğu sınırından sızan ve genelde Ermeniler'den oluşan düzensiz kuvvetlerin başlattıkları saldırılarla yapılmaktaydı. İtilâf devletleri açısından bakıldığında Doğu Cephesi savaşın hızlıca sonuçlandırılması için oldukça önemli bir cepheydi. Britanya ve Fransa Doğu'daki müttefikleri Rusya'yla irtibatı sağlayarak savaşı hızlı bir şekilde sona erdirmenin tek yolu İstanbul başta olmak üzere Osmanlı ülkesinin işgalinden geçmekteydi. Böyle bir başarı yakalanırsa

²⁹³ “Turkish Army Reform”, **Pall Mall Gazette**, (08.01.1914); “200 Officers Placed on the Retired List, **Manchester Courier and Lancashire General Advertiser**, (08.01.1914); “Turkish Army Reform. The Strong Hand of Enver Pasha, **Manchester Courier and Lancashire General Advertiser**, (17.01.1914); Mustafa Çolak, **Enver Paşa Osmanlı-Alman İttifakı**, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2008), 58; Özgür Yılmaz, Eyyub Şimşek, “Fransızlara Göre Türk-Alman Askerî Yakınlaşması ve İttifakı”, **Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, yay. haz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018): 124-126.

²⁹⁴ *Osmanlılar her iki tarafa da ittifak önerileriyle yaklaştılar. 14 Temmuz 1914'te, Bahriye Nazırı Cemal Paşa Paris'e gitti ve derhal, her ne kadar ne Fransızlar ne de Ruya Dışişleri Bakanı Sazanov için açık olsa da, daha çok Almanya üzerinde bir ittifakı kabul etmesi için daha fazla baskı oluşturmak üzere yapıldığı izlenimi bırakan, İtilaf Devletlerine bir ittifak önerisi sundu. Bir hafta sonra 22 Temmuz 1914'te, belki de İtilaf Devletlerinin öneriyi kabul etmemelerine tepki olarak ve Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a, kısa süre sonra savaşın başlamasına neden olan ilk önerilerinden sadece bir gün önce, Enver Paşa Büyükelçi Wangenheim'a resmen Almanya ile bir ittifak önerisinde bulundu.* Stanford J. Shaw, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş**, çev. Beyza Sümer Aydaş (Ankara: TTK, 2014), 51-52.

Rusya Batı'daki mücadeleye de rahatça destek verebilecek ve Alman-Avusturya kuvvetlerine karşı Batı Cephesi'nde daha kolay hareket edilebilecekti.²⁹⁵

Osmanlı ve Alman İmparatorlukları arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli bir ittifak antlaşması imzalandı. Alman Sefiri Wangenheim ve Almanya'daki destekçilerinin itirazlarının aksine bu antlaşmayla iki ülke savaş boyunca birlikte hareket edecek ve Osmanlı ordusu ilk fırsatta savaşa girecekti. Dönemin şartları değerlendirildiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya yanında savaşa girmesi sürpriz değil aslında gayet normal bir durumdu. II. Abdülhamid döneminde başlayan Türk-Alman yakınlaşması zaman içinde o kadar gelişti ki, bu ilişkinin bir ittifaka dönüşmesi son derece doğaldı. Savaştan önce Osmanlı ordusunun durumuna bakıldığında bu doğal durum daha da iyi anlaşılacaktır. Ordu Alman silahlarıyla donatılmış, askerî kanunlar ve askere alma usülleri Alman'yaki örneklerle göre düzenlenmiş, hepsinden önemlisi de I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusuna kumanda edecek subaylar Alman subaylarca yetiştirilmişti. Savaştan önce donanmanın da bir Alman amiralin emrine verilmesiyle Osmanlı Devleti'nin silahlı kuvvetlerinde Alman nüfuzu en üst seviyeye çıkmıştı. Türk-Alman dostluğu savaşla birlikte Türk-Alman silah arkadaşlığına dönüşerek savaşın her aşamasında varlığını hissettirmişti. Osmanlı Donanması tarafından satın alınarak²⁹⁶ *Yavuz ve Midilli* adını alan Goben ve *Breslau*, Alman subayların insiyatifiyle,²⁹⁷ 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını topa tuttuğunda artık

²⁹⁵ Ali Kaşıyugun, **Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi**, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015), 226-229; Refik Arıkan, "I. Dünya Savaşı'nda Marne Cephesi ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi", **Vakanüvis**, c. 1, s. 1, (2016): 1-36; Osmanlı yönetiminin savaşı uluslararası "mengene"den bir çıkış olarak gördükleri ve I. Dünya Savaşı'na girerken Balkan Hezimet'i'nin çaresizliğiyle değil fakat bilinçli bir şekilde girdikleri son dönemde yapılan önemli çalışmalarla isbat edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların en önemli ikisi için bkz. Mustafa Aksakal, **Harbi Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010); Altay Cengizer, **Osmanlı'nın Son Savaşı Adil Hafızanın Işığında**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018).

²⁹⁶ *Sipariş edilmiş ve ödemeleri yapılmış iki Osmanlı zırhlısının Britanya tarafından alıkonulması Osmanlı kamuoyunda çok büyük tepkilere yol açmıştı. Aynı zamanda top ve makineli tüfek üreticisi olan Vickers ve Armstrong adlı iki İngiliz şirketinin Reşadiye ve Sultan Osman adlı bu gemileri teslim etmesine Britanya hükümeti tarafından engel olunması, yukarıda adı geçen ve İtilaf Devletleri'nin takibinden kaçarak Osmanlı'ya sığınan iki geminin "satın alındığının" duyurulmasını kolaylaştırmıştı. Bu iki gemi, Osmanlı'nın savaşa girişine sebep olmaları açısından çok tartışılmakla birlikte donanmanın gücünü artırarak Rusya'nın Karadeniz hakimiyetine karşı önemli bir tedbir olmaları bakımından önemli birer araçtı. Salih Kış, "Birinci Dünya Savaşının Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, s. 22, (2017): 63-86; Ozan Tuna, "Amiral Souchon'un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bombalanması", **OTAM**, s. 36, (2014): 201-227; Mithat Atabay, "Osmanlı Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü" **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, s. 18, (2015): 117-129.*

²⁹⁷ 22 Ekim 1914'te Enver Paşa tarafından Donanma Komutanı Amiral Souchon Paşa'ya gönderilen emir son derece açıktı ve Rus filosuna saldırılmasını emreliyordu: *Donanma-yı hümayun Karadeniz'de*

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na girmişti. Böylece silahlı tarafsızlığı bir tarafa bırakarak bir an önce savaşa girmesi için Osmanlı yönetimine yapılan Alman baskısı da ortadan kalktı.²⁹⁸

Türk ordusu müttefiklerin tahmin ettiği gibi İstanbul'un hızla ele geçirilip savaşın sonlandırılmasına müsaade etmedi. Farklı cephelerde gösterilen direnç o kadar fazlaydı ki savaş tahminlerden çok fazla uzadı. Bu durum Rusya'nın yaşadığı iç karışıklıklarla savaş dışı kalmasına sebep olurken müttefiklerin de savaşın malî yükü altında ezilmelerine sebep oldu. Dört yıl süren savaşın sonunda yenilmiş, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'yla birlikte tarihteki yerini almış olsa da Osmanlı imparatorluğu savaşan taraflara kolay lokma olmadığını göstermişti. Savaştan sonra sürdürülen direniş de zaten bu iddianın devamıyla en önemli sonucu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu temin edecekti.

4.3.1. Osmanlı Ordusunun Savaş Hazırlığı

Savaşa hazır olmak, daha önce de ifade edildiği gibi hiçbir ordu için tam anlamıyla mümkün değildi. Osmanlı ordusunun Ağustos 1914'ten itibaren takip ettiği seferberlik planında, eksiklerin mümkün olduğunca tamamlanması gayreti görülmektedir.

I.Dünya Savaşı seferberliği ve savaşa giriş, Osmanlı toplumunu kelimenin tam anlamıyla bir *Millet-i Müselleha*'ya²⁹⁹ dönüştürdü. Bu tabir, bugün *Topyekûn Harb*'in³⁰⁰ de hazırlık aşaması olarak 19. yüzyılın sonlarında gelişti. Bu tabir vatan savunmasının genele yayılmasını ve eldeki tüm imkânlarla bu savunmanın yapılmasını ifade ediyordu. Elbette en önemli görev orduya düşmekteydi. Ancak ordunun asker kaynağı başta olmak üzere savaşın ihtiyaçlarının giderilmesi vatandaşlar da pay sahibiydi. Osmanlı ordusunda Redif teşkilatıyla ulaşılmak istenen de ülkenin savaşa

hakimiyet-i bahriyeyi kazanacaktır. Bunun için Rus filosunu arayarak nerde bulur iseniz ilan-ı harp etmeden ona hücum ediniz. Kaşığığun, **age**, 538.

²⁹⁸ Edward J. Erickson, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kutü'l Amare ve Filistin Cephesi**, çev. Kerim Bağrıaçık (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 22-23; Shaw, **age**, 62.

²⁹⁹ Bu tabirin kaynağı, Osmanlılar'ın çok yakından Goltz'un Topyekûn Harb kavramının en temel dayanaklarından biri olan kitabının orijinal adı Türkçe'ye çevrilmiş haliydi. Bkz. Colmar Freiherr von der Goltz, **Das Volk in Waffen: Ein Buch Über Heerwesen und Kriegführung Unserer Zeit**, (Berlin: R.v. Decker's Verlag, 1883); Fon der Golts, **Millet-i Müselleha Asrımızın Usûl ve Ahvâl-i Askerîyesi**, (Müt.Mehmed Tahir) Konstantiniye: Matbâ'-i Ebuzziyâ, 1305); Günümüz Türkçesi'yle yayınlanan metin için ayrıca bkz. Colmar von der Goltz, **Millet-i Müselleha (Ordu Millet)**, Yay. Haz. İsmet Sarıbal, (İstanbul: Otorite Yayınevi, 2016).

³⁰⁰ Bu tabir hakkında detaylı bilgi için bkz. Erich von Ludendorff, **Topyekûn Harp**, çev. Aynur Onur Çiftçi, Erhan Çiftçi (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017). Ayrıca bkz. Mehmed Beşikçi, "Topyekûn Savaş" Kavramı ve Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi, **Toplumsal Tarih**, s. 198, (2010): 62-69.

hazır bulundurulmasıydı. 1909'da genele yayılmış olsa da uzun süren askerlik hizmeti Müslüman ve özellikle Türk unsurun uhdesinde devam etmekteydi. Savaş tehdidine alışık olan Osmanlı toplumunun bu kesimi zaten doğal olarak bir Millet-i Müselleha durumundaydı. Ancak daha önce hissedilmeyen derecede büyük bir tehdit olarak savaşın yükü I. Dünya Savaşı seferberliğiyle kendini daha yoğun hissettirmişti.³⁰¹

Balkan yenilgisinden sonra yaşanan gelişmeler Osmanlı toplumunun savaşla ve savaşın getirdiği zorunluluklara yaşamaya alışması gerektiğini göstermekteydi. Savaşın bir hayat tarzı olması yani toplumun militarizasyonu hükümet tarafından da bilinçli olarak desteklenmekteydi. Bu alanda yapılan çalışmalar İttihad ve Terakki Cemiyeti'yle ilişkili dernekler kanalıyla organize edilmekteydi. *Osmanlı Donanma Cemiyeti*, *Müdafaa-i Millîye Cemiyeti* bu derneklerin önde gelenlerindendi. Bunlara ek olarak, Balkan Savaşı'ndan sonra, silahlı eğitim de dâhil olmak üzere, gençliğin firkâ ve bedenî eğitimini artırmayı amaçlayan dernekler de kuruldu. Gençlik derneklerinin asıl amacı diğerlerine göre daha açıktı ve savaşa katılmaları gerektiğinde³⁰² bu gruplardan faydalanmayı hedeflemekteydi. Bu amaçla kurulan ve gençliği harekete geçirmek için önemli bir vasıta olarak görülen Osmanlı Güç Dernekleri ve Osmanlı Genç Dernekleri de savaş öncesinde ve savaş sırasında önemli çalışmalar yürüttü. 2 Ağustos 1914'ten itibaren ilan edilen seferberlik silah altına alınacakları askere davet ederken toplumun geri kalanına da bir hazırlık çağrısıydı. Devlet eliyle yapılacak işler ilan edilen Örfî İdâre'yle zaten ülke genelinde oldukça sıkı tedbirlerle takip edilecekti ancak vatandaşın katkısını sağlamak Osmanlı Seferberliği açısından en önemli meseleydi. Daha sonra ilan edilen cihad da Osmanlılar'ın vereceği desteğe tüm İslam aleminin desteğini de eklemeyi hedeflemekteydi.³⁰³

³⁰¹ Hidayet Kara, "Osmanlı Redif Teşkilatı'nda Talim: 1909 Tarihli Kanunname Örneği", **Tarih Okulu Dergisi**, s. 34, (2018): 383-419.

³⁰² Mehmet Beşikçi, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 50; Sadık Sarısan, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Bir İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri", **OTAM**, s. 11, (2000): 339-501; Söz konusu dernekler ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Sanem Yamak Ateş, **Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).

³⁰³ Erol Akcan, **İttihat Terakki Fırkasının Paramiliter Gençlik Kuruluşları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 215-218; İsmail Güven, "Osmanlı'dan Günümüze İzciğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri" **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, c. 36, s. 1-2, (2003): 65-73.

29 Ekim 1914 gecesi savaşa girildikten sonra ve savaş boyunca da devam eden uzun bir seferberlik uygulamasıyla yaşanan pek çok zorluğa rağmen 2.850.000 Osmanlı, savaş için seferber edildi. Benzer seferberlik işlemleri savaşa katılan veya savaşa hazırlanan diğer devletlerce de uygulanmıştı. Savaşa katılan insanların sayılarına ve bunların ülke nüfusuna oranına bakıldığında I. Dünya Savaşı'nın Büyük Harp adıyla anılmasının ne kadar isabetli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Aşağıdaki iki tablo I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu için seferber edilen insanlarla diğer büyük devletlerin seferber ettikleri insan sayılarını göstermektedir:

Tablo 23: Osmanlı İmparatorluğu'nda I. Dünya Savaşı İçin Seferber Edilen İnsan Sayısı

Savaş Başladığında Silahaltında Bulunanlar (1891, 1892 ve 1893 doğumlular)	150.000
Savaş Esnasında Silahaltına Alınanlar (1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899 doğumlular)	780.000
Savaş Esnasında Silahaltına Alınan İhtiyat ve Müstahfizlar	1.920.000
Genel Toplam	2.850.000

Beşikçi, **age**, 121.

Tablo 24: Büyük Devletlerin Seferberlik Rakamları ve Genel Nüfusa Oranı

Ülke	Nüfus	Seferber Asker	Oran %
Osmanlı İmparatorluğu	23.000.000	2.850.000	12,4
Almanya	66.853.000	13.250.000	19,8
Avusturya-Macaristan	51.390.000	7.800.000	15,1
Fransa	39.600.000	8.410.000	21,2
İtalya	35.845.000	5.615.000	15,6
Rusya	160.700.000	13.700.000	8,5

Beşikçi, **age**, 124.

Yukarıdaki tablolarda gösterilen veriler, I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu ve savaşa katılan diğer büyük devletlere ne derece ağır bir yük getirdiğini göstermektedir. Seferber edilen insan sayısının tamamı muharip olmasa da bu insanların askere alınmaları demek hepsinin savaşan ordunun saflarında bulunması demektir. Çok basit bir örnek olmakla birlikte sadece üniforma tedariki bile bu

askerlerin ihtiyacının büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Buna silah, mühimmat ve yiyecek ihtiyacı da eklendiğinde savaş uzadıkça, daha önce de ifade edildiği gibi, savaşın malî ve lojistik açıdan idaresi çok zorlaşmaktaydı. Ancak silah üreticileri savaş öncesinde ve savaş sırasında satışlarını sürdürerek ticari açıdan çok hareketli bir dönem geçirdi. Savaş ekonomisinin dünyanın genelinde etkili olması, savaşa katılan tüm devletlerin savunma harcamalarının öncelikli harcamalar olmasından kaynaklanmaktaydı. Aşağıdaki tabloda savaşa katılan ana muharebe silahı tercihleri gösterilmektedir:

Tablo 25: Büyük Devletlerin Ana Muharebe Silahı Tercihleri

Ülke	Top	Makineli Tüfek	Tüfek
Osmanlı İmparatorluğu	Krupp	Maxim	Mauser
Almanya	Krupp	Maxim	Mauser
Avusturya-Macaristan	Skoda/Krupp	Schwarzlose	Mannlicherr
Fransa	Schneider	Hotchkiss/Berthier	Berthier
Rusya	Krupp	Maxim	Mosin Nagant
Britanya	Armstrong	Vickers-Maxim	Enfield (Stme)

Ian Westwell, **I. Dünya Savaşı**, çev. Oktay Etiman (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012); W.H.B. Smith ve Joseph Smith, **Book of Rifles**, (y.y.: NRA, 1948).

Bu durum, kısıtlı imkânları ve ekonomik sıkıntıları da eklenince Osmanlı İmparatorluğu için daha zor bir süreci doğurdu. Savaş ekonomisi³⁰⁴ Osmanlı toplumunun alışık olduğu bir durumdu ve devlet masrafların bir kısmını zaten vatandaşa yüklemekte gecikmedi. İhtiyaçları karşılamak için para bulunsa bile eldeki malzemelerin cephelere dağıtılması ve bu cepheler genişledikçe yeni lojistik yolları bulunması cephe gerisinin en zorlu mücadelesiydi.³⁰⁵

³⁰⁴ Zafer Toprak, **Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918**, (İstanbul: Doğan Kitap, 2012), 187; Ayrıca bkz. “Kapitülasyonların İlgâsı”, **Sebilürreşâd**, c. 12, s.310, (1914):. 317.

³⁰⁵ Toprak, **age**, 403-412; Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, (Ankara: TTK, 1994), 83-99,115; Ozan Arslan, “I. Dünya Savaşı Başında Kapitülasyonların İttihad ve Terakki Yönetimi Tarafından Kaldırılması ve Bu Gelişme Karşısında Büyük Güçlerin Tepkileri” **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c.10, s. 1, (2008): 261-278; İbnü’r-Refet Mehmed Memduh, **Kaputılasyon veyâhud Memâlik-i Osmânîyede Ecnebîlerin Hâiz Oldukları İmtiyâzat**, (Dersâ’det: Matbâ’-i Ahmed İhsân, 1327), 4-5.

4.3.2. Savaş, Almanlar ve Yeni Silahlar

Osmanlı ordusunun I. Dünya Savaşı'na girişi öncesinde ilan edilen seferberlik bazı bölgelerde planlanan zamanda bazı bölgelerde de planlanan zamandan sonra tamamlandı. Savaş boyunca askere alımlar devam etti ve genç nüfusun mümkün olduğu kadar savaşa katılımı sağlandı. Seferber edilen her asker için silah, mühimmat, iye ve ibate sağlanması zorunluluğu sürekli bir ihtiyaç olarak savaşın sonuna kadar devam etti.

I. Dünya Savaşı Osmanlı ordusu için önceki dönemlerden çok farklı bir savaş oldu. Bu savaş diğerlerinden farklı kılan en önemli gelişme, Alman Islah Heyeti'nin komuta kademesinde aktif rol oynaması oldu. Liman von Sanders örneğinde olduğu gibi bazı orduların kumandasını Alman generaller üstlendi. Osmanlı Genelkurmayı'ndaysa Alman etkisi daha güçlü hissedildi. Bronzart von Schellendorf'un³⁰⁶ Osmanlı Genelkurmayı Kurmay Başkanı olarak atanması bu etkinin artmasında önemli rol oynadı. Daha sonraki dönemde İttifak Devletleri'nin tüm komutası Alman Genelkurmayı'na bağlandığından aslında Alman etkisi diğer müttefikler için de geçerli bir durumdu. Alman kurmay heyeti tüm savaşın planlamasını, idaresini ve müttefikler arasındaki irtibatı tek elden sağlamanın başarıyı olumlu yönde etkileyeceğini düşündüklerinden komuta birliğinin sağlanmasında ısrarcıydı. Alman subayların varlığı Osmanlı ordusunda yadırganmasa da her cephede ve savaşın bütün aşamalarında aktif rol oynamaları sonradan önemli tartışmalara sebep oldu. Bu tartışmaların odağındaysa Alman Genelkurmayı'nın Osmanlı kuvvetlerini Almanya'nın menfaatleri doğrultusunda kullandıkları iddiası yer almaktaydı. Bu iddialar mesnetsiz olmamakla birlikte tarafların karşılıklı menfaatleri göz önünde bulundurulduğunda kabul edilebilir, en azından görmezden gelinebilir türden iddialardı. Zira Türk tarafı ittifak görüşmelerinin başından beri Rusya'ya karşı ısrarlı bir koruma talebinde bulunmaktaydı. Alman tarafı da bu korumayı sağlamaya karşılık komuta kademesinde etkili olmayı istemişti. Sonuçta anlaşmaya varılmış, Liman von

³⁰⁶*Karargâh-ı Umûmi Erkân-ı Harbîye Reisi* Bronzart Paşa kıymetli bir kurmay olmasının yanısıra ateşli silahlar konusunda da tecrübeli bir subaydı. Paşa'nın kaleme aldığı ve Mauser sistemindeki tüfekleri konu alan eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Friedrich Bronzart von Schellendorf, **Mavzer Usûlünde Mükerrer Ateşli Tüfenkler**, müt. Hayrî (İstanbul: Matbâ-i Osmânîye, 1304); Ayrıca bkz. Fon Şellendorf, **Ahvâl-i Hâzıraya Tatbiken Piyâdenin Muharebesi Hakkında Mülâhazat**, müt. Ahmed Refik (İstanbul: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, 1317).

Sanders doğrudan komutayı eline alamasa da ilk ve en önemli görevi I. Ordu'nun komutasını üstlenmek olmuştur.³⁰⁷

Osmanlı ordusu I. Dünya Savaşı'nı *Almanca* sürdürmüştü. Bu tabir ilk bakışta çok abartılı görünse de Alman subayların komutadaki aktif görevleri, askerin elindeki Alman silahları ve Osmanlı subayının Alman askerî usûllerinde aldığı eğitim birleşince aslında yerinde bir tabirdir. Savaş boyunca süren Alman propagandası³⁰⁸ ve askerî yardımları savaş öncesindeki duruma eklenince Türk-Alman silah arkadaşlığının sözde kalmadığı ortaya çıkmaktadır. Ordu emirlerinin, haftalık ve aylık raporların hem Türkçe hem Almanca yayınlanması Türk ve Alman subayların birlikte çalışmak zorunda olmalarından kaynaklanmaktaydı. Türk subaylar arasında Almanca bilenler bulunsa da Almanlar arasında Türkçe bilenlerin sayısı az olduğundan Osmanlı Genelkurmayı emirleri iki dilde yayınlayarak dil problemini çözmeye çalıştı. Almanlar ve Türkler arasındaki mesainin tahmin edilenden çok kritik bir öneme sahip olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda herhangi bir emrin anlaşılmasının sonuçları göze alınamazdı. Bu durum, Osmanlı Genelkurmayı'nın Almanlar'a teslim edilmesi gibi bir sonuca ulaşmayı haklı kılmayacağı gibi bu iddiaların asılsızlığı Osmanlı ordusunun beklenenin çok üstünde performans sergileyerek savaşın seyrini değiştirmesiyle de ortaya koyuldu. Elbette Türk ve Alman subaylar arasında

³⁰⁷ Hermann von Kuhl, **Harb-i Umumî'nin İhâr ve İdâresinde Alman Erkan-ı Harbiyesi**, müt. Mehmed Tahir (y.y.: Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbâ'sı, 1340), 150-151; Carl Mühlman, **İmparatorluğun Sonu 1914**, çev. Kadir Kon, 2. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 32-33; Yavuz Özgüldür, "Yüzbaşı Helmut von Moltke'den Müşir Liman von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askerî Heyetleri", *OTAM*, s. 4, (1993): 297-349; Akdes Nimet Kurat, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerin Raporları**, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966), 26-27; Alman subayların listesi ve görev yerleri için bkz. **Pınar Doğanay, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nda Görev Yapan Alman Subayları**, (Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

³⁰⁸ Osmanlı-Alman ittifakı için savaş öncesinde bütün şartlar oluşmuş olsa da kamuoyu desteğinin sağlanması müttefikler için psikolojik bir avantajdı. Dönemin şartlarında basın yayın organları yeterli derecede etkili görüldüğünden gazete ve dergilerin sayfalarında müttefikler ve cepheledeki başarılarla ilgili haberler sık sık rastlanmaktaydı. Savaş süresince yayınlanan Harb Mecmû'ası söz konusu süreli yayınların en önemlisiydi. Bu derginin sayfalarında görülen haberler arasında; düşmandan alınan silahlar, bir topçu bataryasının düşmana ateş etmesi, düşürülen bir düşman uçağının görüntüleri ve müttefik devletlerin ileri gelenlerinin cephelere yaptığı ziyaretler yer almaktaydı. Bu propaganda usûlünün faydalı olduğu düşünülmüş olacak ki gazete ve dergilerden dışında bazı dernek, vakıfların ve şahıslarca da yayınlar yapıldı. **Harb Mecmû'ası (15 Kasım 1915-Haziran 1918)**, çev. Faruk Önal, Süleyman Soydemir vd.) İstanbul: TTK, 2013); Parvus, **Umûmî Harbin Neticelerinden: Almanya Gâlib Gelirse**, (y.y.: Türk Yurdu Kitabhânesi Kader Matba'sı, 1330), 3-4; **Almanlar Atimizi Nasıl Görüyorlar?**, müt. Emin ve Arif (y.y.: Kitabhâne-i Askerî Matba'-i Hayriye ve Şürekâsı, 1330), 8; Halil Nuri, **İttihâd-ı İslam ve Almanya**, (İstanbul: Yeni Osmanlı Matba'sı ve Kitabhânesi, 1333), 36-37; H. Nazmî, **Cenerâl Erih Fon Falkenhayn Cenâbları ve Alman İrfânı**, (y.y.: Türk-Alman Vedâdî Faide-i İrfânîye Kitabhânesi Kadınlar Dünyası Matba'sı, 1335), 2-3.

anlaşmazlıklar yaşanmakta ve zaman zaman bu anlaşmazlıklar ciddi problemlere yol açmaktaydı. Ancak söz konusu anlaşmazlıkları en aza indirmek için ilerleyen yaşına rağmen yeniden Osmanlı ordusunda görevlendirilen Goltz Paşa³⁰⁹ gibi, birçok Alman Osmanlı ordusu saflarında savaşırken hayatını kaybetmişti. 1914-1918 yılları arasında subaylar ve askerler gibi Alman teknik personeli de Osmanlı ordusunun özellikle lojistik ihtiyacını karşılamak için görevlendirilmiş, bu personel arasında da hayatını Türk topraklarında kaybedenler olmuştu.³¹⁰

Savaş Türk-Alman İttifakı için oldukça zorlu şartlarda sürmüştü. Ancak bu zorlu mücadelede Osmanlı ordusu yıllardır sürdürdüğü modernizasyon faaliyetlerinin meyvelerini toplamayı da başardı. Osmanlı Genelkurmayı'nın ve Enver Paşa'nın savaş boyunca cephelere yaptığı denetimler savaşın seyrini takip etmeyi hedeflemişti. Hatta bu denetimler kapsamında Enver Paşa, Alman ordusunun cephelerini de ziyaret etti. Böylece savaşan orduların kabiliyetleri denetlenirken aynı zamanda müttefiklerin cephedeki durumu öğrenilmeye çalışıldı. Savaşın yakından takibi için yapılan bu ziyaretlerden en üst seviyede olanlarıysa Kaiser Wilhelm'in Osmanlı ordusunu ziyareti oldu. Bu ziyareti Veliahd Vahidettin Efendi'nin Almanya seyahati izledi ve yapılan temaslarda Alman ordusuyla birlikte Krupp fabrikası da ziyaret edildi.³¹¹

Türk askerinin zor şartlara alışık olduğu geçmiş tecrübelerle sabitti ancak yeterli imkânlar sağlandığında bu askerin gerçek kabiliyetlerini sergileyebileceği de I. Dünya Savaşı'yla ortaya kondu. Yeterli silah, mühimmat ve diğer ihtiyaç malzemesi zamanında ulaşırsa ve de harekât doğru planlanmışsa Türk askeri sürdürdüğü

³⁰⁹ **ATASE, BDH**, 316/6 ve 224/1132; Goltz Paşa'nın kabri bugün Alman Konsolosluğu'nun yazlık ikâmetgâhı olarak kullanılan Tarabya'daki sahil köşkündedir. Tarabya'daki Alman Şehitliği'nde Goltz'la birlikte 697 Alman'ın mezarı bulunmaktadır. Savaş sırasında hayatını kaybeden Almanlar'ın defnedildiği bir diğer kabristan da Adana'nın Pozantı ilçesinde bulunan ve bugün Alman Mezarlığı olarak bilinen kabristandır. Bu kabristanda Toros geçidinin açılması için görevlendirilen ve burada hayatını kaybeden Alman demiryolu teknikerleri yatmaktadır.

³¹⁰ Sanders, **age**, 76; "Von der Goltz To Take Command", **Yorkshire Post and Leeds Intelligencer**, (08.12.1915); "Von der Goltz. Death of German Field Marshal in Turkey", **Lancashire Evening Post**, (22.04.1916); Cemal Candan, "Alman ve Osmanlı Sefer Planları ve Osmanlı Sefer Planlamasında ve Harekatında Alman Etkisi", **Savaşınların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, 145; **Şark Cephesi Alman Cenub Ordusu Kumandanı Graf Fon Butmer Tarafından Kıtâ'ta Ta'mîmen Tebliğ Olunan Bazı Evâmîr Tercümeleri**, (y.y.: Matbâ-i Askerîye, 1332), 1-4; Salih Kış, "Birinci Dünya Savaşı'nda Müşir Von Der Goltz Paşa'nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü", **History Studies**, c. 9, s. 3, (2017): 121-139; Peter M. Rummler, **The Influence of Field Marshal Colmar Von Der Goltz on Ottoman Military Effectiveness in Mesopotamia: December 1915 to April 1916**, (Yüksek Lisans Tezi, United States Marine Corps University, Command and Staff College, 2012), 15-17.

³¹¹ Uğur Üçüncü, "Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Ordusu'ndaki Alman Subaylarına Bakışı", **OTAM**, s. 39, (2016): s. 241-267; Çolak, **Enver Paşa**, 133.

harekâta başarılı oluyordu. Ancak eğer bu temel gereklilikler yerine getirilmemişse sürdürülen harekâtın başarıya ulaşması mümkün olmuyordu. Savaşın başlarında yaşanan Sarıkamış Harekâtı örneğinde olduğu gibi taktik ve lojistik³¹² eksikler ciddi kayıplara sebep olmaktaydı. Yine bu örnekten yola çıkarak değerlendirildiğinde taktik ve lojistik eksiklere salgın hastalıklar da eklenince kayıpların daha da arttığı görülmekteydi. Salgın hastalıklar tüm ordular için olduğu gibi Osmanlı ordusu için de görünmeyen düşmandı. Savaş şartlarının zorluğu bu hastalıkların kolay yayılmasına sebep oluyor ve tedavi şansı da yine aynı zorluklardan dolayı azalıyordu.³¹³

I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı ordusunda modern ateşli silahların neredeyse tamamı kullanılmıştı. Ana muharebe silahları olan Mauser piyade tüfeğinin yanında daha önceki dönemlerde alınan Martini tüfekler de ihtiyaç hissedildiğinde kullanılmıştı. Bu silahlara Almanya'dan gelen *Alman Mauserler*'i de eklendi. Tüfek mühimmatında büyük oranda standart sağlandığından cephane sıkıntısı çekilmemişti. Bu konuda yaşanan en önemli sıkıntı Teşkilât-ı Mahsusa'nın gerilla tipi örgütlenmeler için aldığı Mannlicher tüfeklerinin cephanesinde yaşandı. Makineli tüfeklerde ve mühimmatta da belli bir standart söz konusuydu. Makineli tüfek bölüklerinin büyük çoğunluğu Alman Maxim tüfekleriyle teçhiz edilmişti. Balkan Savaşı tecrübesinden sonra bu silahlara ek olarak Fransız Hotchkiss tüfekleri de alınmış ve bunlar da I. Dünya Savaşı'nda kullanılmıştı. Bunlara ek olarak hibe veya düşmandan ele geçirilen Schwartzlose makineli tüfekler de kullanılmaktaydı. Topçunun ana muharebe silahı da Krupp imalatı toplardı. Bu toplar arasında sahra ve cebel toplarının sayısı diğer toplardan fazlaydı. Kullanılabilir top miktarı toplam 3.133 olarak hesaplanmıştı ve bunların 527 adedi çabuk ateşli toplardı. Osmanlı topçusu katıldığı bütün savaşlarda eğer elindeki cephane yeterliyse savunma ve taarruzda etkili rol oynadı. Ancak topçu cephanesi ihtiyacı savaş boyunca sürekli hissedildi. Üretim imkânları da kısıtlı olduğundan bu mühimmatlar savaş sırasında da dışardan temin edilmeye çalışıldı. Balkan savaşlarından sonra alınan tedbirlerle Osmanlı ordu teşkilatı 4 ordu müfettişliği

³¹² I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunun lojistiği hakkında detaylı bilgi için bkz. **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, c. 10, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985); Ayrıca bkz. Tamer Gökdemir, **Türk Kara Ordusu Lojistik Tarihi**, (İstanbul: Orient Yayınları, 2016).

³¹³ Sevilay Özer, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde (Lekeli Humma) Salgını", **Belleten**, s. 287, (2016); 219-260; Zeynep Arabacı ve Ayşe Doğru, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Döneminde Aşılama Uygulamaları ve Hemşirelik", **Kastamonu Sağlık Akademisi Dergisi**, c. 2, s. 1, (2017): 40-50; I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda görülen salgın hastalıklarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Hikmet Özdemir, **Ottoman Army 1914-1918 Disease & Death on The Battlefield**, (Salt Lake City: Utah University Press, 2008).

ve 2 müstakil kolordudan ibaretti. Bu yapının tümen sayısı da 38 olarak belirlendi. Ordu teşkilatını ve mevcutlarını artırmamak için yapılan sınırlandırmayla kontrolün kolaylaşması hedefleniyordu. Ancak savaş tehdidiyle birlikte yeni düzenlemeler yapıldı. Ordu, kolordu ve tümen sayıları artırıldı. Savaşın seyrine göre yeni birlikler kurulurken bazıları da lağvedildi. Bu değişikliklerden topçu ve makineli tüfek birlikleri de etkilendi. Toplar cepheler arasında yer değiştirirken ihtiyaca göre bazı mevkiiler güçlendirilmekte veya zayıflatılmaktaydı.³¹⁴

Ateşli silahların hemen her modeli savaşta kendisine yer bulurken tank ve silahlı uçaklar gibi gelişmiş harp araçları da orduların elini güçlendiren vasıtalar oldu. Osmanlı ordusunun savaştığı cephelerde düşman tarafından tank kullanılmamıştı. Ancak nadir de olsa zırhlı araçlara rastlanmaktaydı. Ancak bomba yüklü uçaklarla yapılan hava saldırıları İstanbul başta olmak üzere birçok yerde yaşandı. Bu saldırılara karşı hava savunması elde bulunan silahlarla yapıldı. Söz konusu hava savunma tedbirleri askerin yere yatarak tüfeğini yaklaşan uçağa karşı kullanması veya makineli tüfeklerin dik açılı olarak uçaklara ateş açmalarına benzer tedbirlerdi. Çok nadir görülmekle birlikte küçük çaplı toplar da hava savunması için kullanıldı. I. Dünya Savaşı'nda kimyasal gazlar veya bu gazların atılmasına yarayan top mühimmatları da uluslararası kurallar hilafına da olsa kullanılmıştı. Bu yeni silahların ateşli silahlara karşı alınan tedbirlerle durdurulamaması kayıpların artmasına sebep oldu. Siperler gaz halindeki zehri durduramadığı gibi bu zehir sığınaklara da girebiliyor ve cephede görevli sağlık ekipleri gazın etkilerine müdahale edemiyordu. I. Dünya Savaşı, bu silahların kullanılması bakımından ateşli silahların bir dereceye kadar masum silahlar olduğunu da ortaya çıkardı.³¹⁵

³¹⁴ Tetik, *age*, 300; David Nicolle, *Osmanlı Piyadesi 1914-1918*, çev. Osman Çakmakçı (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 31; *Türk Topçuluk Tarihi*, 81-82; Mehmet Beşirli, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunu Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 15, (2004): 169-203.

³¹⁵ *ATASE, BDH.*, 384/52; Gerard J. Fitzgerald, “Chemical Warfare and Medical Response During World War I”, *American Journal of Public Health*, c. 98, s. 4, (2008): 611-625; Charles E. Heller, *Chemical Warfare in Word War I: The American Experience, 1917-1918*, (Kansas: U.S. Army Command and General Staff Collage Combat Studies Institute, 1984), 3-5; Ian Westwell, *I. Dünya Savaşı*, çev. Oktay Etiman (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 70-72; Emin Kurt, Mesut Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 61-64; *08 ve 15 / 08 Modeli Makineli Tüfenklerde İnkıtâ'lar ve Makineli Tüfenklerin Tayyârelere Karşı Muharebesi 1918*, müt. Ahmed Şevket (Dersâ'det: Matba'-i Askerîye, 1338), 18-20; *Muharebe Arabası, Tayyâre, Topçuluk ve Zehirli Gaz Hakkında Bilinmesi ve Efrâda Öğretilmesi Lazım Gelen Muâ'melât*, (y.y.: Erkân-ı Harbîye-i Umûmiye Ta'lim ve Terbiye Dâiresi, t.y.) 41-43; *Zabitâna Mahsus Gaz Muhârebesi ve Gazlardan Korunma Hakkında Ta'limât*, (İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1332), 6-7; Hans Joachim Buddecke, *Çanakkale Üzerinde Bir*

Silahların aşamadığı engellerden biri de dikenli tellerdi. Özellikle siper savaşlarında³¹⁶ kullanılan bu engeller doğru kullanıldığında taarruz eden taraf için amaca ulaşmayı da engelliyordu. Düşmanın ileri harekâtını ve özellikle gece taarruzlarını engellemek için kullanılan dikenli telin savaşın önemli ihtiyaç kalemlerinden olması levazım dairelerini oldukça zorlayan bir meseleydi. Osmanlı Genelkurmayı'nın Almanya'dan talepleri arasında dikenli tel hemen her listede bulunan bir ihtiyaç kalemiydi. Siperlerdeki dikenli tel engelini aşmak ve bununla birlikte kapalı mekanlarda düşmanı etkisiz hale getirmek için iki silah daha kullanılmaktaydı. Bu iki silahtan en etkili şüphesiz el bombasıydı. Osmanlılar'ın humbara tabir ettikleri patlayıcılara benzeyen fakat çok daha gelişmiş bu silahlar da Almanya'dan alınmıştı. Doğru kullanıldığında oldukça etkili olan bu silah I. Dünya Savaşı sırasında yaygın olarak kullanılmıştı. Dikenli teller arkasındaki düşmanı etkisiz hale getirmek ve kapalı alanlara girmeden bir tedbir olması amacıyla kullanılan ikinci etkili silahsa alev makineleriydi. Bu silah prensipte bir ateşli silah olmamakla birlikte yoğun ateşi kısa mesafelere güçlü bir şekilde püskürtebilmesi sebebiyle savaşlarda kullanıldı. Alev makineleri Osmanlı ordusuna Alman yardımları arasında girmişti.³¹⁷

Osmanlı ordusu eldeki tüm imkânları savaş için seferber etmiş ve çoğu zaman sayıca üstün düşman karşısında mücadele etmek zorunda kalmıştı. Alman savaş planının öngördüğü haliyle, savaş kısa sürede bitirilemeyince, Osmanlı ordusunun bazı cephelerdeki başarıları da önem kazandı. Galiçya Cephesi'nde olduğu gibi Osmanlı yardım teklifini pek dikkate almayan Alman karargâhı savaş uzayınca bu teklifi kabul etmek durumunda kaldı. Doğu Cephesi'nde savaşı uzatan en önemli gelişmeysen İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale taarruzlarının hem denizde hem de karada durdurmuş olmalarıydı. Savunmadaki kuvvetler denizden gelen ilk taarruzu durdurduğunda İtilaf devletleri bu durumun şaşkınlığını uzun süre üzerlerinden atamamıştı. Çanakkale'yi

Şahin, çev. Bülent Erdemoğlu (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 71-74. Ayrıca bkz. **Dâirevî Arpacık Makineli Tüfenklerle Tayyârelere Endâhta Mahsustur**, (İstanbul, Matba'-i Askerîye, 1334).

³¹⁶ I. Dünya Savaşı'nda, bilhassa Çanakkale Cephesi bu muharebe tarzıyla meşhurdur. Savaşan taraflar uzun süren çarpışmalarda siperden çıkmadan ateş edebilmek için değişik yöntemler geliştirmişti. Ayna ile gözetleme yapmak ve tetiği ip benzeri bir vasıtayla çekmek bu yöntemlerden bazılarıydı. Osmanlı ordusunun kullandığı yöntemler hakkında detaylı bilgi için bkz. **Ayna ile Siper Dahilinden Düşman Mazgali Dahiline veyâ Tarassud Mintikasına Endâht Edilecek Tüfenklerin Siper Dahilinde Suret-i Rabt ve Nişân Ahz ve Endâhtı Hakkında Ta'limât**, (İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1331).

³¹⁷ Edward J. Erickson, **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, çev. Orhan Düz (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 25-28; I. Dünya Savaşı sırasında alınan Alman yardımları hakkında detaylı bilgi için bkz. Veli Yılmaz, **1inci Dünya Harbi'inde Türk-Alman İttifakı ve Alman Askerî Yardımları**, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993).

geçilmez kılan şüphesiz savunmanın direnciydi. Bu dirençse Türk subaylarının kabiliyetleri, askerlerin gayreti ve savunma silahlarının etkili bir şekilde kullanması sayesinde ortaya çıkmıştı. Çanakkale savunması bölge İstanbul'a yakın olduğundan ve nakliye yolları diğer bölgelere göre daha işler halde olduğundan kolay ulaşılabilir bir hat olmuştu. Bu hattın savunması için seferber edilen imkânlar sayesinde ki Çanakkale'nin geçilememesi Rusya'yı yardımdan mahrum bırakmış ve kendi içindeki karışıkların daha da artmasına sebep olmuştu. Ayrıca İtilaf devletlerinin bu savunmayı yarmak için sarf ettikleri çaba onlar çok sayıda can kaybına mâl olurken aynı zamanda maddî kayıplarını da önemli ölçüde yükseltmişti.³¹⁸

Çanakkale savunması için yapılan çalışmaların geçmişi oldukça eskiye dayanmaktaydı. Osmanlı askerî modernizasyonu için görevlendirilen hemen her yabancı misyon Boğazlar'ın ve özellikle Çanakkale Boğazı'nın tahkimi için çalışmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkent savunmasında oldukça önemli bir mevki olan Çanakkale Boğazı'na verilen özel önem bu bölgenin savunulması için kullanılacak silahlar açısından da geçerliydi. Savunmayı güçlendirmek için savunma noktaları ve yapılar zaman zaman değiştirildi ve yerlerine yenileri yapıldı. Kale, kıyı ve gemi topları ve havanlardan oluşan ana savunma silahları da aynı hassasiyetle yenilenmeye çalışılmıştı. 1870'lerden itibaren Krupp topları Çanakkale savunmasında öncelikli silahlar haline geldi. Krupp'un farklı dönemlerde geliştirdiği toplardan uygun olanlar satın alınarak Çanakkale'deki yerlerine yerleştirildi. Ana silah ağır toplar olmakla birlikte savunma için hafif toplar ve diğer piyade silahları da göz ardı edilmemişti.³¹⁹

Uzun yıllardır Çanakkale savunmasının güçlendirilmesi için gösterilen gayret I. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren bir başarıyla sonuçlandı. Düşmanın bile takdirini kazanan

³¹⁸ Williamson A. Murray, "Batıda Savaş (1914-1918)", **Cambridge Savaş Tarihi**, yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014): 309-313; Uyar, Erickson, **age**, 516-517; Westwell, **age**, 109; Erich Von Falkenhayn, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya**, yay. haz. Faruk Yılmaz, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 53-55; Nurettin Gülmez, "Falkenhayn'ın Anılarında Türkiye Notları", **ÇTTAD**, c. 5, s. 13, (2006): 137-153; Marian Kent, "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1900-1923", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, 290.

³¹⁹ *Asya tarafında gölgede evleri ve depoları ile güzel Çanakkale şehri uzanıyordu; önünde en dar yerde daha Feldmareşal Moltke'nin önemli istihkâmlar olarak bahsettiği ama günümüzde önemini yitirmiş olan Dardanel kalelerinin gri kuleleri ve bedenleri yükseliyordu. Aşağılarında kumsaldaki düzlükte 10 hatta 12 metrelik namlularıyla düşmanların zırhlı devlerine çok yakın mesafeden çok ağır çelik ve demir yağdırmak üzere modern bataryalar yer alıyordu.* Goltz Paşa, **Makedonya Seyahatim**, çev. Eşref Bengi Özbilen (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 5-6; Wolf, **age**, 159-163; Michael Forrest, **Şahi Toplarından Savaş Gemilerine Çanakkale Boğaz Savunması**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 64-66; Paul Schweder, **Çanakkale Cephesinde Türklerin Genel Karargahında**, çev. Eşref Bengi Özbilen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012), 73-77.

Türk savunmasının bu başarısı, konu ile ilgili yapılan hemen her çalışmada aynıyle kabul edildiğinden başarının haklılığını ispata çalışmak boşuna bir çaba olur. Ancak *Çanakkale geçilmez* dedirten söz konusu başarının altında yatan sebepleri ortaya koymak, özellikle ateşli silahların bu savunmadaki etkileri açısından oldukça önemlidir. Düşmanın harp planlarını boşa çıkaran bu direniş istenilen sonucun alınmasını engelleyerek İstanbul'u savaşın sonuna kadar işgalden korumuştur. Müdafaa'nın şiddetinin savaşın geneli açısından önemiyse İtilâf Devletleri'nin doğudaki müttefiklerine zamanında yardım götürememelerinden dolayı Rusya'nın savaş dışı kalmasıydı. Osmanlı ordusu bu derece önemli bir başarıya Türk subay ve askerlerinin olağanüstü azmi, Çanakkale'nin güçlü tahkimatı ve bu müstahkem mevkiinin başkente yakınlığından dolayı lojistik desteğin kolay sağlanabilmesi sayesinde ulaşabilmişti. Hemen belirtmek gerekir ki bu üç önemli hususa ek olarak Alman teknik ve askerî desteği Çanakkale savaşında oldukça faydalı oldu.³²⁰

Çanakkale Zaferi'nde etkili olan silahların başında elbette toplar geliyordu. Osmanlı topçusunun başarısı top sınıfına giren bütün topları düşmana karşı isabetli bir şekilde kullanabilmişti. Gerçekten de gemilerden sökülen toplar dahil olmak üzere çok farklı çap ve ebatlarda birçok top Çanakkale için savunma hattında toplanmıştı. Osmanlı topçusunun kısıtlı cephaneyle yaptığı isabetli atışları durdurmak için düşman donanması günde birkaç kez yoğun atış yapıyor fakat bataryaları susturmayı başaramıyordu. Bu durumun en önemli sebebi gemilerden atılan top mühimmatının diğer gemilere karşı kullanılmak üzere geliştirilmiş zırh delici mühimmat olmasıydı. Bu mühimmat toprak tahkimatı delip derinlere iniyor fakat şarapnel etkisi bulunmadığından can ve silah kaybına sebep olması tesadüf eseri oluyordu. Ayrıca Osmanlı bataryalarının büyük çoğunluğu hafif sahra bataryaları olduğundan düşmanın tesbit etmesi halinde yer değiştirmeleri daha kolay oluyor ve böylece zaiyatlar en aza iniyordu.³²¹

Aşağıdaki tabloda Çanakkale savunması için kullanılan Krupp topları ve bunların yerleşimleri gösterilmektedir:

³²⁰ Mustafa Selçuk, *Çanakkale Seferberliği Savaş, Eğitim, Cephe Gerisi*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 15; Eugene Rogan, *The Fall of The Ottomans*, (Great Britain: Penguin Books, 2016), 207-208; Ahmet Esenkaya, "Çanakkale Cephesinde Anadolu Yakası Topları (Anadolu Boğaz Giriş Tabya ve Bataryaları)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, s. 12, (2010): 1-34.

³²¹ Patton, *age*, 26-27.

Tablo 26: Çanakkale Savunması İçin Kullanılan Krupp Topları ve Konumları

Tabya Adı	Çap (mm) ve Namlu Uzunluğu	Sayı
Ertuğrul	240 L/35	2
Seddülbahir	240-260-280 L/22	6
Orhanîye	240 L/35	2
Kumkale	210-240-260-280 L/22	7
Rumeli Mecidiye	240 L/35 – 280 L/22	6
Rumeli Hamidiye	355 L/35	2
Namazgâh	210-240-260 L/22 - 240 L/35	16
Anadolu Hamidiye	240 – 355 L/35	9
Çimenlik	210-240-355 L/22 - 355 L/35	4
Değirmen Burnu	210-240 L/22	7
Anadolu Mecidiye	210-240-260-280 L/22	10
Nâra Burnu	240-260 L/22	7

Forrest, **age**, 320-321.

Sahil savunması ve seyyar topçunun mahareti sonucunda tüm çabalarına rağmen Çanakkale’yi geçemeyen düşman donanması Osmanlı topçusunun ve maharetle döşenen deniz mayınlarının hedefi olmaktan kurtulamadı ve önemli kayıplar verdi. Denizden geçilemeyen Çanakkale’yi karadan ele geçirmeye çalışan İtilaf Devletleri bu harekâtlarında da aynı sonucu aldı. Çünkü Çanakkale cephesi Osmanlı savunmasının en hassas ve en eski savunma hattıydı. Bu cephede kazanılan başarının arkasında stratejik savunma planları bulunsa da araziye hakimiyet de önemli bir avantaj olmuştu. Osmanlı askerleri, Çanakkale savunmasına önemli etkisi bulunan topçu silahlarıyla birlikte diğer silahları da başarılı bir şekilde kullandı. Silahların etkili bir şekilde kullanılması, komuta disiplini ve sabır bu savunmanın en belirgin özelliği oldu. Düşmanın ısrarlı taarruzlarını bertaraf etmek için sabırla bekleyen Osmanlı birlikleri zamanı geldiğinde gerçekleştirdiği taarruzlarda çoğu zaman başarılı oldu. Bu taarruzlarda sık sık rastlanan Osmanlı askerinin süngü hücumları da Çanakkale savunmasının önemli başarılarındandı. Sayı ve donanım açısından çok üstün düşmana karşı Osmanlı birliklerinin Çanakkale’de sergilediği mücadele savaş sırasında diğer cephelerde örnek olarak gösterilmişti. Bu başarı bir Osmanlı başarısı olmakla birlikte müttefikler tarafından da coşkuyla karışıldı.³²²

Osmanlı ordusu farklı cephelerde savaştığı 1914-1918 yılları arasında büyük zayıflatlar verdi. Bu zayıflatlar çeşitli sebeplerle olmakla birlikte elbette asıl neden savaşın kendisiydi. Osmanlı askerlerinin 50.000’ini muharebelerde, 35.000’ini yaralandıktan

³²² Erickson, **age**, 39-43; Ruşen Eşref, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat**, (İstanbul: İş Bankası KültürYayınları, 2009), 22-23.

sonra çeşitli sebeplerle, 240.000'ini de hastalıktan hayatını kaybetti. Ayrıca firarî, esir, hasta ve kayıp askerlerin sayısı da 1.565.000 olarak tespit edilmişti. Savaşın mağlubiyetini Osmanlı İmparatorluğu ve müttefikleri düşmanın şartlarına uygun anlaşmalar imzalayarak kabul etti. Böylece Osmanlı-Almanya arasındaki ittifak da 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Antlaşması'yla son buldu. Antlaşmanın 23. Maddesi gereğince Osmanlı ordusunda görevli Alman subay, asker ve teknik personel de ülkelerine geri gönderilmek üzere İstanbul'da toplandı. Alman subay ve askerlerin ülkeden ayrılmaları süreci 29 Ocak 1919 tarihinde sona erdi.³²³

I.Dünya Savaşı'nın mağlubiyetiyle son bulan *Osmanlı-Alman İttifakı* askerî açıdan incelendiğinde geride çok önemli tecrübeler bıraktı. Bu tecrübelerin başında Osmanlı subayların modern savaş usullerini Alman ekolüne uygun olarak benimsemeleri gelmektedir. Modern orduların en önemli ihtiyacı olan modern ateşli silahlarsa, söz konusu Osmanlı subaylarının bilgi ve tecrübeleriyle, uzun yıllar Osmanlı ordusuna hizmet etmişti. Modern ateşli silahların temininde ve kullanımında izlenen yol bu silahlarla ilgili çok ciddî bir bilgi birikimini doğurdu. Osmanlı subayları tarafından önemle ve ciddiyetle takip edilen bilgi aktarma yönetmeleri savaş devam ederken de yeni silahlar ve bunların kullanımlarıyla ilgili eğitici yayınlar yapılmasını sağladı.³²⁴

Aşağıdaki tabloda yeni karşılaşılan silahlar hakkında yazılmış bazı eser gösterilmektedir:

Tablo 27: I. Dünya Savaşı Sırasında Yayınlanan Bazı Eserler

Tarih	Adı	Yazarı	Yayın Yeri	Basım Yeri
1331	Süvâri Endâht Ta'limnâmesi		İstanbul	Matba'-ı Askerîye
1332	Şvratzlose Makineli Tüfenginin Tertibâtıyla Suret-i İsti'mâline Dâir Ta'rifnâme		İstanbul	Matba'-ı Askerîye
1333	Sâhil Endâht Ta'limnâmesi		İstanbul	Matba'-ı Askerîye

³²³ Beşikçi, **age**, 122; Tülay Alim Baran, “Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu”, **Belleten**, c. LXVII, s. 248, (2003): 139-153; Sanders, **age**, 428.

³²⁴ Osmanlı ordusunun farklı cephelerde kazandığı tecrübeler kazandığı tecrübelerden ilgililerin istifade edebilmesi için çeşitli eğitim programları düzenlemekteydi. Savaş devam ederken düzenlenen bu eğitim programları için zaman zaman Alman subayların desteğine de başvurulmaktaydı. Bu programlardan birinde verilen konferans yayınlanırken kapağına şu ifade eklenmişti: Çanakkale muharebesine iştirâk eden Alman lağımçı bölüğü zâbitânından Mülâzım-ı evvel “Müller”in Maltepe İstihkâm Talimgâhında verdiği konferans tercümesidir. **Çanakkale Harbinde Muhârebesine Dâir Elde Edilen Tecârib**, (Dersâ'det: Matba'-ı Askerîye, 1332), 2-3.

Tablo 27- devam

133	Gaz Muhareberleri ve Gazdan Korunma Hakkında Ta'limatnâme. Neferâta Mahsusdur		İstanbul	Matba'-ı Askerîye
	7,9 Milimetrelık Alman Makineli Tüfenklerinin Sûret-i İsti'mâline Dâir Risâle	(Müt. Hüsni ve Hamdi Mustafa)		
1335	1914 Model Osmanlı Şvarsloze Makineli Tüfenk Ta'rifnâmesi		Dersâ'det	Matba'-ı Askerîye
1338 *	08/15 ve 08 Modeli Makineli Tüfenklerde İnkıtâ'lar ve Makineli Tüfenklerin Tayyârelere Karşı Muhârebesi	(Müt. Ahmed Şevket)	İstanbul	Matba'-ı Askerîye

Bu tablo Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Özege Koleksiyonu ve İstanbul Atatürk Kitaplığı koleksiyonları kullanılarak hazırlanmıştır.

İmparatorluk mirası Cumhuriyet'e devredildiğinde söz konusu bilgi birikimi de kendiliğinden alınmıştı. Elbette sadece bilgi değil, Osmanlı ordusunun maddi unsurlarının çoğu da Cumhuriyet'e devredildi. Cumhuriyet'in kurulmasını sağlayan İstiklâl Savaşı Osmanlı silahları kullanılarak sürdürüldü. İstiklâl Savaşı sürerken Osmanlı subayları Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmıştı. Savaşı idaresinde Ankara Karargâhı'nı güçlendirecek subaylarla birlikte silah ve cephane de Anadolu'ya geçirildi. Bu faaliyetler sonucunda, İstanbul başta olmak, üzere, İmparatorluğun depolarından temin edilen önemli miktarda silah ve cephane işgalin sona erdirilmesinde kullanılmıştı. Böylece Türk ordusunun temelleri de bu savaşla atılmış, tecrübeli subaylar verdikleri mücadeleyle hem yeni orduyu hem de yeni devleti kurmayı başarmıştı.

4.4. Osmanlı Ordusunun Mirası: Bilgi Birikimi ve Donanım

Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, her alanda olduğu gibi askerlik alanında da bu mirastan faydalandı. İmparatorluk döneminde yetişmiş subaylar Cumhuriyet'in kuruluşunu sağlayan İstiklâl Harbi'ni başarıyla yönetti. Yeni ordunun kuruluşu, gelişimi ve kurumsallaşması da söz konusu kadro tarafından Osmanlı ordusundaki tecrübelerle dayanılarak gerçekleştirildi.

Türk Kurtuluş Savaşı, Mondoros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından düşman işgaline karşı başlayan yerel isyanlarla başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla gözle görülür hale gelen organizasyon, bir müddet Kuvâ-yı Millîye

adı verilen başında tecrübeli subayların bulunduğu milis güçlerden oluşan bir kuvvetle sürdürüldü. Ancak düşman işgaline karşı verilecek savaşın düzensiz birliklerle sürdürülmesi mümkün olmadığından düzenli orduya geçiş zorunlu hale geldi. Anadolu coğrafyasında Yunan işgaline karşı savaşı sürdürecektir düzenli ordu, yine Anadolu'nun kaynaklarıyla tamamladı. Osmanlı ordusunun subayları yeni ordunun komuta kademesini oluştururken Osmanlı vatandaşları da asker kaynağı oldu. Osmanlı ordusunun silahlarıysa söz konusu savaşın en önemli araçlarındandı. Terhis edilen orduların teslim edilmeyen silahları ve İstanbul'dakiler başta olmak üzere farklı cephaneliklerden kaçırılan silahlar *Büyük Millet Meclisi Orduları*'nce kullanıldı. Bu silahların tamirâtı ve küçük çaplı değişikliklerin yapılması için de yine İstanbul'daki üretim tesislerinden kaçırılan takım ve tezgahlar kullanıldı.³²⁵

İstiklâl Harbi'ni başarıyla tamamlayan Büyük Millet Meclisi Ordusu, Cumhuriyet'in kurulmasıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin temel ögesi olarak sağlam bir zemin üzerine yerleşmiş oldu. Yeni ordu da Cumhuriyet'in birçok kurumu gibi Osmanlı kurumlarının devamı ve belki de bu devamlılığın en açık şekilde görüldüğü kurumdu. Dolayısıyla yeni ordunun kuruluşunda, işleyişinde, eğitiminde hatta silah ve teçhizatlarının temininde imparatorluk döneminde yerleşen geleneksel yapı egemen oldu. Bu geleneksel yapı yeni ordunun kurumsallaşmasına önemli bir avantaj sağlıyordu. Zira kuruluşa yeniden başlanmamış fakat var olan yapı yeni devletin hedeflerine adapte edilerek güçlü bir kuruma sahip olunmuştu. Bu kurumun imkân ve kabiliyetleri artırılmaya çalışılırken de aynı yöntem izlendi. Eldeki imkânlar Türk ordusu için oldukça değerliydi zira, kuruluş yıllarında ülkenin ekonomik yapısı yeni bir modernizasyon hamlesini karşılayacak seviyede değildi. Bu durumda Osmanlı mirasının üzerinde yavaş ve emin adımlarla yükselmek tek seçenektir. Tüm askerî bilgi birikimi ve donanım Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gelişmesi ve güçlenmesi için sarf

³²⁵ **ATASE, İSH.**,24/130, 49/111 ve 412/169; Kemal Atatürk, **Nutuk**, c. 3, 13. bs. (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1972), 1211-1212; Endâht Mektebi mütareke döneminde farklı bir işlev kazandı. Bu dönemde, Millî Mücadele'ye destek olmak için faaliyet gösteren gizli teşkilatlar, silah ve cephanenin yanında Osmanlı subaylarının da Anadolu'ya geçişini organize ediyordu. Piyâde Endâht Mektebi da Anadolu'ya geçen Osmanlı subaylarının önemli buluşma merkezlerinden biriydi. İstanbul'da faaliyet gösteren söz konusu gizli dernekler ve Anadolu'ya yapılan sevkiyat hakkında detaylı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar Karakol Cemiyeti Türkiye'de İngiliz Muhibleri Cemiyeti Wilson Prensipleri Cemiyeti Yeşilordu Cemiyeti**, (Ankara: TTK, 1988); Yaşar Semiz ve Ömer Akdağ, **Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları**, (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2011); Ayrıca bkz. Cemal Karabekir, **Maçka Silahhanesi Hatıraları İstiklal Harbi Kahramanları**, yay. haz. Aykut Kazancıgil, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991); Zekerîya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, (Ankara: TTK, 2001).

edilmeliydi ve büyük oranda öyle yapıldı. Bilgi ve donanımlarını Cumhuriyet ordusuna aktaran İmparatorluk subayları bu katkılarıyla sahip oldukları ayrıcalıklı konumu kuruluş yıllarında korumakta zorlanmadı.³²⁶

Nitekim silah tedarikinde ve eğitim çalışmalarında Osmanlı uygulamaları devam ettirilmekteydi. Silah alımları sınırlı olmakla birlikte alımlarda alışlageldik yöntemler geçerliydi. Yani tespit edilen silahın alımı için görevlendirmeler yapılıyor, silah üretim yerinde inceleniyor ve testleri geçtikten sonra anlaşma tamamlanarak Türkiye'ye getiriliyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Almanya, Fransa ve Çekoslovakya'dan alınan silahlar için bu süreçler takip edilmişti.³²⁷

İmparatorluk geleneği ve askerî bürokrasinin katkısı ateşli silahlar ve bu silahların kullanımı için verilen eğitimler alanında varlığını hissettirdi. Türk ordusunun elindeki silahların büyük çoğunluğu Osmanlı silahlarıydı. Bu silahların tamamına yakınıysa Alman malı silahlardı. Savaş sırasında alınan yardımlar ve savaş ganimetleri çok önemli bir yer tutmadığı için Türk askeri yoluna Alman silahlarıyla devam etti. Mauser ve Krupp Osmanlı ordusunun olduğu gibi Cumhuriyet ordusunun da ana muharebe silahları olarak bir süre daha kullanıldı. Bu silahlara alternatif arayışı sürerken silahları ülke içinde üretmenin yolları da aranmaktaydı. Savaş sırasında tamirat-tadilat ihtiyacını karşılamak için Ankara ve çevresinde kurulan bazı tesisler savaştan sonra Cumhuriyet'in savunma sanayii tesisleri olarak hizmete devam etti. Kuruluş yıllarında yapılan iyileştirmeler, alınan takım ve tezgahlar sayesinde sonraki dönemlerde kurulacak askerî üretim tesislerinin de temeli atılmaktaydı. Silah fabrikalarında yapılan önemli işlerin başında; farklı çaplardaki silahların tek çapa tahvili, ahşap ve metal aksamının bakımı, silahlar üzerindeki farklı alfabelerle yazılmış yazıların Türkçe'ye çevrilmesi gelmekteydi. Mauser tüfekleri bu değişikliklerin en çok yapıldığı silahlar olarak ilk sırada yer alıyordu. Yapılan değişiklikler neticesinde yeni bir *Türk Mavzeri* modeli de ortaya çıktı. Ancak kuruluş yıllarındaki planlı ve gayretli

³²⁶ Ayşe Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**, 2. bs. (Ankara:TTK, 1989), 57-64; Seydi Çelik, **Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri**, (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2008), 32-33; **Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi**, Ed. Salih Akyürek, F. Serap Koydemir, Esra Atalay, Adnan Bıçaksız, (Ankara: Bilgesam Yayınları, 2014), 135-137; Efe Güzeloglu, **İmparatorluk Zabıtından Cumhuriyet Subayına: Erken Cumhuriyet Subaylarının Anılarında Askerî, Toplumsal ve Siyasî Düşünce**, (Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016), 93-95.

³²⁷ **Yunandan Müstağnem Fransız İmâli Topların Ta'rifnâmesi**, (İstanbul: Matba'-i Askeriye, 1340), 2; H. Kemal, **Topçu Sınıfının Münferid Ta'lim ve Terbiyesi Programı**, (İstanbul: Askerî Matba', 1928).

faaliyetler, askerî fabrikaların teknoloji ve kapasitelerinin üretimi karşılayacak seviyeye yükseltilmesine yetmedi. Zira, II. Dünya Savaşı'nın başlaması tehdidin artması ve her alanda olduğu gibi askerî üretim açısından da beklentilerin yükselmesine sebep olmuştu.³²⁸

Ateşli silah eğitimi için yürütülen çalışmalar, Cumhuriyet döneminde de bu konuda uzman subayların yayınladığı eserlerle desteklendi. Her sınıftan askerin ateşli silah eğitimi, tek erden alay seviyesine kadar birlik eğitimi ve farklı sınıfların müşterek mesaisi için verilecek eğitimlere bu eserler rehberlik etti. Elbette son savaşın tecrübeleri de Cumhuriyet ordusunun eğitiminde göz önünde bulundurulmaktaydı. Türk Ordusu neredeyse 10 yıl süren uzun bir savaşlar dizisinden çıkmış tecrübeli subaylar, Büyük Harb'te kazandıkları tecrübeyi de eserlerine yansıtmıştı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Türk-Amerikan ilişkileri, askerî eğitimde Amerikan etkisini beraberinde getirene kadar Türk ordusunun eğitiminde Osmalı döneminde kullanılan usüller uygulanmaya devam etti.³²⁹

Türkiye izlediği politika sayesinde, savaşın bitmesine yakın bir tarihte, kazananların safında II. Dünya Savaşı'na taraf oldu. Ancak bu savaştan sonra Türkiye'de ve bölgede yeni bir tehdit yani *Soğuk Savaş* belirdi. Türkiye, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki mücadelede ABD'nin yanında yer aldı. Daha sonra NATO üyesi de olunca Türkiye'nin Batı Bloku'ndaki yeri güçlendi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra alınmaya başlanan *Amerikan Yardımı*, Türkiye'ye Amerikan silahlarının da gelmesine vesile oldu. Özellikle piyade tüfeği tercihinde görülen değişiklik, Alman silahlarının bir müddet kullanılmamasına sebep olurken yerli üretim de bu sürede yine tamirat ve tadilatla sınırlı kaldı.³³⁰

Türkiye'nin NATO'ya girişine kadar geçen sürede Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan teknik bilgi ve birikim eskisi gibi kullanılmıştı. Amerikan silahlarının Türk ordusunun envanterine girişine kadar Osmanlı silahları ve bunların Cumhuriyet

³²⁸ **Süvari Sınıfının Münferid Ta'lim ve Terbîyesi Programı**, (İstanbul: Askerî Matba', 1928), 1; Ahmed Mithat, **Altı ve On İki Aylık Efrâd Piyâde Ta'limnâmeleri**, Dersleri ve Programı (İstanbul: Evkâf Matba'sı, 1928), 3-5.

³²⁹ İ. Hakkı, **Harb-i Umûmî Tecrübelerine Müstenid Olarak Mevzilerin Müdâfa'sı ve Mevzilere Ta'rruz**, (y.y.: Mekteb-i Harbiye Matba'sı, 1341), 2-5; **Harb-i Umûmî Tecâribine Müstenid Fenn-i Esliha Tedrisine Mahsûs Rehber**, müt. Kadri ve Mazhar (y.y.: Erkân-ı Harbiye Mektebi Matba'sı, 1338), 79.

³³⁰ Zengin, **age**, 167-182; Mehmet Bekiroğlu, "Silah ve Tüfek Fabrikaları", **MKEK Dergisi**, s. 21 (1985); s. 5-18; Mehmet Evsile, **Atatürk Devri Harp Sanayii (1920-1938)**, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), 85-89; Levent Kalyon, **Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 161-167.

versiyonları da varlığını sürdürdü. Ordunun silah eğitimi ve silahlarla ilgili teknik bilginin aktarımında da eski usullerde devam edildi. Talimnameler ve tarifnameler Türk askerinin eğitiminde en çok başvurulacak kaynaklardı. Bu kaynakların birçoğunda da Osmanlı izlerine rastlanıyordu. Türk subayları teknik tecrübelerinin yanında savaşlarda edindikleri tecrübeleri de yayınlarak ilgililerle paylaşmaktaydı. Balkan Savaşları'ndan Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar geçen 10 yıllık savaş döneminde kazanılan bu tecrübenin yayınlara yansmasıyla, Osmanlı subayları Cumhuriyet'e kendi yorumlarını da aktarmış oldu. NATO'ya giriş Türkiye için olduğu kadar Türk ordusu için de oldukça önemli değişiklikleri beraberinde getirdi.³³¹

İmparatorluk döneminde yetişmiş subayların hayata veda etmeleri, Türk ordusu için imparatorluk geleneğinin de yavaş yavaş sona ermesine sebep oldu. Zamanla subaylar tarafından yapılan mesleki çalışmalara daha az rastlanır oldu. Teknik eserlerde görülen bu durum daha sonra şahsi tecrübelerin aktarıldığı hatırat ve benzeri eserlere de yansdı. Türkiye'nin geçirdiği sosyo-kültürel değişim ve eğitim seviyesinin yükselmesi sosyal statü dengelerinin de değişmesine sebep oldu. Askerlik zamanla sosyal hayatın dışına çıkarken subaylar da mesleki etkinlikle yetinmek ve entelektüel statülerini sivillere bırakmak zorunda kaldı. Ancak, hâkim olan askerî kültür, orduyu ve subayı her zaman toplumun önemli iki ögesi olarak önemli bir mevkide tuttu.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan askerî gelenek, maddi ve manevi unsurlarıyla yeni devletin orudusunun kurumsallaşmasında önemli bir rol oynadı. Osmanlı ordusunun ateşli silahları bu mirasın maddi unsurları olarak Cumhuriyet askerinin elinde uzun yıllar kullanıldı. Bu silahların kullanımı için yeni usuller benimsenene kadar da Osmanlı eğitim usulleri askerî eğitimin hareket noltası oldu.

³³¹ Oral Sander, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı I A.B.D. ve Türkiye", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.34, s. 1, (1975): 63-86; Selin M. Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askerî Üsler: Süreklilik ve Değişim", **Uluslararası İlişkiler**, s. 34, (2012): 51-71; Ayrıca bkz. Nuri Karakaş, **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)**, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

5. SONUÇ

Ateşli silahların kullanımının yaygınlaşmasıyla, savaşın şekli ve orduların yapısı zaman içinde değişime uğradı. Orta Çağ'ın kullanımı ve nakli oldukça zor silahları, teknolojik açıdan geliştirildikçe savaşlardaki etkileri giderek arttı, savaşlar daha kanlı ve yıkıcı mücadelelere dönüştü. Topçunun desteğinde tüfeğini daha etkili kullanan piyade güçlenirken süvarinin önemi zamanla azaldı. Söz konusu silahların savaşlardaki kritik etkisini kavrayan devletler, silah tedarikinde birbirleriyle yarışarak ordularında ateşli silah kullanan birliklerin sayısını artırdı.

Savaşın zaman içinde şekil değiştirerek daha kapsamlı ve kanlı bir boyut kazanması, modern savaşların doğuşunu hızlandırdı. İç içe geçmiş askerî ve teknolojik yenilikler bütünü olarak 18. yüzyılda ortaya çıkan modern savaş, modern orduyu zorunlu kıldı ve söz konusu modern ordunun temel ihtiyaçları da zorunlu askerlik, eğitilmiş subay ve modern ateşli silahlar olarak kabul edildi. Silah üretim teknolojisi başta olmak üzere modern ordunun hemen hemen tüm unsurları da Avrupa'dan dünyanın geri kalanına yayıldı.

Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllar boyunca Avrupa'nın hatta dünyanın en önemli askerî gücü olarak hakimiyet alanını sürekli geliştirdi. *Barut İmparatorluğu* olarak da tanımlanan Osmanlı'nın ilerleyiş ve fetihlerinin en önemli aracı ordusuydu. Güçlü ve hareket kabiliyeti yüksek bir orduya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, ateşli silahların savaşlardaki etkisini erken fark eden ve bu etkiyi geliştirmek maksadıyla ateşli silahların üretimi ve kullanımına önem veren bir devlet olmuştu. Bu maksatla, askerlik alanında ve özellikle silah teknolojisindeki yenilikler ilgiyle takip edildi. Ordu, Avrupa' da ilerlerken de, Batı karşısında topraklar savunulurken de, en önemli unsur olarak görüldüğünden yaşanan her yeniliğin de odağı haline geldi.

Osmanlı askerî gücü, 17. yüzyılın sonlarına kadar çok önemli bir dirençle karşılaşmadan rakipleri karşısında üstün durumda kaldı. Ancak imparatorluğun Batı'da ulaştığı sınırlar Avrupa'da bir karşı çabayı tetiklediği gibi askerî açıdan bazı zorlukları da beraberinde getirdi. İstanbul'dan hareket eden orduların menziline uzaması bu zorlukların başında geliyordu. Menzil uzadıkça, lojistik güçlükler artıyor,

karadan ilerleyen ordunun hedefine ulaşması gecikiyor, seferin mali yükü artıyor ve nihayet iklim, savaşı zorlaştıracak kış mevsimine dönüyordu. Söz konusu engeller Osmanlı ordusunun başarısına doğrudan etki ettiği gibi devletin hüküm sürdüğü coğrafyada da zayıflamasına sebep oldu. Bunun yanı sıra Avrupalı rakipler kendi içinde sürdürdükleri mücadelelerde askerî kabiliyetlerini ve ordularının ateş gücünü artırmayı başardı. Savaşlar yeni teknolojinin önünü açtı ve 18. yüzyılda Batı üretim teknolojisi ateşli silahların emrine girdi. Endüstriyel gelişmenin ve özel teşebbüsün etkisi Avrupa’da ateşli silah üretiminin gelişmesini ve orduların yeni silahlarla teçhiz edilmesini kolaylaştırdı. Topçuluk alanında izlenen yeni usuller Avrupa topçusunu diğer ordulara göre üstün duruma getirdi. İsveç, Avusturya, Prusya ve Fransa, kara Avrupası’nda topçuluğu geliştirirken, Britanya deniz savaşları ve silahları alanında endüstrinin gücünü verimli şekilde kullanmaktaydı. Ortaya çıkan yeni silahlar ve bunların kullanıldığı yeni savaşlar, Batı’nın askerî yükselişini işaret ederken Doğu’nun da acı tecrübelerle bu durumu fark etmesine sebep oldu.

Osmanlı ordusu açısından bakıldığında 18. yüzyılın başlarından itibaren ordunun eski gücünü muhafaza edemediği anlaşılmaktadır. Bu durum, Osmanlı yöneticileri tarafından da fark edilmiş, eski ihtişamlı günlere dönebilmek için, bazı ıslahat çalışmaları başlatılmıştı. Özellikle topçuluk alanında odaklanan bu çalışmalarda ordunun talim ve terbiye ile yeniden eski gücüne kavuşması hedeflenmekteydi. Avrupa’nın üstünlüğü önceleri açıkça kabul edilmese de Batılı askerî uzmanların istihdamının artması söz konusu üstünlüğün kabullenildiği anlamına geliyordu. 18. yüzyılda yaşanan değişimin temelinde de orduyu eski gücüne kavuşturmak ve bu sayede savunmadan taarruza geçen Avrupa karşısında daha güçlü durabilmek hedefleniyordu. Bu hedefe yönelik olarak Osmanlı ordusunun teşkilatından teçhizatına kadar birçok yenilik hayata geçirilmeye gayret edildi.

III. Selim’e kadar görülen ıslahat hareketlerinde, kökten bir çözüme odaklanmak yerine münferit çareler arandı. III. Selim, Nizâm-ı Cedîd çalışmalarıyla, seleflerinden farkını ortaya koydu. Bu yeni düzen, Osmanlı’da askerî modernizasyonun en önemli adımı oldu ve tüm engellere rağmen imparatorluğun sonuna kadar devam eden bir süreci başlattı. Askerî modernizasyonda Nizâm-ı Cedîd’le başlayan kurumsallaşma, II. Mahmud döneminde daha etkili bir şekilde sürdürüldü. Yeniçeri Ocağı’nın lağvıyla, yeni tüfeklerden yeni talimlere kadar hemen her yeniliğin karşısındaki en güçlü engel de ortadan kaldırılmış oldu ve bu tarihten sonra ıslahat çalışmaları hızlandı. Ancak

uygulanacak yenilikler için de yeni uygulayıcılara ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bakımdan alınan ilk tedbir eğitim seviyesinin yükseltilmesi gayreti oldu. Yeni ordunun eğitimlerinde Fransız talimleri kullanılırken, Batı tarzında yeni bir askerî düzene geçilmesini kolaylaştırmak için modern askerî eğitimin temelleri II. Mahmud döneminde atıldı. Harbîye Mektebi ve Mühendishâneler Osmanlı'da modern eğitimin ilk adımı oldu. Bu okullarda yetişen subaylar sonraki dönemlerde modern usulleri tatbik etti. Bu dönemde Avrupa'nın askerî açıdan üstünlüğü kabul edildiğinden bu kabule uygun olarak Osmanlı ordusunun teşkilat, teçhizat ve doktrininde değişiklikler getiren uygulamalar hayata geçirildi.

Tanzîmât dönemi, II. Mahmud döneminde başlatılan yeni uygulamaların genele yayılmasına sahne oldu. Harbîye, bu dönemde ilk mezunlarını verirken 1843 Kur'a Kanunu'yla askerlik hizmeti bir vatandaşlık görevi olarak için zorunlu hale geldi. Merkez ve taşra teşkilatı yeniden düzenlenen Osmanlı ordusunun, ihtiyaçları modern yöntemlerle karşılanmaya başlanırken, modern olarak tabir edilen çelik namlulu ve yivli ateşli silahlarla da bu dönemde tanışıldı. Kırım Harbi'nde yapılan ittifak, söz konusu silahların yakından tanınmasına ve temini için çalışılmasına vesile oldu. Bu savaşta görülen eksiklikler Osmanlı ordusunun ıslahına yönelik çalışmalarla giderilmeye çalışılırken, ortaya çıkan modern silah ihtiyacı da önemli bir mesele olarak Osmanlı yöneticilerinin karşısına geldi. Geleneksel Osmanlı silah üretim tesisleri yeni silahların istenilen miktarlarda üretilmesine yetmediğinden, bu alanda iyileştirmeler yapılması bir zorunluluktu. Ancak sürekli hissedilen savaş tehlikesi, silah ihtiyacının aciliyetini de artırmaktaydı. Silah ithalatı, ihtiyacın karşılanması için ilk ve en hızlı yol olarak görüldüğünden farklı üreticilerden farklı silahlar alınmaya başlandı.

II. Abdülhamid dönemine kadar Belçika, Fransa, Britanya, Prusya ve ABD'den silah ithalatı devam etti. 93 Harbi Hezimet, Osmanlı İmparatorluğu'nda bakışların yeniden orduya çevrilmesine sebep oldu. Rusya karşısında yaşanan ağır yenilgi o zamana kadar uygulanan yöntemlerle ordunun ıslahının mümkün olmadığını ve yeni usullerle bir çalışma başlatmak gerektiğini bir kere daha ortaya koydu. Bu savaşla anlaşılan başka bir önemli hususa modern ateşli silahların savaşların sonucuna doğrudan etkisiydi. Zira, Plevne Savunması'nda kullanılan Krupp topları ve Amerikan tüfekleri, savunmanın direncini oldukça artırmıştı. Ateş koordinasyonu sağlam yapılan Osmanlı birlikleri, Plevne'de Rus ordusunun ileri harekâtını sekteye uğrattı. Ancak ordunun bir bölümünün iyi yönetilmesi ve modern silahlarla donatılmış olması savaşın sonucunu

değiştirmeye yetmedi ve modern savaşın diğer unsurlarının da kazanılması gerektiğini ortaya koydu. Ordu modern silahlarla teçhiz edilmeliydi ve bu silahları kullanan askerler de doğru komuta edilebilmeliydi. Silahlar ve askerle savaş alanına zamanında ulaştırılmalı ve cephane ihtiyacı karşılanmalıydı. Silahların sağladığı ateş gücü subaylarca koordine edilebilmeli ve birliklerin müşterek hareketi sağlanmalıydı. Bu yenilgi, Osmanlı ordusunda savaşın yeni ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler yapılması gerektiğinin anlaşılmasını sebep oldu.

II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında alınan büyük yenilgi Osmanlı yönetimi yeni arayışlara yöneltti. Dünyada yaşanan gelişmelere ve dönemin dış politikasına da uygun olarak, orduda Fransız modelinden vazgeçilerek Prusya Modeli'ne geçildi. Moltke'yle birlikte tanınan ve topçu birliklerinde uygulanmaya başlanan Prusya Modeli, Kaehler Heyeti'nin gelişiyle ordunun tamamında kullanıldı. 1882'de göreve başlayan Alman Islah Heyeti, Osmanlı askerî teşkilatı açısından köklü değişiklikleri beraberinde getirdi. Ateşli silah alımında Alman firmalarının tercih edilmesi de bu dönemde yaşanan önemli gelişmelerdendi.

Alman silahları Osmanlı pazarına Krupp'la birlikte girmişti. Yeni silahlardan haberdar olmak konusunda ciddi bir çaba içinde olan Osmanlı yönetimi, ünü Avrupa'dan dünyaya yayılan Krupp toplarını da bu sayede tanıdı. Osmanlı diplomatik misyonları ve yurt dışında görevlendirilen Osmanlı memurları, İstanbul'u yeni silahlar konusunda sürekli bilgilendirdiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'na silah satmak isteyen üreticiler ve tüccarlar da aynı yolu izliyordu. Her sene artarak devam eden top alımları, II. Abdülhamid döneminde daha da arttı ve Krupp toplarını Mauser tüfeklerinin alımı izledi. Krupp ve Mauser kısa sürede Osmanlı ordusunun ana muharebe silahları oldu. 20. yüzyıla gelindiğinde bu alımlara Alman makineli tüfekleri ve bu silahlara ait mühimmat alımları da eklendiğinde Osmanlı pazarında *Alman Tekeli* ortaya çıkmış oldu. Çok eleştirilse de bu tekel dönemin şartlarında makuldü. Zira, Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasında model alınan Almanya, ordunun modern silah ve mühimmatla donatılmasında da etkili oldu.

Osmanlı ordusu için Alman silahlarının tercih edilmesiyle birlikte bu silahların tanınması ve etkin kullanımı için yürütülen çalışmalarda da artış oldu. Özellikle Goltz Paşa'nın geliştirdiği askerlikle ilgili yayınlar arttığı gibi ateşli silahlara yönelik literatürün sayısı da arttı. Goltz, Mekâtib-i Askerîye Müfettişi olarak görevlendirildiğinden Harbîyeliler üzerinde etkisi çoktu. İçinde bulunduğu toplumu

doğru tanımış olmasıyla birlikte Paşa'nın anlayışlı ve nazik tavrı da bu etkiyi artırmaktaydı. Goltz'un teşvikleriyle artan yayın sayısı, ateşli silahlar alanında uzman personelin de yetişmeye başladığının önemli bir işaretiydi. Söz konusu subaylar, yurt dışında ve yurt içinde katıldıkları muayene ve test görevlerinden önemli tecrübeler edinmişti. Osmanlı yönetimi silah alımlarında oldukça titiz davrandığından uzman personelin görevlendirilmesiyle oluşturulan komisyonlar üretimi, nakliyyeyi ve teslimatı denetlemekteydi. Bu denetlemelerin neticeleri sürekli ilgili makamlara detaylı olarak bildiriliyordu. Söz konusu görev ve komisyonlar Osmanlı subaylarının yeni silahlar hakkında hem teorik hem de pratik bilgilerini artırdı. Bu bilgilerin aktarılması için yapılan yayınlar teorik bilgi akışını sağlarken çok önemli bir literatürün de ortaya çıkmasına vesile oldu. Teorik bilgi yayınlarla aktarılırken yapılan yeni düzenlemelerle Osmanlı ordusunda ateşli silahlara dair pratik bilginin de artırılması hedeflendi. Atış talimleri, müsabakalar ve nihayet kurulan Endaht mektepleri bu yeniliklerin başında gelmekteydi. 1908 İhtilali'nden sonra ordu seviyesinde yapılan manevra ve tatbikatlarla Goltz'un pratik eğitimin yaygınlaşması hedefi de yakalanmaya çalışıldı.

Savaş ve yakın savaş tehlikesi, Osmanlı ordusunun modern silah ihtiyacını sürekli kılıyordu. Osmanlı yönetimi yerli üretimi artırma çabasından hiç vazgeçmedi. Ancak tüm gayretlere rağmen geleneksel üretim tesislerini ihtiyacı karşılayacak seviyede modernize etmek mümkün olmadı. Hızla gelişen silah teknolojisi yeni ürünler sundukça bu ürünlerin birçoğu Osmanlı ordusu envanterine dahil edildi. Her yeni silah yeni bir ihtiyacı beraberinde getirdi. Modern silahları tedarik etmek ve orduyu donatmak tek başına yeterli bir tedbir değildi. Modern silahlarla teçhiz edilmiş birliklerin düşman karşısında doğru ve etkili koordinasyonu başarının en önemli şartıydı. Almanlar'ın rehberliğinde yeni usulleri uygulamaya gayret eden Osmanlı subayları, bu gayretlerinde bazen başarılı olurken bazen de istenilen sonuçları alamadı.

Osmanlı-Almanya arasındaki yakın ilişki, askerî modernleşme merkezli olarak başlamış ve daha sonra farklı alanlarda devam etmişti. Alman silahlarının alınması ve bu silahları üreten şirketlerin Osmanlı pazarında bir tekel oluşturmaları da söz konusu yakınlaşmanın sonucuydu. Teselya Zaferi, Osmanlı yöneticilerine doğru yolda olduklarını düşündürdü. Ancak, Balkan Savaşı'nda ağır bir hezimetin yaşanması Almanlar'ın örnek alındığı ordu modelini de tartışmaya açtı. Yöneltilen eleştirilerin başında Alman silahlarının yetersizliği de vardı. Ancak bu silahların teknik açıdan bir

zaafiyeti bulunmadığı gibi üretim kalitesi bakımından üstünlükleri de vardı. Ayrıca silah alımlarında gösterilen hassasiyet bilindiğinden bu eleştirilerin artmasında Alman firmalarıyla rekabet edemeyen diğer yabancı firmalar da etkiliydi. Osmanlı yönetimi Alman silahlarından memnundu ve silah alımlarını sürdürdü.

I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce gelen Liman von Sanders'in başkanlığındaki yeni Alman Heyeti, yıllardır gelişen Türk-Alman ilişkilerinin önce ittifaka, sonra silah arkadaşlığına dönüşmesine vesile oldu. Osmanlı ordusu Büyük Harb'e Almanlar'dan aldığı eğitim ve silahlarla girdi. Daha önceki savaşlardan farklı olarak, bu savaşta Almanlar danışmanlığın yanı sıra komuta kademesinde de yer aldı. Balkan Savaşı'nda alınan yenilginin tecrübeleri henüz çok taze olduğundan, Osmanlı ordusunun savaşta başarı göstermesi beklenen bir sonuç değildi. Düşman planlarında da bu ihtimal değerlendirilmediğinden, Türk savunmasının direnişi savaşın uzamasına sebep oldu. Osmanlı ordusunun I. Dünya Savaşı'nda sergilediği gayret, yıllardır süren modernizasyon çalışmalarının birikimi sonucunda ortaya çıkmıştı. Çanakkale Savunması'nda birlik ve silahların kullanımında izlenen başarı, söz konusu bilgi birikiminin en önemli göstergesiydi.

Yaklaşık iki asırdır sürdürülen ıslahat çalışmaları, Osmanlı ordusunu modern ordular seviyesine yaklaştırdı. Osmanlı askeri, rakip orduların askerlerine benzer modern bir müfredatla yetiştirildi. Dünya genelinde ortaya çıkan her yenilik takip edilerek, yeni teknoloji ürünü silahların tedarikine gayret edildi. Osmanlı ordusunun envanterinde son teknoloji ürünü silahlar ve bunlara ait mühimmat bulunmaktaydı. Osmanlı askerinin bu silahları layıkıyla kullanması için oldukça detaylı eğitim faaliyetleri sürdürüldü. Ancak tüm bunlara rağmen, I. Dünya Savaşı'nda da sonuç değişmedi. Nitekim, bu savaş, müttefik imparatorluklar gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonu oldu.

Savaşın yenilgiyle sonuçlanması imparatorluğun sonunu getirse de Osmanlı'dan geriye tecrübeli bir subay kadrosu kaldı. Bu kadro sayesinde ki İstiklâl Savaşı askerî açıdan başarılı bir şekilde neticelendi. İstiklâl Savaşı'nı sürdüren kadro, imparatorluğun her yerinden Anadolu'ya geçerken, depolarda ve cephaneliklerdeki silahları da yeni kurulan orduya ulaştırmıştı. İstanbul'daki cephanelikler başta olmak üzere Osmanlı ordusunun silahları İstiklal Savaşı'nın kazanılmasına ciddi katkı sağladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasından doğan Türkiye, imparatorluk döneminden devralınan tecrübeli kadronun eseri oldu. Böylece Osmanlı ordusundan geriye kalan kuvvetler Cumhuriyet'in kurulmasını sağlarken Osmanlı silah üretim tesislerinden geriye kalanlar da Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayiinin de temelini atacaktı.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi)

BDH. Birinci Dünya Harbi

İSH. İstiklâl Harbi

ORH. Osmanlı-Rus Harbi

OSK. Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

A.} DVN.DVE. Bâb-ı Asâfi Divân-ı Hümayûn Düvel-i Ecnebîye Defteri

A.} MKT. MHM. Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi Evrâkı

A.} MKT. NZD. Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Evrâkı

BEO. Bâb-ı Âli Evrak Odası

C.AS. Cevdet Askerîye

DH.EUM. EMN. Dâhilîye Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti Emniyet Şubesi Evrâkı

DH.EUM.LVZ. Dâhilîye Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti Levâzım Kalemi Evrâkı

DH.MKT. Dâhilîye Nezâreti Mektubî Kalemi

DH. MUİ. Muhaberât-ı Umumiye İdaresi

DH.TMIK.M. Dâhilîye Nezâreti Tesri-i Muamelât ve Islahât Komisyonu Evrâkı

HAT. Hatt-I Hümayûn

HR. HMŞ.İŞO. Hâricîye Nezâreti Hukuk Müşâvirliği İstişâre Odası Evrakı

HR. İD. Haricîye Nezâreti İdâre

HR. SFR.3. Haricîye Nezâreti Londra Sefâreti

HR.SYS. Hâricîye Nezâreti Siyâsî

HR.TH. Hâricîye Türkçe Hat

HR.TO. Hâricîye Nezâreti Tercüme Odası Evrâkı

İ. AS. İrâde Askerî

İ.BH. İrâde Bahrîye

İ.DH. İrâde Dâhilîye
İ.HR. İrâde Hâricîye
İ.ML. İrâde Mâlîye
İ.MSM. İrâde Mesâil-i Mühimme Evrâkı
İ.TAL. İrâde Taltîfât
İ.TPH. İrâde Tophâne-i Amîre
TFR-I. M. Rumeli Müfettişliği Müteferrik Evrâkı
TŞRBNM. Taşra Bosna Müfettişliği Evrâkı
Y.A.HUS. Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrâkı
Y.MTV. Yıldız Mütenevvî Maruzât Evrâkı
Y.PRK. HR. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Haricîye Nezâreti Maruzâtı
Y.PRK. NMH. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Nâme-i Hümâyunlar
Y.PRK.ASK. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Askerî Maruzât
Y.PRK.EŞA. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik Tahrirâtı
Y.PRK. KOM. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Komisyonlar Maruzât
Y.PRK.MBC. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Mâbeyn Cetvelleri
Y.PRK.MYD. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Evrâk-ı Yaverân ve Maiyyet-i Senîyye Erkân-ı Harbîye Dâiresi
Y.PRK.TKM. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Tahriât-ı Ecnebîye ve Mâbeyn Mütercimliği
Y.PRK.UM. Yıldız Tasnifi Perakende Evrâkı Umûm Vilâyetler Tahrirâtı
Y.RES. Yıldız Sadâret Resmî Ma'rûzât

OS (Oberndorfische Stadtarchive)

OS-NM. Oberndorfische Stadtarchive – Nebenarchive Mauser

TRANSKRİPSİYONU YAPILMAMIŞ TÜRKÇE KAYNAKLAR

08 ve 15/08 Modeli Makineli Tüfenklerde İnkıtâ'lar ve Makineli Tüfenklerin Tayyârelere Karşı Muharebesi 1918. müt. Ahmed Şevket. Dersâ'det: Matba'-i Askerîye, 1338.

1327 Piyâde Teçhizâtı. y.y.: Harbîye Nezâreti Levâzımât-ı Umûmîye Dâiresi, t.y.

9 Milimetre Çapındaki Brovning Tabancasının Ta'rifnâmesi. İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbâ'sı, 1329.

Flipron. A. **Fenn-i Remye Dâir Malumât-ı Esâsîye Yâhud Mülahhas Balistik.** müt. Ahmed Muhtar. İstanbul: Dâire-i Askerîye Matba'sı, 1308.

A. Fuad, O. Senâi. **1904-1905 Rus-Japon Seferi**. İstanbul: Kitabhâne-i İslam ve Askerî, 1321.

Abidin. **Silah ve Harb Vasıtaları Fenni**. y.y.: Harbîye Mektebi Matba'sı, 1928.

Ahmed Ali. **Piyâde Efrâd Dersleri No.3 Küçük Çaplı Mavzer Tüfengi ve Usûl-i Tathîr**. İstanbul: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1328.

Ahmed Mithat. **Altı ve On İki Aylık Efrâd Piyâde Ta'limnâmeleri, Dersleri ve Programı**. İstanbul: Evkâf Matba'sı, 1928.

Ahmed Muhtar. **Fenn-i Remy yâhud Balistik Haricî Balistik Envâından Nazârî Balistik**. İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı, 1308.

-----. **Avrupa Ordularının 1310 Sene-i Hicrîyesinde Sahra ve Cebel Toplari Albümü**. İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı, 1313.

-----. **Ahvâlnâme-i Müellefât-ı Askerîye-i Osmanîye**. Konstantinîye: Tahir Beğ Matba'sı, 1316.

-----. **Külliyât-ı Fenn-i Esliha**. c. 2, İstanbul: Karabet Matba'sı, 1321.

Ahmed Refik. **Prusya Nasıl Yükseldi?**. 2. bs. y.y., Muhtar Halid Kitabhânesi, 1331.

-----. **Tarihte Osmanlı Neferi**. Dersa'det: Matba'-i Askerîye, 1331.

Ali Reşâd, Ali Seydî. **Târih-i Osmanî Resimli Haritalı**. İstanbul: İkdâm Matba'sı, 1327.

Almanlar Atimizi Nasıl Görüyorlar?. müt. Emin ve Arif y.y.: Kitabhâne-i Askerî Matba'-i Hayrîye ve Şürekâsı, 1330.

Almanya Devlet-i Fehîmesi Prusya Ordularının Hidemât-ı Seferîyesiyle Sonbaharda İcrâ Kılınan Cesîm Manevralarına Dâir Ta'limât ve Nizâmât. müt. Refik. y.y. t.y.

Asâkîr-i Mülkîye Nizannâmesi. 10 Zilkâde 1294.

Asâkir-i Nizâmîye-i Şahânenin Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kanunnâme-i Humâyundur. İstanbul: Matba'-ı Cerîde-i Askerîye, 1302.

Berlette, Ashmead. **Esbâb-ı Hezîmet ve Felâketimiz**. müt. Ebu Nüzhet Hakkı. Dersâ'det: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, 1329.

Askerî Cezâ Kanunnâme-i Humâyûnu Dersa'det: Matba'-ı Âmîre, 1286.

Avcı Ta'limi, y.y.: 1266

Ayna ile Siper Dahîlinden Düşman Mazgalı Dahîline veyâ Tarassud Mıntıkasına Endâht Edilecek Tüfenklerin Siper Dahîlinde Suret-i Rabt ve Nişân Ahz ve Endâhtı Hakkında Ta'limât. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1331.

Bağdadlı Muhîddin, Erzurumlu Fâik. **Muhterât-ı Cedîdeden 7,63 Milimetre Çapında Paket Hazneli Mavzer Mesleğinde Kendi Kendine İşler Ser'i Ateşli Osmanlı Mavzer Tabancası.** İstanbul: Tophâne Mektebi Matbâ'sı, 1317.

Bairade-i seniye-i Hazret-i Padişahî kabul buyurulan Küçük Çaplı Mavzer Tüfeklerine Mahsus Olarak Sipariş Buyurulan Fişenklerin Almanya'da Karlsruhe Şehrinde Canib-i Hükümet-i Seniyye'den Memur Muayene Komisyonu Tarafından Suret-i Muayenesine Dâir Ta'rifnâme. y.y. t.y. [El Yazması, (Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 147870 / 355 = 94.35 kayıt no ile kayıtlıdır.)]

Balkan Harbinden Sonra Şarkta Almanya. İstanbul: Efhâm Matba'sı, 1331.

Baron Fon Der Golts. **Seferber Zâbitâna Mahsus Muhtıra.** müt. Mahmud Şevket. y.y.: Mekteb-i Harbîye-i Şahâne Matba'sı, 1301.

Baron Fraytag Fon Loringhoffen. **Yeni Piyâde Ta'limnâmesinin İzâhı.** müt. Osman Nuri, Vasfî y.y.: Kitabhâne-i Askerî, 1327.

Buesen. **Avcının, Dizinin, Manganın ve Takımın Muharebe Terbiyesi.** müt. Mehmed Hayri. y.y.: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1325.

Bulgar Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle. y.y.: Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331.

Çanakkale Harbinde Muhârebesine Dâir Elde Edilen Tecârib. Dersâ'det: Matba'-i Askerîye, 1332.

Çınarlı Çeşme Poligonu Tecârib-i Mütenevvîaya Dair Risaledir. y.y. t.y.

Dâirevî Arpacık Makineli Tüfenklerle Tayyârelere Endâhta Mahsustur. İstanbul, Matba'-i Askerîye, 1334.

Elbise-i Askerîye Nizamnâmesi. İstanbul: Dâire-i Askerîye Matba'sı, 1325.

Esliha Tecrübe ve Muâyene Komisyonu. **Rus Tüfeklerine Mahsus Ta'rifnâme.** İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1334.

Esliha ve Eşyâ-yı Cürmîye ve Memnuanın Sûret-i Muhafazasına Dair Ta'limât. İstanbul: Matba'-i Amîre, 1330.

Esliha-i Nârîye-i Hafife ve Cârihânın Hıfz ve Vıkâyelerine Dâir Ta'limât. y.y.: Mekâtib-i Harbîye-i Cenâb-ı Pâdişâhî Litografya Destgâhı, 1281.

Fon Birn. **Esnâ-yı Muhârebede Endâht Kavâidi ile Ateş İdâresi.** müt. Tahsîn y.y.: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şahâne Matba'sı, 1326.

----- **Piyâde ve Süvârinin Endâht ve Muhârebedei Vezâifi.** müt. Ali Mümtâz. y.y.: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, t.y.

Fon der Golç. **Devlet-i Alîye'nin Za'f ve Kuvveti.** müt. Zaimzâde Hasan Fehmî.
Kahire: Matbâ't el Feth, 1324.

-----. **Genç Türkiye'in Hezîmeti ve İmkân-ı İ'tılâsı.** müt. H. Cevdet. y.y.: Cemîyet
Kitabhânesi, 1332.

Fon der Golts. **Millet-i Müselleha Asrımızın Usûl ve Ahvâl-i Askerîyesi.** müt.
Mehmed Tahir. Konstantinîye: Matbâ'-i Ebuzziyâ, 1305.

-----. **Muhârebeye Dâir Nefer Ne Yapmalıdır.** müt. Ahmed Refik. Ma'lumât-ı
İbtidâîye-i Askerîye Kitabhânesi Matba'-ı Saryân, 1320.

-----. **İlim ve Askerlik.** (Müt.Ahmed Refik) Ders'det: Matba'-ı İslâm ve Askerîye,
1328.

Fon Şellendorf. **Ahvâl-i Hâzıraya Tatbiken Piyâenin Muharebesi Hakkında
Mülâhazat.** müt. Ahmed Refik. İstanbul: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, 1317.

Gaz Muhârebe ve Müdâfa' Nizamnâmesi. İstanbul: Matba'-ı Askerî, 1333.

General Frayher Fon Der Golts. **İlim ve Askerlik.** müt. Ahmed Refik. İstanbul:
Kütüphane-i İslâm ve Askerî, 1328.

Golts Paşa. **Osmanlı-Yunan Seferi (1897-1313).** müt. Yakub Şevkî. Desâ'det:
Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Osmanî Matba'sı, 1326.

H. Kemal. **Topçu Sınıfının Münferid Ta'lim ve Terbîyesi Programı.** İstanbul: Askerî
Matba', 1928.

H. Nazmî. **Cenerâl Erih Fon Falkenhayn Cenâbları ve Alman İrfânı.** y.y.: Türk-
Alman Vedâdı Faide-i İrfânîye Kitabhânesi Kadınlar Dünyası Matba'sı, 1335.

Hafız Hakkı. **Bozgun.** Dersâ'det: Matbâ'-i Hayrîye ve Şürekâsı, 1330.

Hakkı. **Osmanlı Ordusu Ahvâl ve Tensikât-ı Askerîyesi.** İstanbul: Mekteb-i Fünûn-
ı Harbîye Matba'sı, 1325.

Halil Nuri. **İttihâd-ı İslam ve Almanya.** İstanbul: Yeni Osmanlı Matba'sı ve
Kitabhânesi, 1333.

Harb-i Umûmî Tecâribine Müstenid Fenn-i Esliha Tedrisine Mahsûs Rehber.
müt. Kadri, Mazhar) y.y.: Erkân-ı Harbîye Mektebi Matba'sı, 1338.

Hasan Hüsnü. **Sâika-i Zafer.** y.y.: 1292.

Hasan Sırrı. **Hukûk-ı Düvel Noktâ-i Nazarından Osmanlı-İtalya Muhârebesi.**
Konstantinîye: Matba'-i Ebuzziyâ, 1330.

Hegert. **Bölüğün Ta'lim ve Muhârebesi.** müt. Ahmed Refik. Dâr'ül-hilâfet'ül-a'lîye:
Matba'-i Tâhir Beğ, 1320.

Herman fon Kuhl. **Harb-i Umumî'nin İhzâr ve İdâresinde Alman Erkân-ı Harbîyesi.** (Müt. Mehmed Tahir) y.y.: Erkân-ı Harbîye Mektebi Matbâ'sı, 1340.

Hidemât-i Seferîye Nizamnâmesi. y.y.: Kitaphâne-i Askerî, 1325.

Hüseyin Hüsnü. **Sâikâ-yı Zâfer, Bin İki Yüz Yetmiş Senesinde Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti Beyninde Tehaddüs Eden Muharebenin Tarihçe ve Harekat-ı Askeriyesidir.** (y.y.:1296)

Hüsrev Mehmed Paşa. **Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîyenin İsti'mâliçün Tertib Olunan Nefer Ta'limi.** İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1248.

----- **Ta'lim-i Asâkîr-i Piyâdegân Ma' Topçuyân.** İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1250.

----- **Nefer Ta'limi.** y.y. t.y.

----- **Top Bölüğü Ta'limi.** İstanbul: Jak Kayol ve Henri Kayol Litografya Matba'sı, 1252.

İ. Hakkı. **Harb-i Umûmî Tecrübelerine Müstenid Olarak Mevzilerin Müdâfa'sı ve Mevzilere Ta'rruz.** (y.y.: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1341.

İbnü'r-Refet Mehmed Memduh. **Kaputlasyon veyâhud Memâlik-i Osmânîyede Ecnebîlerin Hâiz Oldukları İmtiyâzat.** Dersâ'det: Matba'-i Ahmed İhsân, 1327.

İhtiyât Zâbitânı Kanunu. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1329.

İhtiyât Zâbiti Namzetlerine Mahsûs Ta'limâtnâme İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1332.

İmhof Paşa. **Plan Üzerinde Harb Oyunlarına Mahsûs Muhtıra.** (Müt. Recep İrfan) Dersâ'det: F. Lefter Matba'sı. 1325.

Kağıthâne Poligon-ı Hümâyununda İcrâ Olunacak Mitralyöz Musâbaka Endâhtı Programı. İstanbul: Vatan Matba'sı, 1315.

Kal'a ve Kışlaklarda Hidemâtın Tertîb ve Tanzîmine Dair Kanunnâmedir. 20 Şaban 1258/ 26 Eylül 1842

Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye Ta'lim ve Tallüm Mesâil-i Dinîye ve İ'tikâdîye. Ahîr-i Zilkâde 1244/3 Haziran 1829

Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye. Evâhir-i Rebi'ülâhir 1253/24 Temmuz 1837

Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle. y.y.: Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331.

Karl Helfferih. **İtilâf-ı Müselles Devletlerin Neşriyâtına Nazaran Harb-i Umûmînin Menşe'leri.** müt. Reşid Safvet. Dersâ'det: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbâcılık Osmanlı Şirketi, 1341.

Kur'a Kanunnâme-i Humâyunu. 2 Zilhicce 1268

Mahmud Hüsâmeddin. **Muhârebede Topçunun İsti'mâli Hakkında Tedrisât.** (İstanbul: (A. Asaduryan) Şirket-i Mürettibîye Matba'sı, 1309.

Mahmud Şevket. **Mükerrer Ateşli Tüfenkler.** İstanbul: Karabet Matba'sı, 1308.

-----. **Küçük Çaplı Mavzer Tüfenkleri.** İstanbul: Matba'-i Orhanîye, 1311.

-----. **Küçük Çaplı Mavzer Tüfenklerine Mahsus Atlas.** İstanbul: Matba'-ı Osmanîye, 1321.

-----. **Âsâkir-i şâhânenin Piyâde Sınıfına Mahsûs 87 Modeli Mükerrer Ateşli Mavzer Tüfengi.** İstanbul: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şahâne Matba'sı, 1888.

Makineli Tüfenk Bölüklerine Mahsus Endâht Nizamnâmesi. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1325.

Mehmed Arif. **Makineli Tüfenkler.** İstanbul: Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, 1327.

-----. **Balkan Harbinde Makineli Tüfenkler.** Terkos-Darboğaz: y.y.,1329.

Mehmed Es'ad. **Mirât-ı Mekteb-i Harbîye.** İstanbul: -Artin Asaduryan- Şirket-i Mürettibîye Matba'sı, 1310.

-----. **Efrâd-ı Cedîde Ta'lim ve Terbiyesine Memur Olacak Piyâde Zabitanına Rehber.** İstanbul: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1327.

-----. **Efrâd-ı Ta'lim ve Terbîyesine Memur Olacak Piyâde Zâbitânına Rehber.** İstanbul: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1326.

Mehmed Kâmil. **93 Harbi Muhârebesi Serdâr-ı Ekrem Abdülkerim Paşanın Muhakemesi.** İstanbul: Matba'-i Cihân, 1322.

Mehmed Lütî. **Eslîha-i Osmânîye.** y.y.: Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Mat'bası, 1309.

Mehmed Muhiddin. **Düvel-i Muhtelifenin Bu Def'a Kabul Etdiği Küçük Çaplı ve Mükerrer Ateşli Yeni Tüfenkler.** y.y.: Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matba'sı, 1312.

Mehmed Tahir. **Müellefât-ı Askerîye Tedkikâtı,** c.1 y.y.: 1300.

Mehmed Tevfik. **Mekâtib-i Şâhâne-i Askerîyeye Mahsus Târih-i Osmanî.** Konstantinîye: Matba'-i Ebuzziya, 1305.

Mekteb-i Cedîd-i Harbîye-i Şahânenin İdâre-i Dâhilîyesine Dâir Kanunnâmedir. İstanbul: y.y., 1263.

Mevâki' Cephâneliklerinde Bulunan Al'el-umûm Fişenklerin Kıt'ât Tarafından Usûl-ı Muâyenesini Gösterir Ta'limât. İstanbul: Matbâ'-i Askerîye, 1327.

Muharebe Arabası, Tayyâre, Topçuluk ve Zehirli Gaz Hakkında Bilinmesi ve Efrâda Öğretilmesi Lazım Gelen Muâ'melât. y.y.: Erkân-ı Harbîye-i Umûmîye Ta'lim ve Terbiye Dâiresi, t. y.

Mustafa Gâlib. **Bravning Tabancası.** y.y.: Mahmud Beğ Matbâ'sı., 1338.

Mustafa Hamî Paşa. **Hatırgüzâr-ı Piyâdegân Avcı Ta'limatnâmesi.** y.y.: 1283

Osmanlılar Muhârebelerini Nasıl Kaybettiler? Şimdi Nasıl Telâfi ve Terakkî Edebilirler?: Fon der Golts ve İmhof Paşaların Mütalâ'tı. yay. haz. Adil Nâmi. İstanbul: Cemiyet Kitabhânesi, t.y.

Ömer Fevzi. **Endâht Ta'lim ve Terbiyesi Usûl ve Tecâribine Dâir: Avusturya-Macaristan Endâht Mektebinde Gördüklerim.** y.y.: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1326.

Ömer Subhî. **Feld Mareşal Fon Moltke.** İstanbul: İstapan Matbaası, 1308.

Ömer Zeki. **Muhtelif Cüz-i Tâm Kumandanlarının Eslihaca Olan Vezâifi ve Bölüğün Esliha Teftişi.** Dersâ'det: Mekteb-i Harbîye Matba'sı, 1328.

Parvus. **Umûmî Harbin Neticelerinden: Almanya Gâlib Gelirse.** y.y.: Türk Yurdu Kitabhânesi Kader Matba'sı, 1330.

Pertev. **1325 Senesi Sonbaharında İcrâ Edilmiş Olan İkinci Ordu Manevraları.** İstanbul: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matba'-i Millet-i Osmanî Şirketi, 1326.

-----, **1326 Sene-i Rumîsinde Birinci ve İkinci Ordu-yu Hümâyunlar Arasında İcrâ Edilen Sonbahar Manevrası.** İstanbul: Matbâ'-i Hayrîye ve Şürekâsı, 1328.

Piyâde Endâht Mektebinin Hizmet Programı. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1327.

Piyâde Endâht Ta'limnâmesi. İstanbul: Mat'bâ-i Askerîye, 1328.

Piyâdeye Mahsus Süngü veya Kasaturalı Tüfenkle Mübâreze Ta'limnâmesi. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1325.

Prusya Kralı Büyük Frederikin Emsâl-i Hikemîyesi. müt. Mehmed Tahir, Konstantinîye: Kitabhâne-i Ebuzziyâ, 1303.

Prusyada Askerlik Alemi. (Müt.M. Tevfik) İstanbul: Cerîde-i Askerîye Matba'sı, 1298.

Receb İrfân. **Çoban Çeşmede Ser'i Ateşli Cebel Topları Tecrübeleri Krup, Erhard, Şnayder, Skoda Toplarının Endâht Mukâyeseleri.** İstanbul: Karabet Matba'sı, 1326.

Refik. **Hoçkis Makineli Tüfenkleri Ta'rifnâmesi.** İstanbul: Askerî Matba', 1926.

Rokker. **Piyâde Acemi Neferi Nasıl Yetiştirilir.** müt. Yusuf. y.y.: Kitabhâne-i Askerî, 1325.

Salnâme-i Askerî. y.y.: Matba'-i Harbîye-i Askerî, 1304.

Schellendorf, Friedrich Bronzart von. **Mavzer Usûlünde Mükerrer Ateşli Tüfenkler.** (Müt. Hayrî), İstanbul: Matbâ-i Osmânîye, 1304.

Seferberlik Nizâmnâmesi. İstanbul: Cerîde-i Askerî Matba'sı, 1305.

Sırb Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle. y.y.; Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331.

Subhî, Nâci. **Rehber-i Fenn-i Esliha.** Dersa'det: Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye Matba'sı, 1323.

Süvari Bölüğünün Ta'lim ve Terbîyesi Hakkında Ta'limât. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1330.

Süvari Sınıfının Münferid Ta'lim ve Terbîyesi Programı. İstanbul: Askerî Matba', 1928.

Şark Cephesi Alman Cenub Ordusu Kumandanı Graf Fon Butmer Tarafından Kıtâ'ta Ta'mîmen Tebliğ Olunan Bazı Evâmir Tercümeleri. y.y.: Matbâ-i Askerîye, 1332.

Sınayder Sisteminde MD₂T₃ Modelinde 7,5 Santimetrelilik 13 Çap Tülünde Ser'i Ateşli Cebel Topu Tarifnâmesinin Atlası. Paris: y.y., 1326.

Tedârik ve Vesâit-i Nakliye-i Askerîye Kanunnâmesi. İstanbul: Matba'-ı Askerîye, 1306

Teftiş-i Ahvâl-i Askerîye Ta'limatnâmesi. y.y.:1283.

Tevcih-i Cihâd Hakkında Nizamnâmedir. 13 Zilkâde 1286.

Topçu Tensikâtına Dâir Nizamnâmedir. İstanbul: Matba'-ı Askerîye, 1306.

Usûl-i Endâht, Kısım-ı Evvel Esliha-i Hafife. müt. Osman Hayrî. İstanbul: y.y., 1308.

Yunan Ordusu Hakkında Muhtasar Risâle. y.y.; Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şu'besi, 1331.

Yunandan Müstağnem Fransız İmâli Topların Ta'rifnâmesi. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1340.

Zabitâna Mahsus Gaz Muhârebesi ve Gazlardan Korunma Hakkında Ta'limât. İstanbul: Matba'-i Askerîye, 1332.

Zeki. **Bazı Osmanlı Seferleri Hakkında Mütâlâ'tım.** Dersa'det: Matba'-i Askerî, 1339.

SÜRELİ YAYINLAR

Türkçe

Harb Mecmuası, 1-27, Teşrin-i Sâni 1331-Haziran 1334)

Mecmua-i Fünûn-ı Askerîye, (1878-1919)

Şehbâl Mecmuası, 1-100, (1 Mart 1325-1 Temmuz 1330)

Sebilürreşâd, 1-641, (14 Ağustos 1324-5 Mart 1341)

İngilizce

“Defeat of The Turkish Army”, **Western Times**, 04.07.1829.

“Turkish Militia”, **Public Ledger and Daily Advertiser**, 11.10.1834.

“Modern Turkish Reforms”, **Public Ledger and Daily Advertiser**, 12.06.1835.

“Officers for the Turkish Army”, **Windsor and Eton Express**, 02.03.1839.

“The Moral And The Physical Conditions of The Turkish Army”, **Bucks Herald**, 03.06.1853.

“The Turkish Artillery”, **Armagh Guardian**, 25.06.1853.

“Turkey Has Attacked The Russian Outpost”, **The Intellegencer**, 01.10.1853.

“The Turco-Russian War”, **The New York Herald**, 27.12.1853.

“Turkish Reform”, **Paisley Herald and Renfrewshire Advertiser**, 23.02.1856.

“Turkish Reform”, **Falkirk Herald**, 08.08.1861.

“Visit of The Sultan To Western Europe”, **Newcastle Courant**, 05.07.1867.

“The Sultan’s Visit Western Europe”, **Cork Constitution**, 23.07.1867.

“Reforms”, **Army and Navy Gazette**, 24.07.1869.

“Krupp Orders”, **Western Daily Press**, 22.08.1873.

“Krupp Guns for Turkey”, **Globe**, 31.07.1874.

“The Turkish Supply of Rifles”, **Bradford Daily Telegraph**, 28.10.1877.

“The Russian and Turkish Rifles”, **Aris's Birmingham Gazette**, 29.12.1877.

“Treaty of Berlin”, **Manchester Times**, 20.07.1878.

“Prussian Officers for Turkish Army”, **Monmouthshire Merlin**, 07.10.1881.

“The Turkish Military Service, **Northern Whig**, 01.02.1883.

“Turkish Officers in German Army”, **Manchester Evening News**, 14.06.1887.

“Turkish Armaments”, **Nottingham Evening Post**, 14.01.1890.

“Von der Goltz Pasha”, **Pall Mall Gazette**, 09.10.1893.

“Greeks Are Too Weeks”, **The Seattle Post-Intelligencer**, 02.05.1897.

“Deadly Fire of the Turkish Artillery”, **St James's Gazette**, 08.05.1897.

“Armies of Greece and Turkey”, **Daily Independent**, 10.10.1897.

“Turkish Armaments”, **London Evening Standard**, 04.08.1898.

“Turkish Armaments”, **Daily Telegraph & Courier**, 30.04.1899.

“How Germany Secured A Turkish Contract”, **North-Eastern Daily Gazette**, 08.08.1900.

“Krupp Guns For Turkish Army”, **St James's Gazette**, 26.11.1902.

“Krupp Cannon and Mausers, Large Turkish Orders”, **Sheffield Evening Telegraph**, 26.11.1902

“Large Turkish Contract for Rifles”, **Belfast News-Letter**, 14.01.1903.

“Germans Win in Turkey”, **The Omaha Daily Bee**, 09.02.1905.

“Activity of Germany”, **Bottineau Courant**, 10.02.1905.

“Realistic Army Manoeuvres in Turkey”, **Manchester Courier**, 04.02.1910.

“The Mediterranean War”, **Belfast News-Letter**, 14.10.1911.

“The War”, **The Globe**, 18.10.1911.

“Italian Troops on The Deffensive”, **Daily Telegraph & Courier**, 07.11.1911.

“Thousands Of Turkish Rifles Taken By The Servians Near Kumanovo And Uskub”, **Illustrated London News**, 16.11.1912.

“What Has Been Happening During The Armistice”, **The Sphere**, 08.02.1913.

“Turkish Army Reform”, **Pall Mall Gazette**, 08.01.1914.

“200 Officers Placed on the Retired List, **Manchester Courier and Lancashire General Advertiser**, 08.01.1914.

“Turkish Army Reform. The Strong Hand of Enver Pasha, **Manchester Courier and Lancashire General Advertiser**, 17.01.1914.

“Von der Goltz To Take Command”, **Yorkshire Post and Leeds Intelligencer**, 08.12.1915.

“Von der Goltz. Death of German Field Marshal in Turkey”, **Lancashire Evening Post**, 22.04.1916.

ANSİKLOPEDİ, REHBER ve SÖZLÜKLER

Almanca-İngilizce-Türkçe Müşterek Askerî Terimler Sözlüğü. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.

Develioğlu, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. 30. bs. İstanbul: Aydın Kitabevi, 2013.

Fowler, Will, Anthony North. **The Illustrated Encyclopedia of Pistols, Revolvers and Submachine Guns**. Emmaus: JG Press, 2012.

Hogg, Ian W. **The Complete Illustrated Encyclopedia of The World's Firearms**. New York: A&W Publishers, 1978.

Nonte, George C. **Firearms Encyclopedia**. New York: Harper&Row, 1973.

Olson, John. **Olson's Encyclopedia of Small Arms**. Ontario: Whinchester Press, 1985.

Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi, c.1-2, ed. Eklemeddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA, 2004.

Sakaoğlu, Necdet. **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Şemseddin Samî **Kâmûs-i Türkî**. 7. bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.

Türkçe-İngilizce Müsterek Askeri Terimler Sözlüğü. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2008.

Zhuk, Aleksandr Borisovich. **The Illustrated Encyclopedia of Handguns Pistols and Revolvers of The World 1870 to the Present**. Wheeling: Lewis International Inc, 2000.

(The Diagram Group). **Weapons An International Encyclopedia From 5000 B.C. to 2000 A.D.** New York: St. Martin's Press, 1990.

ARAŞTIRMA ve İNCELEMELER

Kitaplar

1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi). yay. haz. Bayram Kodaman. Ankara: TTK, 1993.

Abdi Efendi. **1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi**. yay. haz. Faik Reşit Unat, 2. bs. Ankara: TTK, 1999.

Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri, C:1, yay. haz. Ahmet Semih Mümtaz, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Afetinan, Ayşe. **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**. 2. bs. Ankara: TTK, 1989.

Agoston, Gabor. **Barut, Top ve Tüfek Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Teknolojisi**. çev. Tanju Akad. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

- , **Osmanlı'da Savaş ve Serhad**. çev. Kahraman Şakul. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- , **Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları**. yay. haz. Kahraman Şakul, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Ahmed Resmî Efendi. **Eine Türkische Botschaft an Friedrich der Grossen**, müt. Willy Bey [Bolland]. İstanbul: y.y., 1903.
- Ahmet Lûtfî Efendi. **Vak 'a-Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**. c. 15, yay. haz. Münir Aktepe. Ankara: TTK, 1993
- Akad, Mehmet Tanju. **Çağdaş Toplumda Savaş**. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2009.
- , **Bir Savaş Nasıl Kaybedilir? Selçuklu, Osmanlı Tarihinde Askerî Hatalar**. 5. bs. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014.
- Akcan, Erol. "İttihat Terakki Fırkasının Paramiliter Gençlik Kuruluşları". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Aksakal, Mustafa. **Harbi Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Aksan, Virginia H. **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870**. çev. Gül Çağalı Güven, 2. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011
- , **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)**. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Akyüz, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1988'e**. 3. bs. Ankara: TTK, 1989.
- Altundağ, Şinasi. **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**. 2. bs. Ankara: TTK, 1988.
- Annual Report 2017**. Düsseldorf: Rheinmetall Group, 2018.
- Archer, Christon I., John R. Ferris, Holger H. Herwig, vd. **Dünya Savaş Tarihi**. çev. Cem Demirkan. İstanbul: Akyüz Yayın Grubu, 2002.
- Armaoğlu, Fahir. **Siyasi Tarih (1789- 2010)**. 8. bs. İstanbul: Der Yayınları, 2010.
- Arnold, Advin J. Jr. **Professional Military Education: Its Historical Development and Future Challenges**. Carlisle: US Army War College, 1993.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme**. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014.
- Aşıkpaşaoğlu. **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**. yay. haz. Atsız, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1970.
- Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)**. yay. haz. Ahmet Yaramış, Mehmet Güneş, Ankara: Asil Yayıncılık, 2007.

- Atatürk, Kemal. **Nutuk**. C. 3, 13. bs. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1972.
- Atatürk, Mustafa Kemal. **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal**. 4. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Ateş, Yamak Sanem. **Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve PAramilitger Gençlik Örgütleri**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Avcı, Alâettin. **Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1963.
- Aydüz, Salim. **Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi**. Ankara: TTK, 2006.
- Babinger, Franz. **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**. çev. Dost Körpe, 6. bs. İstanbul: Oğlak Yayınları, 2006.
- Bahri. **Balkan Savaşı'nda Sırb Ordusu ve Batı Ordusu**. Yay.Haz. Mustafa Toker, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Balkan Savaşlarında Edirne**. 2. bs. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2012.
- Ball, Robert W.D. **Mauser Military Rifles of the World**. 4. bs. Iola: Gun Digest Books, 2006.
- Barker, Ernst. **The Development of The Public Services in Western Europe 1660-1930**. London: Oxford University Press, 1944.
- Baron Stoffel's Reports on The Military Forces of Prussia Addressed to The French Minister of War 1868-1870**. çev. C.E.H. Vincent. London: Longman, Greens and Co, 1872.
- Bartlett, Ellis. **Asmed Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı**. çev. Orhan Sakin, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014.
- Beehler, Commodore W.H. **1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı Trablusgarp Savaşı'nın Tarihi 29 Eylül 2011-18 Ekim 2012**. çev. Leyla Yıldırım. İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2014.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye 'de Çağdaşlaşma**. yay. haz. Ahmet Kuyaş, 15. bs. İstanbul: YKY, 2010.
- Beşikçi, Mehmet. **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Beydilli, Kemal. **1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1981.
- , **Büyük Friedrich ve Osmanlılar XVIII. Yüzyılda Prusya-Osmanlı Münasebetleri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985.

-----. **Mühendishâne ve Üsküdar Matbaalarında Basılan Kitapların Listesi ve Bir Katalog.** İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997.

Blende, Friss. **Alfred Krupp.** Leipzig: Doiglaender's Verlag, 1898.

Bloch, Johann von. **Wirkungen der Modernen Feuerwaffen.** Berlin: Puttkammer&Mühlbrecht, 1899.

Bogdanovic, Branko. **Serbian and Yugoslav Mauser Rifles.** Tustin: North Cape Publications, 2005.

Bourrienne, Lois Antoine Fauvelet de. **Memoirs of Napoleon Bonaparte.** ed.R.W. Phipps), London, y.y., 1891.

Bowles, Marcus Stuart. "The American Civil War and Military Technological Change". Doktora Tezi, University of Tasmania, Department of Political Science, 1991

Brauer, Jorgen. **The US Firearms Industry Production and Supply.** Geneva: Small Arms Survey, Graduate Institute of International and Development Studies, 2013.

Breed, Mark W. **Prussian Reform: The Recovery of A Nation.** Yüksek Lisans Tezi, Air University, Air Command and Staff College, 2014.

Browning, Oscar. **Wars of The Century And The Development of Military Science.** London&Edinburg: W&R. Chambers Limited, 1903.

Buddecke, Hans Joachim. **Çanakkale Üzerinde Bir Şahin.** çev. Bülent Erdemoğlu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Bull, Stephen. **German Machine Guns of World War I.** Oxford: Osprey Publishing, 2016.

Câbî Ömer Efendi. **Câbî Tarihi (Tarih –i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani) Tahlil ve Tercümeli Metin.** c.1, yay. haz. Mehmet Ali Beyhan. Ankara: TTK, 2003.

Çakmak, Fevzi. **Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?.** yay.haz. Ahmet Tetik, 2. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Çelik, Latif. **Türkische Spuren in Deutschland Almanya'da Türk İzleri.** Mainz: Logophon Verlag Gmbh, 2009.

Çelik, Seydi. **Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri.** İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2008.

Çelik, Yüksel. **Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası.** Ankara: TTK, 2013.

Cengizer, Altay. **Osmanlı'nın Son Savaşı Adil Hafızanın Işığında.** İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

- Cevdet Paşa. **Tezâkir, 40-Tetimme**. yay. haz. Cavid Baysun. Ankara: TTK, 1991.
- Challaye, Charles-Alexandre de. **Kırım Savaşı Öncesinde Osmanlı Ordusu Organizasyon ve Savaş Gücü**. çev. Özgür Yılmaz. İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Chase, Kenneth. **Ateşli Silahlar Tarihi**. çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Clausewitz, Carl von. **Savaş Üzerine**. çev. Selma Koçak. İstanbul: Doruk Yayınları, 2015.
- , **Savaşın Esasları ve Strateji Üzerine Mektuplar**. çev. Gökhan Aydın. İstanbul: Doruk Yayınları, 2017.
- Çolak, Mustafa. **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**. Ankara: TTK, 2006.
- , **Enver Paşa Osmanlı-Alman İttifakı**. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2008.
- Çoruhlu, Tülin. **Osmanlı Tüfek, Tabanca ve Teçhizatları (Askerî Müzedan Örneklerle)**. Ankara: ATASE Yayınları, 1993.
- Creasy, Edward S. **Turkey**. ed. Archibald Cary Coolidge, W. Harold Claflin) Philadelphia: John D. Morris and Company, 1907.
- Crosby, Alfred W. **Ateş Etmek Tarihte Fırlatma Teknolojileri**. çev. Aybek Görey. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Danişmend, İsmail Hami. **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**. c. 3-4, Ankara: Türkiye Yayınevi, 1972.
- Davis, Aarron. **Standard Catalog of Luger**. Iola: Gun Digest Books, 2006.
- Davison, Roderic H. **Reform in The Ottoman Empire 1856-1876**. New Jersey: Princeton University, 1963.
- Demin, August. **An Illustrated History of Arms and Armour from the Earliest Period to Present Time**. New York: George Bell & Sons, 1894.
- Demir, Uğur. **Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi Humbaracı Ahmed Paşa**. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Demirel, Fatmagül. **Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler**. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.
- Dienst-Reglement Für Die K.K. Infanterie**. Wien: Der Hof-Und Staats Druckkrey, 1806.
- Dinç, Güney. **Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)**. İstanbul: YKY, 2013.

- Dinçer, Serdar. **Alman Belgelerinde Alman-Türk Silah Arkadaşlığı ve Ermeniler.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- , **“Krupp’un” Bitmeyen “Balkan Savaşı” Sürgün ve Soykırım.** İstanbul: Favori Yayınları, 2014.
- Doğanay, Pınar. **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu’nda Görev Yapan Alman Subayları.** Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Dolinek, Vladimir. **Illustriertes Lexikon Der Handfeuerwaffen.** çev. Günter Brehmer. Eggolsheim: Dröfler Verlag, t.y.
- Dukas. **Bizans Tarihi.** çev. VL. Mirmiroğlu. İstanbul: İstanbul Fetih Derneği, 1956.
- Durgun, Bülent. **Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusu’nun Ulaştırma Faaliyetleri (1912-1913).** İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Ebubekir Râtib Efendi’nin Nemçe Sefâretnâmesi.** yay. haz. Abdullah Uçman, 2. bs. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.
- Eldem, Vedat. **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi.** Ankara: TTK, 1994.
- Engelhardt, Eduard Philippe. **Türkiye ve Tanzîmat Devlet-i Osmanîye’nin Târih-i Islahatı 1826’dan 1882’ye.** yay. haz. Erol Kılınç, çev. Ali Reşad. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Engin, Vahdettin. **II. Abdülhamid ve Dış Politika.** İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- , **Asayiş Sultan II. Abdülhamid’in İç Güvenlik Politikası.** İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013.
- Eralp, T. Nejat. **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar.** Ankara: TTK, 1993)
- Erendil, Muzaffer. **Topçuluk Tarihi.** Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1988)
- Erickson, Edward J. **I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kutü’l Amare ve Filistin Cephesi.** çev. Kerim Bağrıaçık. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- , **Gelibolu Osmanlı Harekâtı.** çev. Orhan Düz. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- , **Büyük Hezimet Balkan Harpleri’nde Osmanlı Ordusu.** çev. Gül Çağalalı Güven. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Erzengin, Kaan Engin. “Miftâh-ı Fenn-i Harp: İbrahim Rüşdi’nin Kaleminden Harp Fenni ve Teknolojileri”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015)

- Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular- Oluşum, Teşkilât ve İşlev**-ed. Feridun M. Emecen. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Eton, William. **19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu**. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
- Evsile, Mehmet. "Atatürk Devri Harp Sanayii (1920-1938)". Doktra Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Falkenhayn, Erich von. **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya**. yay. haz. Faruk Yılmaz. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Fedakâr, Cengiz. **Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Ferguson, Jonathan. **The "Broomhandel" Mauser**. Oxford: Osprey Publishing, 2017.
- Fidan, Giray. **Çin'de Osmanlı Tüfeği**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- Forrest, Michael. **Şahi Toplarından Savaş Gemilerine Çanakkale Boğaz Savunması**. çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Gatto, John Taylor, **An Underground History of American Education**, 2. bs., Oxford: Oxford Village Press, 2016.
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Evveli**, yay. haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa. **Anılar 2 Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi**. yay. haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Geer, Walter. **Napoleon The First, An Intimate Biography**. London: Forgotten Books, 2013.
- Gencer, Ali İhsan, Ali Fuat Örenç, Metin Ünver. **I/Belgeler Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2008.
- Gencer, Mustafa. **Imperialismus und Die Orientalische Frage Deutsch-Türkische Beziehungen (1871-1908)**. Ankara: TTK, 2006.
- Gewehre Für Interessierte, Liebhaber und Sammler**. Fraenkisch-Crumbach: Neuer Kaiser Verlag, 2013.
- Geyikdağı, Necla. **Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914**. İstanbul: Hil Yayınları, 2008.
- Gibbons, Herbert Adams. **The New Map of Europe (1911-1914) The Story of Recent European Diplomatic Crises and Wars and of Europe's Present Catastrophe**. New York: The Century Co, 1916.

- Gökdemir, Tamer. **Türk Kara Ordusu Lojistik Tarihi**. İstanbul: Orient Yayınları, (2016).
- Göksu, Erkan. **Türk Kültüründe Silah**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Goldstone, Jack A. **Why Europe? The Rise of The West in World History 1500-1800**. Boston: The McGraw-Hill, 2007.
- Gölen, Zafer. **Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII.Yüzyıl)**. Ankara: TTK, (2006).
- Goltz, Colmar von der. **Millet-i Müselleha (Ordu Millet)**. yay. haz. İsmet Sarıbal, İstanbul: Otorite Yayınevi, 2016.
- Goltz Paşa. **Makedonya Seyahatim**. çev. Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi**. Ankara: KKK Basımevi, 1953.
- Goltz, Colmar Freiherr von der. **Das Volk in Waffen: Ein Buch Über Heerwesen und Kriegführung Unserer Zeit**. Berlin: R.v. Decker's Verlag, 1883.
- , **Rosbach und Jena Studien über die Zustaende und das Geistige Leben in der Preussischen Armee Waehrend der Uebergangszeit vom XVIII. zu XIX. Jahrhundert**. Berlin: Ernst Siegfried und Sohn, 1883.
- , **Krieg und Heerführung**. Berlin: R. von Decker's Verlag, 1901.
- , **Plevne Tarih-i Harbden Asâkir-i Redîfe Kısımına Dâir Tedkîkât**. yay. haz. Habibe Kazancıoğlu. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.
- Goltz, Colmar von der. **Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri ve "Golç Paşa'nın Hâtırâtı"**. yay. haz. Faruk Yılmaz. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Goltz, Freiherr von der. **Feldzug 1870-71 Die Operationen der II. Armee**. Ernst Siegfried und Sohn, 1873.
- Grant, Jonathan A. **Rulers, Guns, and Money The Global Arms Trade in The Age of Imperialism**. Cambridge&London: Harvard Universtiy Press, 2007.
- Greener, W.W. **The Gun and Its Development**. 6. bs. New York: Charles Scribner's Sons, 1897.
- Griffits, F.A. **The Artillerist's Manual and And British Soldier's Compendium**. 8. bs. London: W.H. Allen&Co-Parker&Son-Simpkin, Marshall&Co, 1859.
- Günther, Reinhold. **Allegemeine Geschichte Der Handfeuerwaffen**. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth, 1909.
- Gülsoy, Ufuk. **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**. İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.

- Güneş, İhsan. **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, (2012).
- Güzeloğlu, Efe. "İmparatorluk Zabitinden Cumhuriyet Subayına: Erken Cumhuriyet Subaylarının Anılarında Askerî, Toplumsal ve Siyasî Düşünce". Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2016.
- Habesci, Elias. **The Present State of The Ottoman Empire**. London: R. Baldwin, 1907.
- Hall, Thomas M.Jr. **Napoleon's Jena Campaign: A Critical Analysis**. Carlisle: U.S. Army War College, 1992.
- Hammac, William. "The Russo-Japanese War of 1904-1905 and the Evolution of Operational Art". Yüksek Lisans Tezi, United States Army Command and General Staff College School of Advanced Military Studies, 2013.
- Handbook of Gatling Gun, .30 Calibers Models 1895, 1900 and 1903**. Washington: Government Printing Office, 1917.
- Hanioğlu, M. Şükrü. **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti**. c.1-2, 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.
- Hartmann, E. **Kriegstechnische Zeitschrift für Offiziere aller Waffen**. Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1898.
- Hauser, M. Henri. **Economic Germany "German Industry Considered as A Factor Making for War"**. çev. P. E. Matheson. London: Thomas Nelson&Son, 1915.
- Hayhurst, Rennie. **The Use of Cannon in The Civil War**. Tissington: Derbyshire Archeological Societ, 1963.
- Hayta, Necdet, Uğur ÜNAL. **Osmanlı Askerî Gazetesi Cerîde-i Askeriyye 1-30**. 2.bs. İstanbul: Berikan Yayınevi, 2010.
- Heinzelmann, Tobias. **Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856**. çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
- Heller, Charles E. **Chemical Warfare in Word War I: The American Experience, 1917-1918**. Kansas: U.S. Army Command and General Staff Collage Combat Studies Institute, 1984.
- Herald, Brian J. **Handbook of Firearms and Ballistic Examining and Interprintig Forensic Evidence**. 2. bs. Oxford-New Jersey: Wiley-Blackwell Publication, 2008.
- Hinterfeld, J. **Allgemeines Militaerisches Handbuch Organisation der Europaeischen Heere**. Wien: Druck und Verlag von Carl Gerold&Sohn, 1854.

History of Machine Guns and Automatic Rifles. Washington: Small Arms Division Office of Army Ordnance, 1922.

Hochwaechter, Gustav von. **Balkan Savaşı Günlüğü “Türklerle Cephe”.** çev. Sumru Toydemir, 2. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Hodgson, Marshall G.S. **The Venture of Islam Consience and History in World Civilization, 3, Gunpowder Empires and Modern Times.** Chicago&London: The University of Chicago Press, 1974.

Hoffmann, Richard C. **Gatling: The Man and The Gun.** Longwood: BwFirearms, 2001.

İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey’in Fezleke’si. Yay.Haz. Faik Reşit Unat, Ankara: TTK, 1991.

Illustrated Catalogue of a Choice and Valuable Private Collection of Firearms and Edged Weapons American and Foreign. New York: The Walpole Galleries, 1921.

İnalcık, Halil. **Tanzimat ve Bulgar Meselesi.** İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

İnce, Yunus. “Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlı Baruthanesi (1794-1878)”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2013.

Infantry Drill Regulations United States Army with Interpretations. New York: D. Appleton and Company, 1891.

Kalyon, Levent. “Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Karabekir, Cemal. **Maçka Silahhanesi Hatıraları İstiklal Harbi Kahramanları.** yay. haz. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Nehir Yayınları, 1991.

Karabekir, Kazım. **Türkiye’de ve Türk Ordusunda Almanlar.** yay. haz. Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp, İstanbul: Emre Yayınevi, 2001.

Karakaş, Nuri. “Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)”. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Karal, Enver Ziya. **Halet Efendinin Paris Büyükelçiliği (1802-1806).** İstanbul: Kenan Basımevi, 1940.

-----, **Osmanlı Tarihi.** c.5, 5. bs. Ankara: TTK, 1988.

-----, **Osmanlı Tarihi.** c.9, 2. bs. Ankara: TTK, 1999.

Kaşıyugun, Ali. **Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Girişi.** İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.

Kavanin-i Yeniçeriyan Yeniçeri Kanunları. yay. haz. Tayfun Toroser. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Keegan, John. **A History of Warfare.** 5. bs. New York: Alfred A. Knopf, 1994.

Kenda, Daniel J. “Lessons Learned From The Use of The Machine Gun During The Russo-Japanese War and The Application of Those Lessons By The Protagonists of World War I”. Yüksek Lisans Tezi, U.S. Army Command and General Staff College, 2005.

Kennedy, Paul. **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri.** çev. Birtane Karanakçı, 14. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015

Kerr, Richard E. “Wall of Fire-The Rifle and Civvil War Infantry Tactics”. Yüksek Lisans Tezi, U.S. Army Command and General Staff College, 1990.

Kiernan, Victor. **The Duel in European History: Honour in The Reign of Aristocracy.** (Oxford: Oxford University Press, 1988.

Kili, Suna, A. Şeref Gözübüyük. **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri.** 3. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Kış, Salih. **Osmanlı'da Alman Ekolü Von der Goltz Paşa (1883-1895).** Konya: Palet Yayınları, 2017.

Kitchen, Martin. **A History of Modern Germany 1800-2000.** Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

Koç, Yunus, Fatih Yeşil. **Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800).** Ankara: TTK, 2012.

Koçu, Reşad Ekrem. **Yeniçeriler.** 3. bs. İstanbul: Doğan Kitap, 2004.

Koliopoulos, John S., Thanos M. Veremis. **Modern Greece A History Since 1821.** y.y.: Wiley-Blackwell Publication, 2010.

Koloğlu, Orhan. **Avrupa'nın Kıskaçında Abdülhamit.** 5. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Kuneralp, Sinan. **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehberi.** İstanbul: İsis Yayınları, 1999.

Kuran, Ahmed Bedevi. **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler.** 2. bs. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.

Kurat, Akdes Nimet. **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerin Raporları.** Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966.

-----, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919).** Ankara: TTK, 2011.

-----, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar.** 6. bs. Ankara: TTK, 2014.

- Kurt, Emin, Mesut GÜVENBAŞ. **Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Kütükoğlu, Bekir. **Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri (1578-1612)**. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993.
- Lewis, W. **Die Hochschulen für Besondere Fachgebiete im Deutschen Reich**. Berlin: Verlag von A. Asher&Co, 1904.
- Light Infantry Exercise: In Order in His Majesty's Regulations for The Movement of The Troops**. Whitehall: War-Office, 1797.
- Liautenant Colonel Erner. **The German Army of To-Day, Armies of To-Day A Description of The Leading Nations at The Present Time**, New York: Harper&Brothers Publishers, 1892.
- Ludendorff, Erich von. **Topyekûn Harp**. çev. Aynur Onur Çiftçi, Erhan Çiftçi. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Maden, Fahri. **II. Abdülhamit Dönemi**. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014.
- Mahmud Muhtar. **Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**. yay. haz. A. Basad Kocaoğlu. İstanbul: İlgi Kültür Yayınları, 2012.
- Mahmud Şevket Paşa. **Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi**. Ankara: TKK, 2010.
- Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü**. yay. haz. Murat Bardakçı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Mahmut Muhtar Paşa. **Maziye Bir Nazar Berlin Andlaşması'ndan Harb-i Umûmî'ye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**. yay. haz. Erol Kılınç, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988.
- Manning, Stephen. **The Martini-Henry Rifle**. Oxford: Osprey Publishing, 2013.
- Mardin, Şerif. **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)**. 18. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Marriot, J.A.R., C. Grant Robertson. **The Evulotion of Prussia The Making of An Empire**. Oxford: The Clarendon Press, 1917.
- Matchhoss, C., Friedrich Hafiler, Adolf Bihl. **Geschichte der Mauser Werke**. Berlin: y.y., 1938.
- Mccrathy, Justin. **Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları**. çev. Mehmet Tuncel, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Mcpherson, James M. **The Oxford History of United States Battle Cray of Freedom The Civil War Era**. New York&Oxford: Oxford Universtiy Press, 1998.

- Meide, Chuck. **The Development of Bronze Ordnance Sixteenth Through Nineteenth Centuries.** Williamsburg: Collage William&Mary, 2002.
- Michaelis, Kate Woodbridge, O.E. Michaelis. **Alfred Krupp: A Sketch of His Life And Work After German of Victor Niemeyer.** New York: Thomas Prosser&Son, 1888.
- Military Commission to Europe in 1855 and 1856 Report of Major Robert Mordecal of The Ordnance Department.** Washington: George W. Bowman Printer, 1861.
- Miralay Ahmet Muhtar. **Osmanlı Topçuları.** yay. haz. Ahmet Koç, İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2013.
- Moltke, Helmuth von. **Moltke'nin Türkiye Mektupları.** çev. Hayrullah Örs, 3. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Moreau, Odile. **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askerî “Yeni Düzen”in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914.** çev. Işık Ergüden. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Mühlman, Carl. **İmparatorluğun Sonu 1914.** çev. Kadir Kon, 2. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Munitions Katalog No:3 Ausgabe 1904.** Karlsruhe: Deutsche Waffen und Munitionsfabriken, 1904.
- Mustafa Nuri Paşa. **Netayic’ül- Vukuat Kurumları ve Örgütlenmeleri ile Osmanlı Tarihi, III- IV.** yay. haz. Neşet Çağatay, 3. bs. Ankara: TTK, 1992.
- Nazır, Bayram. **Osmanlı’ya Sığınanlar.** İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2006.
- Nelson, Cameron Rubaloff. **The Manufacture and Transportation of Gunpowder in The Ottoman Empire: 1400-1800.** Yüksek lisans Tezi, University of Utah Department of Languages and Literature, 2010.
- Newbold, J.T. Walton. **How Europe Armed for War (1871-1914).** London: Blackfrias Press Ltd, 1914.
- Newell, Clayton R. **The Regular Army Before The Civil War 1845-1860.** Washington D.C.: Center of Military History United States Army, 2014.
- Nicolle, David. **Osmanlı Piyadesi 1914-1918.** çev. Osman Çakmakçı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Nord Gegen Süd Der Deutsche Krieg 1866.** yay. haz. Dieter Storz, Daniel Hohrath, Ingolstadt: Bayerisches Armeemuseum, 2016.
- O’conor, N.R. Great Britain, **Turkey No. 3 (1908) Further Correspondence Respecting the Affaris of South- Eastern Europe [In continuation of "Turkey No.1 (1907)": Cd.3454].** London: Harrisson and Sons, 1908.

- Oman, C. W. C. **Ok, Balta ve Mancınık Ortaçağ'da Savaş Sanatı.** çev. İsmail Yavuz Alogan, 4. bs. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Ortaylı, İlber. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu.** İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.** 25. bs. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2006.
- **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu.** 2. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- **Ottoman Studies.** 4. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 2012.
- **Osmanlı'ya Bakmak, Osmanlı Çağdaşlaşması.** İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2016.
- Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856).** yay. haz. Kemal Güralkan, Mustafa Küçük vd. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim.** Ankara: MSB Yayınları, 2000.
- Ölmez, Adem. **Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler.** İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- **93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi.** Ankara: TTK, 2013.
- Önsoy, Rifat. **Türk-Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914).** İstanbul: Enderun Yayınları, (1982).
- Özdemir, Hikmet. **Ottoman Army 1914-1918 Disease&Death on The Battlefield.** Salt Lake City: Utah University Press, 2008.
- Özyüksel, Murat. **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları.** İstanbul: Arba Yayınları, 1988.
- Partington, J. R. **History of Greek Fire and Gunpowder.** 2. bs. Baltimore&London: The John Hopkins University Press, 1999.
- Patton, George.S. Jr. **Gelibolu Savunması Bir Karargâh Çalışması.** çev. İsmail Hakkı Yılmaz. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Pegler, Martin. **The Vickers-Maxim Machine Gun.** Oxford: Osprey Publishing, 2013.
- Perrier, Elena Morenkova. **The Key Principles of Russian Strategic Thinking.** Paris: IRSEM, 2014.

- Peterson, Philip. **Standart Catalog of Military Firearms The Collector's Price and Reference Guide**. 6. bs. Iola: Gun Digest Book, 2011.
- Pictures of Krupp Photography and History in The Industrial Age**. ed. Klaus Beitz. London: Philip Wilson Publishers, 2005.
- Pitcher, Donald Edgar. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**. çev. Bahar Tırnakçı, 3. bs. İstanbul: YKY, 2007.
- Preston, Richard A., **Perspectives in the History of Military Education and Professionalism**, Colorado: U.S. Air Force Academy, 1980.
- Poole, Stanley Lane. **Lord Stradford Canning'in Türkiye Anıları**. çev. Can Yücel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Richards, Gabriel, Karen S. Metz. **A Short History of War: Evulation Warfare and Weapons**. Carlisle: U.S. Army War College, 1992.
- Rogan, Eugene. **The Fall of The Ottomans**. Great Britain: Penguin Books, 2016.
- Rummler, Peter M. "The Influence of Field Marshal Colmar Von Der Goltz on Ottoman Military Effectiveness in Mesopotamia: December 1915 to April 1916". Yüksek Lisans Tezi, United States Marine Corps University Command and Staff College, 2012.
- Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu**. yay. haz. Mikhail Bashanov, İlyas Kemaloğlu İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2018.
- Ruşen Eşref. **Anafartalar Kumandalı Mustafa Kemal İle Mülâkat**. İstanbul: İş Bankası KültürYayınları, 2009.
- Rüstow, Ceasar. **Die Kriegshandfeuerwaffen**. Berlin: Verlag von A. Bath, 1857.
- Rüstow, W. **Geschichte der Infanterie**. Gotha: Verlag von Hugo Scheube, 1858.
- Ryan, Charles S. **Plevne'de Bir Avustralyalı**. çev. Ali Rıza Seyfioğlu, 2. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Sabancı, Zeynep. "Osmanlı Askeri Teknolojisi ve Silahlanma Politikası". Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Sabis, Ali İhsan. **Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?**. yay. haz. Hasip Saygılı. İstanbul: İlgı Kültür Sanat, 2014.
- Sakin, Orhan. **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2011.
- Sander, Oral. **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**. İstanbul: İmge Yayınları, 2005.
- Sander, Oral, Kurthan Fişek. **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929**. İstanbul: Çağdaş Yayınları, (1977).
- Sanders, Liman von. **Türkiye'de Beş Yıl**. çev. Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

- Sawyer, Charles Winnthorp. **Our Rifles**. Boston: The Cornhill Company, 1920.
- Schoy, Michael. **The Bundeswehr in The 21st Century-Between Prussia's Glory and Design**. Yüksek Lisans Tezi, U.S. Army Command and Staff College School of Advantage Military Studies, 2011.
- Schweder, Paul. **Çanakkale Cephesinde Türklerin Genel Karargahında**. çev. Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.
- Selçuk, Mustafa. **Çanakkale Seferberliği Savaş, Eğitim, Cephe Gerisi**. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Semiz, Yaşar, Ömer Akdağ. **Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları**. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2011.
- Sert, Mahmut Sami. "Mecmua-i Fünûn-ı Askeriyye Dergisinin Analitik İncelenmesi (1882-1914)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Serven, James Edsall. **200 Years of American Firearms**. Illinois: Follett Pub.&Co, 1978.
- Sezgin, Fuat. **İslâm'da İlim ve Teknoloji Frankfurt J.W. Goethe Üniversitesine Bağlı Arap-İslâm Bilimler Tarihi Estitüsü Müzesinden Bir Kısım Aletlerin Sergisi**. Frankfurt: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.
- Shaw, Stanford. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**. c. 1 (İstanbul: Yurt Yayınları, 1982.
- , **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş**. çev. Beyza Sümer Aydaş. Ankara: TTK, 2014.
- Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi**. ed. Salih Akyürek, F. Serap Koydemir, Esra Atalay, Adnan Bıçaksız, Ankara: Bilgesam Yayınları, 2014.
- Smith, W.H.B., Joseph Smith, **Book of Rifles**. y.y.: NRA, 1948.
- Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım1913-Kasım 1914)**. yay. haz. Ahmet Tetik, Ankara: ATASE Yayınları, 2007.
- Somel, Selçuk Akşin. **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**. çev. Osman Yener. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Steinberg, Jonathan. **Bismarck**. çev. Hakan Abacı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Sultan II. Abdülhamid'in Arşivinden Dünya** (Ed. Hakan Yılmaz), İstanbul: İstanbul Kültür AŞ, 2008.

- Sunar, Mehmet Mert. **“Cauldron Of Dissent: A Study of The Janissary Corps, 1807-1826”**. Doktora Tezi, State University of New York, Harpur Collage of Arts and Sciences, 2006.
- Suner, Suna. **A Register and Overview of Sefâretnâmes and Eighteenth-Century Ottoman Envoys & Ambassadors**. Holitzer: Don Juan Archiv Wien, 2014.
- Şakul, Kahraman. “Ottoman Artillery and Warfare Eighteenth Century”. Yüksek Lisans Tezi, Boğazici Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Şehdî Osman Efendi. **Rusya Sefâretnâmesi 1757-1758**. yay. haz. Türkân Polatçı, Ankara: TTK, 2011.
- Şirin, Veli. **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik**. İstanbul: Tatav Yayınları, 2002.
- Şirokorad, A.B. **Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım- Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış**. çev. Ahsen Batur, 2. bs. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Şirvânî Fâtih Efendi. **Gülzâr-ı Fütûhât Bir Görgü Tanığının Kalemiyle Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışı (İnceleme-Tahlil-Metin)**. yay. haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
- Şişman, Adnan. **Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)**. Ankara: TTK, 2004.
- Talbot, Gerald F. **Analysis of The Organization of The Prussian Army**. Berlin: W. Mooser, t.y.
- Tarımcıoğlu, Cemal Can. “Geç Osmanlı Harp Fenni ve Harp Tarihi (Kırım Harbi, 93 Harbi, 1897 Osmanlı- Yunan Harbi) Literatürü”. Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014.
- Taşkaya, Rıdvan. “Osmanlı Ordusu’nda Makinalı Tüfek Kullanımına Geçiş (1908-1918)”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**. Ankara: TTK, 1999.
- Tennet, J. Emerson. **The Story of the Guns**. London: Longman, Roberts & Green, 1864.
- Tetik, Ahmet. **Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi Cilt: I 1914-1916**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Tetik, Fatih. **Sultanın Silahları II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876-1908)**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

- Tevetoğlu, Fethi. **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar Karakol Cemiyeti Türkiye’de İngiliz Muhibleri Cemiyeti Wilson Prensipleri Cemiyeti Yeşilordu Cemiyeti**. Ankara: TTK, 1988.
- Tez, Zeki. **Patlayıcı, Silah ve Savaş Tekniğinin Kültürel Tarihi**. İstanbul: Doruk Yayınları, 2010.
- Thomas, David. “The Pistol in British Military Service During The Great War”. Yüksek Lisans Tezi, University of Birmingham Centre for First War Studies, 2010.
- Tiedemann, B.von. **The Siege Operations in The Campaign Against France 1870-1871**. çev. Major Tyler, R.E) London: Her Majesty’s Stationery Office, 1877.
- Tilly, Charles **Avrupa’da Devrimler 1492-1992**. çev. Özden Arıkan.İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Toomey, Noxon. **The History of The Infantry Drill Regulations of The United States Army**. St. Lois: y.y., 1917.
- Topal, Ali E. “The Effects of German Military Commission and Balkan Wars on The Reorganization and Modernization of The Ottoman Army”. Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School Defense Decision Making and Planning. 2013.
- Toprak, Zafer. **Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918**. İstanbul: Doğan Kitap, 2012.
- Train The Trainer Fundamentals Instructor’s Reference Manual**. New York: United Nations Publication, 2001.
- Tunalı, Ayşe Can. “Tanzîmât Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Tuncer, Hüner. **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**. Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000.
- Tural, Erkan. “II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**. c. 3/5, yay. haz. Naci Çakın, Nafiz Orhon. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**. c.10 Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985.
- Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları**. ed. Hüsrev Hatemi, Ayten Altıntaş. İstanbul: CSA Global Publishing, 2006.
- Türk, Fahri. **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti (1871-1914) Krupp Firması, Mauser Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları**. İstanbul: IQ Yayınları, 2012.

- Türkmen, Zekeriya. **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**. 2. bs. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1999.
- , **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**. Ankara: TTK, 2001.
- Tursun Bey. **Târîh-i Ebü'l-feth**. yay. haz. Mertol Tulum. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977.
- Upham, Edward. **History of The Ottoman Empire From Its Establishment Till The Year 1828**. c. 2 Edinburgh: Constable and Co. and Hurst, Chance and Co, 1829.
- Uzer, Tahsin. **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**. 3. bs. Ankara: TTK, 1999.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları**. c. 2, 3. bs. Ankara: TTK, 1988.
- , **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**. c.1, Ankara: TTK, 1988.
- , **Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**. 2. bs. Ankara: TTK, 2010.
- Üçel-Aybet, Gülgün. **Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu [1530-1699]**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Ünal, Uğur. **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**. Ankara: ATASE Yayınları, 2008.
- Ünver, Metin, Murat Hulkiender. **II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Fransız İlişkilerinde Krizler ve Çatışmalar 1901 Hadisesi (Lorando ve Tubini Meselesi)**. İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2018.
- Wagner, Arthur L. **The Campaign of Königgratz A Study of The Austro-Prussian Conflict in The Light of The American Civil War**. Kansas: U.S. Infantry and Cavalry School, 1889.
- Wagner, Reinhold. **Moltke und Mühlbach Zusammen Unter dem Halbmonde 1837-1839 Geschichte der Sendung Preussischer Offiziere Nach der Türkei 1837, des Kurdenfeldzuges 1838 und des Syrischen Krieges 1839**. Berlin: Verlag von A.Bath, 1893.
- Wallach, Jehuda L. **Bir Askerî Yardımın Anatomisi Türkiye’de Prusya ve Alman Askerî Heyetleri 1885-1919**. çev. Fahri Çeliker. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1977.
- Walter, John. **A Concise Dictionary of Guns&Gunmakers Inventors, Patentees, Brand Names and Trademarks**. 10. bs. Great Britain: Archiving Industry, 2015.

- Wawro, Geoffrey. **The Franco-Prussian War The Conquest of France in 1870-1871**. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Weir, William. **Savaşları Değiştiren 50 Silah**. çev. Beyza Köseoğlu, Mehmet Tuncel. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2010.
- Westwell, Ian. **I. Dünya Savaşı**. çev. Oktay Etiman. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Whitby, Jevon. “He Has Behaved Well?” Seconds, Honour, and the Subversion of Duelling by English Society, 1798-1845. Bitirme Tezi, University of Bristol, Department of History, 2012.
- Wiesner-Hanks, Merry E. **Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789**. çev. Hamit Çalışkan, 3. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Wilkinson, Spenser. **The French Army Before Napoleon**. Oxford: The Clarendon Press, 1915.
- Willbanks, James H. **Machine Guns**. Santa Barbara: ABC-CLIO Inc, 2004.
- Winterstetten, Karl von. **Berlin Bağdat Alman Yayılmacılığı ve Osmanlı Politikaları**. yay. haz. Faruk Yılmaz. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Wise, Trence. **Artillery Equipments of Napoleonic Wars**. Oxford: Osprey Publishing, 1988.
- Wolf, Klaus. **Gelibolu 1915 Birinci Dünya Harbi’nde Alman-Türk Askeri İttifakı**. çev. Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Yasamee, Feroze A. K. **Abdülhamid’in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888**. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar**. Yay. Haz. Kahraman Şakul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Yeşil, Fatih. **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi (1750-1799)**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Yildiz, Gültekin. **Neferin Adı Yok Zorunlu Askeriliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Veli. **1inci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Alman Askerî Yardımları**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.
- Yirmisekiz Mehmed Çelebi. **Paris’te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin Fransa Seyahatnamesi**. yay. haz. Şevket Rado, 3. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

- Yorulmaz, Naci. **Büyük Savaşın Karakutusu II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası**. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Yücel, Yaşar, Ali SEVİM. **Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni**. Ankara: TTK, 1991.
- Zengin, Ersoy. "Tophane-i Amire'den İmalat-ı Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Ziya Şakir. **Büyük Türk İnkılâbı, Cilt: I, 3'üncü Sultan Selim Devri'nden (Yeni Osmanlılar)a Kadar Büyük Türk İnkılâbı**. İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1956.
- , **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi**. İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957.
- Zurcher, Erich Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. çev. Yasemin Saner, 28. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- , **Turkey A Modern History**. 4. bs. London&New York, y.y., 1998.

Makale ve Kitap Bölümleri

- Adriakaina, Eleni. "The Promise of the 1821 Revolution and the Suffering Body. Some Thoughts on Modernisation and Antiintellectualism". **Synthesis**, s. 5 (2013): 49-70.
- Agoston, Gabor. "Military Transformation in The Ottoman Empire and Russia, 1500-1800". **Explorations in Russian and Eurasian History**, c. 12, s. 2 (2011): 281-319.
- Aksan, Virginia. "Breaking The Spell of the Baron de Tott: Reframing The Question of Military Reform in The Ottoman Empire 1760-1830". **The International History Review**, c. 24, s. 2 (2002): 253-277.
- Aksan, Virginia H. "Ottoman Military Recruitment Strategies in The Late Eighteenth Century". **Arming the State Military Conscription in The Middle East and Central Asia**. ed. Erich J. Zürcher) London&New York: I. B. Tauris Publishers, 1999: 21-32.
- Alim-Baran, Tülay. "Documents and Commentaries on The Lojistic Support of Osman State During The Crimean Military Actions". The Eastern (Crimean)War of 1853-1856, 16-19 October 2003, Sevastopol.
- Altın, Hamza. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri. **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 13, s.1 (1999): 271-283.

- Arabacı, Zeynep, Ayşe DOĞRU. “Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Döneminde Aşılama Uygulamaları ve Hemşirelik”. **Kastamonu Sağlık Akademisi Dergisi**, c. 2, s. 1 (2017): 40-50.
- Arıkan, Refik. “I. Dünya Savaşı’nda Marne Cephesi ve Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girişi”. **Vakanüvis**. c. 1, s. 1 (2016): 1-36.
- Arslan, Ozan. “I. Dünya Savaşı Başında Kapitülasyonların İttihad ve Terakki Yönetimi Tarafından Kaldırılması ve Bu Gelişme Karşısında Büyük Güçlerin Tepkileri”. **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**. c.10, s. 1 (2008): 261-278.
- Atabay, Mithat. “Osmanlı Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü”. **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**. s.18 (2015): 117-129.
- Atsız. “Türk Kara Ordusu Ne Zaman Kuruldu?”. Türk Tarihinde Meseleler, İstanbul: Ötüken Neşriyat, (1977).
- Aydın, Mithat. “İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti’nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878)”. **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, s. 38, (2008): 253-288.
- Aydüz, Salim. “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Eğitim Literatürü Tarihi”. **Tarih Okulu**, s. 10 (2011): 1-37.
- Baran-Alim, Tülay. “Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu”. **Belleten**. c. LXVII, s. 248 (2003): 139-153.
- Bastable, Marshall J. “From the Breechloaders to Monster Guns: Sir William Armstrong and The Invention of Modern Artillery”. **Technology and Culture**. c. 33, s. 2 (1992): 213-247
- Bekiroğlu, Mehmet. “Silah ve Tüfek Fabrikaları”. **MKEK Dergisi**. s.21 (1985): 5-18.
- Bell, David A. “The Culture of War in Europe 1750-1815. **Proceedings of British Academy**. s.184 (2013): 147-165.
- Beşikçi, Mehmed. “Topyekûn Savaş” Kavramı ve Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi. **Toplumsal Tarih**”. s. 198 (2010): 62-69.
- , “İhtiyat Zabiti”nden “Yedek Subay”a: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Zorunlu Askerlik Katagorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar, 1891-1930”. **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**. s. 13, (2013): 45-89.
- , “The Ottoman Mobilization in The Balkan War”. **Wars of Yesterday The Balkan Wars and The Emergence of Modern Military Conflict, 1912-13**. ed. Katrin Boeckh, Sabine Rutar. New York&Oxford: Berghahn Books, 2018: 164-189.

- Beşirli, Mehmet. “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Türk Ordusunu Top Mühimmatı Alımında Pazar Mücadelesi: Alman Friedrich Krupp Firması ve Rakipleri”. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. s. 15 (2004): 169-203.
- , “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusu’nda Alman Silahları”. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. s.16 (2004): 121-139.
- Bevan, James. “Pistol and Revolvers”. **Small Arms Survey Research Notes**. s. 22 (2012): 1-2.
- Beydilli, Kemal. “II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında”. **Tarih Dergisi**. s.32 (1979): 481-499.
- , “İlk Prusya Osmanlı Münasebetleri Hakkında Bazı Kayıtlar ve Düzeltmeler”. **Münchener Zeitschrift für Balkankunde**. s. Sonderband/1, (1981): 219-231.
- , “III.Selim: Aydınlanmış Hükümdar. **Nizâm-ı Kâdim’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi**. ed. Seyfi Kenan İstanbul: İSAM Yayınları, 2008: 27-59.
- , Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807). **XVIII. Yüzyıl Başından XX. Yüzyıla Kadar Türk Denizcilik Tarihi, II**. ed. Zeki Arıkan, Lütfü Sancar İstanbul: Deniz Basımevi, 2009: 269-275.
- Bölme, Selin M. “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”. **Uluslararası İlişkiler**. c.9, s. 34 (2012): 51-71.
- Candan, Cemal. “Alman ve Osmanlı Sefer Planları ve Osmanlı Sefer Planlamasında ve Harekatında Alman Etkisi”. **Savaşınların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**. yay. haz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Çadircı, Musa. “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu”. **A.Ü. DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi**. c. 8, s.14 (1970): 63-75.
- Çavuş, Remzi. “Plevne Müdafaası’nda Topun Önemi”. **OTAM**. s. 38 (2015): 1-12.
- Çeçen, Kazım. “Hüseyin Tefik Paşa”. **Bilim ve Teknik**, (1991): 46-47.
- Çelik, Yüksel. “Asâkir-i Mansure Ordusu’nda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839)”. **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**. s.19 (2008): 87-118.
- , “Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’nın Bâbîâlî’ye Karşı Tutumu ve 1836’da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı”. **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**. s. 20 (2009): 69-100.
- Çetin, Mehmet, Recep Kök. Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Müttefik Devletler Arasındaki Silah Ticareti (1854-1856). **History Studies**. c. 8, s. 4 (2016): 33-56.

- Çetin, Nurullah. “Berlin’de Bir Osmanlı Sefiri Ahmet Tefvik Paşa (1843-1936)”. **I. Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu**. 8-10 Ekim 2009, Konya: Konya Valiği, 2010: 159-166.
- Çetinsaya, Gökhan. “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”. **Osmanlı Araştırmaları**, c. 11, s. 7 (2016): 353-409.
- Coumbe, T. “Combined-Arms Operations in The Franco-Prussian War of 1870-1871”. **Field Artillery**, s. 32 (1988): 10-16.
- Demirel, Fatih. “Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi”. **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. c. 25, 2, s. 507-530.
- “Der Soldatenkönig”. **Spiegel Special Geschichte**, s. 3 (2007): 36-43.
- Dönmez, Ahmet. “Babıâli’de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa’nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı”. **SUTAD**. s. 40, (2016): 43-57.
- Durgun, Bülent. “Alman Islah Heyetleri ve Bischoff’un Balkan Harbinde Osmanlı Ordusu’nun Ulaştırması Hakkında Değerlendirmeleri”. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**. c. 12, s. 2, (2012): 101-120.
- , “Sefer Planlarında ve Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı”. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**. c. 14, s. 29 (2014): 57-99.
- Efe, Zafer, Hüsamettin İNANÇ. “Teşkilat, Teçhizat ve Tefekkürât (Doktrin) (3T) Perspektifinde Dumansız Barut Teknolojisi (18. yy ve 20. yy Osmanlı Ordusu Örneği)”. **Yeni Fikir**. s. 6 (2016): 86-103.
- Er, Serkan. “Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı”. **Tarih Dergisi**, s. 59, (2014): 137-188.
- Erdem, Ekrem. “Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri”. **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**. s. 48, (2016): 17-44.
- Erdoğan, Aynur. “Tanzimat Döneminde Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusu ve Osmanlı Modernleşmesine Etkileri”. **Sosyoloji Dergisi**. c. 3, s. 20 (2010): 121-151.
- Erdoğan, Mehtap. “Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Tarihî ve Edebî Bir Eser: Emâre-i Zafer”. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. s. 25 (2009): 71-107.
- Ergün, Mustafa. “Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır’da Eğitimin Batılılaşması”. **A. E. Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**. c. 16, s. 3 (2015): 277-294.
- Ergün, Mustafa, Tayyip Duman. “19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Kitapları”. **Yeni Türkiye**. s. 7 (1996): 494-516.
- Erkan, Süleyman. “Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri”. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. s. 22 (2010): 93-115.

- Esenkaya, Ahmet. "Çanakkale Cephesinde Anadolu Yakası Topları (Anadolu Boğaz Giriş Tabya ve Bataryaları)". **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**. s. 12 (2010): 1-34.
- Fitzgerald, Gerard J. "Chemical Warfare and Medical Response During World War I". **American Journal of Public Health**, c. 98, s. 4 (2008): 611-625.
- Gencer, Fatih. Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi. **Tarih Araştırmaları Dergisi**. S. 30/49, s. 75-96.
- Gezer, Ömer, Fatih Yeşil. "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sütrat" Topçuluğu I (1773-1788): Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma". **Osmanlı Araştırmaları**. s. LII (2018): 135-180.
- Grancsay, Stephen V. "An Exhibition of Colt Percussion Revolvers". **The Metropolitan Museum of Art Bulletin**. c. 37, s. 2, (1942): 30-33.
- Grant, Jonathan A. "Arms Trade in Eastern Europe 1870-1914". **Girding for Battle The Arms Trade in The Global Perspektive 1815-1940**. ed. Donald J. Stoker Jr., Jonathan A. Grant), Westport: Praeger Publishers, 2003: 25-43.
- Gülmez, Nurettin. "Falkenhayn'ın Anılarında Türkiye Notları". **ÇTTAD**, c. 5, s. 13 (2006): 137-153.
- Gürbüz, Adnan. "Türk-Alman İlişkilerinin Gelişiminde Bir Silah Fabrikasını Rolü: Alman Krupp Silah Fabrikası". I. Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu, 8-10 Ekim 2009, Konya: Konya Valiliği, 2010: 247-255.
- Gürsaka, Gürsü. "Erken Modern Dönem Avrupası'nda Askeri Devrim Tartışması Üzerine Bir Rehber". **Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi**. s.2 (2005): 113-127.
- Güven, İsmail. "Osmanlı'dan Günümüze İzçiliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri". **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. c. 36, s. 1-2 (2003): 65-73.
- Güzel, Hasan Tevfik. "Hasta Adam" Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Tarblusgarp Savaşı". **Vakanüvis**. c. 2, s.1 (2017): 78-118.
- Hartmann Elke. "Das Dilemma der Reform-die Arbeit der Deutschen Militaermission im Osmanischen Reich in der Zeit Sultan Abdülhamids II. Zwischen Kulturdifferez Und Interessendivergenz". **Osmanen in Hamburg-eine Beziehungsgeschichte zur Zeit des Ersten Weltkrieges**. ed. Yavuz Köse) Hamburg: Verlag der Saats-und Universitaetsbibliotek Hamburg, 2016: 69-88.
- Harvey, A.D. "Was The American Civil War The First Modern War?". **The Journal of The Historical Association**, c. 97, s. 330 (2012): 271-280.
- Herwig, Holger H. "The Prussian Model and Military Plannig Today". **JFQ**. s.42 (1998): 67-75.

- Holder, Leonard D. Jr., Williamson MURRAY. "Prospects for Military Education". **Joint Force Quarterly**. c.3, s. 18 (1998): 81-90.
- İnalcık, Halil. The Question of Emergence of Ottoman State. **International Journal of Turkish Studies**. s.2, (1980): 71-79.
- , "Tanzimat Nedir?". **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**. ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyidanlıoğlu, 2. Bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012: 29-57.
- Kallivterakis, Leonidas F. "A Century of Revolutions: The Cretan Question between European and Near East Politics". **Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship**. ed. Paschalis M. Kitromilides) Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008:11-35.
- Kapıcı, Özhan. "Bir Osmanlı Mollasının Fikir Dünyasından Fragmanlar: Keçecizâde İzzet Molla ve II. Mahmud Dönemi Siyaset Düşüncesi". **Osmanlı Araştırmaları**. s.42 (2013): 275-315.
- Kara, Hidayet. "Osmanlı Redif Teşkilatı'nda Talim: 1909 Tarihli Kanunname Örneği". **Tarih Okulu Dergisi**, s. 34 (2018): 383-419.
- Karabulut, İlhan. "160. Yıldönümünde Kırım Savaşı". **Türk Dünyası Araştırmaları**. s. 208 (2014): 333-349.
- Karal, Enver Ziya. "Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Batı'nın Etkisi". **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**. ed. Halil İnalcık, Mehmet Seyidanlıoğlu, 2. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, :2012: 111-133.
- Kılıç, Sezen. "Liman von Sanders'in Çanakkale Savaşları ile İlgili Bazı İddiaları". **Gazi Akademik Bakış**, c. 7, s. 14 (2014): 2-19.
- Kırmızı, Abdülhamit (2008). "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti". 1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100.Yılı Uluslararası Kongresi, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 28-30 Mayıs 2008, Ankara.
- Kış, Salih. "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekâtı ve Konya Muharebesi". **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**. s. 23 (2010): 145-158.
- , "Birinci Dünya Savaşı'nda Müşir Von Der Goltz Paşa'nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü". **History Studies**. c. 9, s. 3 (2017): 121-139.
- , "Birinci Dünya Savaşının Seyrini Değiştiren Goeben ve Breslau Gerçeği". **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, s. 22 (2017): 63-86.
- Köç, Ahmet. "Askerî Müze'nin Kuruluş Hikayesi". **Yedikıta**. s. 98 (2016): 56-61.
- Körpe, Reyhan. "Dardanos Tabyasında Savaş Alanı Arkeolojisi ve Sonuçları". **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, s. Özel Sayı (2010): 57-90.

- Kuran, Ercüment. « Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri ». Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi. 1990, 113-127.
- Kurt, Selim. “The Revolutions of 1848 and Its Reflections to Modern Political Mentality”. **Tarih Okulu Dergisi**. c. 18, s. 7 (2014): 359-376.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redîf-i Asâkir-i Mansûre. **İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi**. s. 12 (1982): 127-158.
- Lerner, Daniel. Richard D. ROBINSON. “Swords and Ploughshares: Turkish Army as a Modernizing Force”. **World Politics**. s.13 (1960): 19-44.
- Levy, Avigdor. “The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army”. **International Journal of Middle East Studies**. c. 2, s. 1, (1971): 21-39;
- MacLennan, Ken. “Liechtenstein and Gribeauval: “Artillery Revolution” in Political and Cultural Context”. **War in History**. c. 10, s. 3 (2003): 249-264.
- Manav, Nursel. “II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları”. **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 2, s.1 (2017): 240-260.
- Matos, Ana Cardoso de, Christiane Demeulenaere-Douyere, Maria Helena Souto, “The World Exhibitions and The Display of Science, Technology and Culture: Moving Boundaries”. **Quaderns d'Història de l'Enginyeria**. s. 8 (2012): 3-10.
- Moreau, Odile. “İki Dünya Arasında: Osmanlı Subayları, Kültürel Aktarım ve Siyasal Etkileşim-19. Yüzyıl İkinci Yarısı-20. Yüzyıl Başı”. **Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar**. ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010: 363-378.
- Murray, Williamson A. “Batıda Savaş (1914-1918)”. **Cambridge Savaş Tarihi**. yay. haz. Geoffrey Parker, çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014: 307-344.
- Nothstine, Jack R. “The Development of the Machine Gun and its Impact on the Great War”. **Infantry**. c. 1, s.105 (2016): 52-58.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı İmparatorluğu ve Alman İlişkileri”. **İki Dost Hükümdar Sultan Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm**. ed. Ilona Baytar İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, t.y.: 1-17.
- Ölmez, Adem. “Askerî Teftiş Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri” **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**. s. 43 (2007). 115-135.
- Öz, Mehmet. “Kanûn-ı Kadîm: Osmanlı Gelenekçi Söyleminin Dayanağı Mı, Islahat Girişimlerinin Meşrulaştırma Aracı Mı?”. **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı**

Cedîd'e III.Selim ve Dönemi. ed. Seyfi Kenan) İstanbul: İSAM Yayınları 2008: 59-79.

Özcan, Abdülkadir. "II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler". **Tarih İncelemeleri Dergisi.** c.10, s. 1 1995: 13-39.

Özcan, Besim. "Ölümünün 102. Yıldönümünde Gazi Osman Paşa ve Plevne'den Manzaralar". **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.** s. 19, (2002): 239-254.

Özer, Sevilay. "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde (Lekeli Humma) Salgını. **Belleten.** c. LXXX, s. 287 (2016): 219-260.

Özgüldür, Yavuz. "Yüzbaşı Helmut von Moltke'den Müşir Liman von Sanders'e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri". **OTAM.** s. 4 (1993): 297-349.

Pashalidou, Efpraxia S. "Hellenic Army's Preparation for Balkan Wars; Applying The Joint Warfare Concept". **The Balkan Wars 1912/1913 New Views And Interpretations.** ed. Srdjan Rudic ve Miljan Milkic Belgrade: The Institute of History, 2013: 31-49.

Prasch, Thomas. "Eating the World: London in 1851". **Victorian Literature and Culture.** c. 36, s.2 (2008): 587-602.

Randel, Jacqueline. "Colt Culture: Examining Representations of the American West in Victorian London". **Columbia University Journal of Politics & Society.** c. 25, s. 2 (2014): 8-28.

"Reports of Patent" **Design and Trade Marke Cases.** c. 25, s. 18 (1898): 421-430.

Rogers, Clifford J. "The Military Revolutions of The Hundred Years' War". **The Journal of Military History.** s. 57 (1993): 241-278.

Rumbeyoğlu Fahreddin, Mehmed Nabi Trablusgarp. "Bingazi ve On İki Adalar Meseleleri". çev. Ünal Taşkın **Tarih Okulu.** s. 18 (2014): 739-759.

"Sahra Topçularının Muvâfık-Harb Olarak İstihdamları". **Mecmua-i Fünûn-ı Askerî.** (1304). 234-248.

Samur, Sebahattin. "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi". **Bilimname.** c. 13, s. 2 (2007): 131-138.

Sander, Oral. "Türkiye'nin Batı Bağlantısı I, A.B.D. ve Türkiye". **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.** c. 34, s.1 (1975): 63-86.

Sarısaman, Sadık. "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Bir İhtiyat Kuvveti Olarak Kurulan Osmanlı Genç Dernekleri". **OTAM.** s. 11 (2000): 339-501.

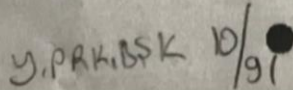
Sauto, Maria Helena. "The 19th Century World Exhibitions and Their Photographic Memories Between Historicism, Exoticism and Innovation in Architecture". **Quaderns d'Història de l'Enginyeria.** s. 8, (2012): 57-80.

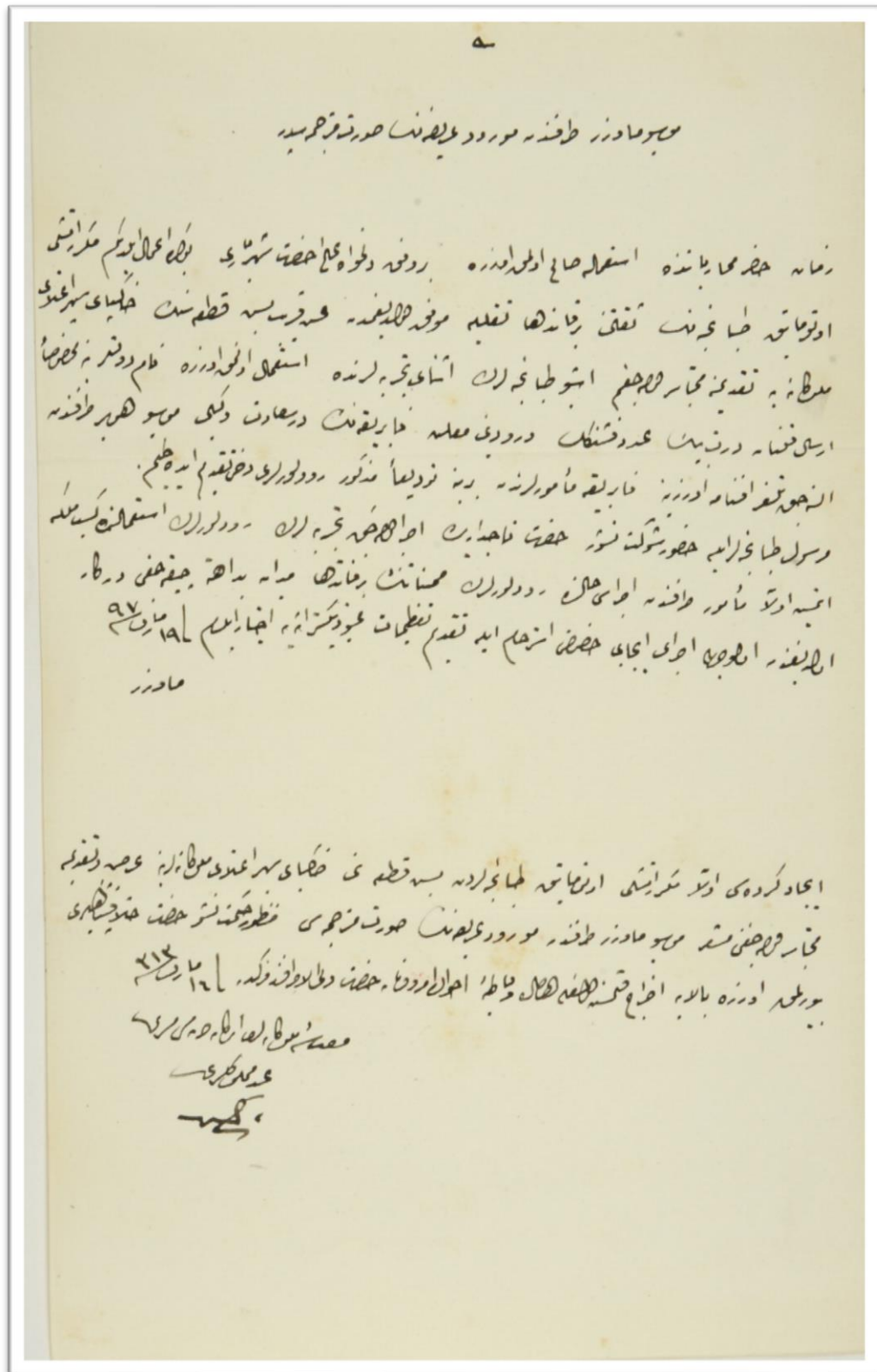
- Sawai, Kazuaki. "Japon Teknolojisine Karşı: XVI. Yüzyılda Doğu Asya'da Osmanlı Tüfeği". **Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular- Oluşum, Teşkilât ve İşlev-**. ed. Feridun M. Emecen İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008: 341-354.
- SCHULZE, Hagen, "Prussian Reformers and Their Impact To German History", **Proceedings of British Academy**, s. 100, (1999): 61-77.
- Sedivy, Miroslav. "The Diplomatic Background of Austria's and Prussia's Military Assistance to Ottoman Empire in the 1830". **WBHR**. s.1 (2012): 149-178.
- Seel, Wolfgang. "Mauser-Gewehre unter dem Halbmond Türken Mauser". **Deutsche Waffenzournal**. s. 6-12/1 (1981): 976-981, 1160-1164, 1264-1269, 1418-1423, 1578-1582, 1722-1727.
- Shilds, John. "The Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare". **The Oxford History of Modern Warfare**. ed. Charles Townshend, 2. bs. Oxford&New York: Oxford University Press, 2000: 20-39.
- Shomaker, Robert B. "The Taming of Duel: Masculinity, Honour and Ritual Violence in London, 1660-1800". **The Historical Journal**. c. 45, s. 3 (2002): 525-545.
- Small, Stephan C. "Hiram Maxim and His Machine Gun: A Great Force Harnessed to a Useful Purpose". NDIA International Small Arms Symposium, Exhibition and Firing Demo: 2008
- Smith, Digby G. "History of Prussian Artillery". **Smoothbore Artillery Journal**, s. 4 (2012): 8- 20.
- Somel, Selçuk Akşin. "Almanlar Dersaadet'te: 1870-1918 Devresi İstanbul'unda Almanlarla Osmanlıların Kültürel ve Toplumsal Buluşma Deneyimi". **Deutsche Präsens am Bosphorus: 130 Jahre Kaiserliches Botschaftspalais, 120 Jahre Historische Sommerresidenz des Deutschen Botschafters in Tarabya**, ed. Mathias von Kummer, İstanbul: Generalkonsulat der Bundesrepublik Deutschland, 2009: 35-65.
- Sönmez, Ali. "Ayestefanos Antlaşması'nın Gölgesinde ABD Eski Başkanı Grant'ın Türkiye Ziyareti". **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, c. 13, s.1 (2013). 37-55.
- Sürmeli, Serpil. "Nuri (Killigil) Paşa'nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları. **Atatürk Dergisi**. c. 1, s. 1 (2012): 137-170.
- Şener, Bülent. "Tarihsel Boyutuyla Boğazlar'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi". **International Journal of Social Science**. s. 35 (2015): 327-349.
- Şimşek, Veysel. "The First Little Mehmeds: Conscripits for the Ottoman Army 1826-1853". **Osmanlı Araştırmaları**. s. XLIV (2014): 265-311.
- Şişman, Ayşin. "Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu". **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 1, s. 1 (2008): 27-43.

- “Treaty Between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia and Turkey for the Settlement of Affairs in The East: Signed at Berlin, July 13,1878”. **The American Journal of International Law**. c. 2, s. 4, (1908): 401-404.
- Trumpener, Ulrich. “Almanya ve Osmanlı İmparatorlu’nun Sonu”. **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**. ed. Marian Kent, çev. Ahmet Fethi İstanbul: Alfa Yayınları 2013: 129-163.
- Tuna, Ozan. “Amiral Souchon’un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bombalanması”. **OTAM**. s. 36 (2014): 201-227;
- Tuna, Serkan. “Mütareke İstanbul’unda Türk Sanayi Sergisi”. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**. c. 16, s. 32 (2016): 243-287.
- Turan, Şerafettin. “II. Mahmud’un Reformlarında İtalyan Etki ve Katkısı”. Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989 Bildiriler. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990: 113-126.
- Türkmen, Zekeriya. “Mahmud Şevket Paşa”. **TDİA**. c. 27 Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003: 384-386.
- , “XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)”. **Osmanlı İstanbulu**. c. 3 ed. Feridun E. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015: 133-162.
- , “II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane”. *Osmanlı İstanbulu*, c. 4 ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016: 931-954.
- , “93 Harbi Felaketi Sonrası Gelişmeler: Silahlanma Yarışında Osmanlı Devleti”. Gazi Osman Paşa Üniversitesi II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi 5-7 Nisan 2017 Bildiriler. Tokat: Tokat Valiliği, 2017: 408-432.
- Uçarol, Rifat. “Gazi Ahmed Muhtar Paşa”. **TDİA**. c.13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996: 447.
- Üçüncü, Uğur. “Birinci Dünya Savaşı’nda Mustafa Kemal Paşa’nın Osmanlı Ordusu’ndaki Alman Subaylarına Bakışı”. **OTAM**. s. 39 (2016): 241-267.
- Ünalp, F. Rezzan. İlklerin Savaşı: Kırım Savaşı (1853-1856). **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**. s. 22, (2013): 1-17.
- Ünver, Metin. “Teknolojik Gelişmeler Işığında Osmanlı-Amerikan Silah Ticaretinin İlk Dönemi”. **Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi**. s. 54 (2013):195-220.
- Uyar, Mesut, Hayrullah Gök. “Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askeri Sisteminin Gelişmesi ve Olgunlaşması (1640-1871)”. **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**. c.13, s. 1 (2003): 1-28.

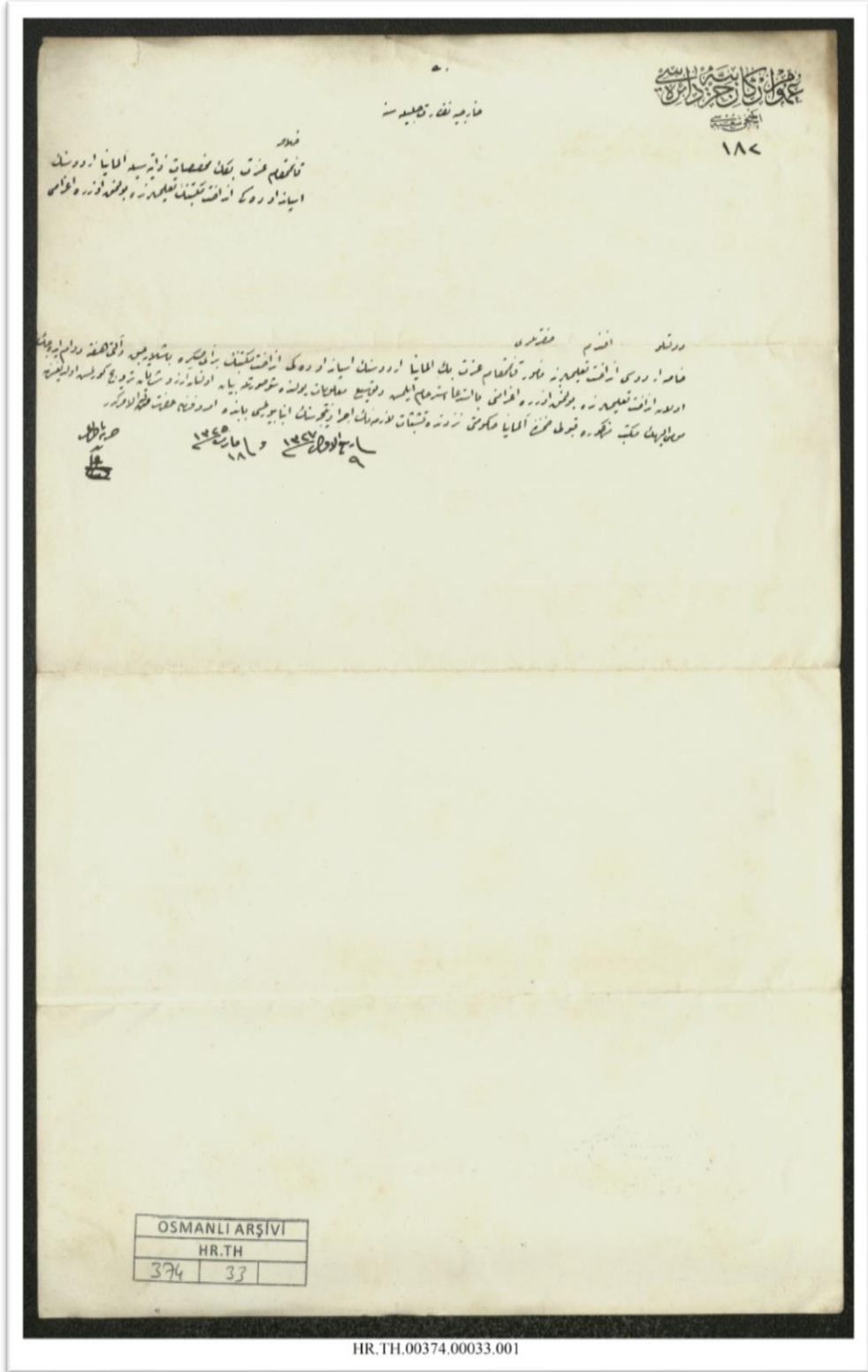
- Varlık, Ali Bilgin. “Savaş Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım”. **Avrasya Terim Dergisi**. c. 1, s. 2 (2013): 114-129.
- Wilski, Hans. “Eine osmanisch-türkische Medaille aus Württemberg“. **NNB Numismatisches Nachrichtenblatt**. s.11(2006): 491-494.
- Witkowski, Terrence H. “Early Brand Development in the U.S. Firearms Industry”. **Charm Proceedings**. s. 15 (2011): 196-209.
- Yeşil, Fatih. Bir Fransız Maceraperestinin Savaş ve Diplomasiye Dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa’nın (Kont Alexander Bonneval) Lâyihaları. **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. s. 15 (2011): 205-228.
- , “Nizâm-ı Cedîd Ordusu’nda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)”. **Tarih Dergisi**. s. 52 (2011): 27-85.
- , “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”. **Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**. ed. Gültekin Yıldız İstanbul: Timaş Yayınları, 2013: 79-97.
- Yıldız, Ayşe “Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratıb Efendi’nin Şehzade Selim’e (III) Bir Mektubu”. **Osmanlı Araştırmaları**. s. XLII (2013): 233-274;
- Yıldız, Gültekin. “Osmanlı Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları”. **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. s. 17 (2012): 239-266.
- , Kara Kuvvetleri. **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**. ed. Gültekin Yıldız İstanbul: Timaş Yayınları, 2013: 35-77.
- Yılmaz, Özgür, Eyyup Şimşek. “Fransızlara Göre Türk-Alman Askerî Yakınlaşması ve İttifakı”. **Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**. yay. haz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek İstanbul: Kronik Kitap, 2018: 115-142.
- Yüzbaşı İzzeddin (Çalışlar). “Yenilginin Başlangıcı Hezimetin Nedenleri”. **Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları Tarafların Gözüyle Büyük Yenilginin Eleştirisi**. yay. haz. Mesut Yaşar Tufan, İzzeddin Çalışlar, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014: 25-45.
- Zeyrek, Suat. “I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”. **Avrasya İncelemeleri Dergisi**. c. 1, s. 1 (2012): 275-311.
- Zürcher, Erik Jan. Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918). **Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya’da Zorunlu Askerlik (1775-1925)**. ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. Tanju Akad. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003: 87-104.

Ek.1: Goltz Paşa'nın Savunmanın Modernizasyonu için Top ve Havan Alınması Hakkındaki Layihası, (BOA, Y.PRK. BŞK, 10/91)

Ek.3: Kaymakam İzzet Bey'in Spandau Endaht Mektebi'ne Gidişi Hakkında (BOA, HR.TH., 374/34)

Ek.4: Umum Ordularda Müsteamel Makineli Tüfekler (ATASE, BDH. 1-41/20)

عموم اردو در دستعمل ماکنه تفنگدار هیدول					
ملاحظات	نقد میز الیوزی	نقد میز الیوزی	نقد	جنس	پایه
دولت عثمانیه	ماشیم	—	هیرات	ماشیم	۷۶۵
المانیا	ماشیم	ماشیم	آریه	ماشیم	۷۶۹
اوسریا و مجارستانه	کوتا	شفا میوزی	هیرات	شفا میوزی	۸۰۰
روسیه	—	—	نیزاد، هیرات	ماشیم	۷۶۴
انگلند	ماشیم	—	نیزاد، هیرات	ماشیم	۷۶۴
فرانسه	—	—	نیزاد، هیرات	لوریکس	۸۰۰
اسونج	ماشیم	ماشیم	نیزاد	لوریکس	۷۶۵
نور-بورج	—	لوریکس	نیزاد، هیرات	لوریکس	۷۶۵
فانسلک	ماشیم و شفا میوزی	—	آریه و هیرات	شفا میوزی	۷۶۵
داینبارقه	ماشیم	ماشیم	هیرات	ماشیم	۷۶۵
بلجیقا	—	لوریکس	نیزاد	لوریکس	۷۶۵
اسویجیه	ماشیم	هیرات و انشاه	هیرات	ماشیم	۷۶۵
اسیانی	ماشیم	ماشیم	—	لوریکس	۷۶۵
موریکز	—	—	—	ماشیم	۷۶۵
ایتالیا	ماشیم	—	هیرات	ماشیم	۷۶۵
شبه طایغ	—	—	—	ماشیم	۷۶۷
مدرستانه	—	—	—	ماشیم	۷۶۷
رومانیا	—	—	آریه	ماشیم	۷۶۷
سقا-ستانه	ماشیم	—	—	ماشیم	۸۰۰
یونانستانه	ماشیم	—	هیرات	شفا میوزی	۷۶۷
ایران	—	ماشیم	—	ماشیم	۷۶۵
همیه	ماشیم	ماشیم	هیرات	ماشیم	۷۶۵
ژاپونیا	ماشیم	ماشیم	هیرات	لوریکس	۷۶۵
مقدمه امریکا	—	ماشیم	هیرات	ماشیم	۷۶۶
برازیلیا	ماشیم	—	هیرات	ماشیم	۷۶۶
سکیقا	ماشیم	—	—	لوریکس	۷۶۶
آمریکانیه	ماشیم	—	—	ماشیم	۷۶۶
سلی	ماشیم	—	—	ماشیم	۷۶۶
په رو	ماشیم	—	—	ماشیم	۷۶۶
پاراغوا	ماشیم	—	—	ماشیم	۷۶۶

Ek .5: Umum Ordularda Müsteamel Muhtelif Tüfekler (ATASE, BDH. 1-41/20-2)

عموم اردودره ستمعمل مختلف نضطر جید و

جید در ۴۷

ردیف	نام	نوع	تعداد	قیمت	ملاحظات	تاریخ	محل	توضیحات
۱	دولت عثمانیه	سوار	۱۹۰۳	۱۹۰۳	۱۹۰۳	۱۹۰۳	۱۹۰۳	۱۹۰۳
۲	آلمانیا	سوار	۱۸۹۸	۱۸۹۸	۱۸۹۸	۱۸۹۸	۱۸۹۸	۱۸۹۸
۳	اوتریچا رستاک	سوار	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵
۴	روسیه	سوار	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱
۵	انگلند	سوار	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱
۶	فرانسه	سوار	۸۳	۸۳	۸۳	۸۳	۸۳	۸۳
۷	اسویج	سوار	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶
۸	نور دین	سوار	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱
۹	قزاق	سوار	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵
۱۰	دائیمه	سوار	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹
۱۱	بوسنی	سوار	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹
۱۲	اسویج	سوار	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶
۱۳	اسپانیا	سوار	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲
۱۴	پرتغال	سوار	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴
۱۵	ایتالیا	سوار	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱
۱۶	فرانسه	سوار	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱
۱۷	صربستان	سوار	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹
۱۸	رومانیا	سوار	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲
۱۹	بلغارستان	سوار	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸
۲۰	یونانستان	سوار	۱۹۰۲	۱۹۰۲	۱۹۰۲	۱۹۰۲	۱۹۰۲	۱۹۰۲
۲۱	ایران	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۲۲	صربستان	سوار	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸
۲۳	رومانیا	سوار	۱۹۰۵	۱۹۰۵	۱۹۰۵	۱۹۰۵	۱۹۰۵	۱۹۰۵
۲۴	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۲۵	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۲۶	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۲۷	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۲۸	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۲۹	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۰	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۱	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۲	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۳	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۴	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۵	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۶	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۷	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۸	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۳۹	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۰	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۱	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۲	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۳	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۴	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۵	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۶	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۷	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۸	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۴۹	رومانیا	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۵۰	صربستان	سوار	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷

Ek.6: Mauser Model 1871 – Mükerrer Ateşli / Kurmalı Mekanizma

Ek.7: Spencer Tüfeği – Mükerrer Ateşli / Levyeli Mekanizma

Ek. 8: Model 1887 Türk Mavzeri

Model 1887 Türk Mavzeri (9.5 x 60 mm)

Almanya'da Neckar sahilinde Mavzer Silah Fabrikası 1307

Waffenfabrik Mauser A/Neckar Deutsches Reich Seri No: 2229996

Namlu üzerinde Sultan II. Abdülhamit Tuğrası, Amblemler, Seri No: 214504

Model 1887 Türk Mavzer Karabinası (9 X 60 mm)

Ek.9: Model 1890 Türk Mavzeri

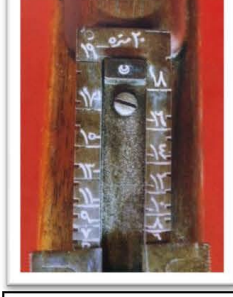
Model 1890 Türk Mavzeri (7.65 x 53 mm)

Oberndorf'ta Mavzer Silah Fabrikası Sene:1310

Mekanizma

Ayarlanabilir
Nişangâh

Namlu üzerinde Sultan
II. Abdülhamit Tuğrası

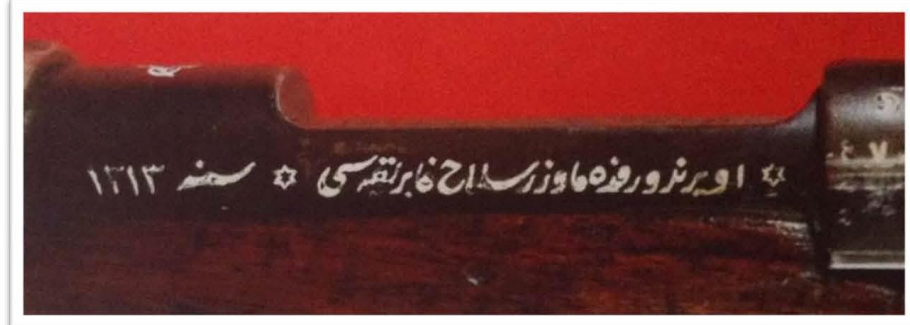

Model 1890 Türk Mavzer Karabinası (7.65 x 53 mm)

Ek.10: Model 1893 Türk Mavzeri

Model 1893 Türk Mavzeri (7.65 x 53 mm)

Oberndorf'ta Mavzer Silah Fabrikası Sene:1313

Ayarlanabilir Nişangâh

Sultan II. Abdülhamit
Tuğrası

Ek .11: Model 1903 Türk Mavzeri

Model 1903 Türk Mavzeri (7.65 x 53 mm)

Ay-Yıldız

Rusumat

Seri No 971

Mekanizmanın soldan
görünüşü

Oberndorf da Mavzer
Silah Fabrikası

Ek. 12: Model 1905 Türk Mavzer Karabinası

Model 1905 Türk Mavzer Karabinası (7.65 x 53 mm)

Sultan II. Abdülhamit Tuğrası Sene:1326,
Oberndorf'ta Mavzer Silah Fabrikası
Seri no: 117534

Almanca ve Türkçe yazılı mekanizma kısmının üstten görünüşü

Ek. 13: Oberndorf'ta Mavzer Muayene Komisyonu

Ek.14: Krupp Topu (Sahil)

Modeli	: Krupp Marka Çakılı Top
Tarihi	: 1889
Milliyeti	: Alman
Namlu Uzunluğu	: 11.37 m.
Namlu Çapı	: 35 cm.
Namlu Ağırlığı	: 85 ton
Top Toplam Ağırlığı	: 170 ton
Mermi Ağırlığı	: 276 kg (215 kiyye)
Mermi Uzunluğu	: 1.72 m
Kundak Boyu	: 8.40 m
Kundak Raylarının Çapı	: 15.20 m
Kundak ve Müştemilatı Ağırlığı	: 85 ton

Ek. 15: Krupp Topu (Sahra)

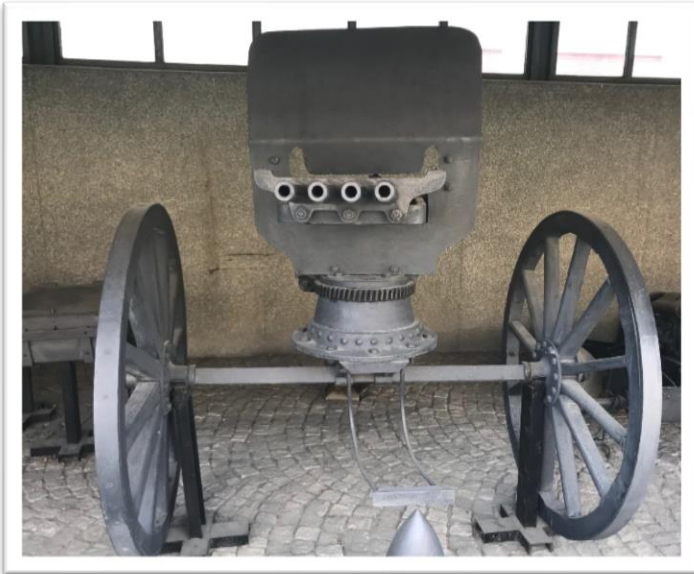
Ek.16: Krupp Topu (Cebel)

Ek. 17: Ahmet Süreyya Emin Bey'in Ürettiği Top

Ek.18: Çok Namlulu Tüfekler (Makineli Tüfeklerin İlk Örnekleri)

Ek.19: Osmanlı Makineli Tüfekleri (Maxim ve Hotchkiss)

Ek.20: Osmanlı Mavzer Tabancası

Ek. 21: Osmanlı'da Kullanılan Bazı Toplu Tabancalar (Revolver)

(Mahmud Şevket Paşa Suikastinde Kullanılan Toplu Tabancalar)

Ek.22: Osmanlı Browning Tabancası

Ek. 23: Mauser Tabanca (Kazım Karabekir’e ait)

Ek. 24: Enver Paşa Bir Luger Tabanca ile Nişan Alırken

Ek. 25: Askerî Okullarda Nişancılık Eğitimi

مکتب حربیہ دہ مانورہ لر: آنسہ وضعیتی

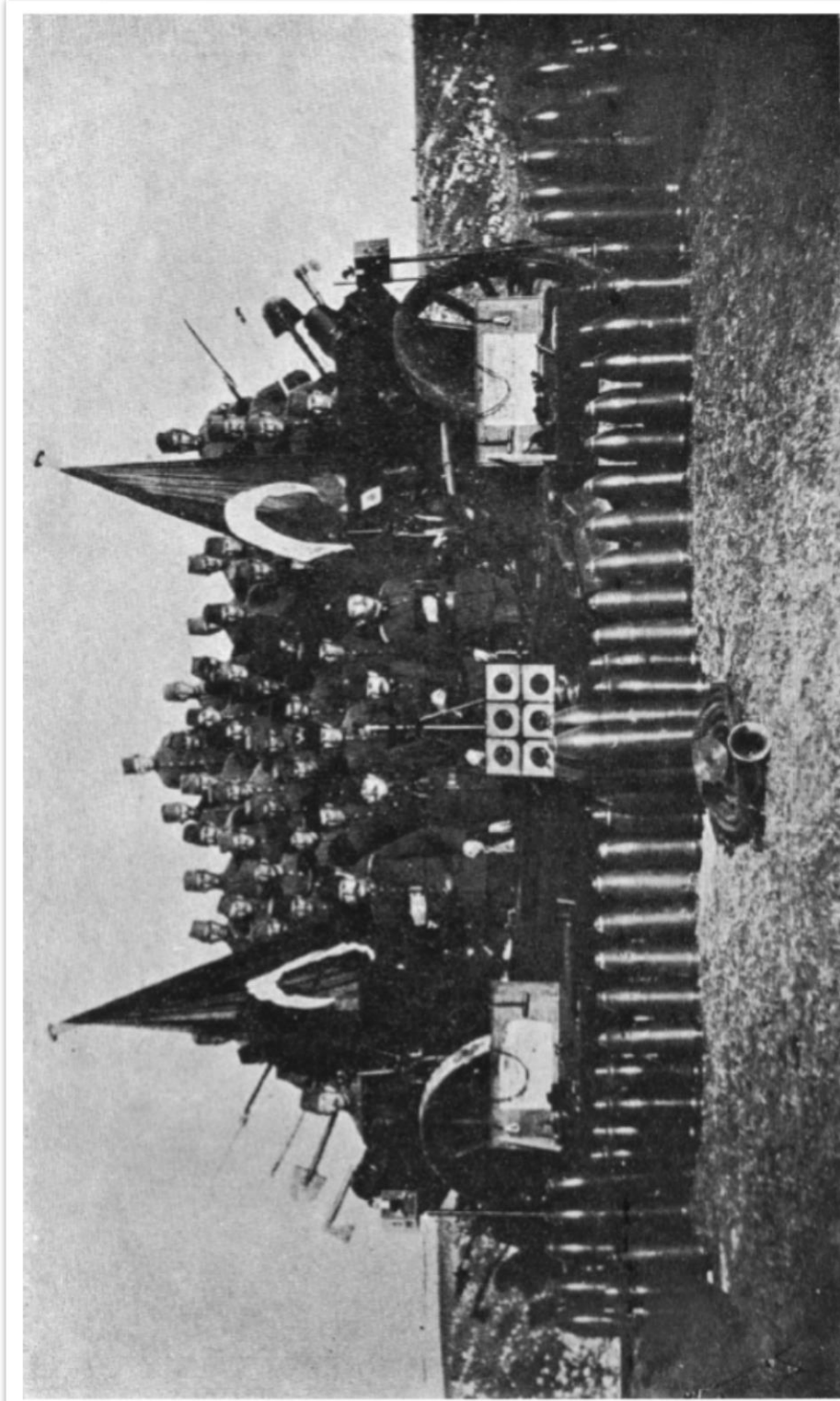
« حاضر اول جنکہ اگر ایسترایسہ ک صلاح و صلاح » قاعدہ سنک تطبیقاتدن بر مثال

مرہند سخاہ بری ہماہونہ ممدوح بر فعالیت

مہند سخاہ شاکردانک انداخت تعلیمی

L'exercice du tir

Ek.26: Edirne Müdafaasında Bulunmuş Ağır Topçu Bataryaları

ادرنه قلعه سنده کی بلوئه قهرمانلاری ايفادنده بر قاج سجا : ادرنه آغیر اوبوس باتاریاسی

Ek. 27: Kırkkilise'de Mitralyöz Bölüğü (Hotchkis)

Ek. 28: Bağdat'ta Mitralyöz Bölükleri (Maxim)

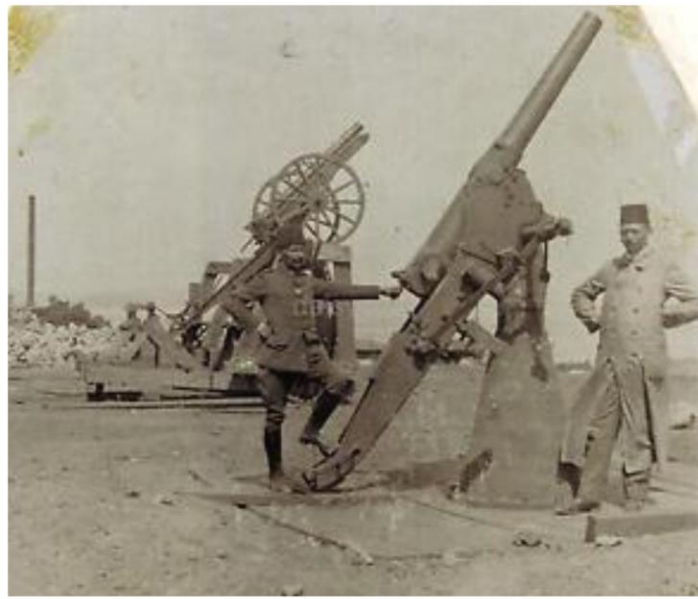
Ek. 29: Osmanlı Makineli Tüfek Bölükleri

Ek.30: Osmanlı Topçusu

Ek.31: Osmanlı Topçusu (devam)

Ek.32: Osmanlı Topçusu (devam)

Ek. 33: Farklı Cephede Osmanlı Neferi

Ek.34: Goltz Paşa Osmanlı Subayları ile

Ek.35: Goltz Paşa'nın Cenaze Töreni

Ek. 36: Kut'ül Amare Zaferi'ni Anlatan Bir Karikatür ve Propoganda Kartpostalı

GERMANS WIN IN TURKEY

French Ambassador Will Go to Paris to Consult Foreign Minister.

TRIES TO SHUT OFF SULTAN'S FUNDS

Deutsche Bank Comes to Relief of Porte with Cash and Securities Orders for War Material.

CONSTANTINOPLE, Feb. 8.—Germany's victory in capturing the contract for the re-armament of the Turkish artillery threatens to result in a serious disturbance of Franco-Turkish political relations. The French ambassador here, M. Constans, proposes to leave Constantinople soon for Paris to consult with Foreign Minister Delcasse. Meanwhile the ambassador has informed the Turkish government that the French market is closed to any fresh Turkish loan.

Tewfik Pasha, the foreign minister, tried to compromise the matter, offering to settle the Syrian railway question in a manner satisfactory to the French claimants and to purchase military equipment to the amount of \$1,000,000 in France. The ambassador, however, demanded the expenditure of \$3,000,000, being one-third of the value of the new armament with French gun factories and the complete satisfaction of the French demands regarding the railroads. These terms the ambassador declared to be final and not having received a reply February 6, the ambassador informed the Turkish government that he refused to continue the negotiations, adding that the French market was closed to further Turkish loans. As a result of this notification the Ottoman bank withdrew its proposals for the projected loan and notified the minister of finance, Rashid Pasha, that it would not entertain any request of the government for advances. The Deutsche bank then came to the porte's aid with an offer to assist the treasury. The Germans are thus for the moment in complete possession of the financial field and an trade has already been promulgated ordering the purchase of all the new guns in German factories, but it has been decided only to rearm sixty batteries at present instead of 142, as originally proposed.

No Politics in It.

PARIS, Feb. 8.—The officials say the complications with Turkey over the proposed loan and the ordering of guns for the rearmament of the Turkish artillery are more commercial than governmental, although the authorities here are taking an active interest in the affair owing to the magnitude of the French commercial interests involved.

The official version of the situation is as follows:

Turkey desiring a new loan, offered to give a contract for 100 heavy guns as an inducement for securing the loan. Thereafter a syndicate of German banks undertook to float a loan and arrange with the Krupp to furnish 100 guns. It recently developed that the Krupp were not likely to be able to deliver the guns within the time Turkey desired owing to the present extensive demand for artillery. Thereupon Turkey again turned to French banking and commercial quarters, which were unwilling to furnish the loan without also furnishing guns. The matter is now pending, with the expectation that the porte at a meeting today or tomorrow may decide to reopen the question, with the view to placing both the loan and guns with French firms. In the meantime Admiral Constans was given large liberty of action, the steps he has taken being in the main toward hastening a favorable decision.

The officials continue to regard the question as largely commercial, although they are seeking to assist French interests. They state positively that the question does not

ACTIVITY OF GERMANY

FRENCH GOVERNMENT ANXIOUS ON ACCOUNT OF KAISER'S INFLUENCE IN TURKEY.

REARMAMENT OF OTTOMAN ARTILLERY

GERMAN FIRM GETS CONTRACT AND FRANCO-TURKISH RELATIONS ARE STRAINED.

Washington, Feb. 9.—Considerable interest has been aroused in diplomatic circles by the morning dispatches telling of the French crisis at Constantinople and news of the movements of M. Constans, the French ambassador there, is being anxiously awaited. Although diplomats here are without official information regarding the situation it is known that the French government has for a long time been concerned over the increasing activity of German interests in the Ottoman empire and Germany's latest victory in securing the contract for the rearmament of the Turkish artillery is looked upon as the culmination of a series of German triumphs in Turkey, which, in the opinion of some, are due to the growing intimacy of the Berlin government with the porte.

GERMANY GETS CONTRACT.

French Aroused Over Rearmament of Turkish Artillery.

Constantinople, Feb. 9.—Germany's victory in capturing the contract for the rearmament of the Turkish artillery threatens to result in serious disturbance of Franco-Turkish political relations. The French ambassador here, M. Constans, proposes to leave Constantinople soon for Paris to consult with Foreign Minister Delcasse. Meanwhile the ambassador has informed the Turkish government that the French market is closed to any fresh Turkish loans.

Ek.38 : Osmanlı Ordusunda Görevli Bazı Alman Subaylar

Bundesarchiv, Bild 101-7008-0417-003
Foto: o.Avg. | AR 1917

Falkenhayn ve Atatürk

Bundesarchiv, Bild 101-528017
Foto: o.Avg. | 1917

Falkenhayn ve Cemal Paşa

Bundesarchiv, Bild 101-528017
Foto: o.Avg. | 1918 Mar - Jun

Sanders ve Buddecke / Boelcke

Bundesarchiv, Bild 101-528017
Foto: o.Avg. | 1918

Kut'ül Amere'de Alman ve Türk Subaylar

Bundesarchiv, Bild 101-528017
Foto: o.Avg. | 1914/1918 ca.

Sanders ve Türk Komuta Heyeti

Bundesarchiv, Bild 101-528017
Foto: o.Avg. | 1918 Mar - Jun

Auler, İmhoff ve Dittfurt

Bundesarchiv, Bild 101-528017
Foto: o.Avg. | 1918

İmhoff Paşa

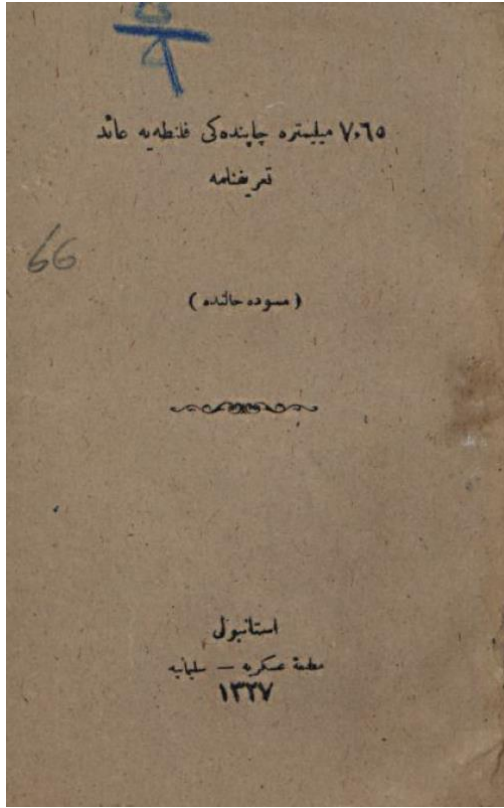

Bundesarchiv, Bild 101-528017
Foto: o.Avg. | 1914/1918 ca.

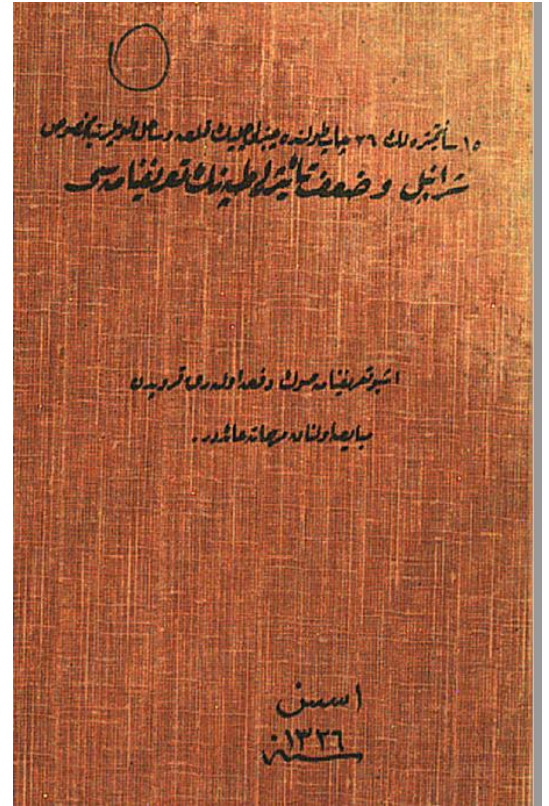
Merten, Usedom, Cevad Paşa

Ek.39 : Yayınlanmış Tarifnamelerden Örnekler

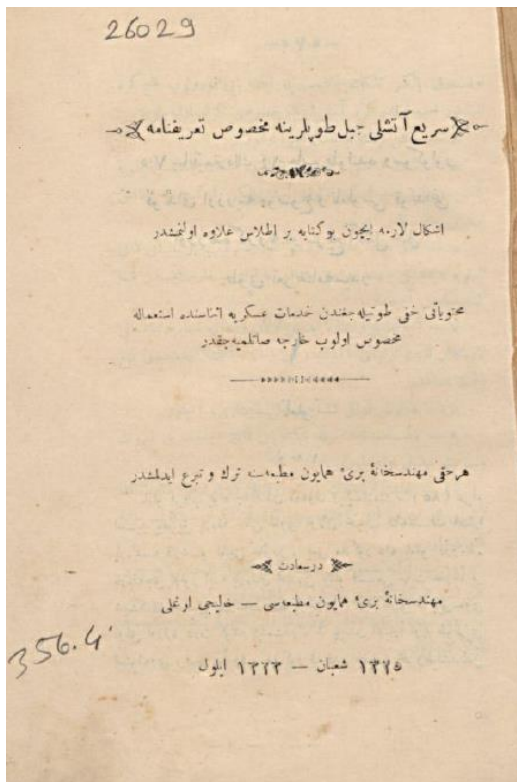
7,65 Milimetre Çapındaki Filintaya
Aid Ta'rifnâme

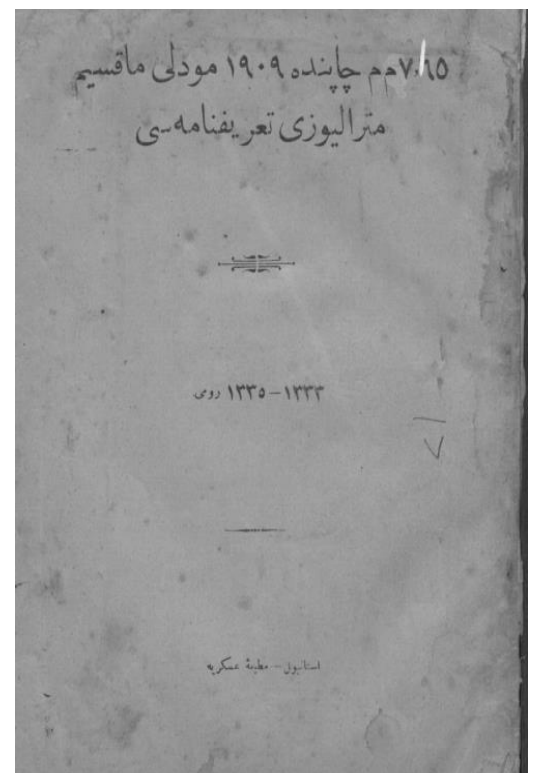
Şarapnel ve Zaif Te'sirli Tapanın
Ta'rifnâmesi

Ser'i Ateşli Cebel Toplarına Mahsus
Ta'rifnâme

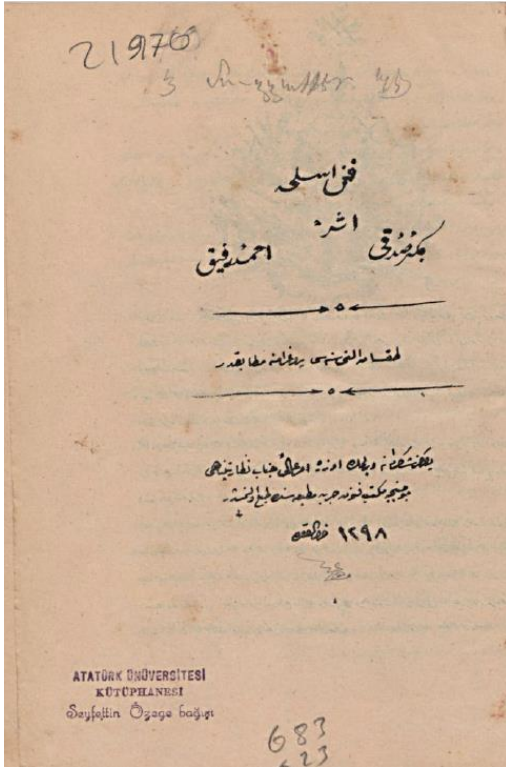

7,65 mm Çapında 1909 Modeli Maksim
Mitralyözü Ta'rifnâmesi

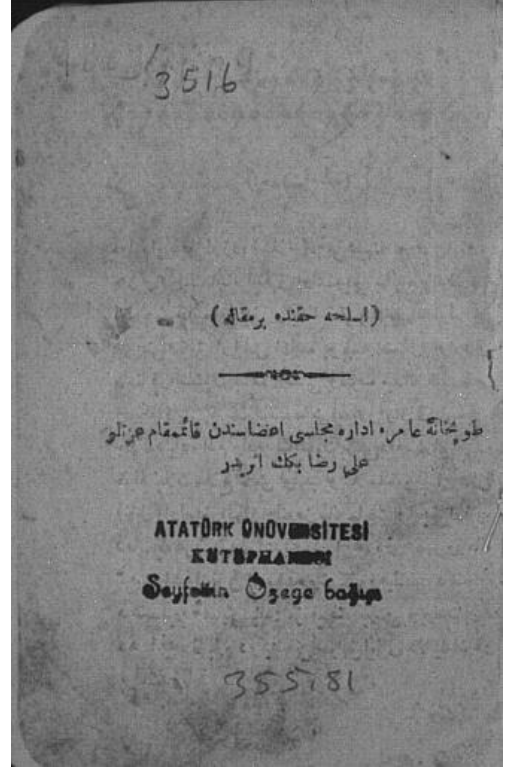

Ek.40 : Silahlar Hakkında Genel Bilgi Veren Yayınlardan Örnekler

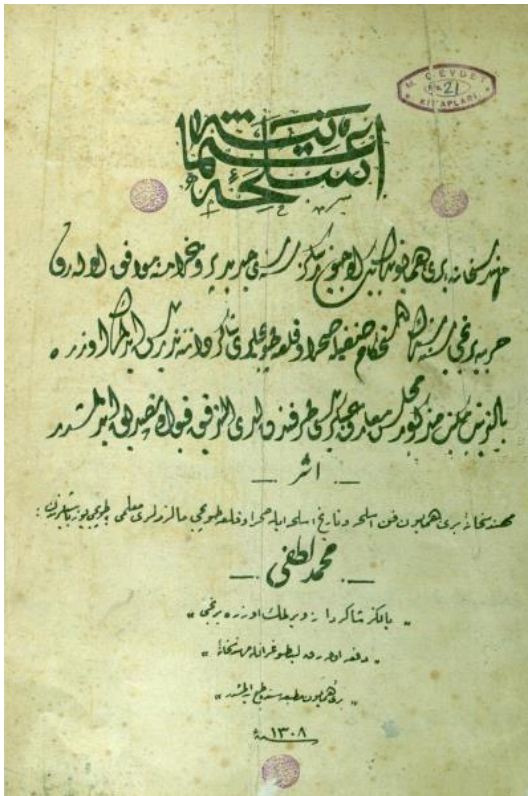
Fenn-i Esliha

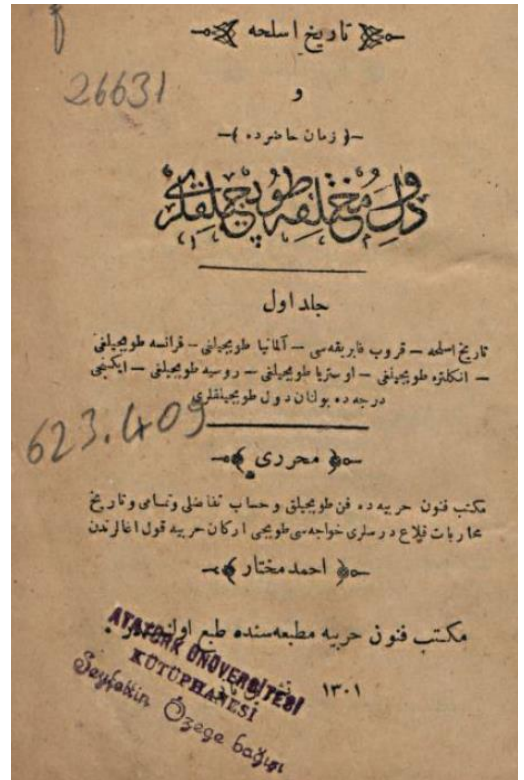
Esliha Hakkında Bir Makale

Esliha-i Osmânîye

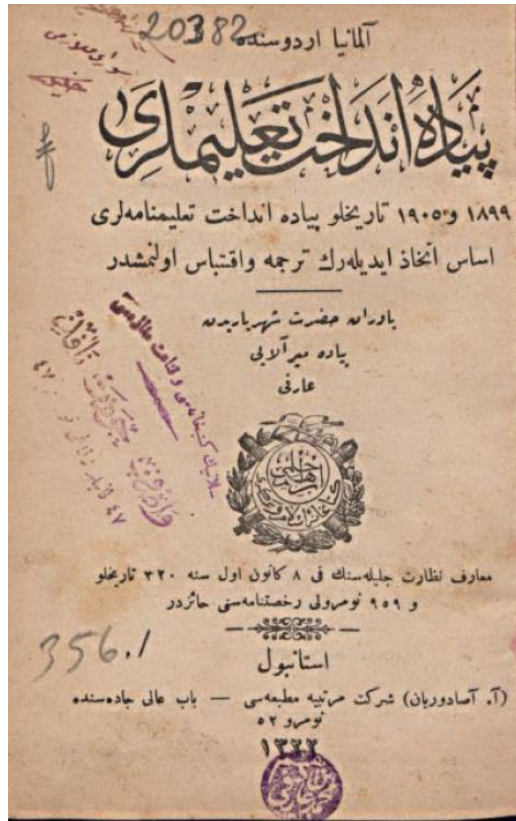

**Tarih-i Esliha ve Zamân-ı Hâzırda
Düvel-i Muhtelifa Topçulukları**

Ek.41 : Yayınlanmış Atış Talimnamelerinden Örnekler

**Alman Ordusunda Piyâde Endaht
Ta'limnâmeleri**

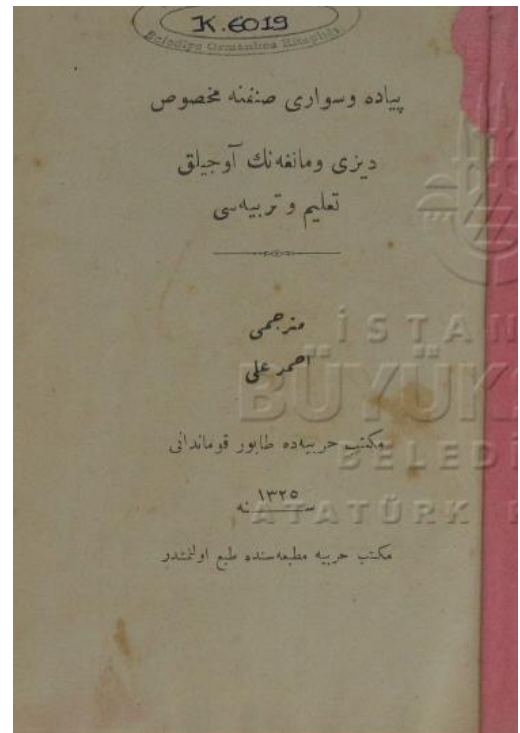
Süvâri Endaht Ta'limnâmesi

Piyâde Endaht Ta'limnâmesi

**Piyâde ve Süvâri Sınıfına Mahsûs Dizi
ve Manganın Avcılık Ta'lim ve
Terbiyesi**

ÖZ GEÇMİŞ

Kimlik Bilgileri

Adı : Ali Serdar
Soyadı : METE
E-mail Adresi : aliserdar.mete@std.yeditepe.edu.tr

Eğitim Bilgileri

Üniversite : Selçuk Üniversitesi / İİBF / Kamu Yönetimi (1998-2002)
Yüksek Lisans : Yeditepe Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (2009-2012)
Doktora : Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (2012- ---)

Yayınlar ve Eserler

- Ali Serdar Mete, **Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk Ordusunda Mavzer Tüfekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2012
- Ali Serdar Mete, “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Piyade Tüfeği Tedarikinde Bağımlılık ve Alman Tekeli: Mavzer Tüfekleri Örneği”, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Genç Bakışlar**, (Ed. Ercan Karakoç), (İstanbul: UKİD Yayınları, 2015), s. 99-125.
- Ercan Karakoç ve Ali Serdar Mete, “Osmanlı Ordusunda Makineli Tüfekler ve Balkan Savaşı Tecrübesi”, **Turansam**, S.10/38, (2018); s. 90-102.
- Ercan Karakoç ve Ali Serdar Mete, “Ateşli Silahların Osmanlı Askerî Eğitiminin Modernleşmesine Katkısı”, I. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu, Mersin: 13-15 Eylül 2018, (Mersin: Mersin Üniversitesi, 2018), s.673-682.